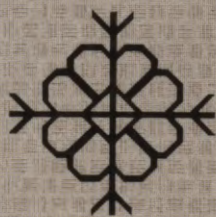

A. IVANOVŠ, P. KIVRĀNS, I. POČA, K. POČS

APCERĒJUMI PAR LATGALES VĒSTURES HISTORIOGRĀFIJU

236098

A. IVANOVŠ, P. KIVRĀNS, I. POČA, K. POČŠ

2003-3

253

L
9

APCERĒJUMI
PAR LATGALES VĒSTURES
HISTORIOGRĀFIJU

LĪDZ 1945. GADAM

LATGALES KULTŪRAS CENTRA IZDEVNIECĪBA
RĒZEKNE 2003

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

0303026433

Redaktore Valentīna Unda

ISBN 9984-29-035-2

© A. Ivanovs, P. Kivrāns, I. Poča, K. Poča. Apcerējumi par Latgales
vēstures historiogrāfiju līdz 1945. gadam, 2003.
© Latgales Kultūras centra izdevniecība, 2003.

IEVADS

Latgales vēstures kursa ieviešana augstskolu mācību programmās, Latgales Pētniecības institūta rosinošā darbība, plaša novadpētniecisko tēmu izstrāde, īpaši pagastu vēstures izpēte, izvirza nepieciešamību sniegt padziļinātu priekšstatu par Latgales vēstures historiogrāfiju un nosaka vajadzību vēlreiz atgriezties pie darbiem, kas uzrakstīti līdz 1945. gadam. Ja 1993. gadā publicētajā »Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā«¹ sniegts īss pārskats par to, kas ir rakstīts tieši par Latgali, mazāk meklējot konceptuālās nostādnes, tad šo apcerējumu mērķis ir izsekot dažādo virzienu tapšanai un attīstībai Latgales vēstures historiogrāfijā. Tā kā šo virzienu aizsākumi nereti rodami jau historiogrāfijas pirmszinātniskajā posmā, kad vēstures zinātnes vēl nebija, bet pastāvēja tikai vēsturiskā doma jeb vēsturisko notikumu aprakstīšana un apjēgšana vispārējos vilcienos, balstoties uz tā laika priekšstatiem un pasaules uzskatu, tiek veikta arī viduslaiku nozīmīgāko hroniku – gan vācu, gan krievu – analīze. Uz tajās iedibinātajām tradīcijām un pieejām visai noturīgi balstījās Latgales vēstures vācu un krievu historiogrāfija. Mazāk jūtama pēctecība ir fiksējama poļu hronikās un vēlāko poļu pētnieku darbos par Latgali. Tajos drīzāk jūtama vācu hroniku un historiogrāfijas ietekme.

Otra atšķirība no pieminētā »Ieskata...« ir vēsturisko sacerējumu autoru loka būtiska paplašināšana, ietverot tajā pirmām kārtām konceptuāli nozīmīgākos darbus gan no krievu, gan arī daļēji no vācu historiogrāfijas darbiem. Vienlaicīgi tiek veikti precizējumi un konstatēto kļūdu labojumi. Tāpat plašāk tiek apskatīti arī latviešu autoru pirmie soļi Latgales vēstures pētīšanā un aprakstīšanā, sākot ar Franci Kempu un īpaši Boļeslavu Brežgo. Tomēr šajā periodā par Latgales jeb t. s. poļu Inflatijas vēsturi visvairāk rakstīja nelatviešu autori, kuru darbi atrodas dažādu valstu bibliotēkās – un daudzi izrādījās autoriem nepieejami. Tāpēc arī historiogrāfisko apskatu vēl nevar uzskatīt par pilnīgu. Taču ar šiem apcerējumiem autori cer

izraisīt jaunajos pētniekos interesi un vēlmi aizpildīt atklātos robu gan Latgales vēstures pētniecībā, gan esošo darbu noskaidrošanā, jo tie nereti rakstīti, balstoties uz avotiem, kuri līdz mūsu dienām nav saglabājušies. Šī apsvēruma dēļ, kā arī apgrūtinātas pieejas dēļ (atrodas ārzemēs vai nav tulkoti latviski no senajām valodām) autori sniedz arī atsevišķu darbu īsu satura atstāstījumu.

Galvenā uzmanība apcerējumos būs veltīta sociāli politisko un ekonomisko jautājumu izpētes analīzei vācu, krievu, poļu un latviešu autoru darbos par Latgales vēsturi. Mazāka uzmanība tiks veltīta kultūras vēstures, tajā skaitā arī Baznīcas vēstures darbiem. Apcerējumu struktūra ir balstīta uz hronoloģiski tematisko principu, tas ir, – vēsturiskā literatūra tiek apskatīta hronoloģiski tematiskā secībā pa attiecīgo autoru grupām.

Lai arī par šo Latgales historiogrāfijas periodu nav plašu pētījumu, tomēr jāpiemin vairāki raksti un pat prāvāki apcerējumi ar historiogrāfisku ievirzi. 19. gadsimta Latgales kultūras darbinieks Dagdas poļu muižnieks Kazimirs Buiņickis (1788–1878) savam samērā plašajam rakstam »Inflanty«, kas ievietots poļu *Vispārējā enciklopēdijā*, ir pievienojis apjomīgu avotu un literatūras sarakstu: prāva darbu daļa skar tieši Latgales vēstures jautājumus². Nozīmīgāku ieguldījumu Latgales historiogrāfijas jautājumu apgaismošanā ir sniedzis pazīstamais vēstures un kultūras pētnieks Dricānu muižas īpašnieks barons Gustavs Manteifels (1832–1916). Jau 1896. gadā Ļvovā publicētajā darbā »Civilizācija, literatūra un māksla senajā Rietumu kolonijā pie Baltijas jūras«³ viņš veltī lielu uzmanību hronikām, izsaka savu viedokli par Indriķa un Rīmju hronikas iespējamiem autoriem, apstrīd viedokli, ka Indriķis varētu būt latvietis. Tiek raksturoti darbi par Livonijas vēsturi kopumā, kā arī poļu autoru darbi par t. s. poļu Inflantiju, respektīvi Latgali (J. A. Hilzens, K. Plāters u. c.). Otrā G. Manteifela darbā – jau ar speciāli historiogrāfisku ievirzi, kurš ievietots poļu žurnālā »Vēstures apskats«⁴, ir krietni sīkāk analizēti sacerējumi par Latgales vēsturi, to starpā arī citas hronikas, bez jau minētajām. Viņš raksturo 15.–16. gs. t. s. mazās hronikas, piem., Tomasa Hornera, Bartolomeja Grefentāla un Johana Hazentodtera hroniku. Analizēti arī citi darbi, kas skar Latgales vēsturi, kā Marcina Kvjatkovska, itāļa Ascanio Centorio degli Hortensi. Pēdējais ir rakstījis par Maskavas kņaza cīņu ar poļiem 16. gs. vidū, t. sk. arī par Livoniju, kā arī par Dienvidinflantiju (Latgali), tās pilsētām un sabiedrisko dzīvi. Tiek

pieminēta arī Johana Rennera hronika, Fabri Dionesija sacerējums un Stefana Batorija biogrāfa poļu vēsturnieka Rajnolda Hejdenšteina darbs. Lielu uzmanību G. Manteifels veltī Jana Augusta Hilzena un Johana Gotfrīda Arndta darbiem. Tāpat apskatīti D. Vāgnera, J. K. Broces, A. Tranzē-Rozeneka, T. Šīmaņa u. c. darbi. G. Manteifels ir pieminējis vācu preses publikācijas par Latgali, kā arī Vācu vēstures biedrības interesi par Latgales vēsturi.

Vistiešāk par Latgales vēstures historiogrāfiju ir rakstījis Latgales vēstures pētnieks B. Brežgo (1887–1957) savā brošūrā »Latgolas pētēšonas vēsturyska gaita«⁶. Viņš ir rūpīgi uzskaitījis gan atsevišķās publikācijas, gan rakstus dažādos krājumos un presē, kuri veltīti Latgales politiskajai, ekonomiskajai vai kultūras vēsturei, vienlaicīgi sniedzot to satura īsu raksturojumu, taču nav mēģinājis tos analizēt konceptuāli.

A. Goba (1889–1972) savā visai interesantajā darbā »Latgale«⁶, mēģinādams noskaidrot latgaliešu nacionālās atmodas sākumu, diezgan sīki analizē A. Branta, J. Ekerta, A. Bilenšteina rakstus, kā arī dažus G. Manteifela vācu valodā uzrakstītos darbus. A. Goba min arī 19. gs. otrās puses latviešu avīzes, kuras rakstīja par Latgali, kā arī K. Barona, V. Roznieka un N. Pāķa rakstus par Latgales tematiku.

No padomju okupācijas pēckara laika vēsturnieku historiogrāfiska rakstura darbiem jāmin H. Stroda apskats »Latgales etniskās vēstures pētījumi un avoti«⁷. Šajā t. s. lekciju konspektā raksturoti darbi, kas sniedz ziņas ne tikai par etnisko vēsturi, bet arī par sociālekonomisko un politisko vēsturi.

Kā nopietnāko pēdējā laika historiogrāfisko apcerējumu jāmin vēsturnieces R. Greitjānes rakstu par latgaļu nacionālās atmodas historiogrāfiju⁸. Autore lielu uzmanību veltījusi F. Trasuna un F. Kempa uzskatu analīzei un konfrontācijai jautājumā par latgaliešu nacionālās atmodas sākumu, kā arī jautājumā par Latvijas vienību un attiecībām ar pārnovadniekiem. Skaidrota F. Kempa Latgales autonomijas idejas argumentācija un tās noturības cēloņi. Rakstā apskatīti arī vairāku citu pētnieku (M. Valtera, M. Skujenieka, A. Gobas, M. Apeļa u. c.) darbi un uzskati šajā jautājumā, kā arī par attiecībām ar latgaliešiem. Autore skar arī latviešu lielinieku publikācijas, uzsverot, ka to koncepcijas mainījās līdz ar politiskās konjunktūras izmaiņu. Tā P. Stučka 1919. gadā Latgali uzskatīja par nešķīramu Latvijas daļu, bet 20. gadu sākumā politisku apsvērumu dēļ mainīja uzskatus un izvirzīja ideju par Latgales pašnoteikšanos. Rakstā minēts, ka pēc 1940. gada, līdz pat 90. gadu sākumam,

apskatītās problēmas izpēte bija apsikusi. Vienīgi B. Brežgo ar savām monogrāfijām par Latgales zemniecības vēsturi ir atsedzis Latgales nacionālās atmodas sociālekonomiskos aspektus. Nozīmīga vieta rakstā ierādīta emigrācijas autoru devumam Latgales problēmu izpētē, īpaši atzīmējot M. Bukša darbus, tāpat T. Puisāna, S. Škutāna un citu pētījumus. Nobeigumā autore secina, ka šajā jautājumā vēl ir pētāmi daudzi aspekti.

Jāmin arī J. Broliša raksts par latgaliešu dzīves Sibīrijā pētījumu historiogrāfiju⁹, kurā viņš raksturo apskatāmā perioda autoru F. Trasuna, M. Apeļa, V. Krasnā u. c. darbus par latgaliešiem Sibīrijā. Īpaši tiek atzīmēts Franča Kempa devums. Turklāt autors aicina vispusīgi izvērtēt viņa darbību un noņemt viņam »separatista« birku, izdot viņa rakstu kopojumu un, »tāpat kā citiem Latgales dižgariem«, uzcelt pieminekli. Ļoti pozitīvi tiek novērtēts K. Šķiltera darbs, kas satur bagātīgu materiālu par latviešu, t. sk. latgaliešu kolonijām Krievijā.

No nedaudzajiem ārzemju autoriem, kuri veltījuši lielāku uzmanību latgaļu vēsturei un tās historiogrāfijai, jāmin Manfreds Helmanis: dzimis 1912. gadā Rīgā, studējis Latvijas Universitātē un Herdera institūtā, pēc tam studējis vēsturi un strādājis Vācijā, miris 1992. gadā Minhenē¹⁰. Viņš ir labi pārvaldījis latviešu, krievu un, acīmredzot, arī lietuviešu, poļu u. c. valodas, tāpēc savā, 1954. gadā publicētajā, darbā »Latvija viduslaikos. Austrumbaltu senatnes un latviešu, īpaši latgaļu, tapšanas vēstures studijas« ir izmantojis avotus un pētījumus dažādās valodās. Latgales vēstures historiogrāfijai viņš ir veltījis vienu no ievadnodaļām »Latgaļi zinātniskajā literatūrā«¹¹. Tajā M. Helmanis sniedz visai pilnīgas ziņas par Indriķa hroniku, tās tulkojumiem, kā arī par Latgales vēstures atspoguļojumu citos, mazāk zināmos, avotos. Viņš ir analizējis un izvērtējis vairāku vācu un citu tautu autoru darbus, kuri ir skāruši Latgales vēstures jautājumus, piem., L. Arbuzova, A. Šlecera, K. Buses, E. Bonella, K. Napierska, H. Lovmianska, M. Dogieļa, A. Bauera, H. Lākmana, V. Ekerta, H. Mortensena, F. Keislera, H. Dopkevičas u. c. darbus. Taču M. Helmanis nav pietiekami novērtējis G. Merkeļa darbus un to lomu apgaismības laikmetā, savukārt ir pārvērtējis A. Tranzē-Rozeneka grāmatu »Senās Livonijas iezemieši 13. gadsimtā«, pret ko, it īpaši jautājumā par Latgales vēsturiski etnogrāfiskajām robežām, savā laikā uzstājās M. Bukšs¹². M. Helmanis objektīvi ir novērtējis J. A. Hilzena un G. Manteifela darbus, saredzot tajos arī

zināmu vienpusību. Toties kritiski viņš vērtējis krievu koloniālpolitikas un šovinisma apoloģētus V. Lizlova, N. Kostomarova u. c. darbus. Atzinīgi izsakoties par B. Brežņo ieguldījumu Latgales vēstures izpētē un avotu apkopošanā, M. Helmanis konstatē, ka viņa pētījumi nav konceptuāli vispārināti¹³.

Latgales vēstures izgaismojums senajās hronikās, atsevišķu autoru darbu historiogrāfiska analīze sniegta P. Zeiles sastādītajā rakstu krājumā »Ai, māte Latgale«. Tajā Ē. Mugurēvičs rakstā »Kā latgaļi attēloti 12.–13. gs. hronikās«¹⁴ apskata pirmās liecības par Baltijas tautām, tajā skaitā latgaļiem: tās parādās Nestora hronikā »Pagājušo gadu vēsture«. Autors sniedz savu interpretāciju vārdam *Neroma*, kas arī tiek lietots minētajā hronikā, uzskaitot Baltijas tautas. Ar šo vārdu, pēc viņa domām, varētu būt apzīmēti gan latgaļi, gan uz austrumiem no tiem dzīvojošie – vēl neasimilētie – austrumbalti, kas kultūrā un apbedīšanas tradīcijās uzrāda lielu līdzību ar latgaļiem¹⁵. Autors diezgan sīki analizē Indriķa hronikā minētās pils un mēģina, izmantojot arheoloģiskos materiālus, identificēt to atrašanās vietas. Lielāka uzmanība veltīta stridīgajām pilīm, piemēram, Beverīnas atrašanās vietai, kā arī Jersikas meklējumiem. Pēdējās atrašanās vieta, pēc arheoloģiskajiem pētījumiem, gan vairs neizsauc šaubas. Pats P. Zeile apskata Dagdas muižnieku Hilzenu dzimtas darbību Latgales kultūras jomā un galvenajos vilcienos raksturo Jana Augusta Hilzena (1702–1767) apjomīgo darbu »Inflantija«¹⁶. Viņš uzsver, ka A. Hilzens ir pievērsis uzmanību seno latviešu mitoloģijai un paudis labvēlīgu attieksmi pret latviešiem, lai gan uzskatījis tos par zemākas kārtas cilvēkiem. Novērtējot šo J. A. Hilzena darbu, P. Zeile uzsver to, ka darbā ievietoti daudzi dokumenti, Latgales muižu un muižnieku dinastiju apraksti, kā arī to, ka tas ir plašākais apkopojošais darbs par Latgali 18. gadsimta vidū. Tiek minēts arī, ka ir publicēti vairāki J. A. Hilzena raksti un politiskās runas, kuru lielākā daļa veltīta tā laika poļu Latgales jautājumiem. Nobeigumā jāsauc, ka P. Zeile plašākās apcerēs ir pievērsis lasītāju uzmanību arī Dagdas poļu muižniekam Kazimīram Buiņickim (1788–1878), viņa sabiedriskajai, publicistikajai un arī izdevējdarbībai¹⁷. Viņš izceļ K. Buiņicka dokumentāli publicistisko grāmatu »Ceļojums pa maziem ceļiem«¹⁸, kurā aprakstīts Latgales zemnieku stāvoklis un muižnieku izturēšanās pret zemniekiem. P. Zeile šo darbu salīdzina ar G. Merķeļa darbiem »Vidzemes senatne« un »Latvieši«. Viņš tāpat sniedz ieskatu par otru nozīmīgāko

K. Buiņicka grāmatu – kultūrvēsturisko romānu par 17. gadsimta Latgali »Priestera Jordana atmiņas«¹⁹. P. Zeile raksturo arī K. Buiņicka izdotā almanaha tipa biezā žurnāla »Rubon«²⁰ galveno ievirzi un saturu, kurā tika publicēti arī vēsturiski un kultūrvēsturiski pētījumi, kā arī populārzinātniskas apceres par Latgali. Pieminēta arī K. Buiņicka samērā plašā publikācija *Par Inflantiju un tās vēsturi*, kas ievietota poļu »Vispārējā enciklopēdijā«²¹.

Latgales vēstures tematikai veltīto darbu raksturojumi atrodami arī vispārējos darbos par Latvijas historiogrāfiju. To vidū jāmin J. Zuša (1893–1962) apcerējumi par baltvācu historiogrāfiju²², kuros viņš sniedzis baltvācu darbu konceptuālu raksturojumu, gan par hronikām, gan arī pētījumiem. Viņš ir diezgan izsmeļoši raksturojis, piemēram, Franca Nienstedes, kurš nācis no Vestfāles un 1554. gadā apmeties Tērbatā, formulēto ideju par vācu kultūrtrēģerisko lomu latviešu un igauņu iedzīvotāju vidū Livonijā, kurai bija jānomaina agrākais vācu agresijas attaisnojums Baltijā – kristietības ieviešana. Tāpat varam minēt arī viņa sniegto raksturojumu par Rīgas humānista Dāvida Hilhena darbiem, kuros tas, izmantojot Romas tiesību recepciju, centās nopamatot dzimtbūtniecisko verdzību Livonijā²³. Līdzīgi J. Zutis raksturo arī vēlāka laika vācbaltu un arī t. s. valsts vāciešu autoru uzskatus.

Vācbaltu vēsturniekus un to apoloģētiskos darbus par 19. gadsimteņa vidu un otro pusi vispusīgi ir analizējis M. Duhanovs (1921–2001) savā monogrāfijā »Vācbaltieši: Vācbaltiešu muižniecības politika 19. gs. 50.–70. gados un tās apoloģētiskās historiogrāfijas kritika«²⁴. Viņš parāda vācbaltiešu historiogrāfijas apoloģētisko koncepciju pārmantojamību un noturību, skaidrojot Livonijas vēstures jautājumus arī 20. gadsimteņa vidū. Īpašu uzmanību autors ir pievērsis R. Vitramam, kas savas koncepcijas balsta uz K. Širena, H. Bruiningka un A. Tobina atziņām. M. Duhanova apskatītajos darbos Latgales tematika skarta netieši, taču spilgtais autoru un viņu darbu raksturojums palīdz izprast to aso cīņu, kas notiek historiogrāfijā par mūsu tautas vēstures nozīmīgu laika posmu.

Vācbaltiešu historiogrāfijā orientēties var palīdzēt 80. gadu vidū publicētais rakstu krājums »Vācbaltu historiogrāfijas vēsture«, ko sakopojis G. fon Rauhs²⁵. Atsevišķi raksti nosedz gandrīz visu periodu un lielu daļu no vācbaltiešu historiogrāfijas problemātikas. A. Angermanns apskata hronikas, sākot ar Indriķa hroniku, analizē tās no avotpētnieciskā aspekta, kā arī skaidro to konceptuālo nostādni.

Par 16. gadsimteņa hronikām raksta A. F. fon Taube, par zviedru un poļu laika historiogrāfiju – G. Etzolds. Atsevišķs raksts ir veltīts K. Šīrenam. Pazīstamais G. fon Pistol Kors savu apskatu ir veltījis agrārās likumdošanas historiogrāfijai, J. Hehns ir analizējis vācbaltiešu historiogrāfijas darbus, kas publicēti Latvijā starpkaru periodā. Vācbaltiešu historiogrāfijas apskatu noslēdz pats G. fon Rauhs ar pēckara darbu apskatu līdz 80. gadu sākumam. Apskatos varam atrast ziņas par autoriem, viņu nozīmīgākajiem darbiem un to īsu raksturojumu.

Atsevišķu autoru darbu raksturojumi par Latgales vēsturi atrodami arī J. Žuša²⁶, T. Draudiņa²⁷, G. Koņuhova²⁸ rakstos un tāpat A. Bīrona un V. Dorošenko kopējā monogrāfijā par Latvijas padomju historiogrāfiju²⁹. Vairāk uzmanības veltīts Latgales tematiku skarošajiem darbiem A. Bīrona un M. Bīrones monogrāfijā par Latvijas padomju historiogrāfijas tapšanu³⁰, t. sk. par 20. un 30. gados uzrakstītajiem darbiem.

Atsevišķu apskatāmā perioda pētnieku darbu analīzi atrodam arī speciālos pētījumos par kādu noteiktu parādību, piemēram, J. Babra (1911–2000) monogrāfijā par 1905.–1907. gada revolūciju Latgalē³¹.

Šī apcerējuma autori ir vēstures doktors A. Ivanovs (analizējis latviski tulkotās vācu hronikas, kā arī krievu hronikas un krievu autoru darbus – I un III nod.), vēstures maģistrs P. Kivrāns (apskatījis B. Brežgo ieguldījumu Latgales vēstures izpētē – V nod. 3. §), Dr. hist. I. Poča (apkopojusi latviešu autoru darbus par Latgales vēsturi – V nod. 1., 2., 4. §) un prof., Dr. habil. hist. K. Počs (uzrakstījis ievadu, sniedzis vācu un vācbaltiešu darbu apskatu, analizējis poļu autoru darbus, kā arī uzrakstījis darba nobeigumu – II un IV nod.).

ATSAUCES

¹ Počs K., Poča I. Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā. – Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1993. – 40 lpp.

² Bujnicki K. Inflanty // Encyklopedya Powszechna. – Warszawa, 1863. – T. 12. – S. 345–361.

³ Manteuffel G. Cywilizacya, literatura i sztuka w dawnej kolonii Zachodniej nad Baltykiem. – Lwow, 1896. – 79 s. (Wyd. 2-e. – Kraków, 1897. – 123 s.)

⁴ Manteuffel G. Przegląd Inflanckiej literatury historycznej od XII-go do XX-go stulecia (Odbitka tomu II-go »Przegląd Historyczny»). – Warszawa. – S. 144, 259–271.

⁵ Brežgo B. Latgolas pētēšonas vēsturyska gaita. – Rēzekne, 1930. – 11 lpp.

⁶ Goba A. Latgale: Latgalieši spaidu laikā. Nacionālisma, rakstniecības, biedrošanās un skološanās sākums. Attiecības ar baltiešiem. – R., 1933. – 205 lpp.

- ⁷ Strods H. Latgales etniskās vēstures pētījumi un avoti. – R., 1989. – 59 lpp.
- ⁸ Greitjāne R. Latgalešu nacionālās atmodas izpēte latviešu historiogrāfijā 20. gs. – 1989 // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 2000. – Nr. – 3. – 118.–134. lpp.
- ⁹ Brolišs Jāzeps. Latgales latvieši Sibīrijā: Historiogrāfiska skice // Acta Latgalica. – Daugavpils: Latgales Pētniecības institūta izdevums, 1999. – 10. sēj. – 69.–82. lpp.
- ¹⁰ Sikāk par M. Helmani sk.: Zeile P. Latgale Manfreda Helmana pētījumā »Latvija viduslaikos« // Ai, māte Latgale: Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē. – (Rīga): Annele, 2001. – 94.–97. lpp.
- ¹¹ Letgallen in der wissenschaftlichen Literatur. // Hellmann Manfred. Das Lettenland im Mittelalter. Studien zur ostbaltischen Frühzeit und lettischen Stammesgeschichte, in besondere Lettgallens. – Münster-Köln: Bohlau-Verlag, 1954.– 9. – 22. lpp.
- ¹² Bukšs M. Latgaļu atmūda, idejas un ceļas. – B. v.: Latgaļu izdevnīceiba, 1976. – 30. lpp.
- ¹³ Hellmann M. Das Lettenland im Mittelalter. – 17. lpp. (Jāpiezīmē gan, ka viņš Brežģo nosaucis par Bronislavu, nevis Boļeslavu. – K. P.)
- ¹⁴ Mugurēvičs Ē. Kā latgaļi attēloti 12.–13. gs. hronikās // Ai, māte Latgale. – 66.–83. lpp.
- ¹⁵ Turpat. – 67. lpp.
- ¹⁶ Zeile P. Jans Augusts Hilzens un viņa grāmata »Inflantija« // Ai, māte Latgale. – 188.–192. lpp.
- ¹⁷ Zeile P. Kazimirs Buiņickis – sociālo reformu rosinātājs Latgalē, latviešu tautas vienotības paudējs, rakstnieks un publicists // Acta Latgalica. – Daugavpils: LPI, 1999.– 10. sēj. – 241.–257. lpp.; Idem. Kazimirs Buiņickis – Latgales reģionālās kultūras pamatlicējs un veidotājs // Ai, māte Latgale. – 205.–212. lpp.
- ¹⁸ Wldrówka po malych drogach: Szkice obyczajów na prowincji przez Kazimiera Bujnickiego. – Wilno: Nakładem Autora, 1841. – T. I–II.
- ¹⁹ Bujnicki K. Pamiętniki Księdza Jordana: Obrazek Inflant w XVII wieku / T. I-II. – Wilno, 1852. – 524 lpp.
- ²⁰ Rubon: Pismo poświęcone pożytnicznej rozrywce. T. I–X. – Wilno, 1842–1849.
- ²¹ Bujnicki K. Inflanty // Encyklopedia Powszechna / T. XII. – Warszawa, 1863. – 545.–561. lpp.
- ²² Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. Ч. 1: Прибалтийско-немецкая историография. – Рига: Латгосиздат, 1949. – 259 с.
- ²³ Там же. – С. 45–49.
- ²⁴ Духанов М. М. Остзейцы: Политика остзейского дворянства в 50–70-х гг. XIX в. и критика ее апологетической историографии / 2-е переработанное и дополненное издание. – Рига: Лиесма, 1978. – С. 53–97.
- ²⁵ Rauch G. fon. Geschichte der deutschbaltischen Geschichtschreibung. – Köln-Wien: Böhlau Verlag, 1986. – 451. lpp.
- ²⁶ Зутис Я. Об изучении истории Латвии // Вопросы истории. – 1955. – № 8. – С. 214–221.
- ²⁷ Draudiņš T. Vēstures zinātnes attīstības ceļš Latvijā // Latvijas PSR ZA Vēstis. – 1955. – Nr. 8. – 53.–78. lpp.
- ²⁸ Конюхов Г. А. Обзор литературы по истории народов Советской Прибалтики (за 1956 г.) // История СССР. – 1958. – № 2. – С. 147–156.
- ²⁹ Бирон А. К., Дорошенко В. В. Советская историография Латвии. – Рига, 1970. – 498 с.
- ³⁰ Бирон А. К., Бирон М. Ф. Становление советской историографии Латвии: 20-е и 30-е годы XX века. – Рига, 1981. – 323 с.
- ³¹ Babris J. 1905.–1907. gada revolūcija Latgalē. – Rīga, 1960. – 4.–5. lpp.

I. LATGALES VĒSTURES HISTORIOGRĀFIJAS AIZSĀKUMI: VIDUSLAIKU HRONIKAS

Latgales vēstures historiogrāfijā izdalāmi dažādi atšķirīgi virzieni, katrs ar savu Latgales vēsturisko likteņu izpratni un interpretāciju. Lai vispusīgi šos virzienus novērtētu, jāizseko to tapšanai un attīstībai. Tas ir sarežģīts uzdevums, jo bieži vien historiogrāfisko virzienu aizsākumi atrodami historiogrāfijas pirmszinātniskajā posmā, kad vēstures zinātne vēl nebija radusies, bet pastāvēja tikai vēsturiskā doma jeb vēstures notikumu aprakstišana un to apjēgšana vispārīgos vilcienos, balstoties uz tā laika priekšstatiem un pasaules uzskatu. Raksturīgākais piemērs ir Latgales vēstures vācu un vācbaltiešu, kā arī krievu historiogrāfija: abi virzieni balstās uz visai noturīgām tradīcijām un pieejām, kas pirmo reizi bija parādījušās un nostiprinājušās viduslaiku hronikās, t. i., kopš 12.–13. gadsimta.

Tradicionāli hronikas uzskatāmas par nozīmīgākajiem vēstures avotiem (kuros vēsturnieks meklē liecības par vēstures faktiem), kaut gan viduslaiku hronistu darbus arī pēti kā historiogrāfijas pieminekļus (kuros historiogrāfs atrod liecības par vēstures zināšanu attīstības līmeni). Citiem vārdiem sakot, mūsdienu vēstures zinātnes skatījumā hronikām ir divējāda daba: hronikas ir vēstures avoti un tai pašā laikā – vēsturiski sacerējumi. Taču šie pirmie vēsturiskie sacerējumi būtiski atšķiras no jauno un jaunāko laiku vēsturiskiem pētījumiem.

Vienu no galvenajām atšķirībām nosaka autoru attieksme pret viņu darbos izmantotiem vēstures avotiem. Cenšoties kritiski pārbaudīt vēstures avotu sniegtās ziņas, vēsturnieks vienmēr šķir savu paša viedokli no vēstures avotos paustiem viedokļiem, vienmēr nosprauž robežu starp savām interpretācijām un vēstures avota autora interpretācijām. Bet hronikās tāda robeža nav atrodama, jo hronists visai patvaļīgi izmanto avotus (parasti to vidū ir vai nu viņa priekšgājēju – citu hronistu – darbi, vai kādi dokumenti, vai arī aculiecinieku nostāsti) kā to īstais »īpašnieks«: avotos viņš izdara grozījumus un papildinājumus, dažreiz pārveido avotu informāciju

un interpretāciju, būtiski pārstrādā citu hronistu tekstus. Visi šie grozījumi avotos tiek veikti bez jebkādam norādēm un atsaucēm. Rezultātā hronikās izmantotie vēstures avoti un hronista paša teksts saplūst kopā, veidojot jaunu sintētisku tekstu. Varam tādējādi apgalvot, ka avotus hronists pilnīgi pakļauj savam nolūkam un saviem konceptuāliem priekšstatiem. Taču tai pašā laikā pats hronists, atšķirībā no vēsturnieka, ļoti bieži nokļūst hronikā izmantoto avotu ietekmē, pat pilnā kontrolē: hronists nespēj vēstures avotus pētīt, arī nespēj izdarīt »zinātniski« pamatotu slēdzienu par ticamāko avota versiju, viņš vienkārši seko vēstures avotam, dažreiz atlasot un interpretējot vēstures avotu liecības un faktus, lai tie labāk atbilstu hronikas vispārīgai ievirzei¹.

Vēl būtiskākas atšķirības starp hronistu sacerējumiem un vēsturnieku darbiem izriet no atšķirīgiem konceptuāliem priekšstatiem par vēstures procesu. Viduslaiku vēsturiskās domas pamatā ir svētā Augustīna koncepcija, saskaņā ar kuru vēstures procesu nosaka, un pat veido, Providence. Tā virza notikumu norisi uz noteikto mērķi – Dieva valstību; Providence arī pieļauj ļaunumu kā sodību par grēkiem un kā audzināšanas līdzekli². Pateicoties šai visaptverošajai idejai, vēstures process kļūst globāls un mērķtiecīgs.

Bet šie vispārīgie konceptuālie un ļoti konsekventie priekšstati nosaka viduslaiku vēsturisko sacerējumu – hroniku – »duālistisko« raksturu. No vienas puses, hronikās vienmēr izcelta Providences loma vēsturē, uz konkrētu notikumu piemēriem tiek parādīta nerimstošā cīņa starp labo un ļauno, Dieva bērniem un velna kalpiem, starp Dieva valstību un grēcīgo laicīgo valstību. Citiem vārdiem sakot, hronikas konkretizē un ilustrē vispārīgo kristīgo vēstures koncepciju, uzskatāmi parādot Dieva valstības tapšanu. Tāda hroniku ievirze, uzmanība garīgajai cīņai un tās izpausmēm cilvēces vēsturē nosaka hronikas rakstīšanas paņēmienus: par pašu galveno avotu hronists uzskata Svētos Rakstus, par visai reālām darbības personām kļūst Dievs, Dievmāte, eņģeļi u. c., dažiem konkrētiem notikumiem ir simboliska, alegoriska interpretācija. Tas ir viduslaiku hroniku augstākais līmenis, kas tieši saista hronista stāstu ar kristīgo vēstures koncepciju. Bet, no otras puses, hronikās ir arī cits, zemākais, līmenis: hronists rūpīgi apraksta ikdienas sīkumus, atsevišķus atgadījumus, kas, no pirmā acu uzmetiena, netiek iesaistīti globālajā vēstures procesā. Šos atsevišķos faktus hronists vienkārši piefiksē un sakārto hronoloģiskā secībā, bet kādas citas sakarības

(piemēram, cēloņsakarības) starp tiem parasti nav. Acīmredzot, viduslaiku hronista uztverē šiem atsevišķiem atgadījumiem vispār nav nekādas nozīmes, jo tie attiecas nevis uz Dieva valstību, bet uz laicīgo valstību. Jāsaka, tāds duālisms (konceptuālie spriedumi pamīšus ar notikumu parastu fiksēšanu) izpaužas galvenokārt hroniku ārējā formā, aprakstāmo vēstures faktu iedalīšanā divās grupās: fakti, kuri apliecina Providences lomu, un fakti, kuri paliek bez tieša vērtējuma. Taču mūsdienu pētnieka skatījumā tieši šī pieeja ir dabiska un pilnīgi atbilst svētā Augustīna duālistiskajai koncepcijai: Dieva valstības un grēcīgās laicīgās valstības skaidrai pretstatīšanai.

Visas minētās iezīmes tā vai citādi parādās kā Livonijas, tā arī Krievzemes hronikās, kas stāsta par senās Latgales³ un Livonijas laika Latgales vēsturi, un tādējādi uzskatāmas par pašiem pirmajiem vēsturiskajiem sacerējumiem Latgales historiogrāfijas ietvaros.

1. LIVONIJAS HRONIKAS

Starp Latvijas un Livonijas teritorijā uzrakstītajām hronikām, kas stāsta par Latgales un latgaļu vēsturi 12.–16. gs., mūsdienu Latgales historiogrāfija⁴ par pašām nozīmīgākajām tradicionāli uzskata *Indriķa hroniku*, *Vecāko Livonijas atskaņu jeb rimju hroniku* (turpmāk – *Atskaņu hronika*) un Baltazara Rusova *Livonijas hroniku*. Atšķirībā no šīm trijām hronikām, citu hroniku⁵ ziņas par seno Latgali un Livonijas laikmeta Latgali ir pārāk fragmentāras un nejaušas, tāpēc šajā apskatā tās tiek raksturotas īsumā.

Livonijas hronikas, un it sevišķi *Indriķa hronika* un *Atskaņu hronika*, vienmēr bijušas vēsturnieku uzmanības centrā; tām veltīta plaša historiogrāfija⁶. Tie ir pārsvarā avotpētnieciski darbi, kuros ļoti liela uzmanība veltīta šo vēstures avotu autora problēmai, sniegta hroniku norakstu tekstoloģiskā kritika, izpētīti hroniku sastādīšanas avoti, novērtēta hroniku ziņu ticamība un parādīta to nozīme Baltijas un Latvijas vēstures pētīšanā. Tikai atsevišķos, nedaudzos darbos hronikas tika pētītas kā historiogrāfijas pieminekļi. Starp šiem darbiem minama J. Zuša monogrāfija »Latvijas historiogrāfijas apcerējumi, Baltijas vācu historiogrāfija«⁷. J. Zutim visai pārliecinoši izdevās parādīt Livonijas hroniku vietu Baltijas vācu historiogrāfijā, pierādīt šīs historiogrāfiskās tradīcijas kontinuitāti kopš 13. gs.⁸ Tai pašā laikā viņš hronikas aplūko viduslaiku vēsturiskās domas kontekstā⁹, bet sevišķi lielu uzmanību veltī hroniku

ideoloģiskajai un politiskajai ievirzei¹⁰. Šajā gadījumā autora veikta-
jai analīzei kaitē »šķiriskais princips« un marksistiskā ideoloģiskā
pieeja, kas nosaka hroniku tendenciozo novērtēšanu. J. Zutis, tāpat
kā citi historiogrāfi¹¹, hronikas pētī nevis Latgales, bet visas Latvijas
vēstures historiogrāfijas kontekstā. Viduslaiku kristīgās ideoloģijas
(»viduslaiku gara«) atspoguļošanās Livonijas hronikās kā atsevišķu
problēmu pētītājs V. Biļķins¹². Viņš cenšas ielūkoties hronikās vidus-
laiku cilvēka acīm, kas ļauj izvairīties no modernizācijas viduslaiku
hroniku historiogrāfiskajā novērtēšanā. V. Biļķins pamatoti uzsver,
ka viduslaiku kristīgās domas iezīmes ir viduslaiku hronista
pasaules uzskata neatņemama sastāvdaļa, tāpēc tās organiski
iekļaujas viņa stāstījumā. Attiecīgi atsaukšanās uz Svētajiem
Rakstiem nav uzskatāmas par paņēmieni, lai attaisnotu Baltijas
iekarošanu (kā to interpretē J. Zutis). Kā atsevišķa historiogrāfijas
problēma tiek pētītas Vācu ordeņa mentalitātes un ideoloģijas
izpaušmes *Atskaņu hronikā*¹³.

Atsevišķi historiogrāfiski novērojumi sastopami avotpētnieciskajā
literatūrā. Parasti tā ir viduslaiku vēsturiskās koncepcijas un
hroniku ideoloģisko pamatu raksturošana vispārīgos vilcienos¹⁴.
Piemēram, *Indriķa hronikā* T. Zeids atrod kultūrtrēģerisma teorijas
aizsākumus¹⁵ un uzsver, ka gan *Indriķa hronika*, gan arī *Atskaņu
hronika* ir spilgti izteiktas katoļu Baznīcas kara ideoloģijas hronikas
ar noteiktu vācisku viedokli¹⁶. Acīmredzot, tieši tāds vērtējums ir no-
stiprinājies mūsdienu Latvijas historiogrāfijā.

Pats pirmais Latvijas teritorijā uzrakstītais vēsturiskais sa-
cerējums ir *Indriķa hronika*: tā tapusi Rīgā 1225.–1226. g., bet
hronikas pēdējā (XXX) nodaļa – 1227. gadā¹⁷. Hronikas pētnieki
pieņem, ka tā bija uzrakstīta pēc bīskapa Alberta ierosinājuma, lai
iesniegtu pāvesta legātam, kurš 1225.–1226. g. atradās Līvzemē¹⁸.
Par hronikas mērķi – parādīt katoļticības panākumus Līvzemē,
Latgalē un Igaunijā, aprakstīt katoļticības izplatīšanas gaitu, cīņas
pret pagāniem – raksta pats autors: »Bet šis mazums ir uzrakstīts
par slavu tam pašam mūsu Kungam Jēzum Kristum, kurš grib, lai
viņa ticība un viņa vārds taptu aiznests pie visām pagāntautām,
pašam darbojoties līdzī un palīdzot, un caur kuru tādi darbi ir
paveikti, kurš savējiem Līvzemē allaž dāvājis tik daudz lielu un
slavenu uzvaru pār pagāniem...« (XXIX, 9)¹⁹. Kā redzēsīm turpmāk,
savā darbā hronists nelokāmi seko šim mērķim, kas tādējādi nosaka
gan hronikas vispārīgo ievirzi, gan faktu atlasī, gan arī aprakstīto
notikumu interpretāciju.

Viena no sarežģītākām problēmām jebkuras viduslaiku hronikas pētīšanā ir saistīta ar sākotnējā teksta (jeb protogrāfa) hipotētisku rekonstrukciju. Visas viduslaiku hronikas līdz mums nonākušas nevis kā oriģināli, bet kā vēlāki noraksti; dažreiz norakstu no tā protogrāfa atdala vairāki gadsimti. Jāņem vērā, ka hroniku noraksti tapuši senāku norakstu pārrakstīšanas rezultātā, bet pārrakstīšana (norakstu izgatavošana) nebija iepriekšējo tekstu mehāniska kopēšana. Pārrakstot hronikas, to tekstā tika izdarīti grozījumi, teksti tika rediģēti atbilstoši jaunām politiskām un ideoloģiskām vajadzībām, dažreiz teksta jēga tika pārprasta un tam tika piedēvēta cita jēga, bet jau aizmirstu vietvārdu vietā parādījās jauni apzīmējumi. Tāpēc hroniku noraksti, kuri nonākuši līdz mums, būtiski atšķiras no protogrāfiem. Saprotams, ka šie noraksti sniedz mums visai nedrošu, izkropļotu informāciju kā par aprakstītiem notikumiem, tā arī par paša hronista attieksmi pret šiem notikumiem. Tādējādi hroniku pētīšanā galvenā problēma ir norakstu atbilstība (vai neatbilstība) oriģinālam jeb protogrāfam. Šo problēmu cenšas atrisināt hroniku tekstoloģiskā kritika: salīdzinot visus esošos norakstus, pētnieki aptuveni rekonstruē sākotnējo tekstu.

Indriķa hronika, tāpat kā citas viduslaiku hronikas, ir saglabājusies tikai vēlākos norakstos. To tekstoloģiskai kritikai ir ilgstoša vēsture²⁰: kopš 18. gs., gatavojot hronikas zinātniskās publikācijas, pētnieki centās tuvoties sākotnējam, oriģinālajam, tekstam. Par jaunāko zinātnisko publikāciju pamatu ņem tā saucamo Zamoisku kodeksu (Codex Zamoscianus) – pergamenta manuskriptu, kurš 1862. gadā atrasts poļu aristokrātu Zamoisku bibliotēkā Varšavā. Tas ir vissenākais noraksts, kas izgatavots 14. gs. sākumā. L. Arbuzova un A. Bauera sagatavoto *Indriķa hronikas* publikāciju (1955. g., Hanovera) uzskata par labāko, jo tajā piedāvāta hronikas teksta zinātniskā rekonstrukcija («optimāls teksts»²¹): tika aizpildīti robi Zamoisku kodeksā, izmantojot citu norakstu tekstus, sniegti teksta varianti un tekstoloģiski komentāri. Šis 1955. g. izdevums kļuvis par pamatu *Indriķa hronikas* jaunākajai publikācijai Latvijā (1993. g.). Diemžēl, šajā hronikas publikācijā netika saglabāti varianti un komentāri, kas būtiski pazemina publikācijas arheogrāfisko kvalitāti. Mūsu historiogrāfiskais apskats balstās uz 1993. g. publikāciju, pieņemot, ka šis teksts galvenos vilcienos atbilst oriģinālajam tekstam, neskatoties uz J. Zuša aizrādījumu²², ka hronikas rediģēšanas rezultātā notikumu interpretācijas Zamoisku kodeksā būtiski atšķi-

ras no hronikas autora paša interpretācijām. Šķiet, ka J. Zuša apgalvojums nebalstās uz hronikas teksta analīzi, bet izriet no marksistiskās metodoloģijas prasībām.

Vēsturnieku sacerējumu ievirzi, jēgu un raksturu nosaka, no vienas puses, laikmets, bet, no otras puses, autora personība. Autora pasaules uzskats, sociālais statuss, nodarbošanās, izglītības līmenis un zināšanas, politiskās simpātijas un antipātijas, aizspriedumi, tautība utt. tieši ietekmē viņa darba saturu. Hronista personība (un ar personības starpniecību arī laikmeta gars) iespiežas hronikā. Tāpēc hroniku historiogrāfiskā analīze nav domājama bez to autoru uzskatu pētīšanas.

Indriķa hronikas autora problēma nav pilnīgi atrisināta. Senākajos hronikas norakstos tās autors nav minēts, tāpēc visi spriedumi par autoru balstās uz hronikas teksta dziļu pētīšanu²³. Pētnieki vienprātīgi atzīst, ka hronikas autors ir garīdznieks Indriķis (Heinricus), kas ne tikai bija daudzu hronikā aprakstīto notikumu aculiecinieks, bet arī pats tajos piedalījās. Balstoties uz hronikas ziņām, kā arī uz citu avotu liecībām, vēsturnieki atveido Indriķa dzīves gājumu. Historiogrāfijā ir pieņemts, ka viņš dzimis ap 1187. gadu, mācījies kādā klosterī Vācijā²⁴ vai kādā baznīcas skolā Magdeburgā²⁵, kur gatavoja misionārus. 1203. g. viņš bija ieradies Līvzemē, bet 1208. g. viņu iesvētīja par priesteri. Līdz nāvei (pēc 1259. g., kad viņš pēdējo reizi minēts avotos) viņa dzīve un darbība bija saistīta ar Līvzemi, Latgali un Igauniju, bet vistuvāk – ar Imeru (seno latgaļu apdzīvotais novads ap Jumaras upi – tagad Valmieras rajona Kocēnu pagasts).

Galvenais jautājums, par kuru vēsturnieki strīdas kopš 19. gs., ir saistīts ar Indriķa tautību²⁶. Ar neparastu aizrautību, meklējot vēl jaunākus argumentus, vēsturnieki aizstāv vai nu autora latgaliskās, vietējās, izcelsmes teoriju (šī teorija bija sevišķi raksturīga Latvijas pilsoniskajai historiogrāfijai 20. gs. 20.–30. gados), vai arī Indriķa vāciskās izcelsmes teoriju (šī teorija nostiprinājusies Baltijas vācu historiogrāfijā). Dažreiz mēģina abas teorijas »sintezēt«: piemēram, Ē. Mugurēvičs izvirzījis hipotēzi, ka hronista dzimtene varētu būt Magdeburgas apkārtnē, kaut gan viņš diezin vai bijis vācietis, drīzāk gan baltu vai rietumslāvu cilšu pēctecis²⁷.

Šķiet, ka strīdus rosina, no vienas puses, historiogrāfisko virzienu (vācbaltu un pilsoniskās historiogrāfijas) ideoloģiskās atšķirības, bet, no otras puses, iluzoriskas pretrunas, ko pētnieki saskata hronista

pozīcijā: viņš bija germanofils²⁸, karojošās Romas katoļu Baznīcas un krustnešu interešu aizstāvis, tai pašā laikā Indriķis izrāda spilgti izteiktas simpātijas pret latgaļiem. Šai sakarā A. Švābe raksta, ka »Indriķa spriedumos vienmēr jāatšķir šo divu dažādo – vāciskā un latviskā – viedokļu kopība un visā hronikā vērojamā cenšanās tos saskaņot«²⁹. Taču hronista pozīcijā, un vispār – viņa uzskatos, nav nekādu pretrunu. Kā to redzēsīm turpmāk, gan viņa simpātijas pret latgaļiem, gan viņa »vāciskie« uzskati atvasināti no vispārīgās kristīgās koncepcijas, kuru hronists dziļi un neliekuļoti izjūt. Tādējādi hronista labvēlīgajai attieksmei pret latgaļiem vispirms ir garīgie motīvi³⁰. Autora konsekvento pozīciju apstiprina ne tikai hronikas teksts, bet arī viņa paša dzīves gājums, kas vienmēr bija saistīts ar kalpošanu Dievam un Baznīcai. Kas attiecas uz minēto diskusiju, varam piekrist Ē. Mugurēviča apgalvojumam: »Neviena no minētajām teorijām nedod pietiekamu materiālu hronista tautības pārliecinošai pierādīšanai. Protams, hronikas – kā vēstures avota (varam piebilst: un kā historiogrāfiskā pieminekļa – A. I.) – vispārējā vērtējumā jautājumam par hronista etnisko izcelsmi nebūt nav izšķirošas nozīmes«³¹. Nozīme ir viņa kristīgajai pozīcijai, kas spilgti izpaužas notikumumu aprakstīšanā un novērtēšanā.

Līdz ar autora uzskatiem, vēsturiska sacerējuma saturu ietekmē avotu bāze (jeb vēstures avotu klāsts), uz kuru balstās hronists vai vēsturnieks. *Indriķa hronikas* avotu noskaidrošana ir nopietna zinātniska problēma³², jo, tāpat kā citi viduslaiku hronisti, Indriķis uz izmantotajiem avotiem neatsaucas, neatdalot savu paša vēstījumu un spriedumus no avotu sniegtām ziņām. Kā jau minēts, tāda pieeja ir dabiska vēsturiskās domas attīstības pirmszinātniskajā stadijā.

Notikumu aprakstā hronists balstās pārsvarā uz paša novērojumiem un pieredzi, kā arī uz aculiecinieku (misionāru un draudžu mācītāju) stāstiem: »Un nekas cits te nav likts klāt pie tā, ko gandrīz visu esam redzējuši savām acīm, bet, ko neesam redzējuši pašu acīm, to esam uzzinājuši no tiem, kas to redzējuši un bijuši klāt« (XXIX, 9). Taču, acīmredzot, viņš izmantojis arī citus avotus, daudzi no kuriem nav nonākuši līdz mums: kādas Rīgas bīskapijas annāles, dokumentus no bīskapa un domkapitula arhīva, to skaitā – kādus jaunkristīto reģistrus, misionāru ziņojumus, pāvestu bullas, zemju dališanas līgumus, privilēģijas, Jersikas Visvalža 1209. g. padošanās līgumu Rīgas bīskapam Albertam (XIII, 4) u. c. To, ka Indriķis patiešām bal-

stijās ne tikai uz savām atmiņām, bet arī uz laikabiedru stāstiem un citu avotu ziņām, liecina hronikas stils. Kā atzīmē A. Švābe, notikums, kuros autors pats nebija piedalījies (piemēram, pirms ierašanās Līvzemē 1203. gadā), Indriķis apraksta īsi, sausi un bāli, turpretī par citiem notikumiem viņš raksta sīki, precīzi un emocionāli³³. Neskatoties uz šīm stilistiskajām atšķirībām, *Indriķa hronika* ir viengabalains, nedalīts darbs, »bez mazākām kompilācijas pazīmēm«³⁴. Darba integritāti, viengabalainību nosaka tā galvenais avots – Svētie Raksti un liturģiskā literatūra³⁵. Diezin vai atsaukšanās uz šiem avotiem uzskatāmas par tīri stilistisku paņēmieni vai par kādas formālas prasības ievērošanu. Šīs atsaukšanās un citāti ir galvenā mēraukla jebkuru notikumu novērtēšanai. Tieši šī mēraukla nosaka hronikas kosekvenci un dod autoram iespēju izvairīties no pretrunām un nesaskaņām. Citiem vārdiem sakot, *Indriķa hronikā* spilgti parādās tā saucamais »Einquellenprinzip« (viena, pat vienīga, avota princips), kas ir raksturīgs viduslaiku historiogrāfijai: hronisti izvēlējās kādu vienu, pēc viņu domām, labāku avotu, bet citu avotu ziņas bieži vien ignorēja, ja tās bija pretrunā ar »galvenā« avota ziņām. Tā kā Indriķis bija garīdznieks un dedzīgs misionārs, saprotams, kāpēc viņa hronikā par noteicošo avotu kļuvi tieši Svētie Raksti. Vērtējumi, kas ņemti no šī avota, organiski saplūst ar Indriķa paša pieredzi, un gala rezultātā stāsts kļūst mērķtiecīgs un konsekvents.

Hronikas struktūru veido četras grāmatas. Pirmā grāmata (I) »Par Līvzemi« (De Lyvoniam) īsi stāsta par bīskapa Meinarda darbību un par citiem notikumiem no 12. gs. 80. gadu sākuma līdz 1196. gadam. Otrā grāmata (II) »Par bīskapu Bertoldu« (De episcopo Bertoldo) konspēktīvi atspoguļo notikumus no 1196. līdz 1199. gadam. Trešā grāmata (III–XII, 5) »Par bīskapu Albertu« (De episcopo Alberto) ir daudz plašāka par pirmo un otro grāmatu. Tā aptver notikumus no 1199. līdz 1208. gadam. Ceturtā grāmata (XII, 6 – XXX)³⁶ »Par Igauniju« (De Estonia), kas aizņem aptuveni divas trešdaļas no hronikas apjoma, turpina stāstu par bīskapu Albertu no 1208. līdz 1227. gadam. Var redzēt, ka savā hronikā Indriķis stingri ievēro hronoloģisko secību notikumu aprakstīšanā: sākot ar Alberta iesvētīšanu par bīskapu 1198. gadā un beidzot ar Sāmsalas iekarošanu 1227. gadā, notikumi tiek sakārtoti pēc bīskapa Alberta darbības gadiem.

Vispārīgos vilcienos raksturojot Latgales problemātikas vietu un

»īpatnējo svaru« Indriķa hronikā, jāsaka, ka hronikas pirmajā un otrajā grāmatā tiešu ziņu par seno Latgali un latgaļiem nav. Tās parādās, tikai sākot ar trešo grāmatu un it sevišķi ar X nodaļu, pēc hronista ierašanās Līvzemē. Neskatoties uz to, ka ziņu par seno Latgali un latgaļiem ir samērā daudz, tās ir visai fragmentāras, izkaisītas dažādās hronikas nodaļās un sniegtas pamīšus ar ziņām par notikumiem, kuri uz Latgali tieši neattiecas. Tai pašā laikā hronika ataino šos notikumus plašākā vēstures kontekstā, uzskatāmi parādot, ka senajiem latgaļiem bija kopīgi likteņi ar citām baltu un somu tautām katoļticības izplatīšanas laikā. Daudzi no hronikā aprakstītajiem notikumiem it kā koncentrējas ap Imeras draudzi, kur Indriķis bija priesteris, tāpēc hronika detalizēti atspoguļo tieši seno latgaļu apdzīvotās teritorijas ziemeļrietumu daļas (Idumejas, Imeras, Cēsu un Trikātas novads) vēsturi. Ziņām par citiem latgaļu novadiem nav sistemātiska rakstura, kaut gan galvenie notikumi, kas norisinājās Koknesē un Jersikā, ir aprakstīti hronikā. Tādējādi, izņemot Jersiku, par Latgali (tās mūsdienu robežās) Indriķis vispār neraksta. Pēc A. Švābes domām, Indriķis »labi pazina arī šo latgaļu zemes stūri, bet, ja savā hronikā viņš to visu noklusē, tad, jādomā, gan vienīgi tāpēc, ka šē darbojās zobenbrāļi, par kuru darbiem viņš centās nerakstīt, ja vien notikumu sakarība to neprasija«³⁷.

Kā jau norādīts, hronistam raksturīga sevišķi labvēlīga attieksme pret latgaļiem, ko viņš vairākkārt tieši izrāda hronikas trešajā un ceturtajā grāmatā. Acīmredzot, pozitīvā attieksme bija veidojusies ne jau pati par sevi – kā hronista dzīves pieredzes apkopošana. Diezin vai varam piekrist pētnieku viedoklim, ka hronista nostājai ir tikai pragmatiski apsvērumi un ka viņš latgaļiem veltī visvairāk uzslavas vārdu sakarā ar to, ka viņi bija pats pateicīgākais objekts misijas darbā³⁸. Kā apšaubāms izskatās arī viedoklis, ka hronista attieksme izriet vienīgi no viņa personiskajām jūtām: strādājot par garīdznieku pie latgaļiem, vienīgās tautas, kura labprātīgi pieņēmusi kristīgo ticību, viņš latgaļus iemilējis, diendienā tiekoties ar tiem Imeras draudzē³⁹. Gan pragmatiskie apsvērumi, gan arī hronista personiskās simpātijas varēja ietekmēt hronikā pausto attieksmi pret latgaļiem, taču, šķiet, hronists savu pozīciju izveido un pamato pilnīgi apzināti un mērķtiecīgi, lai tā atbilstu viduslaiku historiogrāfiskajai tradīcijai, kura, savukārt, sakņojas svētā Augustīna koncepcijā⁴⁰. Tādējādi hronista labvēlīgajai attieksmei pret latgaļiem vispirms ir historiogrāfiskie un teorētiskie avoti, bet realitāte tiek vienkārši pielāgota vēsturiskajai koncepcijai.

Svētā Augustīna teorijas būtiskākā daļa ir mācība par dievišķo predestināciju: cilvēku glābšanās nav iespējama ārpus Baznīcas. Turklāt dvēseles izglābšanās no mūžīgas pazušanas iespējama tikai Dieva paša izredzētajiem: pats Dievs, viņa predestinācija, izrauga cilvēkus, kuriem glābšanās ir paredzēta, bet pārējiem – lielākajai daļai cilvēku – glābšanās nav paredzēta. Predestinācija neņem vērā cilvēka paša vēlēšanos, kā arī viņa nopelnus un pat viņa sirsnīgu ticību Dievam, tāpēc cilvēkam nav nekādu iespēju nodrošināt sev izglābšanos. Viņam ir jāsamierinās ar Dieva lēmumu un jāpieņem Dieva vārds⁴¹. Saskaņā ar viduslaiku historiogrāfisko tradīciju hronistam arī Baltijā bija jāatrod tauta, kurai paredzēta glābšanās. Tie bija latgaļi, tauta, kura jau sākotnēji bija gatava pieņemt Dieva vārdu. Vēstijot par latgaļu atteikšanos doties libiešu un krievu karagājienā pret rīdziniekiem 1206. gadā, hronists uzsver: »Leti jeb letgaļi, kas gan vēl bija pagāni, bet kam kristiešu dzīves veids bija prātam un kas vēlēja tiem labu, uz sarunām par nodevību neieradās, un viņus arī ar krievu dāvanām nevarēja piedabūt, lai vāciešiem nodara ļaunu« (X, 3). Zīmīgi, ka tā ir pati pirmā latgaļu vārda pieminēšana *Indriķa hronikā*, un ar tādu latgaļu rīcības un nostājas novērtēšanu hronists reiz par visām reizēm nosaka latgaļu vietu notikumu turpmākajā norisē, viņu lomu katoļticības izplatīšanas gaitā Baltijā. Šī loma definējama viennozīmīgi: isti kristieši («Dieva bērni») un, attiecīgi, vāciešu sabiedrotie. Ja dievišķās predestinācijas izredzētā tauta ir jau noteikta, tad hronistam vairs nav iespēju un tiesību mainīt savu attieksmi pret šo tautu, jo pretējā gadījumā konsekventā vēsturiskā koncepcija sabruks. Visā visumā tautu un cilvēku diferencētā novērtēšana atkarībā no to rīcības konkrētās situācijās ir jauno laiku vēsturiskās domas sasniegums, turpretī viduslaikos vērtējumi izrietēja no vispārīgā priekšstata par cilvēku vietu vēstures procesā svētā Augustīna mācības garā. Tāpēc, kā redzēsīm turpmāk, ja latgaļu rīcība nesaskanēja ar viņiem paredzēto lomu, tādi fakti bija vai nu jānoklusē, vai rūpīgi jāinterpretē.

Tas nenozīmē, ka hronists ignorē realitāti un ar mērķtiecīgi atlasītajiem faktiem tikai piepilda vispārāzīto shēmu. Indriķis parāda spēju dziļi un reālistiski rakstīt par notikumiem, protams, ja šie fakti nav pretrunā ar hronikas koncepciju. Nav nejaušība, ka tieši latgaļus viņš uzskata par kristiešu galvenajiem sabiedrotajiem: viņi ne tikai labprātīgi pieņēmuši katoļu ticību, bet šai izvēlei bijuši ļoti konkrēti, pat pragmatiski iemesli. Stāstot, kā tika kristīti pie Imeras dzīvojošie

latgaļi 1208. gadā, hronists šos iemeslus atklāj: »Viņi priecājās par priesteru ierašanos, jo viņus visai bieži aplaupīja lietuvji un vienmēr apspieda līvi, un, cerēdami, ka vācieši viņiem palīdzēs un sniegs aizstāvību, ar prieku pieņēma Dieva vārdu« (XI, 7; sk. arī XII, 6). Šajā griezumā kristīgās ticības pieņemšana (bieži vien tā bija pareizticības nomainīšana ar katoļticību) neizskatās kā brīnums, bet dažreiz kā latgaļu vecāko, kuri paši meklēja sabiedrotos savās cīņās pret igauņiem, lietuviešiem un krieviem, politika: 1214. gadā »... uz turieni [uz Turaidu – A. I.] pie viņa [bīskapa – A. I.] atnāca Tōlovas Tālibalda dēli, Ramēķis un viņa brāļi, un pakļāvās bīskapa varai, apsolidami no krieviem saņemto kristīgo ticību apmainīt pret latīņu rituālu un no katriem diviem zirgiem ik gadu maksāt mēru labības, lai bīskaps viņus allaž, kā miera, tā kara laikā, sargātu un viņi ar vāciešiem būtu viena sirds un viena dvēsele, un aizvien saņemtu to aizstāvību pret igauņiem un lietuvjiem« (XVIII, 3). Šo reālistisko interpretāciju līdzsvaro viduslaiku hronikām tipisks, pat šablonisks, nostāsts par ticību izmēģināšanu, kuras gaitā skaidri parādās Dieva griba: »...vispirms viņi [Imeras latgaļi – A. I.] meta lozes, lai uzzinātu savu dievu prātu, vai viņiem kopā ar citiem, Tōlovas letgaļiem, pakļauties Pleskavas krievu vai latīņu kristībai... Un loze krita par labu latīņiem...« (XI, 7). Tāda iracionālu un racionālu motīvu saplūšana notikumu un cilvēku rīcības skaidrošanā organiski piemīt viduslaiku vēsturiskajai domai, taču priekšroka dodama iracionālajam.

Kopš katoļticības pieņemšanas latgaļi ir paši uzticīgākie krustnešu sabiedrotie, nekādu novirzīšanos no šīs tēzes hronists nepieļauj. Galveno uzmanību hronika veltī karagājieniem, un daudzos no tiem kopā ar krustnešiem piedalās latgaļi: 1208. gadā pret sējiem (XI, 6), 1209. gadā pret Kokneses pārvaldnieku Vjačko (XIII, 1) un Jersikas valdnieku Visvaldi (XIII, 4), 1219. un 1221. gadā uz Krievzemi (XXIII, 5; XXV, 5), 1220. gadā pret zemgaļiem Mežotnē (XXIII, 8). Latgaļi arī piedalās nozīmīgākajās kaujās, piemēram, ar krieviem pie Puides 1218. g. 15. augustā (XXII, 2, 3), cīņās pret lietuviešiem (XIV, 5; XVII, 2), Tērbatas ieņemšanā 1224. gadā (XXVIII, 5, 6). Sevišķi sīki un spilgti hronika tēlo krusta karu pret igauņiem, kas ar pārtraukumiem ilga 20 gadus, no 1208. (XII, 6) līdz 1227. gadam (XXX, 3-5). Pēc hronista atziņām, latgaļiem bijusi būtiska loma arī šajā karā. Varam daļēji piekrist A. Švābes apgalvojumam, ka »šo karu autors tēlo ne vien kā katoļu Baznīcas cīņu pret pagāniem, bet arī kā latviešu svēto karu pret viņu lielāko ienaidnieku...«⁴²

Karu un karagājienu aprakstīšanā hronists nelokāmi seko viduslaiku historiogrāfiskajai tradīcijai, lai attaisnotu krustnešu ekspansiju. Tāda hronikas ievirze uzskatāmi parādās stāstā par karagājienu pret Jersikas valdnieku Visvaldi 1209. gadā: »Bet Dievs izglāba savas avis, jau kristītos līvus un letus, no vilku rīklēm, atsūtīdams ganu, proti, bīskapu Albertu, kas, sapulcējis karaspēku... devās augšup pa Daugavu uz Koknesi« (XIII, 4). Rezultātā asiņains karš pārvēršas par dievbijīgu pasākumu, kalpošanu Dievam: »Tai pašā gadā līvi, leti un vācieši aiznesa Svētās Jaunavas karogu uz Ugauniju un pēc tam pie visiem igauņiem un pagāntautām visapkārt, palīdzot Dievam, kas vienīgais pieveicis visas valstības« (stāsts par karagājienu uz Igauniju 1208. gadā: XII, 3). Nenoklusējot krustnešu un viņu sabiedroto nopelnus, hronists tomēr uzsver, ka Dievs, Providence taisa vēsturi, ka tieši Dievmāte »allaž sargā savu pašas zemi« un bargi soda visus kristiešu, to skaitā – arī kristīgo latgaļu, ienaidniekus: Polockas kņazu Vladimīru, Jersikas valdnieku Visvaldi, kņazu Vjačko, lietuviešu un igauņu valdniekus u. c. (XXV, 2). Pēc tradīcijas, svētos karus pavada dažādi brīnumi. Zīmīgi, ka dažreiz brīnumus taisa arī latgaļi – kā īsti Dieva bērni: stāstā par latgaļu pils Beverīnas otro aplenkumu 1211. gadā tieši Dieva vārds, kuru sludina latgaļi, nes viņiem uzvaru pār igauņiem (XV, 7). Gan šajā stāstā, gan arī stāstos par latgaļu mocekļiem, kuri krituši par kristīgo ticību (XIV, 8; XIX, 3), historiogrāfiskie šabloni tieši savijas ar realitāti, bet katrā gadījumā visi šie fragmenti hronistam ir nepieciešami, lai spilgtāk parādītu Providences lomu notikumu norisē un kristietības neizbēgamo uzvaru.

Taču kariem ir arī cita, pasaulīgā, puse. Hronista tēlojumā kari vienmēr ir saistīti ar asins izliešanu, vardarbībām, zemes nopostīšanu un, tai pašā laikā, ar varonību kaujās. Dažreiz hronists visos sīkumos, kā aculiecinieks, apraksta kara briesmas, tomēr biežāk viņš aprobežojas ar šabloniskiem, bezkaislīgiem stāstiem, kas nemitīgi atkārtojas hronikas lappusēs: »Izlaupījuši ciemus un nogalinājuši pagānu ļaudis, viņi ar uguni un zobenu atriebās par nodarītajām pārestībām... ar lopiem, gūstekņiem un visu laupījumu griezās atpakaļ uz savu zemi« (pirmais karagājiens uz Igauniju 1208. g.: XII, 6). »Un viņi sagūstīja daudzus, nogalināja visus vīriešus, aizrāva gūstā sievietes un bērnus un aizveda sev līdzī lopus un daudz kara laupījumu« (latgaļu karagājiens uz Igauniju 1215. g.: XIX, 3). Un tā tālāk. Ļoti bieži kari pārvēršas par parastiem abpusējiem siroju-

miem, kuru mērķis ir vai nu laupījums, vai, ticamāk, atriebība (XIV, 10; XIX, 3; XXII, 7; XXVI, 2 u. c.). Kari un karagājieni atbalsta un nostiprina hronista labvēlīgo attieksmi pret latgaļiem, jo kā krustnešu sabiedrotie viņi izrāda īstu drosmi, piemēram, Beverīnas pils aizsargāšanas laikā: »... leti iznāca no pils un drošsirdīgi gāja igauņiem pretī uz cīņu« (1208. g.: XII, 6), kaujā ar krieviem pie Puides: »... lets Veko, kas, atspiedies pret koku, ļoti ilgi cīnījās viens pret deviņiem krieviem, beigās, ievainots no mugurpuses, krita un nomira« (XXII, 3) u. c. Taču, kā pareizi atzīmē V. Biļķins⁴³, Indriķis atdala latgaļus no tiem, kas viņam ir »mūsējie«, t. i., vācieši (XVIII, 5), tāpēc, salīdzinot vāciešu un latgaļu rīcību kaujās, hronists nāk pie slēdziena, ka varonībā ar vāciešiem latgaļi mēroties nevar (XXII, 3).

Tēlojot latgaļus kā vāciešu uzticīgus sabiedrotos un īstus katoļus, Indriķis būtībā veido pats savu versiju par krusta kara norisi Baltijā un tādējādi liek pamatus vēl vienam historiogrāfiskam mītam⁴⁴. Kā apoteoze šo versiju vainago latgaļu slavināšana, ko Indriķis piedēvē pāvesta legātam Guljelmo: »Un tā viņš... ļoti iepriecināja priecīgos, un uzslavēja to uzticību un nelokāmību, jo tie no brīvas gribas un bez kādām kara jukām pirmie bija pieņēmuši kristīgo ticību un pēc tam nekad nebija aptraipījuši kristības sakramentus, kā līvi un igauņi; viņš uzteica letu pazemību un pacietību, kuri mūsu Kunga Jēzus Kristus vārdu bija priecīgi nesuši pie igauņiem un citām pagāntautām un daudzus savas tautas piederīgos, kas tikuši nogalināti tās pašas kristīgās ticības dēļ, aizsūtījuši, kā ticam, uz mocekļu saimi« (XXIX, 3).

Aiz šī mīta slēpjas cita īstenība, kas arī atspoguļojusies hronikā, kaut gan šajā gadījumā hronista ziņas tiek rūpīgi rediģētas, tāpēc šī īstenība rekonstruējama, balstoties ne tikai uz *Indriķa hroniku*, bet arī uz citu avotu sniegtām ziņām. Uz šo īstenību attiecas seno latgaļu valstisko veidojumu Jersikas un Kokneses iekarošana. Patiešām, Indriķis visos sīkumos apraksta Kokneses ieņemšanu 1208. gadā (XI, 8, 9), kā arī Jersikas valsts nopostīšanu un pakļaušanu bīskapam Albertam 1209. gadā (XIII, 4). Līdzīgi hronists vēsti par otro karagājieni uz Jersiku 1214. gadā (XVIII, 4). No pirmā acu uzmetiena, Indriķis šos notikumus tēlo precīzi un objektīvi. Taču šajās hronikas nodaļās hronistam ir jāatrisina divi visai sarežģīti uzdevumi. Pirmais: jāattaisno tā laika lasītāju acīs krustnešu uzbrukumus kristītājiem valdniekiem. Otrais: jānoklusē fakts, ka daļa latgaļu pretojās krustnešiem un labprātīgi katoļu ticību nepieņēma. Pretējā

gadījumā autors nonāktu pretrunā ar savu konsekvento koncepciju. Gan pirmo, gan otro uzdevumu Indriķis sekmīgi atrisina.

Lai attaisnotu iekarošanu, Indriķis izmanto visai vienkāršu paņēmieni – pretinieku nomelnošanu un pārspilējumus. Indriķis raksta par krustnešu attiecībām ar Jersikas valsts valdnieku Visvaldi (VII, 5) un ar Kokneses pārvaldnieku Vjačko (IX, 10; XI, 2), abus tēlojot kā krustnešu un kristīgās ticības ienaidniekus, kam uzticēties nevar: »... Jersikas valdnieks Visvaldis allaž bija kristīgā vārda, it īpaši – latīņu, ienaidnieks. Visvaldis bija apprecējis kāda lietuvju dižciltīgā meitu un, it kā būdams viens no tiem... bieži vadija viņu karaspēku...« (XIII, 4). V. Biļķins atzīmē: »Sniegdam Visvalža grēcīgo darbu un viņa valsts ļauno apstākļu tēlojumu, Indriķis dod stiprus motīvus, kas viduslaiku lasītāju acīs attaisno bīskapa Alberta uzbrukumu, parāda tā nepieciešamību⁴⁵.

Bet otrā uzdevuma risināšanai hronistam jāizmanto citi paņēmieni, to skaitā – noklusēšana. Diezin vai par nejaušību var uzskatīt to, ka stāstā par Kokneses un Jersikas ieņemšanu latgaļus Indriķis piemin tikai kā krustnešu sabiedrotos, kas piedalās krustnešu karagājienos (XIII, 1, 4; XVIII, 4). Bet latgaļus, kuri dzīvojuši Koknesē un Jersikā, Indriķis dēvē par »krieviem« (XI, 8; XIII, 4) un Koknesi par »krievu pili« (X, 3). Ē. Mugurēvičs apgalvo, ka »krievu pils« jāsaprot kā pareizticīgo pils, jo par »krieviem« krustneši sauca pareizticīgos⁴⁶. Šis skaidrojums ir pieņemams, tomēr, stāstot par Tālavas latgaļiem un atzīmējot, ka viņi bijuši pareizticīgie (XI, 7), Indriķis latgaļus par krieviem nesauc. Turklāt hronists, vienu reizi pārteicoties, uzskatāmi parāda, ka viņš labi zina, ka Koknesi apdzīvo latgaļi un sēļi. Tā viņš stāsta par krustnešu (»bīskapa kalpu«) soda ekspedīciju: tā notikusi drīz pēc Kokneses pils ieņemšanas – 1208. gadā: »Uzzinājuši par Kokneses pils nodedzināšanu un krievu aizbēgšanu, viņi aizsūtīja kādus vīrus tos vajāt... Sekodami bēgļiem, viņi daudzus no tiem atrada mežos un purvos, proti, letgaļus un sēļus, kas kņazam maksāja meslus un bija arī tā līdzinātāji un līdzdalībnieki nodevībā un vāciešu noslepkavošanā, saķēra arī vairākus krievus... Un visus, ko viņi atzina par līdzinātājiem nodevībā, viņi sodīja ar briesmīgu nāvi...« (XII, 1). Tādējādi varam pieņemt, ka hronists mērķtiecīgi un apzināti cenšas latgaļus nepieminēt tādās situācijās, kad viņi rīkojās kā krustnešu ienaidnieki.

To pašu paņēmieni (noklusēšanu) Indriķis izmanto stāstā par Autines latgaļu un libiešu nemieriem 1212. gadā⁴⁷ (XVI, 3, 4): lat-

gaļus hronists min pašā stāsta sākumā, bet pēc tam visos sīkumos vēstī par libiešu netikumiem, bargi viņus nosoda. Bet fakts, ka daļa latgaļu no turpmākās cīņas bija izstājušies (XVI, 5, 6), ļauj hronistam latgaļus vēlreiz pretstatīt libiešiem.

Minētie piemēri liecina, ka īstenība bijusi daudz sarežģītāka un pretrunīgāka, nekā tā parādās hronista tēlojumā. Vienlaikus, tikai no pirmā acu uzmetiena, *Indriķa hronika* izskatās kā vienkāršs stāsts par notikumiem. Patiesībā hronists nelokāmi uzspiež materiālam – aprakstītajiem faktiem – savu paša redzējumu, būtiski pārveidojot īstenību, lai viņa stāsts atbilstu historiogrāfiskajai tradīcijai un kristīgajiem priekšstatiem par svēto karu. Pateicoties apvienojošai idejai, Indriķim izdevies radīt konsekventu un viengabalainu vēsturisku darbu – viduslaiku vēsturiskās domas nozīmīgu pieminekli.

To pašu historiogrāfisko tradīciju (taču vienkāršotā veidā) turpina *Atskaņu hronika*. Tā ir kara misijas hronika, kas tēlo kristīgās ticības izplatīšanu (121–123)⁴⁸ un līdz ar to Baltijas tautu pakļaušanu, bet, atšķirībā no *Indriķa hronikas*, *Atskaņu hronika* fokusējas nevis uz Rīgas bīskapu (respektīvi, arhibīskapu), bet uz Livonijas ordeņa un tā mestru darbību. Akcentu pārvietošanu T. Zeids skaidro ar to, ka politiskā situācija Livonijā bija mainījusies: un galvenie krustnešu ekspansijas vadītāji vairs nebija arhibīskapi, bet gan Livonijas ordeņa mestri⁴⁹. Apvienojot atšķirīgu žanru iezīmes, *Atskaņu hronika* ir specifisks vēsturiskās domas piemineklis: tā uzrakstīta dzejas valodā un daļēji atdarina viduslaiku bruņinieku episko dzeju, bet vienlaikus, kā jebkura viduslaiku hronika, tā hronoloģiskā secībā atspoguļo reālus vēsturiskus notikumus Livonijā. Šo īpatnību nosaka hronikas sastādīšanas mērķis: tā tika sacerēta priekšā lasīšanai ēdienreizēs ordeņa brāļiem (ne tikai Livonijā, bet arī ārzemēs), lai vairotu viņu kaujas spar un, kā atzīmē L. Arbuzovs⁵⁰, lai iepazīstinātu viņus ar Livoniju. No šī dubultā mērķa izriet hronikas un episkās dzejas iezīmju savienojums⁵¹.

Hronika sarakstīta drīz pēc 1290. gada. Tās autora vārds nav zināms. Historiogrāfijā ir nostiprinājies viedoklis, ka viņš bija nevis garīdznieks, bet Vācu ordeņa brālis: vai nu ordeņa bruņinieks, vai ordeņa mestru herolds⁵². Šo atziņu apstiprina *Atskaņu hronikas* teksta un tās vispārīgās ideoloģiskās ievirzes pētīšana.

Atskaņu hronikas oriģināls nav saglabājies, līdz mums nonākuši vēlākie noraksti: vienīgais pilnīgais *Atskaņu hronikas* manuskripts –

tā saucamais Heidelbergas kodekss (Codex Palatinus), kas uzrakstīts 16. gadsimtā; vecākais noraksts – Bergmaņa kodekss (Codex Bergmanni, 14. gs.), tam trūkst 1280 rindu; divi hronikas fragmenti – Kopenhāģenas rokraksts (16. gs.). *Atskaņu hronikas* zinātniskās publikācijas balstās uz Heidelbergas un Bergmaņa kodeksa tekstiem un sniedz kā norakstu tekstoloģisko kritiku, tā arī norāda uz visiem variantiem⁵³.

Atskaņu hronika balstās uz daudziem vēstures avotiem, kas hronikā parasti minēti netieši. Uz izmantotajiem avotiem norāda arī hronikas teksta fragmentu atbilstība atsevišķiem dokumentiem, kas nonākuši līdz mums. Hronikas avotu bāzē ietilpst⁵⁴ kāda īsa hronika (par laiku no 1143. līdz 1243./1244. g.), Livonijas ordeņa annāles (par laikposmu no 1245. līdz 1260. g.), Tērbatas bīskapijas annāles (par laikposmu no 1260. līdz 1279. g.), ordeņmestru saraksti, kaujās kritušo bruņinieku saraksti (obituaria), kā arī citi dokumenti no ordeņa arhīva. Tāpat kā citas viduslaiku hronikas, *Atskaņu hronika* balstās uz mutvārdu tradīciju, bet dažus notikumus hronists apraksta kā aculiecinieks, kad 1279. gadā viņš bija ieradies Livonijā. Avotu bāze nosaka precizitātes līmeni notikumu tēlošanā: līdz 1279. gadam hronikā ir daudz apšaubāmu, nedrošu ziņu, bet no 1279. gada tās kļūst arvien drošākas un plašākas. Tas uzskatāmi parāda, ka hronikas autora pieeja avotiem nebija kritiska un viņš vienkārši uzticējās jebkurām ziņām bez to pārbaudes vai salīdzināšanas ar citu avotu ziņām. Tāda pieeja avotiem pilnīgi atbilst vēsturiskās domas vispārīgajam līmenim viduslaikos.

Atšķirībā no Indriķa, kas visus izmantotos avotus un savu stāstu pakļauj vienam, pašam galvenajam, »metodoģiskajam« avotam – Svētajiem Rakstiem, *Atskaņu hronikas* autors nevienu no saviem avotiem neuzskata par noteicošo (sistēmveidojošu). *Atskaņu hronikā* izmantoto avotu ziņas tiek koriģētas daļēji ar hronista paša dzīves pieredzi (šajā gadījumā hronikas informācija kļūst drošāka) un daļēji ar episkās dzejas žanra prasībām⁵⁵ (šajā gadījumā informācijas kvalitāte pazeminās). Avotu informācijas interpretēšanā un notikumu tēlošanā hronikas autors seko parastai tradīcijai, kas bija izveidojusies ordeņbrāļu vidū. Tāpēc hronikā skaidri izpaužas ordeņbrāļu ideoloģija un mentalitāte⁵⁶, par ko liecina krusta karu attaisnošana, hronista interese par tīri militārām lietām, Livonijas garīdznieku kritiski vērtējumi utt. Pateicoties šai ideoloģiskajai ievirzei, *Atskaņu hronika* ir visai tendenciozs viduslaiku vēsturiskās domas piemineklis.

15
14
as
uz
k-
as
ri
as
ka
ar
ar
is
no
a
k-
tu
n
s
a
u
s
i
s

Atskaņu hronikā teorētiskais līmenis notikumu tēlošanā nepastāv, atšķirībā no *Indriķa hronikas*, kas svētā Augustīna mācības garā veido seno latgaļu vēstures konsekventu versiju. *Atskaņu hronikas* autors bieži min Dievu, Jaunavu Mariju, Jēzu Kristu, kā arī neistos dievus un velnu, plaši lieto kristīgo frazeoloģiju⁵⁷ krusta karu un ordeņbrāļu darbības attaisnošanai, krasi pretstata kristiešus (Dieva bērnus) un pagānus (velna kalpus)⁵⁸. No pirmā acu uzmetiena, tāda hronikas iezīme liecina par to, ka hronikas autors, tāpat kā Indriķis, nelokāmi seko kristīgās vēsturiskās koncepcijas pamatatziņām. Bet patiesībā vēstures procesa un vēstures notikumu norises konceptuālā izpratne autoram nepiemīt. Kristīgā frazeoloģija liecina tikai par to, ka autora pasaules uzskats atbilst savam laikmetam un hronista sociālajam statusam: no vienas puses – bruņinieks, no otras puses – mūks⁵⁹. Turklāt tādi izteicieni, Dieva pieminēšana dažreiz izskatās kā trafareti paņēmieni. Visā visumā *Atskaņu hronikas* autors ļoti vienkārši apraksta notikumus Livonijā, bet nekāda vispārīga ideja aiz stāsta neslēpjas. Tomēr, tāpat kā *Indriķa hronika*, *Atskaņu hronika* atstāj viengabalainu iespaidu, un viengabalainību rada nevis konsekventa vēsturiska koncepcija, bet hronikas kompozīcija⁶⁰.

Atskaņu hronika aptver laikposmu no 12. gs. beigām līdz 1290. gadam, kaut gan pats autors, sekojot kādam nedrošam avotam vai varbūt mutvārdu teiksmainai tradīcijai, stāstu iesāk ar Meinarda iesvētīšanu par bīskapu (428–431), aplami datējot šo notikumu ar 1143. gadu. Kopumā autors min tikai trīs gada skaitļus, un proti: 1143. g., 1278./1279. g. (8501–8502) un 1290. g. (11635–11637), bet autora izstrādātā hronoloģija balstās uz mestru valdīšanas laikiem. Satura ziņā *Atskaņu hronika* ir visai līdzīga *Indriķa hronikai*: abas stāsta par krusta kariem Baltijā. Īpašu uzmanību *Atskaņu hronika* veltī Livonijas ordeņa iekšējai vēsturei, ordeņa cīņām pret kuršiem, zemgaļiem un lietuviešiem, kara mākslai un bruņinieku tikumiem, kas pilnīgi atbilst hronikas ideoloģiskajai ievirzei.

Latgales tematika nebija hronista uzmanības centrā, kaut gan daži no hronikā aprakstītajiem notikumiem norisinājās seno latgaļu apdzīvotajās teritorijās: Cēsu, Dinaburgas, Jersikas, Kokneses apkārtnē, bet senie latgaļi diezgan bieži tiek minēti hronikas lapusēs. Tas ļauj mums *Atskaņu hroniku* raksturot Latgales vēstures historiogrāfijas kontekstā, neskatoties uz to, ka stāsts par latgaļiem ir fragmentārs.

Hronista attieksme pret latgaļiem ir labvēlīga, kas atbilst vidus laiku tradīcijai krustnešu sabiedroto tēlošanā. Bet tāda attieksme diezin vai balstās vienīgi uz garīgiem motīviem, jo *Atskaņu hronikas* autors tikai nedaudzos gadījumos piemin, ka latgaļi bija tapuši par īstiem (Dieva) bērniem (636, 692 – šeit atsaukšanās uz oriģināltekst⁶¹) pēc tam, kad viņi kopā ar lībiešiem »lēma Kristū dzīvot dzīvi« (1080). Turpretī ļoti bieži hronists uzsver latgaļu drosmi kaujās: »kā lauvas drosmīgi un braši« (1118), »kāvās tur sīvi« (1578), »sparīgi cīnījās kā varoņi« (1149–1150), »ir leti kaunā nepalika, / tie cīnījās it centīgi« (kaujā pie Nalsenes 1235. vai 1236. g.: 1828–1829)⁶². Jebkurā gadījumā latgaļi paliek uzticīgi krustnešiem (6528–6533). *Atskaņu hronikas* autors pat atzīmē, ka latgaļi labprātīgi piedalījušies karagājienos kopā ar ordeņbrāļiem: »nebija vairs lūdzami, / doties bij tie gatavi / šajā gaitā priecīgi« (4163–4165, sk. arī: 1894). Rodas iespaids, ka *Atskaņu hronikas* autors latgaļus (kā arī citas Baltijas tautas) novērtē pēc mērauklas, kas pilnīgi atbilst bruņinieka mentalitātei. Atšķirībā no *Indriķa hronikas*, kura pamato versiju par latgaļiem kā predestinācijas izredzēto tautu, *Atskaņu hronika* akcentus pārvieto uz latgaļu vīrišķību un uzticību saviem sabiedrotajiem. Vīrišķību hronists uzskata par noteicošo kritēriju cilvēka un tautas novērtēšanai, šai sakarā V. Biļķins uzsver, ka hronista simpātijas vispirms iemanto bezbailīgie kaujā, bet tikai otrām kārtām tās bauda uzticīgie⁶³. Tādējādi bruņinieku episkās dzejas žanra ietekmē hronists tikai ārēji, formāli seko kristīgās historiogrāfijas tradīcijai, kas prasa cilvēkus un tautas vērtēt pēc to attieksmes pret kristīgo ticību, bet hronists vienmēr atzīst pretinieku kaujas spējas. Tāpēc, apskatot Baltijas tautas pirms kristietības pieņemšanas, *Atskaņu hronikas* autors par maz nosoda pagānismu, bet galveno uzmanību veltī etnogrāfiskām detaļām un tautu kaujas spējām. Stāstot par latgaļiem, viņš atzīmē: »To sievas daiļas zied un zeļ, / tām krāšņi tērpi, stalta stāja, / tās zirgā jā, kā tēvi jāja. / Ir letu pulki spēcīgi, / kad kopā tie ir pulcēti« (346–350, sal. ar: 9229–9230).

Karu, karagājienu un sadursmju tēlojumos skaidri izpaužas hronikas pasaulīgā tendence. Sekojot tradīcijai, hronists laiku pa laikam atzīmē Dieva lomu, kas dod uzvaru kristiešiem: »un Dieva spēks tiem palīdzēja« (1152). Taču no paša stāsta izriet doma, ka uzvar drosmīgie. Karus hronists tēlo ļoti reālistiski un siki. Tipisks ir karagājiens uz Sāmsalu, tajā piedalījušies arī latgaļi: »Posts katru brīdi vairojās, / kur brašie vīri rosījās, / pa malu malām viņi gāja / un

postija, un dedzināja...« utt. (6179–6182). Vienmēr tiek uzsvērts, ka uzvarētāji, ordeņbrāļi un viņu sabiedrotie, ne tikai bauda godu un Dieva labvēlību, bet arī dabū kara laupījumu: »Leti, līvi līksmi bija, / uzvaru tie izbaudīja. / Kaut cīniņš bija ļoti grūts, / tiem mantība un gods bij gūts« (1389–1392). Latgaļi piedalās gandrīz visos ordeņa karagājienos: pret igauņiem (953, 1185, 1252, 1377, 6189) un lietuviešiem (1496, 1828, 2969), uz Kurzemi (2366, 4938) un Zemgali (10964), kā arī pret krieviem (7685). Tādējādi *Atskaņu hronika* it kā turpina krusta karu vēsturi, kuru iesāk *Indriķa hronika*. Neskatoties uz to, ka *Indriķa hroniku Atskaņu hronikas* autors neizmantoja, dažu notikumu apraksts sakrīt ar *Indriķa hroniku*, piemēram, stāsti par Kokneses (651) un Jersikas (669) ieņemšanu. Kara gaitas tēlojums, kā arī notikumu aprakstīšanas ievirze pilnīgi apstiprina tēzi, ka *Atskaņu hronika* ir militārisma caurstrāvota⁶⁴.

Indriķa hronika un *Atskaņu hronika* stipri ietekmēja turpmāko Latvijas un Latgales vēstures historiogrāfiju. No vienas puses, kā avotu tās izmantoja citi viduslaiku hronisti savu hroniku sastādīšanā⁶⁵. Bet, no otras puses, *Indriķa hronika* un *Atskaņu hronika* likušas pamatus ļoti noturīgajai historiogrāfiskajai tradīcijai, kura attaisno Baltijas tautu, to skaitā – seno latgaļu, iekarošanu⁶⁶ un Baltijas tautu vēsturi aplūko no iekarotāju pozīcijām⁶⁷. Šīs historiogrāfiskās tradīcijas iezīmes atrodamas vācbaltiešu historiogrāfijā un kultūrtrēģerisma teorijā⁶⁸.

Epizodiskas ziņas par latgaļiem un Austrumlatviju var atrast arī citās t. s. Livonijas hronikās. Kaut gan šīs hronikas nerada konceptuālu priekšstatu par Latgales vēsturi, tās aplūkojamas Latgales historiogrāfijas kontekstā. To vidū jāmin *Jaunākā Livonijas atskaņu hronika*, savā ziņā tā ir *Vecākās Livonijas atskaņu jeb rīmju hronikas* turpinājums un aptver notikumus no 1315. līdz 1348. gadam. Diemžēl, hronikas oriģināls pazudis pēc 16. gadsimta, taču šo hroniku gandrīz pilnībā 16. gadsimtā savā hronikā ir iestrādājis hronists Johans Renners. Vienīgi viņa tekstā *Jaunākās Livonijas atskaņu hronikas* materiāls nav dzejā, bet ir prozā. J. Renners par hronikas autoru uzskatīja Bartolomeju Honeki, bet 16. gadsimta beigu autors Brandiss piebilst, ka hronikas autors ir bijis ordeņa mestra kapelāns, respektīvi galma garīdznieks, kas vienlaikus bija arī rakstvedis un diplomāts, tātad labi informēta persona par tā laika notikumiem. Hronika sarakstīta pēc 1340. gada. Tā satur galvenokārt ziņas par Igauniju, tomēr daudz materiālu ir arī par

Latviju. Hronika stāsta par lielo badu no 1315. līdz 1317. gadam un zemnieku postu, par karu starp Livonijas ordeni un Rīgas pilsētu par to, ka zemnieki bijuši spiesti celt ordeņa un bīskapu pilis utt.⁶⁹

Avotu kritikas ceļā K. Hēlbaums no Rennera hronikas atjaunojošo *Jaunākās Livonijas atskaņu hronikas* tekstu prozā un 1872. gadā Leipciģā publicēja grāmatā »Die jüngere livländische Reimchronik des Bartholomäus Hoeneke 1315–1348«. Arī savus secinājumus K. Hēlbaums iespieda tajā pašā gadā Getingenē grāmatā »Johann Renners Livländische Historien und die jüngere livländische Reimchronik«⁷⁰.

Savukārt it kā šīs hronikas turpinājums ir Vartberges Hermana hronika, kas sarakstīta latīniski prozā ar nosaukumu »Chronicon Livoniae«. To izdeva G. Strēlke avotu krājuma »Scriptores rerum Prussicarum« II sējumā Leipciģā 1863. gadā. Gadu vēlāk hronika tika izdota modernā vācu valodā. Lai arī autors kritiski izturējies pret vēsturisko materiālu, viņš, būdams oficiāls ordeņa historiogrāfs, uzstājās kā ordeņa advokāts un pauda ordeņa ideoloģiju. Šajā hronikā notikumi aprakstīti līdz 1378. gadam. Īpaša vērtība ir materiāliem pēc 1348. gada, kad beidzas *Jaunākās Livonijas atskaņu hronikas* stāstījums. No 1358. gada autors bijis Livonijas ordeņa mestra pavadoņs, tādēļ viņš sniedz plašas ziņas un pirmajā personā stāsta par notikumiem. Agrāko notikumu aprakstam hronists izmantojis Latviešu Indriķa hroniku, abas *Livonijas Atskaņu hronikas*, ordeņa mestra saraksti un citus dokumentus. Uz šo avotu pamata hronikā atrodamas vērtīgas ziņas. Tā Vartberges Hermanis stāsta, ka Livonijas ordeņa mestrs Reimars Hāne (1324–1328) atjaunojis un apstiprinājis libiešiem un latgaļiem viņu likumus un statūtus⁷¹. Līdz ar citām vērtīgām ziņām, atrodam arī informāciju par notikumiem Latgalē, par Dinaburgas (Daugavpils) būvēšanu⁷². Vairākkārt pieminēta Rēzeknes pils, kā arī Kreicborka (Krustpils)⁷³, aprakstīti Dinaburgas komtura karagājieni, kuros nereti piedalījās arī Rēzeknes fogts laikā no 1367. līdz 1378. gadam. Īpaši aktīvi šādi karagājieni tika organizēti no 1373. līdz 1375. gadam, kad notika iebrukumi gan Lietuvas, gan Polockas teritorijās, veicot postošus sirojumus un gūstot laupījumu. Iebrukumi Lietuvā tiek kvalificēti kā cīņa pret pagāniem. Vartberges Hermanis atzīmē arī bīstamus lietuviešu un Polockas kņaza Andreja uzbrukumus Dinaburgas komturijas teritorijai un arī pašai pilij⁷⁴. Vienlaicīgi jāsaaka, ka Vartberges Hermana hronikā norādīti neprecīzi gadskaitļi, runājot par pirmo

bīskapu ierašanos lībiešu zemēs, uz ko ir norādījuši vēlākie izdevēji un hronikas tulkotāji citās valodās⁷⁵.

Jāmin Johana Rennera hronika, kas uzrakstīta lejasvācu valodā: tā gan satur vēl mazāk tieša materiāla par Latgali, taču sniedz interesantu vispārējo informāciju par Livonijas karu un Livonijas sabrukuma cēloņiem. Turklāt autors ir izmantojis ļoti plašu avotu klāstu, no kuriem daudzi jau ir gājuši bojā. Johans Renners dzimis ap 1525. gadu Vestfālenē, bijis Brēmenes domkapitula sekretārs, tad notārs Emdenē. No 1556. līdz 1560. gadam viņš uzturējies Livonijā. Līdz 1558. gadam bijis Jervas fogta kancelejas vadītājs Paidē (Igaunija), tad strādājis Pērnavas komtura kancelejā, bijis Livonijas kara pirmo gadu aculiecinieks. Renners labi pazinis Ziemeļvidzemi, turpretī par Dienvidvidzemi viņa sniegtās ziņas ir trūcīgas un pat nepareizas. No 1561. gada Renners atkal ir Vācijā un strādā lielākoties Brēmenē, kur ap 1583. gadu ir miris. Jau kopš 1558. gada Renners ir vācis materiālus un, domājams, ir sācis rakstīt savu hroniku. Viņš ir atstājis divus manuskriptus, no kuriem viens ir Brēmenes pilsētas vēsture dzejā, otrs – divos variantos – ar virsrakstu »Liflendischer historien negen boker« (Livonijas vēsture deviņās grāmatās). Otrā, paplašināto variantu atrada Brēmenes pilsētas bibliotēkā tikai 1870. gadā bibliotekārs J. G. Kols. To publicēšanai sagatavoja R. Hausmans un K. Hēlbaums. Grāmatā tas iznāca 1876. gadā Getingenē ar virsrakstu »Johann Renners Livländische Historien«. Grāmata pēc satura dalās divās daļās: pirmajā ietilpst viņa trīs grāmatas, kurās sniegts Livonijas ģeogrāfiskais apraksts un vēsture no vissenākajiem laikiem līdz 1556. gadam. Otrā daļā autors apraksta paša redzēto, kā arī sniedz no dažādiem avotiem iegūtās ziņas⁷⁶.

Savā hronikā Renners aizstāv ordeņa intereses. Viņš izsaka neapmierinātību par Polijas un Zviedrijas iekarošanas politiku, bet īpaši naidīgi izturas pret Krievijas politiku Livonijā⁷⁷. Nejuzdams simpātijas pret zemniekiem, viņš atklāj faktus par muižnieku cietsirdīgo izturēšanos. Ar ironiju Renners raksta par mēģinājumu iesaistīt zemniekus karā pret krieviem, veidojot nodaļas, kuru komandieri būtu muižnieki, kas uzturētu karavīros disciplīnu ar pāršanas palīdzību. »Un tie lai būtu karavīri!« iesaucas hronists⁷⁸. Renners attēlo igauņu un latviešu labvēlīgo nostāju pret krieviem, kā arī stāsta, ka krievu karavadoņi protot dabūt zemniekus savā pusē, ieņemtajos novados karā izpostītajiem zemniekiem piešķirot darba lopus

un sēklu. Hronika sniedz ziņas arī par landsknehtu izdarītajām laupīšanām⁷⁹. Renners stāsta, kā Maskavas lielkņazs 1577. gadā iebrucis Livonijas teritorijā un ieņēmis Latgales pilsētas Marienhauzi (Viļaku), Rēzekni, Ludzu, Daugavpili u. c.⁸⁰ Šajā hronikā var atrast ziņas par 1560. gada 2. augusta Ērģemes kauju, kā arī par citiem vēsturiskiem notikumiem.

Vācbaltiešu historiogrāfisko tradīciju daļēji turpina Baltazara Rusova *Livonijas hronika*⁸¹, reizē tajā parādās dažas jaunas tendences, kas vēlāk ietekmēja Latgales turpmāko historiogrāfiju.

Par Baltazara Rusova dzīves gājumu mums ir diezgan precīzas ziņas: viņš dzimis Rēvelē (Tallinā) ap 1542. gadu, studēja teoloģiju Vācijā, no 1563. līdz 1600. gadam bija Svētā Gara baznīcas luterāņu mācītājs Rēvelē, strādājot vienlaikus par skolotāju, miris 1602. gadā. Būdams Livonijas kara aculiecinieks, kara gados viņš sacerējis un publicējis savu hroniku, kura sevišķi sīki stāsta par kara norisi, to vērojot no Rēveles.

Pirmais hronikas izdevums nācis klajā 1578. gadā Rostokā, bet pēc pusgada hroniku iespieda atkārtoti. Šie izdevumi aptver notikumus Livonijā līdz 1577. gadam. Pēc tam Rusovs savu hroniku papildinājis ar notikumiem līdz Livonijas kara beigām un to publicēja vēlreiz 1584. gadā Bartā (Pomerānija)⁸².

Hronikai ir spilgti izteikta idejiskā un politiskā nostāja, kas ievērojami ietekmē vēstures notikumu tēlojumu un darba vispārīgo ievirzi. Šī nostāja sakņojas autora pasaules uzskatā. Būdams pārliecināts protestants, Baltazars Rusovs negatīvi izturas pret katolicismu un Livonijas periodu. Spilgti tēlojot garīgo situāciju Livonijā (un tai skaitā arī Latgalē) Livonijas kara priekšvakarā, viņš protestantisma garā dedzīgi uzstājas pret greznību un netikumiem, kas izplatījušies vācu laikos: »Slinkums, greznība, augstprātība, bramanīga dzīve un citi smagi netikumi ieviesās valdnieku un apakšnieku starpā« (6. lpp.)⁸³. Līdzīgi izteicieni bieži sastopami hronikas lappusēs (54.–55., 76., 77. lpp. u. c.). Pēc Rusova domām, valdnieku, bīskapu, vācu muižnieku, kā arī luterāņu mācītāju (55. lpp.) netikumīgs dzīves veids tieši ietekmējis zemniekus: »... arī nevācu nesaprātīgi zemnieki veda tādu netiklu, sodomisku un epikūrisku dzīvi, kā tas nekur visā kristīgā pasaulē nav pieredzēts« (56. lpp.). Baltazara Rusova pasaules uzskatā protestantisms, mācītāja dedzīgā atbildības sajūta par viņam uzticēto dvēseļu tiku-
miem⁸⁴ nesaraujami savijas ar birģeru (namnieku) ideoloģiju, kas

nosaka autora kritisku attieksmi pret muižniecību un tās privilēģijām, kā arī līdzjūtību pret Livonijas zemniekiem, viņu neapskaužamo stāvokli: »Cik lieliski muižnieki bija apbalvoti Livonijā ar privilēģijām, tik nabadzīgi bija zemnieki šinī zemē tiesas un taisnības ziņā...« (38.–39. lpp.). Rusovs, šķiet, daļēji attaisno pat igauņu zemnieku nemierus: uzreiz pēc sacelšanās apraksta (33.–35. lpp.) sniedz zemnieku grūtā stāvokļa pārskatu. Taču diezin vai var apgalvot, ka Rusovam bija naidīga attieksme pret muižniekiem, jo pats autors apgalvo: »Vēl šodien šeit zemē ir godājamas muižnieku ciltis...« (9. lpp.). Bet pat tāda mērena kritika, kas bija vērsta pret muižniecību, izraisīja asu polemiku⁸⁵. Kas attiecas uz Baltazara Rusova politiskajiem uzskatiem, viņš bija zviedru varas piekritējs un attiecīgi tēlo zviedru piedalīšanos Livonijas karā.

Novērtējot hroniku kā vēsturiskās domas pieminekli, uzsvērsim, ka Baltazara Rusova darbā daļēji izpaužas humānistu historiogrāfiskās tradīcijas atsevišķas iezīmes (autora spriedumos par netikumiem, par zemnieku stāvokli). Bet visā visumā Rusova hronika pieder viduslaiku historiogrāfijai un savas formas ziņā būtiski neatšķiras no *Indriķa hronikas*. Vispirms par to liecina hronikas iekšējā uzbūve: Baltazars Rusovs, tāpat kā visi viduslaiku hronisti, nelokāmi seko hronoloģiskajam principam vēstures faktu sakārtošanā (sākumā – pēc Livonijas mestru valdīšanas laikiem). Problēmiski tematiskā pieeja notikumiem neparādās. Autora attieksme pret vēstures avotiem arī atbilst viduslaiku historiogrāfiskajai tradīcijai. Hronikas pētnieki hipotētiski rekonstruē hronikas avotu bāzi, sakot, ka autors balstījies uz vecāko un jaunāko *Livonijas Atskaņu hroniku*, kā arī uz Livonijas ordeņa mestru sarakstiem, dokumentiem no Tallinas rātes arhīva, skrejlapām, laikabiedru ziņojumiem. Bet Livonijas karu, kā arī zemnieku stāvokli un garīgo situāciju kara priekšvakarā Rusovs tēlo kā aculiecinieks. Uz izmantotajiem avotiem autors neatsaucas, turklāt bez kritiskas pārbaudes viņš izmanto apšaubāmas ziņas un datumus. Vēstures notikumu tēlošanas paņēmieni atbilst viduslaiku historiogrāfiskajai tradīcijai: pirmo Livonijas bīskapu un krustnešu (16., 18. lpp.), atsevišķu ordeņa mestru, piemēram, Pletenberga (6. lpp.), idealizācija, tipiski pārspilējumi karu aprakstīšanā (46.–47. lpp.), Dieva piedalīšanās notikumu norisē (7. lpp.), »Dieva brīnumi« (47. lpp.) utt.

Baltazara Rusova hronikas saistība ar viduslaiku historiogrāfiju un vienlaikus tās atšķirība no iepriekšējās historiogrāfiskās tradīci-

jas Livonijā visspilgtāk atklājas autora priekšstatus par vēstures procesu. Tāpat kā Indriķis, Baltazars Rusovs konsekventi seko teoloģiskajai vēstures koncepcijai. Taču tā ir pārveidota protestantisma garā. Šīs koncepcijas ass ir idejas par Dieva sodību, grēku izpirkšanu un Dieva labvēlību. Hronikas ievadā (5.–9. lpp.) savus konceptuālos priekšstatus autors organiski pielāgo Livonijas vēsturei: tā sākusies ar kristietības uzvaru un labo valdnieku – pirmo bīskapu un mestru – darbību. Pēc tam parādījās »daudzi ļaunumi«, tikumu maitāšanās, arhibīskapu un mestru ķildas, bet »baznīcas un skolas palika novārtā«. Tikai Pletenbergas valdīšanas laikā situācija mainījās, un »sākās skaidra Evaņģēlija sludināšana Livonijā«. Taču »sātans ilggadīgā miera laikā sēja dažu nezāli tīrajā Dieva vārdu druvā«, un Pletenbergam sekoja sliktie valdnieki. Galu galā sākās Livonijas karš kā »Dieva taisnīga sodība«. Tādējādi Livonijas vēsturei ir viņveidīgs raksturs, jo tā svārstās starp Dieva labvēlību un Dieva sodību. Bet vēstures procesu nosaka nevis dievišķā predestinācija, bet cilvēku, vispirms – valdnieku, pašu rīcība, tikumiskie pamati un ticība Dievam. Šai koncepcijai Baltazars Rusovs nelokāmi seko.

Rusova hronika aptver plašu laikposmu, sākot ar misionāru un krustnešu ierašanos Livonijā. Tā iedalās četrās grāmatās: pirmā grāmata sniedz Livonijas ģeogrāfisko aprakstu un stāsta par notikumiem līdz 1237. g.; otrā grāmata apraksta laikposmu no 1237. līdz 1561. g. (Livonijas ordeņa pastāvēšanas laiks); trešā grāmata stāsta par notikumiem no 1561. līdz 1577. g.; ceturrtā – par notikumiem no 1577. līdz 1583. gadam. Stāsts par Livonijas karu aizņem aptuveni divas trešdaļas no hronikas apjoma.

Rusova hronikā Latgales problemātika ieņem ļoti pieticīgu vietu: tajā minēti tikai nedaudzi Latgales vēstures fakti, jo hronista stāsts fokusējas galvenokārt uz notikumiem Igaunijā. Tai pašā laikā hronikas autors piedāvā oriģinālu Livonijas vēstures versiju, bet šīs vēstures neatņemama sastāvdaļa ir Latgales vēsture. *Atskaņu hronikas* garā Baltazars Rusovs raksta par krusta karu sākumu un kristietības izplatīšanu Livonijā 12. gs. beigās – 13. gadsimtā (15.–18. lpp.). Autors stāsta par mestru darbību, par Dinaburgas pils celtniecību (29. lpp.), par kariem starp Rīgas arhibīskapiem un mestriem (31., 43., 69.–71. lpp.), starp ordeni un lietuviešiem, starp ordeni un krieviem. Daži no šiem notikumiem norisinājušies Latgales teritorijā. Stāstā par Livonijas kara gaitu igauņu un latgaļu (sk. 164.–167. lpp.) apdzīvotajās zemēs vēlreiz izpaužas

hronikas humānistiskā ievirze, it sevišķi iedzīvotāju ciešanu aprakstīšanā: »Livonijas zemniekus visā Tērbatas bīskapijā, Alūksnes, Vilandes un daudzos citos apgabalos, kurus bija ieņēmuši krievi, viņi visādi spaidīja. Ne labāk uzvedās pret zemniekiem arī Rīgas bīskapijas kungi, Kurzemes muižnieki, poļi un leiši. Zemnieku lielākie ienaidnieki bija paši zemnieki un apkārtstaiguļi, kuri bija nodevušies laupīšanai...« (188. lpp.)

Novērtējot Baltazara Rusova hronikas vietu Latgales vēstures historiogrāfijā, uzsvērsim, ka tā zināmā mērā grauj 13. gs. hroniku radiotversiju par iekarotāju kultūras misiju Livonijā. Baltazara Rusova hronika pirmo reizi ievieš arī dažas humānistu historiogrāfiskās tradīcijas iezīmes Latgales vēstures notikumu attēlošanā.

Atšķirībā no Baltazara Rusova *Livonijas hronikas* citas vācu hronikas balstījās uz tradicionālajām pieejām un historiogrāfiskajiem šabloniem. Šai sakarā vēl ir jāmin divi autori, kuri jaunajos apstākļos – pēc Livonijas sabrukuma – centās aizstāvēt muižniecības privilēģijas. Viens no tiem ir Francs Nīenstede (1540–1622), dzimis Vestfālenē, 1554. gadā apmeties Tartū, ar tirdzniecību ieguvis bagātību, iemācījies krievu valodu un beigās kļuvis par muižnieku, ieņēmis atbildīgus posteņus pilsētas pašpārvaldē. Savā »Livonijas hronikā«, kur apraksta notikumus līdz 1609. gadam, viņš vienlaicīgi cenšas nopamatot vācu mazākuma valdošo stāvokli ne tikai ar iekarotāju tiesībām, kā to parasti darīja agrāk, bet arī ar vācu kultūras misiju Livonijā⁸⁶. Otrs autors – viņa znots Dāvids Hilhens (1561–1610), Rīgas eldermaņa dēls – ieguvis jurista izglītību Vācijā. Tur iepazīties ar tajā laikā modē nākušajām romiešu tiesībām. Viņam gan nepieder neviens vēsturiska tipa sacerējums, taču 1599. gadā viņš, izstrādājot Vidzemes zemes tiesību projektu, viens no pirmajiem izmantoja romiešu tiesību recepciju dzimtbūtnieciskās verdzības nopamatošanai un lika pamatu zināmam virzienam vācbaltu historiogrāfijā⁸⁷.

Noslēgumā jāmin vēl F. Gadebuša »Livonijas gadagrāmata«⁸⁸, kura līdz šai dienai var noderēt par vērtīgu izziņu avotu Baltijas vēsturē. F. Gadebušs ir dzimis luterāņu mācītāja ģimenē Rīgenes salā 1719. gada 29. janvārī. Izglītību viņš ieguva Greisvaldes un Kenigsbergas universitātē. Baltijā nokļuva 1748. gadā un strādāja par mājskolotāju. 1750. gadā apmetās uz dzīvi Tartū. Te viņš savāc visdažādākos avotus – gan publicētos, gan nepublicētos. Tos viņš pakļauj diezgan nopietnai kritikai un uzraksta darbu, kas pēc formas

līdzinās viduslaiku mūka sacerējumam⁸⁹. Stingri hronoloģiskā secībā viņš aptver laika posmu no 1030. līdz 1761. gadam, fiksējot ikgadējos notikumus. Te varam atrast ziņas gan par Visvalža padzīšanu no Jersikas 1213. gadā, gan par vienošanos ar Lietuvas lielkņazisti par aizsardzību pret Krieviju 1559. gadā⁹⁰, gan par Altmarkas pamieru un Olives mieru un to noteikumiem⁹¹. Tomēr jāatzīmē, ka IV sējumā, vismaz Letonikā esošajā eksemplārā, nav materiāla par laiku no 1660. līdz 1698. gadam. Viņš arī pirmais ir mēģinājis veidot vācbaltiešu historiogrāfiju, alfabētiskā kārtībā apskatot visus viņam zināmos autorus un viņu darbus⁹². Viņš mira 1788. gadā.

F. Gadebušs ar saviem vēsturiskajiem darbiem, no vienas puses, it kā noslēdz garo Livonijas hroniku rindu, kas veidotas tradicionālā garā, bet, no otras puses – viņa pētījumi jau līdzinās 18. gadsimteņa otrās puses apgaismības laikmeta literatūrai, uz ko norāda J. Zutis⁹³.

2. KRIEVZEMES HRONIKAS

Tāpat kā senākās Livonijas hronikas, Krievzemes hronikas traktē Latgales vēstures notikumus no iekarotāju pozīcijām, tādējādi liekot pamatus vēl vienai historiogrāfiskajai tradīcijai Latgales vēstures apgaismošanā.

Krievu hronikām veltīts plašs zinātniskās literatūras klāsts⁹⁴. Bet latviešu valodā speciālu pētījumu par krievu hronikām nav, izņemot rakstus enciklopēdiskos izdevumos (piemēram, *Latviešu konversācijas vārdnīca*); dažos mācību līdzekļos hronikas tiek īsumā raksturotas kā vēsturiskās domas pieminekļi⁹⁵ un kā vēstures avoti Latvijas vēstures pētīšanai⁹⁶. Atsevišķos vēsturiskos pētījumos Krievzemes hronikām bija veltīta liela uzmanība. Starp tiem minams A. Švābes pētījums »Krievu mesli«⁹⁷, kurā autors ne tikai dziļi novērtē hronikas kā vēstures avotus (to ticamības griezumā), bet arī atklāj šo sacerējumu idejisko un politisko ievirzi.

Satura un formas ziņā Krievzemes hronikas atšķiras no aplūkotajām senākajām Livonijas hronikām. Pirmkārt, pirmos vēsturiskos sacerējumus (*летописи*) Krievzemē diezin vai var saukt par hronikām šī vārda tiešā nozīmē, jo šie sacerējumi apvieno Rietumeiropas hroniku un annāļu iezīmes. Jāpiezīmē, ka ar hronikām domā sakarīgus stāstījumus par notikumiem, kuri sakārtoti hronoloģiskā secībā: vai nu pa gadiem, vai valdīšanas laikiem. Turpretī annāles ir īsi, hronoloģiskā secībā sakārtoti pieraksti par

nozīmīgākiem notikumiem, starp kuriem kādas citas sakarības nav. Mūsdienu Latvijas historiogrāfijā šos pirmos vēsturiskos sacerējumu sauc par hronikām, tāpēc mēs arī pieņemsim šo nosacīto apzīmējumu. Hroniku un annāļu iezīmju sintēze nosaka krievu hroniku sarežģīto sastāvu: tajās ietilpst gan īsi pieraksti (notikumu parasta fiksācija), gan sakarīgi stāstījumi (kuros hronists cenšas izprast vēstures procesa jēgu), gan teiksmas un nostāsti, gan arī svēto dzīves apraksti utt. Dažiem hronikas fragmentiem ir patstāvīga nozīme.

Otrkārt, visas līdz mums nonākušās hronikas būtībā ir hroniku apvienojumi (*сводь*), citiem vārdiem sakot, jebkura hronika ietver sevī iepriekšējo hroniku tekstus. Hronikas sastādītājs (hronists) pāraksta iepriekšējās hronikas (vai to fragmentus), tās papildinot ar stāstu par jaunākajiem notikumiem. Dažreiz, taču ne vienmēr, hronists redīgē savu priekšgājēju darbus. Tādējādi hroniku apvienojumu tapšana prasa daudz laika, parasti vairākus gadsimtus. Bet apvienojumu tapšanas gaitā pats laiks it kā pārbauda un atlasa pašus svarīgākos faktus. Ņemot vērā hroniku apvienojumu tapšanas specifiku, var apgalvot, ka šos sacerējumus nav iespējams piedēvēt kādam konkrētam autoram, jo katram hroniku apvienojumam ir vairāki autori, kas dzīvojuši dažādos laikposmos. Tāpēc hroniku apvienojumā atspoguļojas nevis atsevišķa, konkrēta cilvēka idejas, simpātijas, priekšstati, bet drīzāk veselās sociālas kopas pasaules uzskats, ideoloģija un priekšstati par vēsturi.

Hroniku apvienojumus sastādīja kā Krievzemes politiskajā un garīgajā centrā (sākumā – Kijevā, pēc tam – Maskavā), tā arī atsevišķās kņazistēs (to skaitā – Novgorodā, Pleskavā, Polockā utt.).

Tāpat kā *Indriķa hronika* un *Atskaņu hronika*, Krievzemes hronikas līdz mums nonākušās vairākos norakstos (*списки*). Katram norakstam ir savs nosaukums. Satura un ideoloģiskas ievirzes ziņā līdzīgus norakstus, kuri cēlušies no viena protogrāfa, uzskata par hronikas (hroniku apvienojuma) atsevišķu redakciju (*извод*).

Visās Krievzemes hronikās izpaužas dažas kopējas iezīmes, kas raksturo šo sacerējumu politisko un idejisko ievirzi, kā arī hronistu priekšstatus par vēstures procesu. Kopš A. Šahmatova krievu historiogrāfijā nostiprinājies viedoklis, ka Krievzemes hronikās spilgti izpaužas noteiktu sociālo grupu intereses, ka hronista roku vadīja lielākoties nevis dievbijīga eremīta augsti ideāli, bet politiskas kaislības un pasaulīgas intereses⁹⁸. Politiskajā cīņā hronikas izman-

toja kā līdzekli, lai attaisnotu savu rīcību un politiskās pretenzijas. Tādu hroniku funkciju (un attiecīgi hroniku politizēto raksturu) nosaka viduslaiku domāšanas īpatnība: krievu sabiedrībā augstākās autoritātes nozīme tika piešķirta pagātnei, paradumam, tradīcijām, kad vajadzēja risināt tagadnes problēmas. Hroniku pētnieki par to galveno politisko ideju uzskata Krievzemes vienotības ideju. Feodālajai sadrumstalotībai iestājoties, tā kļuvusi sevišķi aktuāla. Tai pašā laikā dažas vietējās hronikas (piemēram, Novgorodas hronikas) aizstāvēja un pamatoja savas zemes tiesības uz patstāvību un neatkarību no centra.

Latgales vēstures historiogrāfijas kontekstā jāņem vērā vēl viena politiskā tendence, kas spilgti izpaužas krievu hronikās. Krievzemes hronikas ar *Krievzemi* (*Русь*) bieži vien saprot ļoti plašu teritoriju, kura esot bijusi pakļauta Kijevas lielkņazu Vladimira un Jaroslava (11.–12 gs.) varai, to skaitā meslu kundzības veidā. Tādās robežās Krievzemes teritorija stipri pārsniedza kā krievu etnogrāfiskās robežas, tā arī toreizējo krievu valstisko veidojumu faktisko teritoriju. Tāpēc hronistu skatījumā arī seno latgaļu zemes ietilpušas Krievzemes sensenā, hipotētiskā, teritorijā, bet latgaļi, tāpat kā daudzas citas kaimiņtautas, bijuši Krievzemes kņazu pavalstnieki. Šī politiskā ideja sakņojas pusleģendāros senos nostāstos, kas ierakstīti »Pagājušo gadu vēsturē«⁹⁹. Šo nostāstu kritiskā novērtēšana attiecas uz avotu mācību, tāpēc mēs tikai atsauksimies uz A. Švābes pētījumu, kurā šī problēma tiek konsekventi aplūkota¹⁰⁰. Uzskatot kaimiņzemes par Krievzemes lielkņazu senču mantojumu (*отчина*), bet kaimiņtautas par kņazu pavalstniekiem, kuri nelikumīgi atteikušies no savu pienākumu pildīšanas, krievu hronikas faktiski attaisno Krievzemes teritoriālo ekspansiju un iekarošanas politiku kā taisnīgu karu par sensenās kārtības atjaunošanu. Šai politiskajai idejai par mūžsenām tiesībām uz kaimiņzemēm pat nebija vajadzīgi pamatojumi vai pierādījumi. Hronistu uztverē tradīcija, senatne pamatoja šo ideju, tāpēc hronikās tā bija vienkārši akceptēta un kļūva par šo sacerējumu vadmotīvu. Rezultātā hronikas, stāstot par sirojumiem un karagājieniem pret kaimiņtautām, parasti nemin nekādus iemeslus, jo tādi skaidrojumi nebija vajadzīgi. Tā izskatās tipisks hronikas pieraksts par lielkņaza Mstislava (1125.–1132. g.) karagājienu uz seno Latgali: »6619. (1111.) gadā... Tajā pašā gadā Mstislavs gāja uz Adzeli« (Novg., 20. lpp. – 6619. g.)¹⁰¹. Ļoti bieži pat iegansti (piemēram, atriebība) kariem, karagājieniem un sirojumiem netiek minēti.

Krievu hronistu konceptuālie priekšstati par vēstures procesu galvenos vilcienos atbilst viduslaiku kristīgajai vēsturiskajai domai. Hroniku sastādītājiem bija ne tikai pragmatiski vai utilitāri nolūki, ļoti bieži hronisti mēģināja apjēgt pasaulvēsturisko procesu un tā ietvaros noteikt Krievzemes vietu, izprast notikumu būtību un to saistību ar citiem notikumiem¹⁰². Pēc hronistu domām, tieši Dievs taisa vēsturi, piešķir notikumiem jēgu un vienmēr nostājas pareizticīgo pusē, kaut gan laiku pa laikam viņus bargi soda par grēkiem. Tieši tāpēc hronikās var bieži sastapt citātus no Svētajiem Rakstiem, zīmīgas parādības, kas sola nelaimes utt. Bet Dieva valstības un grēcīgās pasaulīgās valstības skaidras pretstatīšanas nav, pareizticīgo kņazu varā atrodamas Dieva valstības dažas atsevišķas iezīmes.

Ar vēsturi hronists domā notikumu kopumu, bet providenciālisms dod viņam vajadzīgo mērauklu notikumu vērtēšanai. Atbilstoši viduslaiku historiogrāfiskajai tradīcijai, savu galveno uzmanību hronists veltī kņaziem un metropolītiem, viņu darbībai un sadursmēm, dažreiz arī sociālām attiecībām un ierindas cilvēku dzīvei.

Atšķirībā no senākajām Livonijas hronikām, Krievzemes hronikām trūkst viengabalainības, jo tās nebija viena autora sacerējumi. Konceptuālie priekšstati par vēsturi parādās hroniku sākumdaļās, kurās iekļauta »Pagājušo gadu vēsture«. Tā iesāk stāstu ar pasaules radīšanu un turpina notikumu aprakstu līdz 12. gs. sākumam. Krievzemes hronisti izmantoja »Pagājušo gadu vēsturi« kā kodolu savu hroniku sastādīšanai: viņi pievienoja »Pagājušo gadu vēsturei« pierakstus par jaunākiem notikumiem. Bet šīs turpmākās ziņas ir visai nesakarīgas, jo hronikas pierakstus vieno tikai konsekventā politiskā ievirze un notikumu skaidrošana un vērtēšana pareizticības garā.

Tikai nosacīti pie Latgales vēstures historiogrāfijas var pieskaitīt »Pagājušo gadu vēsturi«¹⁰³ – vissenāko Krievzemes hroniku, jo tās ziņas par Latgali aprobežojas tikai ar diviem īsiem pierakstiem. Pirmkārt, tas ir hronoloģiski visvecākais Latvijā dzīvojošo etnisko vienību (to skaitā – latgaļu) saraksts¹⁰⁴. Otrkārt, tas ir pieraksts par meslu devējiem¹⁰⁵, starp kuriem, pēc dažu pētnieku domām¹⁰⁶, minēti arī latgaļi. Kā jau sacīts, »Pagājušo gadu vēstures« historiogrāfiskā nozīme saistīta ar to, ka krievu hronistu skatījumā šai hronikai bijusi visaugstākā autoritāte, tāpēc neskaidras atsaukšanās uz meslu kundzību varēja kļūt par pamatu minētajai politiskajai tendencei, proti: attaisnot ekspansiju ar senseno tradīciju, ar mūžsenām tiesībām uz Latgali.

Latgales vēstures historiogrāfijas ietvaros vislielākā nozīme ir Novgorodas un Pleskavas hroniku apvienojumiem, jo Novgorodas un Pleskavas zemēm bija tieši sakari ar seno Latgali un Livoniju, tāpēc attiecības ar šīm kaimiņzemēm atspoguļojas šajās hronikās. Šīm attiecībām bija lielākoties militārs raksturs: attiecīgi hronikas stāsta par abpusējiem sirojumiem, karagājieniem un kariem. Tāda rakstura attiecības ar Latgali un Livoniju bijušas arī Polockai, bet Polockas hronikas nav saglabājušas, 16. gadsimtā tās gāja bojā.

Starp atšķirīgām Novgorodas hronikām (tās apzīmētas ar skaitļiem I, II, III, IV utt.)¹⁰⁷ jāraksturo tieši Novgorodas I hronika, jo tajā parādās visvairāk ziņu par Latgali. Citas Novgorodas hronikas arī stāsta par attiecībām ar Baltiju, bet šīm ziņām ir fragmentārs raksturs. Piemēram, Novgorodas II hronika ir pirmās hronikas saīsināts variants, tikai, sākot ar 1444. g., tajā parādās patstāvīgas ziņas. Novgorodas III hronika būtībā ir Baznīcas hronika, tā stāsta pārsvarā par metropolītiem un bīskapiem, viņu darbību. Satura ziņā Novgorodas IV hronika ir Viskrievijas hroniku apvienojums, vietējie notikumi tajā gandrīz neparādās. Turpretim Novgorodas I hronika ir tipiska vietējā hronika, kas savas problemātikas ziņā ir ļoti līdzīga pilsētas hronikai. Turklāt tā ir visvecākā hronika: tajā iemiesojas viduslaiku krievu vēsturiskās domas vislaicīgākais strāvotums. Novgorodas I hronika pastāv divās redakcijās. Vecākās redakcijas (*старший извод*) publikācija balstās uz vissenāko norakstu – tā saucamo Sinodes kodeksu (tapis 13. gs. – 14. gs. 1. pusē). Hronikas vecākā redakcija aptver notikumus no 1016. līdz 1352. gadam. Hronikas jaunākā redakcija (*младший извод*) tika publicēta pēc Komisijas noraksta (tapis 15. gs. 1. pusē): aptver notikumus no 920. līdz 1447. gadam. Citi noraksti tiek izmantoti kā varianti.

Novgorodas I hronika sniedz visvairāk ziņu tieši par Igauniju un igauņiem. Taču Novgorodas ekspansija skārusi arī latgaļu apdzīvotās teritorijas – Adzeli un Tālavu, par ko liecina Novgorodas I hronika. Bet par citiem Latgales novadiem hronika nestāsta. Novgorodas I hronika diezgan sīki tēlo karadarbību 12. un 13. gadsimtā, bet par 14. gadsimtu un 15. gs. sākumu tādu ziņu ir pavisam maz.

Aplūkojot Latgales problemātiku Novgorodas I hronikas lappusēs, jāņem vērā Novgorodas hronistu lietoto vietvārdu un etnonīmu specifika. Piemēram, Latgales vārds (*Лотыгола*) hronikā parādās tikai atsevišķos gadījumos (Novg., 45., 239. lpp. – 6708. g.; 66., 272. lpp. – 6736. g.; 78., 297., 451. lpp. – 6750. g.). Citos gadījumos hronists

vārdu »Latgale« un »latgaļi« vietā lieto citus apzīmējumus. Citi vietvārdi arī atšķiras no mūsu dienās lietotajiem vietu un tautu nosaukumiem. Novgorodas I hronikā minēto etnonīmu un toponīmu identifikācijā lielākie nopelni ir A. Švābem. Varam piekrist pētniekam, ka Novgorodas hronisti par »čudiem« (*ЧЮДЬ*) dēvēja ne tikai savus tuvākos kaimiņus igauņus, bet bieži vien arī latgaļus. Pēc A. Švābes atziņām, »čudi« Novgorodas zemē varēja būt kopvārds, ar kuru apzīmēja svešautiešus rietumos¹⁰⁸, attiecīgi, ar specifisku vietvārdu »visa čudu zeme« (*»вся ЧЮДСКАЯ ЗЕМЛЯ«*), hronists saprot igauņu, latgaļu un lībiešu novadus starp Daugavu un Narvu¹⁰⁹. Novgorodas I hronika bieži vien Latgali sauc par »Lietuvu« (*Литва*), tāpēc ka hronikas vēlākie pārrakstītāji sajauc latgaļus ar lietuviem, jo hronikas pēdējās pārrakstīšanas laikā Latgales vārds bijis aizmirsts, turpretī Lietuva bijusi visiem labi pazīstama¹¹⁰. A. Švābe pareizi identificē arī citas vietas seno latgaļu apdzīvotajās zemēs: Gaujas augšgalu (*на Бору*), Adzeli (*Очела*) u. c. Jāsaka, ka līdzīga tautu un vietu nosaukumu sajaukšana vērojama arī Pleskavas hronikās, neskatoties uz to, ka Pleskavas hronisti daudz precīzāk lieto šos apzīmējumus.

Ielūkojoties Senās Novgorodas vēsturē hronistu acīm, redzam, ka novgorodieši nemitīgi karo kā savā starpā, tā arī ar kaimiņiem. Hronistu tēlojumā karadarbībām nav nekādas savstarpējas sakarības: tiklīdz beidzas viens karš, uzreiz sākas nākamais, tiklīdz novgorodieši ar laupījumu un gūstekņiem atgriežas mājās, viņi uzreiz dodas citā karagājienā. Laiku pa laikam viņiem pašiem ir jāatvaira kaimiņu uzbrukumi. Tikai pētnieki spēj no šīm drumslām atveidot Novgorodas kara vēstures patieso ainu, bet hronists vienkārši tēlo šos notikumus, kaut gan šajā tēlojumā atklājas hronista dziļa pārlicība, ka novgorodieši karo par savu senču mantojumu, ka Dievs vienmēr ir viņu pusē.

Starp šīm karadarbībām hronists min vairākus karagājienu uz Latgali¹¹¹, to skaitā: Kijevas lielkņaza Mstislava karagājienu uz Adzeli 1111. g. (Novg., 20., 203. lpp. – 6619. g.) un uz Gaujas augšgalu 1113. g. (Novg., 20., 204. lpp. – 6621. g.); Novgorodas kņaza Mstislava Drošsirdīgā karagājieni uz Adzeli 1179./1180. g. ziemā (Novg., 36., 225. lpp. – 6687. g.); Luku vaivada Ņezdilas Pehčnica sirojums Latgalē 1200. g. (Novg., 45., 239. lpp. – 6708. g.) u. c. Tai pašā laikā minēti arī latgaļu karagājieni uz Pleskavas zemi 1183./1184. g. (Novg., 37., 227. lpp. – 6691. g.) un uz Novgorodas zemi 1200. g.

(Novg., 45., 239. lpp. – 6708. g.). Savienībā ar pleskaviešiem latgaļi piedalījās karagājienā uz Novgorodu 1198. g. (Novg., 44., 238. lpp. – 6706. g.), savukārt pleskavieši savienībā ar vāciešiem, latgaļiem, igauņiem u. c. – »ar visu čudu zemi« – piedalījušies karagājienā pret pagāniem lietuviešiem 1237. g. (Novg., 74., 285. lpp. – 6745. g.). Novgorodas I hronikā ir diezgan daudz ziņu par Novgorodas un Pleskavas kariem ar Livonijas krustnešiem, daži no šiem kariem un to sekas tieši skārušas Latgali. Piemēram, pēc krievu uzvaras Ledus kaujā 1242. gadā Vācu ordenis bija spiests lūgt mieru un atteikties par labu Novgorodai no Votzemes, Pleskavas un daļas Latgales (Novg., 78., 297., 451. lpp. – 6750. g.)¹¹².

Karu, karagājienu un sirojumu tēlošanas paņēmieni ir diezgan vienkārši. Novgorodas hronistiem ir ļoti lakonisks stils, valodas izteiksmes līdzekļi izmantoti minimāli: Tērbatas ieņemšanu un kņaza Vjačko nāvi 1224. gadā Novgorodas hronists apraksta vienā teikumā (atšķirībā no Indriķa, kurš šiem notikumiem veltī lielu uzmanību, IH XXVII, 4–6): »6732. (1224.) gadā... Tajā pašā gadā Tērbatā vācieši nogalināja kņazu Vjačko, bet pilsētu ieņēma« (Novg., 61. lpp.)¹¹³. Pateicoties tādām lakoniskām stilam, hronika atstāj sevišķi monumentālu iespaidu: hronists nerūpējas par sīkumiem, detaļām, bet it kā iekāļ kādā mūžīgā monumentā savus vārdus. Protams, avotpētnieka skatījumā tas ir Novgorodas hroniku būtiskākais trūkums. Turpretī historiogrāfijas kontekstā tāds stils pilnīgi saskan ar hronikas vispārīgo ievirzi. Arī jāpiezīmē, ka Novgorodas hronikām piemīt īpaša precizitāte notikumu aprakstīšanā: hronists min gan kritušo skaitu, gan dažreiz viņu vārdus. Novgorodas hronikās kaut kādi pārspilējumi nav sastopami, hronisti centušies objektīvi tēlot notikumus un vienmēr rāda nelaiemes, kas pavada karus. Varam nocītēt vienu tipisku pierakstu par sirojumu Latgalē: »6708. (1200.) gadā... Tajā pašā gadā gāja vaivads Ņezdila Pehčincis uz Lukiem; ar mazo karadraudzi gāja no Lukiem uz Latgali uzbrukumā un viņus (latgaļus – A. I.) sastapa mājās, un viņus, 40 vīrus, nogalināja, bet viņu sievas un bērnus aizveda, bet paši, visi veseli, atgriezās Lukos...« (Novg., 45. lpp.)¹¹⁴. Tai pašā laikā hronists neno-klusē savas puses zaudējumus un sakāves, to skaitā – karos ar latgaļiem (Novg., 37., 227. lpp. – 6691. g. u. c.).

Satura un ievirzes ziņā Pleskavas hronikas ir ļoti līdzīgas Novgorodas hronikām. Pleskavas hronikās militārā tematika ieņem

pat nozīmīgāku vietu, salīdzinājumā ar Novgorodas hronikām: siki kauju apraksti, ziņas par nocietinājumu celšanu, par karaspēka pulcēšanu utt. Pleskavas hroniku specifiku krievu vēsturnieki skaidro šādi: Pleskava atradās Krievzemes rietumu robežu sardzē un nemitīgi cīnījās ar saviem kareivīgajiem kaimiņiem, respektīvi, ar Livonijas ordeni¹¹⁵. Varam piebilst: Pleskavas hronikas uzskatāmi parāda, ka, no vienas puses, tā patiešām bija savas zemes aizsargāšana no uzbrukumiem, bet, no otras puses, 13.–15. gs. paši pleskavieši laiku pa laikam postīja Livonijas austrumdaļu.

Senākie Pleskavas hroniku apvienojumi¹¹⁶ sastādīti 15. gs. otrajā pusē, visiem tiem bijis kopējais protogrāfs (13. gs.). Tāpat kā citas Krievzemes hronikas, Pleskavas hronikas savu stāstījumu sāk ar 9. gs., balstoties uz »Pagājušo gadu vēsturi«. Bet patstāvīgās ziņas par Pleskavas vēsturi sākas ar 13. gs., kad Pleskavā bija iesākta vietējās hronikas sastādīšana. Konstatētas trīs Pleskavas hronikas, kas saglabājušās vairākos (24) norakstos. Pleskavas I hronika ietver sevī piecus norakstus, kvalitatīvākais no kuriem ir Tihanovska kodekss, kas izgatavots 17. gadsimtā. Pleskavas I hronika aptver notikumus līdz 1469. gadam. Pleskavas II hroniku pārstāv Sinodes kodekss, kas tapis 15. gs. beigās un stāsta par Pleskavas vēsturi līdz 1486. gadam. Pleskavas III hronika balstās uz trim norakstiem, kuros stāsts beidzas ar 1650. gadu¹¹⁷. Karadarbību tēlošanā būtisku atšķirību starp trijām Pleskavas hronikām nav, taču šo hroniku attieksme pret Maskavas lielkņaziem nav vienāda: Pleskavas I hronika simpatizē Maskavas valdniekiem, aizstāv visas Krievzemes vienotību, turpretī Pleskavas III hronika pauž negatīvu attieksmi pret Maskavas lielkņaziem, kuri noveda pie Pleskavas neatkarības zaudēšanas.

Sevišķi siki Pleskavas hronikas tēlo karadarbību 14.–15. gs., kad Pleskavas zeme nepārtraukti karoja ar Livoniju: minēti daudzi vāciešu karagājieni uz Pleskavu, dažos no kuriem piedalījušies arī latgaļi (*Лотыгола, Латыгора*). Patiesību sakot, bieži vien hronistu tēlojumā tādi karagājieni izskatās kā abpusēji sirojumi, kuros tika postīta pierobežas josla kā Pleskavas zemē, tā arī Livonijā (Latgalē). Piemēram, Pleskavas III hronika ļoti siki apraksta karadarbības gaitu Latgalē un Pleskavas zemē 1340. g. septembrī – 1341. g. vasarā (Plesk., 92.–97. lpp. – 6849. g.)¹¹⁸. Latgalē vācieši nogalinājuši piecus Pleskavas vēstniekus, savukārt »pleskavieši braukdami Latgali nopostījuši«¹¹⁹, tam seko vairāki latgaļu (savienībā ar vāciešiem) siro-

jumi Pleskavas zemē un krievu sirojumi Latgalē. Acīmredzot, īpašu panākumu pleskaviešiem nebija, jo šo plašo gada pierakstu hronists noslēdz ar dziļdomīgu piezīmi: »Šī kara laikā mūsu grēku dēļ bija sērga Pleskavā un Izborskā...«¹²⁰

Krievu sirojumu iemesli, šķiet, bija pleskaviešu mēģinājumi piespiest Adzeles un Tālavas latgaļus maksāt meslus. Pleskavas hronikas rāda, ka vēl 1285. gadā pleskavieši vākuši meslus Latgalē (Plesk., 22., 88. lpp. – 6792. g.). Citu sirojumu un karagājienu iemesli bija pleskaviešu mēģinājumi anektēt Latgales teritorijas pierobežas joslu (Plesk., 144.–145. lpp. – 6967.–6968. g.). Bet dažu sirojumu iemeslus hronists nemin (Plesk., 302. lpp. – 6986. g.). Pleskavas hronikas sīki stāsta par krievu nocietinājumu celšanu latgaļu apdzīvotajā teritorijā 1476. gadā (Plesk., 203. lpp. – 6984. g.). Bet Pleskavas II hronika visos sīkumos apraksta Livonijas kara gaitu Latgales teritorijā (Plesk., 237.–238. lpp. – 7066.–7068. g.; 245.–248. lpp. – 7072.–7073. g.; 261.–262. lpp. – 7078. g.). Sevišķi spilgti hronists tēlo Pleskavas apkārtstaiguļu (*торонщики*) sirojumus Livonijā, kuri postīja pierobežas zemes, bet iedzīvotājus ņēma gūstā (Plesk., 235. lpp. – 7066. g.; 239. lpp. – 7068. g. u. c.).

Var redzēt, ka, atšķirībā no Novgorodas hronikām, Pleskavas hronikas ļoti sīki apraksta karadarbību. Pleskavas hronikām piemīt arī īpašs patoss: pleskaviešu karagājieni tēloti kā svētais karš pret senseniem ienaidniekiem, kā taisnīga atriebšanās. Stāstot par karu ar Livoniju 1480.–1481. g., hronists aukstasinīgi atzīmē, ka krievi »ņēma gūstā un nodedzināja visu vācu zemi no Tērbatas līdz Rīgai, bet latgaļus un čudus (*чюхновъ*), vīrus un sievas, un bērnus, dažus kāva, dažus sadedzināja, bet citi mežos nosala, bet daži mira badā... Un Dievs vienmēr palīdzēja lielkņaza vaivadiem un pleskaviešiem un vāciešiem divdesmitkārtīgi atmaksāja par savu...« (Plesk., 62. lpp. – 6989. g.)¹²¹.

Bet Pleskavas hronikās atrodami arī citi vērtējumi. Domājot par krievu zaudējumiem Livonijas karā, hronists dziļdomīgi secina, ka cars Ivans IV Bargais, iekārodams svešu mantu, pat savu nenoturēja, kā to pareģojuši Svētie Raksti (Plesk., 262. lpp.–7089. g.)¹²². Diemžēl, šī doma nekļuva par vadmotīvu turpmākajā krievu historiogrāfijā. Tā mantojusi citas Krievzemes hronistu idejas, kas attaisnoja Krievijas »mūžsenās tiesības« uz kaimiņu teritorijām. Bieži vien pamatojumus šīm tiesībām krievu vēsturnieki meklēja tieši senajās hronikās.

¹ Šo īpatnību, kura piemīt viduslaiku hronikām, izanalizēja un izskaidroja N. Rubinšteins krievu hroniku piemērā. Sk.: Рубинштейн Н. Л. Русская историография. – Москва, 1941. – С. 19–21.

² Кроче Б. Теория и история историографии. – Москва, 1998. – С. 121–134. Sk. arī: Барг М. А. Эпохи и идеи: Становление историзма. – Москва, 1987. – С. 154–202; Косминский Е. А. Историография средних веков: VI – сер. XIX в. – Москва, 1963.

³ Jēdzienam «Senā Latgale» ir nosacīts raksturs: ar to vēsturnieki domā seno latgaļu apdzīvoto teritoriju, tajā ietilpa kā tagadējās Latgales teritorija, tā arī lielākā daļa Vidzemes: Zeile P. Latgales kultūras vēsture: Programma–konspekts. – Rēzekne, 1996. – 30. lpp.; Аунс М. Социально-экономическая и политическая структура Древней Латгалии: Автореф. канд. дисс. – Рига, 1985. – С. 2–3.

⁴ Zeile P. Latgales kultūras vēsture... – 18. lpp.; Soms H. Latgales vēstures mācību programma, pamatfakti, avoti un literatūra. – Rēzekne, 1992. – 7. lpp. Sk. arī: Mugurēvičs Ē. Kā latgaļi attēloti 12.–13. gs. hronikās // Ai, māte Latgale. – (Rīga), 2001.–66.–83. lpp.

⁵ Par šīm hronikām sk.: Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti (lidz 1800. gadam). – Rīga, 1992. (II – IV nodaļa).

⁶ Vispārīgu priekšstatu par pētījumiem, kuri veltīti Indriķa hronikai un Atskaņu hronikai, dod izsmelošās bibliogrāfijas šo hroniku zinātniskajās publikācijās: Indriķa hronika = Heinrici Chronicon / No latīņu valodas tulkojis Ā. Feldhūns; Ē. Mugurēviča priekšvārds un komentāri. – Rīga, 1993. – 417.–431. lpp.; Atskaņu hronika = Livländische Reimchronik / No vidusaugšvācu valodas atdzejojis V. Bisenieks; Ē. Mugurēviča priekšvārds; Ē. Mugurēviča un K. Kļaviņa komentāri. – Rīga, 1998. – 358.–370. lpp. Kas attiecas uz Baltazara Rusova hroniku, zinātniskās literatūras klāsts nav tik apjomīgs. Sk., piemēram: [Arbuzovs L.] Rusovs // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1939. – 19. sēj. – 37057. sl.

⁷ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – Рига, 1949. – Часть 1: Прибалтийско-немецкая историография. – С. 6–22, 29–35.

⁸ Turpat. – 6., 17., 23. lpp.

⁹ Turpat. – 10. lpp.

¹⁰ Turpat. – 8., 20., 31. lpp.

¹¹ Sk., piemēram: Šteimans J. Latvijas vēstures pētnieki. – Daugavpils, 1997. – 5.–17. lpp.

¹² Biļķins V. Indriķa Livonijas Chronika vidus laiku gara gaismā. – Rīga, 1931. – 112 lpp.; Biļķins V. Pētījums par Rīmju Chroniku. – Rīga, 1935. – 84 lpp.

¹³ Kļaviņš K. Vācu ordeņa mentalitāte un ideoloģija Atskaņu hronikas izgaismojumā // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1993. – Nr. 1(6). – 30.–39. lpp. Sk. arī: Kļaviņš K. Vācu ordeņa ideoloģija un mentalitāte 13. un 14. gs. Livonijas vēsturisko notikumu kontekstā. – Rīga, 1995. – 31 lpp.

¹⁴ Sk., piemēram: Švābe A. Latviešu Indriķis un viņa chronika // Švābe A. Straumes un avoti. – Rīga, 1940. – II. – 211.–217. lpp.; Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika. – Rīga, 1993. – 30.–31. lpp.; Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Atskaņu hronika. – Rīga, 1998. – 30.–32. lpp. u. c.

¹⁵ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 21. lpp.

¹⁶ Turpat. – 31. lpp.

¹⁷ Turpat. – 20. lpp. Ē. Mugurēvičs pārliecinoši precīzē hronikas sastādīšanas laiku. Saskaņā ar viņa atziņām, tā bija iesākta 1224. g. rudenī, bet pabeigta 1227. g. februārī. Sk.: Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika... – 28.–29. lpp.

- ¹⁸ Turpat. Sk. arī: Švābe A. Latviešu Indriķis... – 199. lpp.
- ¹⁹ Indriķa hronika citēta pēc Ā. Feldhūna tulkojuma: Indriķa hronika. – Rīga, 1993. – 453 lpp.
- ²⁰ Indriķa hronikas tekstoloģiskā kritika un norakstu ciltškoka sīks raksturojums nav šī apskata uzdevums. Literatūrā šīs problēmas tika aplūkotas izsmelši. Sk., piemēram: Arbusow L. Die Handschriftliche Überlieferung des »Chronicon Livoniae« Heinrichs von Lettland // Latvijas Universitātes Raksti. – Rīga, 1926. – Nr. XV. – 189.–341. lpp.; Nr. XVI. – 125.–202. lpp.; Švābe A. Latviešu Indriķis... – 121.–133. lpp.; Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 26.–28. lpp.; Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika... – 14.–23. lpp. u. c.
- ²¹ Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika... – 21. lpp.
- ²² Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 7.
- ²³ Īstu meistarību šīs problēmas pētīšanā parāda A. Švābe un V. Biļķins, neskatoties uz to, ka dažām viņu atziņām ir diskutējams raksturs: Švābe A. Latviešu Indriķis... – 133.–198. lpp.; Biļķins V. Indriķa hronikas autors: Mīts un patiesība. – [Upsala], 1958.–59 lpp.
- ²⁴ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 23. lpp.
- ²⁵ Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika... – 26. lpp.
- ²⁶ Diskusijas gaitu un atšķirīgu viedokļu argumentāciju kodolīgi aplūko T. Zeids: Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 20.–23. lpp.
- ²⁷ Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika... – 26. lpp.
- ²⁸ Švābe A. Latviešu Indriķis... – 217. lpp.; Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 24. lpp.
- ²⁹ Švābe A. Latviešu Indriķis... – 214. lpp.
- ³⁰ Šo tēzi pārliecinoši pierāda V. Biļķins: Indriķa Livonijas Chronika... – 105. lpp.
- ³¹ Mugurēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika... – 25. lpp.
- ³² Indriķa hronikas avoti tiek raksturoti dažos pētījumos: Švābe A. Latviešu Indriķis... – 204.–210. lpp.; Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 24.–25. lpp. u. c.
- ³³ Švābe A. Latviešu Indriķis... – 205.–206., 210. lpp.
- ³⁴ Turpat. – 217. lpp.
- ³⁵ Kā atzīmē tulkotājs Ā. Feldhūns (balstoties uz V. Biļķina, L. Arbuzova un A. Bauera datiem), hronikā ir ļoti daudz aizguvumu no šiem avotiem. Šos aizguvumus Indriķis bieži vien pārveido, lai tos pielāgotu sava klāsta kontekstam. Sk.: Indriķa hronika. – Rīga, 1993. – 34.–36. lpp. Šie novērojumi vēlreiz apstiprina tēzi, ka hronists savu stāstu no avotiem (citiem tekstiem) neatdala.
- ³⁶ Nodaļās un paragrāfos hroniku iedalījuši tās izdevēji. Historiogrāfijā šis iedalījums ir vispāratzīts.
- ³⁷ Švābe A. Latviešu Indriķis... – 211. lpp.
- ³⁸ Biļķins V. Indriķa hronikas autors... – 32. lpp.
- ³⁹ Šo viedokli min Ē. Mugurēvičs: Indriķa hronika. – Rīga, 1993. – 365. lpp. (piezīme Nr. 13).
- ⁴⁰ Biļķins V. Indriķa Livonijas Chronika... – 104. lpp.
- ⁴¹ Кроче Б. Теория и история историографии... – С. 126; Гревс И. Августин // Энциклопедический словарь Брокгауз и Ефрон: Биографии. – Москва, 1991. – Т. 1. – С. 44–45.
- ⁴² Švābe A. Latviešu Indriķis... – 206. lpp. Tai pašā laikā jāņem vērā, ka piedalīšanās karagājienos bija kristīgo pienākums, bet par nepiedalīšanos kristīgos sodīja (XI, 5; XIV, 10).

- ⁴³ Biļķins V. Indriķa chronikas autors... – 31. lpp.
- ⁴⁴ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 16.
- ⁴⁵ Biļķins V. Indriķa Livonijas Chronika... – 107. lpp.
- ⁴⁶ Sk. Ē. Mugarēviča komentārus: Indriķa hronika. – Rīga, 1993. – 365. lpp. (piezīme Nr. 8), 381. lpp. (piezīme Nr. 25).
- ⁴⁷ Šie notikumi dažreiz tiek novērtēti kā pirmā zemnieku sacelšanās pret vācu feodāļiem Livonijā: Zeids T. Feodālisms Livonijā. – Rīga, 1951. – 77. lpp.
- ⁴⁸ Atsaukšanās uz Atskaņu hronikas tekstu (rindām) dotas pēc hronikas jaunākā atdzejojuma latviešu valodā: Atskaņu hronika. – Rīga, 1998. – 389 lpp. Neskatoties uz to, ka atdzejojums ir diezgan precīzs, jāņem vērā, ka atdzejojuma rindas parasti neatbilst oriģināla teksta rindām. Atdzejojums adekvāti atveido katras epizodes saturu un jēgu.
- ⁴⁹ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti.. – 32. lpp.
- ⁵⁰ [Arbuzovs L.] Rīmju chronikas // Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1938.–1939. – 18. sēj. – 36252. sl.
- ⁵¹ Kā atzīmē K. Kļaviņš, Atskaņu hronikas ievērojama atšķirība no laicīgās bruņinieku dzejas ir tā, ka tās autors savus uzskatus nepauž kā atsevišķa personība, bet gan pilnīgi identificē sevi ar Vācu ordeni: Kļaviņš K. Vācu ordeņa mentalitāte... – 36. lpp.
- ⁵² [Arbuzovs L.] Rīmju chronikas... – 36251. sl.
- ⁵³ Diemžēl, Atskaņu hronikas jaunākā zinātniskā publikācija Latvijā, kura balstās uz 1876. g. Leo Meiera sagatavoto publikāciju, nesaglabā ne tās tekstoloģiskos komentārus, ne variantus.
- ⁵⁴ [Arbuzovs L.] Rīmju chronikas... – 36253.–36255 sl.; Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 31. lpp.
- ⁵⁵ Atzīmējot, ka hronists bijis viduvējs dzejnieks, J. Zutis apgalvo, ka atskaņas dēļ autors dažreiz izkropļo patiesību: Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 20.
- ⁵⁶ Kā jau bija atzīmēts, ordenbrāļu ideoloģijas un mentalitātes izpaušmes tika pētītas speciāli (piezīme Nr. 13).
- ⁵⁷ Sk. sikāk: Biļķins V. Pētījums par Rīmju Chroniku. – Rīga, 1935.
- ⁵⁸ Kļaviņš K. Vācu ordeņa mentalitāte... – 31. lpp.
- ⁵⁹ Turpat. – 32. lpp.
- ⁶⁰ [Arbuzovs L.] Rīmju chronikas... – 36253. sl.
- ⁶¹ Šo rindu atdzejojums latviešu valodā nesaglabā burtiski oriģinālā teksta jēgu. Sal.: Biļķins V. Pētījums par Rīmju Chroniku... – 70. lpp.
- ⁶² Turpat. – 70.–71. lpp.
- ⁶³ Turpat. – 81. lpp.
- ⁶⁴ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 32. lpp.
- ⁶⁵ Sk. sikāk: Mugarēvičs Ē. Priekšvārds // Indriķa hronika... – 32. lpp.; Mugarēvičs Ē. Priekšvārds // Atskaņu hronika... – 33. lpp.; [Arbuzovs L.] Rīmju chronikas... – 36256.–36257. sl.
- ⁶⁶ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 6.
- ⁶⁷ Zeile P. Latgales kultūras vēsture... – 30. lpp.
- ⁶⁸ Švābe A. Latviešu Indriķis... – 216. lpp.
- ⁶⁹ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 78.–79. lpp.
- ⁷⁰ Sk. sikāk turpat. – 79. lpp.
- ⁷¹ Turpat. – 79.–80. lpp.
- ⁷² Hermannus de Wartberge. Chronicon Livoniae // Scriptores rerum Prussicarum. – Bd. II. – Leipzig, 1863. – S. 40.
- ⁷³ Turpat. – 81.–85., 97., 100., 103. lpp.

⁷⁴ Turpat. – 97.–100. lpp.; sk. arī: Ливонская хроника Германа Вартберга // Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. – Рига, 1879. – Т. II. – С. 114–115, 126–128.

⁷⁵ Turpat. – 89.–90. lpp.

⁷⁶ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 85.–86. lpp.

⁷⁷ Johann Renners Livländische Historien. Herausgegeben von R. Hausmann und K. Höhlbaum. – Göttingen, 1876. – S. 283.

⁷⁸ Citēts pēc: Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 86.–87. lpp.

⁷⁹ Turpat. – 87. lpp.

⁸⁰ Johann Renners Livländische Historien. – S. 174.–175.

⁸¹ Baltazara Rusova hronika ir mazāk pētīta nekā Indriķa hronika un Atskaņu hronika. Par Rusova hroniku sk.: [Arbuzovs L.] Rusovs.; Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 29-35; Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 87.–89. lpp.

⁸² Latviešu valodā hronika bija izdota 1926. gadā Ed. Veispala tulkojumā, kuru pētīnīki pamatoti uzskata par sliktu; Rusovs, Baltazars. Livonijas Hronika / tulk. Ed. Veispals. – Rīga, 1926. – 214 lpp. Šī hronikas publikācija balstās uz 1584. gada izdevumu. Ed. Veispals paveicis zināmu tekstoloģisko kritiku; piezīmēs tiek minēti varianti pēc hronikas 1577. gada izdevuma (33., 47. u. c. lpp.), taču, izņemot pēcvārdu un atsevišķas piezīmes, publikācijai trūkst zinātniskā aparāta.

⁸³ Atsaukšanās dotas uz hronikas 1926. gada izdevumu.

⁸⁴ [Arbuzovs L.] Rusovs... – 37055. sl.

⁸⁵ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 34–35.

⁸⁶ Turpat. – 42.–44. lpp.

⁸⁷ Turpat. – 45.–46. lpp.

⁸⁸ Gadebusch F. K. Livländische Jahrbücher. – I–IV. – Riga, 1780–1783.

⁸⁹ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 59–60.

⁹⁰ Gadebusch F. K. Livländische Jahrbücher. – Bd. I. – S. 103., 552.

⁹¹ Turpat. – II sēj. – 642.–643. lpp.; III sēj. – 608.–609. lpp.

⁹² Gadebusch F. K. Abhandlungen von Livländischen Geschichtsschreibern. – Riga, 1772. – S. 238.–270.

⁹³ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии... – С. 61.

⁹⁴ Vispārīgu priekšstatu par šiem pētījumiem (kuri nākuši klajā padomju laikā) sniedz V. Buganova historiogrāfisks pārskats: Буганов В. И. Отечественная историография русского летописания. – Москва, 1975. – 344 с. Nozīmīgo pētījumu vidū minami: Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. – СПб., 1908. – XX, 687 с.; Шахматов А. А. Обзорение русских летописных сводов XIV – XVI вв. – Москва–Ленинград, 1938. – 372 с.; Лихачев Д. С. Русские летописи и их культурно-историческое значение. – Москва–Ленинград, 1947. – 499 с.; Насонов А. Н. История русского летописания X – начала XVIII в. – Москва, 1969. – 555 с.; Данилевский И. Н. Библия и Повесть временных лет. К проблеме интерпретации летописных текстов // Отечественная история. – 1993. – № 1. – С. 78–94; Мильков В. В. Осмысление истории в Древней Руси. – СПб, 2000. – 380 с. Šajos darbos ir atspoguļoti arī atsevišķi historiogrāfiski aspekti, kas palīdz novērtēt hronikas kā vēsturiskās domas pieminekļus.

⁹⁵ Saharovs A. PSRS vēstures historiogrāfija: Pirmspadomju periods. – Rīga, 1982. – 18.–26. lpp. (tulkojums no krievu valodas).

⁹⁶ Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti... – 15.–18. lpp.

⁹⁷ Švābe A. Krievu mesli // Švābe A. Straumes un avoti. – Riga, 1940. – II. – 312.–402. lpp.

⁹⁸ Шахматов А. А. Повесть временных лет. – Пг., 1916. – Т.1: Вводная часть. Текст. Примечания. – С. XVI.

⁹⁹ Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). – Москва, 1962. – Т. 1: Лаврентьевская и Суздальская летопись по Академическому списку. – Стб. 11.

¹⁰⁰ Švābe A. Krievu mesli...

¹⁰¹ Ar *Novg.*, ... lpp. ... g. apzīmētas atsaukšanās uz Novgorodas I hroniku: Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов/ под ред. А. Н. Насонова. – Москва-Ленинград, 1950. – 640 с. Krievu valodā šis pieraksts skan: »Въ лето 6619... Томъ же лете ходи Мьстислав на Очелу«. Piezīmēs tiek iekļauti gada skaitļi, lai atvieglotu vajadzīgā pieraksta meklēšanu. Krievzemē laika skaitīšana pamatojās uz »bizantiešu« ēru (kopš »pasaules radīšanas«). Bija pieņemts, ka 5508 gadi atdala »pasaules radīšanu« no Kristus dzimšanas.

¹⁰² Данилевский И. Н. Библия и Повесть временных лет...; Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники Российской истории. – Москва, 1998. – С. 194–196.

¹⁰³ Sk. sikāk: Saharovs A. PSRS vēstures historiogrāfija... – 18.–23. lpp.; Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti.. – 15.–17. lpp.; Švābe A. Krievu mesli...

¹⁰⁴ ПСРЛ, 1. – Стб. 4.

¹⁰⁵ Turpat. – 11. sl.

¹⁰⁶ Švābe A. Krievu mesli... – 314. lpp.

¹⁰⁷ Полное собрание русских летописей. – СПб., 1841. – Т. III; СПб., 1848. – Т. IV. Novgorodas I hronikas labākais izdevums ir jau minētā (sk. Nr. 101) 1950. g. A. Nasonova sagatavotā publikācija, kas atbilst mūsdienu arheogrāfijas prasībām.

¹⁰⁸ Švābe A. Krievu mesli.. – 321. lpp.

¹⁰⁹ Turpat. – 384. lpp.

¹¹⁰ Turpat. – 324. lpp.

¹¹¹ Ar Latgali dažus no šiem notikumiem saistījis A. Švābe. Turpat. – 320.–326. lpp., 383.–384. lpp. Viņš sniedz visai pārliecinošu argumentāciju, balstoties uz citu vēstures avotu ziņām un ievērojot citu pētnieku atziņas. Tomēr šīs problēmas pētīšana jāturpina.

¹¹² »... Того же лета Немци прислаша с поклономъ: безъ князя что есмы зашли Водь, Лугу, Пльсковъ, Лотыголу мечемъ, того ся всего отступаемъ...« (Novg., 78. lpp.).

¹¹³ »Въ лето 6732... Того же лета убиша князя Вячка Немци въ Гюргеве, а городъ взяша.«

¹¹⁴ »Въ лето 6708... Въ то же лето иде Нездила Пьхциницъ на Луки воеводу; иде съ Лукъ съ маломъ дружины въ Лотыголу на тороне, и засташа я въ одринахъ, и убиша ихъ 40 муж, а жены ихъ и дети поимаша, а сами придоша на Луки сторови вьси...«

¹¹⁵ Saharovs A. PSRS vēstures historiogrāfija... – 24. lpp.

¹¹⁶ Полное собрание русских летописей. – СПб., 1848. – Т. IV; СПб., 1851. – Т. V. Pleskavas hroniku labākais zinātniskais izdevums ir 1941.–1955. g. A. Nasonova sagatavotā publikācija: Псковские летописи. – Москва-Ленинград, 1941. – Вып. 1. – LXIII, 147 с.; Москва, 1955. – Вып. II. – 364 с.

¹¹⁷ Псковские летописи... Вып. 1 – С. XXIX–LXIII.

¹¹⁸ Atsaukšanās uz minēto Pleskavas hroniku publikāciju: Псковские летописи. – Москва, 1955. – Вып. II.

¹¹⁹ »... и псковичи, ехавше, повоеваше Лотыголу« (Plesk., 93. lpp. – 6849. g.).

¹²⁰ »Бысть же в то розратъ грехъ ради наших быше моръ золь на людех во Пскове и в Ызборске...« (Plesk., 97. lpp. – 6849. g.). 1340.–1341. g. notikumus sīki komentē A. Švābe: Krievu mesli... – 396.–397. lpp. Jāpiezīmē, ka šos notikumus viņš

nepareizi datē ar 1341.–1342. g., acīmredzot tāpēc, ka septembra gadu pieņem par marta gadu.

¹²¹ «... и плениша и пожгоша всю землю Немецкую от Юрьева и до Риги, а Лотьгоду и Чюхновъ, мужей и жен и дети, овых изсекоша, овых пожгоша, а сущи в лесех от мразы измерзше оумроша, а инии гладом помроша ... и поможе богъ въ всякомъ месте воеводам князя великого и псковичемъ, и отмстиша Немцом за свое и въ двадесяторо, али и боле...»

¹²² «... И збытсѣя Писание глаголющее: еже аще кто чюжого похочет, помале и своего останет царь Иван не на велико время чюжую землю вземъ, а помале и своей не удержа, а людеи вдвое погуби...»

II. 18.–20. GADSIMTA I PUSES VĀCU UN VĀCBALTIEŠU DARBI LATGALES VĒSTURES KONTEKSTĀ

18. un 19. gadsimta vācu un arī vācbaltiešu Livonijas historiogrāfiju ir analizējis jau pieminētais J. Zutis savā darbā, kurš nav zaudējis nozīmi arī mūsdienās. Tā kā ne visos darbos ir skarti Latgales vēstures jautājumi, tad pievērsīsim uzmanību tiem autoriem, kuru izteiktās atziņas vai sniegtā informācija attiecas uz Latgali. Kā pirmais jāmin viens no vēstures zinātnes iedibinātājiem Krievijā Augusts Ludvigs Šlecera (1735–1809) ar darbu »Vispārējā Ziemeļu vēsture«¹, kurā viņš sniedz pirmo zinātnisko Baltijas valodu klasifikāciju, apvienojot lietuviešu, latviešu un senprūšu valodu patstāvīgā baltu valodu grupā². Pret A. L. Šlecera teoriju uzstājās H. Tunmans³, kurš uzskatīja latviešu valodu par vienkāršu slāvu, ģermāņu un somu izlokšņu sajaukumu. Pēc viņa domām, ne agrāk kā 6. gs. dažādu tautību sajaukšanās rezultātā radās latviešu, lietuviešu un prūšu tautība, turklāt to sastāvē ietilpa ap trim daļām slāvu elementa, bet pārējie veidoja ne vairāk kā ceturto daļu⁴. A. Šlecera, nenoliedzot baltu valodu radniecību ar slāvu valodām, 1785. gadā uzstājās ar jauniem pierādījumiem par baltu valodu patstāvību kopīgā darbā ar L. A. Gebhardi »Lietuvas, Kurzemes un Līvzemes vēsture«⁵. Tomēr 18. un 19. gadsimtā H. Tunmana teorija vēl bija ļoti populāra, un uz to atsaucās neviens vien rusifikācijas aizstāvis, īpaši runājot par latgaliešiem⁶. Jāpiezīmē, ka A. Šlecera otrajā darbā ir atrodamas arī ziņas par Latgali līdz 16. gs. beigām.

Tālāk jāmin daži autori no radikālā virziena, kuri nāca no Vācijas vai vietējām birģeru aprindām un asi kritizēja dzimtbūšanu un baronu patvaļu. Vispirms jānosauc Frankonijā dzimušais Johans Georgs Eizens (1717–1779), kas pēc Jēnas universitātes beigšanas, no 1741. gada, strādāja Tartu apriņķī par mācītāju. Savā anonīmajā, taču it kā ar Katrīnas II piekrišanu publicētajā rakstā⁷ propagandēja zemnieku brīvīšanu, iesakot sākotnēji pārcelt zemniekus uz mantojuma renti, pakāpeniski mazinot viņu atkarību no muižnieka. Viņš centās pierādīt, ka muižniekam-zemes īpašniekam ir izdevīgāk

veidot attiecības ar zemnieku-rentnieku, ne dzimtcilvēku. J. G. Eizens balstījās uz mācību par dabiskajām tiesībām un visu cilvēku vienlīdzību no dzimšanas⁸.

Rīgas birģera dēls Henrihs Johans Jannaus (1753–1821) pēc teoloģijas studijām Getingenes universitātē arī strādāja par mācītāju Tartu apriņķa draudzē. Viņa izcelšanās un izglītība, latviešu un igauņu valodas zināšanas, labas novērošanas spējas noteica to, ka viņš kļuva par pamatlicēju Baltijas zemnieku vēsturei, kā arī par dzimtbūšanas tiesību pirmo vēsturnieku. Viņa uzskati veidojās apgaismības filozofijas ietekmē, un savos darbos viņš atspoguļoja Monteskjē idejas par ģeogrāfiskā faktora ietekmi uz valsts politisko dzīvi. Nozīmīgākais viņa darbs »Verdzības vēsture«⁹, kurā viņš izklāsta Baltijas agrāro vēsturi, parādot to jaunā gaismā. Viņš rāda, kā pakāpeniski »muļķa lībieši«, kā viņš tos sauc, pirmajos 40 gados (1187–1229) nokļuva vasaļatkarībā, kuru pēc tam nomainīja kalpība (Dienstbarkeit). Iekarotāju savstarpējās ķildas vēl devušas zemniekiem iespēju kādu laiku aizsargāt vienu otru brīvību, taču ordeņim savu mestru vadībā izdevies gūt pārsvaru un no 1229. līdz 1561. gadam »mira zemnieku brīvība«. Reformācija nav atnesusi atvieglojumus zemniekiem. 16. gadsimtenī muižnieku augstprātība aizgājusi līdz galējībai, bet cietsirdība, ar kādu iebaidīja zemniekus un turēja tos paklausībā, izslēgusi iespēju tautai izmantot kultūras labumus un apgūt reformācijas idejas. Tāpēc Livonijas kara laikā kaimiņvalstis izmantojušas zemnieku neapmierinātību, un Jannaus pieļauj iespēju, ka esot pat bijuši ļoti bīstami momenti visiem vāciešiem, kad zemnieki varēja izmantot ordeņa sagrāvi un izveidot savu valsti. Jannaus apgalvo, ka Stefana Batorija laikā pret zemniekiem esot izturējušies humānāk, taču karaļa nāve »saglabājusi Livonijā zemnieku mocīšanas privilēģiju«. Zviedru laikā muižniecības patvaļa tikusi ievērojami ierobežota¹⁰. Par Latgali poļu un lietuviešu varas gados viņš nerunā.

Atšķirībā no iepriekš minētajiem, Vilhelms Hristians Fribe (1762–1811), kas arī studējis Vācijā, tomēr neizjuta līdzjūtību pret zemniekiem un neprasija tiem brīvību. Savā »Livonijas rokasgrāmatā«¹¹ viņš sniedz savu dzimtbūtnieciskās verdzības periodizāciju. Par tās cēloni V. Fribe uzskata vietējo iedzīvotāju, kurus viņš nesauc par mežoniem, iekarošanu, ko veikuši vācieši. Pirmajā iekarošanas periodā līdz 1236. gadam latvieši un igauņi pazaudējuši tikai nacionālo neatkarību un politisko brīvību un tikai nākošā periodā, no

1237. līdz 1439. gadam, iestājusies pilnīga dzimtbūšana ar personīgās brīvības zaudēšanu. Tieši tad latviešiem un igauņiem nodzisis pēdējais cerību stariņš uz visiem laikiem, kā uzskatīja V. Fribe, un zemnieks pārvērties »par nastu nesēju dzīvnieku priekš kanoniķa, bruņinieka un muižnieka«. Trešajā periodā (1439–1535) iekarotāju pēcteči atstāja uzvarētajiem tikai tiesības uz dzīvi, atņemot brīvību, īpašumu un reliģiju, nostādot dzimtcilvēkus lopu stāvoklī. Reformācija, tāpat kā katoļu Baznīca pirms tam, palika zemniekiem sveša parādība. Te V. Fribe piebilst, ka muižniekiem par laimi anabaptistu sludinātāji Melhior Hofmans un Kniperdolings, neprazdami latviešu un igauņu valodu, nespējuši tiem iedvest kaislīgu tieksmi uz reliģisko un fizisko brīvību. Ceturtajā periodā (1535–1562) zemnieki tikuši aplikti ar visām, kādas vien vēsturē pazīstamas, klaušām. Klāt tam vēl nākušas zaldātu laupīšanas, biežas neražas, militārās kontribūcijas utt. V. Fribe pat brīnās, kā šādos apstākļos igauņi un latvieši izdzīvojuši un vēl pastāvo. Pēc V. Fribes uzskata, poļu periodā nekļuvis labāk, un Livonijas zemnieki palikuši vergi lielākā mērā, nekā poļu zemnieki¹².

Garlībs Merķelis (1769–1850) pieder pie Livonijas apgaismības darbinieku jaunākās paaudzes. Vecāki cēlušies no pilsētnieku aprindām: viņa vectēvs bija Rīgas amatnieks, māte – Rīgas rātskunga Brokhauzena meita. Garlība Merķeļa tēvs bija viens no izglītotākajiem mācītājiem, viņam piederēja ļoti plaša bibliotēka. Tēvs strādāja par luterāņu mācītāju Lēdurgā, un bērni, arī Garlībs, varēja vērot dzimtbūtniecisko lauku situāciju. Agrā jaunībā novērotās kļiedzošas netaisnības un necilvēcība pret zemniekiem, tēva skaidrojumi veidoja viņa uzskatus par dzimtbūšanu. Viņš mācījās Rīgas Domskolā, taču tēva nāve spieda viņu pārtraukt mācības un nodoties pašmācībai. Ar vārdnīcas palīdzību Garlībs Merķelis iemācās franču, angļu un itāliešu valodu un studē tēva bibliotēkā bagātīgi pārstāvētos Rietumeiropas apgaismotāju rakstus. Līdzekļu trūkums spiež viņu strādāt dažādus darbus, t. sk. arī par mājskolotāju. Šajā laikā viņš jau sāk strādāt pie sava darba »Latvieši«. 1796. gadā viņš dodas uz Leipcigu, lai studētu medicīnu un lai publicētu savu darbu. Garlībam Merķelim izdodas nopublicēt savu grāmatu »Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās«¹³, honorārā gan saņemot tikai vienu dukātu par loksni. Grāmatas metiena prāva daļa tiek nosūtīta uz Baltiju, jo autors cer, ka muižniecība būs spiesta reaģēt un runāt par zemnieku stāvokli. Taču muižnieki reaģē uz Merķeļa

grāmatu tikai tādējādi, ka nosauc tās autoru par »sabiedrības ienaidnieku« un »jakobīnieti«. Toties Vācijā un citās Rietumeiropas zemēs viņš ar darbu »Latvieši« iegūst talantīga rakstnieka slavu. Viņa darbu augstu novērtē Vācijā, uz to atsaucas Šveicē un Dānijā. Viņu labprāt uzklausa paši ievērojamākie Vācijas izdevēji un literāti¹⁴. Garlība Merķeļa kā publicista spēks slēpās viņa revolucionārajā patosā, morālajā sašutumā par sociālo un vēsturisko netaisnību un, beidzot, tajā dvēseliskajā līdzietībā, ar kādu viņš runā par nelaimīgajiem vergiem un viņu likteni.

Garlībs Merķelis tieši nerunā par Latgali, bet tas, ko viņš saka par vidzemniekiem līdz 17. gadsimtenim, attiecas arī uz Latgales iedzīvotājiem. Arī vēlākā laika posmā situācija Latgalē nebija pārāk atšķirīga no zemnieku stāvokļa Vidzemē. Merķelis ar dziļu nosodījumu raksta par to gandrīz lopisko stāvokli, kādā ir novesti Vidzemes zemnieki latvieši, pateicoties dzimtbūšanai un vācu muižnieku neierobežotai varai un patvaļai. »Es gribētu atprasīt nelaimīgās tautas tiesības un pievērst tai zemes valdības uzmanību,« raksta Merķelis, »lai veci un necilvēciski ieradumi reiz tiktu izskausti un manai tēvijai būtu aiztaupīti varmācīgi satricinājumi. Ka tādā veidā, tagadējai satversmei arī uz priekšu pastāvēt, beidzot tiks atraisīts latviešu važu Gordija mezgls, to nepārprotami rāda biežie nemieri pēdējos trīsdesmit gados. Vienīgi krievu durkļi līdz šim spēja balstīt vācu despotismu Vidzemē«¹⁵.

Uz Garlība Merķeļa vēsturisko koncepciju spēcīgu ietekmi ir atstājis H. Jannaus. Atšķiras viņu uzskati tikai pirmsvācu perioda novērtējumā. Vācu kultūrtrēģerisma teorijas ietekmē H. Jannaus turpināja iztēlot Livonijas aborigēnus par mežoņiem, izmantojot šajā nolūkā arī 18. gadsimta apgaismības filozofijas literāros paņēmienus. Merķelis viņam nepiekrīt un šajā jautājumā seko franču apgaismības ideologam Žanam Žakam Ruso. Viņš pirmatnējo stāvokli uzskata par tautu laimīgo bērnību un apgalvo, ka »pēc visām ziņām divpadsmitā gadsimteņa sākumā latvieši un igauņi jau stāvējuši uz augstākas izglītības pakāpes, nekā ģermāņi tai laikā, kad tie karoja ar Cēzaru«¹⁶. G. Merķelis sniedz idealizētu situācijas raksturojumu pirms vācu iebrukuma Baltijā gan savas grāmatas »Latvieši...« pirmajā nodaļā¹⁷, gan atsevišķā darbā »Vidzemes senatne«. Šīs grāmatas priekšvārdā viņš saka, ka, sākot darbu pie tās, nācies konstatēt, ka nevienā agrāk uzrakstītajā darbā »nebij īsto vidzemnieku vēstures, nebij aprakstīti viņu likumi, tikumība, viņu ticība un tā tālāk«¹⁸. Grāmatas sākumā G.

Merķelis sniedz Vidzemes ģeogrāfisko aprakstu, raksturo tās dabas bagātības, stāsta par šeit dzīvojušām tautām, uzsverot, ka vecākā no tām ir igauņi. Viņi arī esot visdūšīgāk pretojušies vācu iebrukumam, taču pārspēks tos uzveicis. Vācieši gājuši kopā ar igauņu seniem ienaidniekiem latviešiem, bet no aizmugures tiem uzbrukuši dāņi, zviedri un krievi¹⁹.

Runājot par latviešu tautas sākumiem, G. Merķelis balstās, kā to pats atzīmē, uz Dusburgera, Hartknoha, Vaiseļa, Grunova, Einhorna, Hiarhnes darbiem, kā arī uz Tacita, Sakša Gramatiķa un dažu citu seno autoru ziņām. Metodoloģiskā ziņā viņš ir izmantojis Tunmana darbos, īpaši darbā »Par dažu ziemeļu tautu izcelšanos«, izteikto spriedumu, ka latvieši cēlušies, saplūstot vairākām tautām²⁰. Jāpiezīmē, ka par latviešiem G. Merķelis sauc visas baltu tautas un ciltis. Par latviešu tautas dzimšanas vietu viņš uzskata Prūsiju, kur dzīvojuši Tacita laika estijieši jeb gutoņi, kas, iespējams, piederējuši pie lielās ģermāņu ģimenes un pielūguši vācu tautas dievišķo ciltsmāti Hertu. Pēc estijiešu lielākās daļas aiziešanas, lai piedalītos cīņās pret romiešiem, viņu teritorijā ieradusās citas tautas – slāvi, fēni un »kāds bars alāņu, kurus no to apdzīvotām vietām Dņepras augštecē 375. gadā esot izdzinuši huņņi«. Prūsijā palikušie estijieši nespējuši aizkavēt šo ienākšanu, un pēc tam sākusies ilga un nikna cīņa starp šīm tautām, kurā neviena no tām nespējusi gūt virsroku. Iestājies posts un jukas²¹. Beidzot no alāņiem, kuri bijuši ar lielāku pieredzi un gudrāki, jo esot cīnījušies pret romiešiem, kāds sirmgalvis Videvuts spējis pārliecināt pārējos un ieviest mieru un kārtību. Viņš izdevis arī likumus un iedibinājis ticību, līdzīgi Mozum un Muhamedam. Tikusi izveidota arī svētvieta Romova vai Romnova, kur kādā birzē starp ozola zariem tikuši novietoti triju galveno dievību tēli, noteikta ziedojumu nešana un to godāšana. Tāpat tikusi nodibināta priesteru un priesterieņu sabiedrība, kas kalpotu dievībām, bet pats Videvuts kļuvis par krīvu-kirveito jeb par viņu augstāko. Par svētvietas nosaukumu G. Merķelis izsaka tādu pieņēmumu, ka Videvuts kara gājienos bija dzirdējis minam Romu kā pazīstamās pasaules virspilsētu. Toties viņa dzīves vietai vajadzēja būt visas viņa zemes virsvietai. Tāpēc viņš to nosaucis par Romovu vai Romnovu. Tāds nosaukums tai bijis, kad 11. gadsimtenī to izpostījis poļu karalis Boļeslavs. Krīva valdības vieta tādu pašu nosaukumu saglabājusi arī vāciešu ielaušanās laikā, lai gan tā bijusi pārcelta uz Lietuvu²².

Latvieši nu dzīvojuši laimē un pārticībā un vairojušies tik stipri, ka tiem viņu zeme drīz palika par mazu. Latviešu tālāku izplatīšanos G. Merķelis apraksta sekojoši: »Viņi izplatīja kolonijas uz visām pusēm. Vispirms tie ieņēma visu tagadējo Prūsiju, tad gāja uz Rietumiem – Pomerānijā iekšā un pat Meklenburgā, kur vēl priekšējā gadu simtenī atlikumi no prūšu valodas esot liecinājuši par bijušajām kolonijām. Uz rītiem viņi ieņēma vispirms Žamaitiju un devītā vai desmitā gadu simtenī citu Lietuvu, saukti par jacvingeriem un podlahijiem. No turienes citi dzīveļnieki (tā grāmatā. – K. P.) gāja pret ziemeļiem un ieņēma iekšējo Kurzemi un Vidzemi. Kur šie nonāca, tur klaidonīgie slāvi un fēni kāpās atpakaļ: slāvi savu mežu iekšienē, fēni uz jūrmalu. Lai varētu turpināt savu zveju un jūras laupītāju darbu²³. Visur kolonisti nocirtuši mežus, taisījuši līdumus un ieguvuši nosaukumu līdumnieki – latvieši un lietuvnieki no »lata« un »līdum«. Visur viņi ņēmuši līdzīgu savu patriarhālo satversmi, savu ticību un krīvu augstu godāšanu²⁴.

G. Merķelis sniedz arī Vidzemes nosaukuma skaidrojumu, balstoties uz Pretoriju, kurš Samlandi un Prūsiju saucis par Vitlandi. Vidzemes latvieši jeb prūšu kolonisti saucoties tikpat bieži par vitlandiešiem, kā par latviešiem, un viņu valodā to zemei neesot nekāda cita vārda, kā Vidlande (Vidzeme). G. Merķelis apstrīd nosaukuma izcelšanos no vārda »vidus«, jo Vidzemes latvieši nedzīvojuši vidū, turklāt par vidzemniekiem saukuši gan tos, kas dzīvojuši zemes iekšienē, gan tos, kas dzīvojuši jūras piekrastē²⁵.

Tādējādi G. Merķeļa versija par latviešu izcelšanos stipri atšķiras no mūsdienu atziņām, lai gan senlatviešu paražu, dzīves veida, reliģijas apraksti, īpaši par Romovu, šķiet vairāk ticami.

Tomēr drīz sākušies kari ar latviešiem gan rietumos, gan austrumos, un laviešu raksturs mainījies. Ar 10. gadsimteni vispirms Prūsijā, tad arī citur uzsākta kristietības sludināšana un cīņa pret to. G. Merķelis apgalvo, ka Vidzemi latvieši esot apdzīvojuši visretāk, tāpēc tur garīdznieki ar viltu nostiprinājušies visagrāk. Ilgāk par visām latviešu valstīm pastāvējusi Lietuva, jo tur bijis savienots tautas lielākais stiprums, turp bēguši visi apspiestie no Prūsijas un Vidzemes robežu zemēm, kuriem brīvība bijusi mīļāka, nekā mantojums no tēviem. No šejienes bez pārtraukuma gājuši karapulki palīgā apspiestiem brāļiem²⁶. G. Merķelis visai sīki apraksta 12. gadsimteņa latviešu dzīves veidu, nodarbošanos, apģērbu, ēdienus, paražas, ticību un pat dziesmas²⁷.

»Vidzemes senatnes« t. s. otrajā grāmatā G. Merķelis sīki aprak-

sta igauņus un līvus. Trešajā grāmatā aprakstīta t. s. Vidzemes atklāšana un tās pakļaušana. Turklāt G. Merķelis, raksturojot bīskapa Alberta darbību, saka, ka viņa nodoms bijis nevis līvu pievēršana kristietībai, bet viņš gribējis dibināt valsti un to valdīt kā neierobežots valdnieks²⁸. Rakstot par bīskapa Alberta darbību, G. Merķelis lielāko uzmanību pievērš libiešu un igauņu pakļaušanai, kā arī viņa prasmei izmantot savos nolūkos vietējo cilšu strīdus. Tikai sakarā ar cīņu pret lietuviešiem tiek pieminēts fakts, ka krustneši ir piespieduši »krievu kņazu Gersiku tā zemi 1208. gadā dāvināt bīskapam, lai to no viņa atkal dabūtu apakšvaldībā, kā kara aizdevumu«²⁹. Kā redzam, Visvaldis netiek nosaukts pat vārdā un turklāt tiek saukts par krievu kņazu. Vēsturisko notikumu apskatu viņš beidz ar bīskapa Alberta nāvi 1229. gadā. Otrajā sējumā, kurš nav tulkots latviski, viņš turpina Vidzemes pakļaušanas vēsturi un raksturo tās sekas. Vēstījumu beidz ar Livonijas ordeņa valsts sagrāvi. G. Merķelis apsveica Ivana Bargā sākto karu, kurš sagrāva autora ienīsto bruņinieku un garīdznieku laupītāju valsti³⁰. Jāpiezīmē, ka viņš, tāpat kā daži citi autori, pozitīvi novērtē Stefana Batorija pasākumus, »kurš raudzījies uzlabot latviešu stāvokli«³¹.

Novērtējot Garlība Merķeļa darbus, jāsaka, ka ar savu publicista talantu viņš lielā mērā spēja pievērst sabiedrības uzmanību gan Rietumos, gan Krievijā drausmīgajam dzimtilvēku stāvoklim Baltijā. Dzimtbūšanas atcelšanu 1819. gadā viņš uztvēra kā savu uzvaru un pat uzrakstīja grāmatu »Brīvie latvieši un igauņi« (iznāca 1820. gadā), kurā jūsmīgi slavina zemnieku brīvlaišanu Baltijā, nesaskatīdams šai brīvlaišanā zemnieku aplaupīšanu muižnieku labā³².

J. Zutis G. Merķeļa nopelnus saredz tajā apstākļi, ka viņš ņēmis vērā revolucionāros notikumus Francijā un zemnieku nemierus Vidzemē, paredzot dzimtbūnieciskās verdzības likvidāciju vispārējas tautas sacelšanās rezultātā. Taču pats viņš neslēpis, ka reformu ceļš tam ir tuvāks. Tāpat J. Zutis aizrāda, ka stihisku nemieru gadījumā apdraudētas varētu būt ne tikai bruņniecības privilēģijas vien, bet arī nelielais vācu pilsētu buržuāzijas slānis. Beidzot viņš piebilst, ka Vācijā noticis lūzums pēc Napoleona kariem, kas ietekmējis Merķeļa uzskatus. Revolucionāro patosu nomainījusi orientācija uz apgaismo-tu liberālu monarhu, par kādu viņa acīs bijis Aleksandrs I. Tiesa, Nikolaja I laikā G. Merķelis pārtraucis savu literāro darbību³³.

No vācu apgaismotājiem jāmin arī Johans Gotfrīds Herders (1744–1803). Viņš četrarpus gadus uzturējās Rīgā un iepazinās ar Vidzemes kontrastiem, kur barbarisms un greznība, rupjība un iz-

smalcināta gaume, brīvība un verdzība sadzīvoja līdzās. Sava darba »Idejas par cilvēces vēstures filozofiju« sestajā grāmatā³⁴ raksta arī par Baltijas tautām, kuras kopš viduslaikiem apspiež vācu ienācēji. Viņš raksta, ka no somu tautām lopari atspiesti līdz polārajam lokam, pārējās somu ciltis, ieskaitot igauņus, ir nonākušas verdzībā, lībieši iznīcināti. Savukārt latvieši un kurši piespiesti pie pašas Baltijas jūras un tur apstājušies, jo acīmredzot nebija vairs kur iet. »Cilvēce šausmināsies par tām asinīm,« raksta Herders, »kuras tika izlietas šeit mežonīgos karos, kuri turpinājās tik ilgi, kamēr senprūši tika gandrīz pilnīgi iznīcināti, bet kurši un latvieši iedzīti verdzībā, kurā tie smok līdz šim laikam. Iespējams, paies gadu simteņi, iekams šo jūgu likvidēs un pēc taisnības samaksās par tām neģēlībām, ar kādām šīm miermīlīgajām tautām atņēma zemi un brīvību, atkal dodot tām iespēju baudīt labāku brīvību«³⁵. Jāpiemin, ka J. Herders visus krusta karus, ieskaitot Baltijas iekarošanu, sauc par barbarismu. Viņš vairākkārt atkārtoto domu, ka muižnieki un klosteri vienādi vainīgi dzimtcilvēku liktenī, dzimtbūšana novedusi pie pagrimuma zemkopību, rūpniecību un kultūru. Viņš uzskata par iespējamu runāt par Livonijas iekarotājiem kā par kultūras grāvējiem un brīvības apspiedējiem un neatzīst, ka vācieši būtu veikuši kādu radošu darbu pagātnē. Tādējādi dzimtbūšana tika saistīta ar vācu iekarojumiem 13. gadsimtenī³⁶.

Apgaismības perioda historiogrāfijā, kā redzējām, tika noraidīti visi mēģinājumi attaisnot dzimtbūšanu Baltijā. Kritiķi balstījās uz idejām par cilvēka dabiskajām tiesībām, noraidot reliģiozos, vēsturiski kulturālos un juridiskos argumentus, ar kuriem iepriekšējo periodu autori centās attaisnot Baltijas iekarošanu un dzimtbūniecības ieviešanu. Kā raksta J. Zutis, vēstures tiesas priekšā tika nolikta visa vācu mazākuma pagātne Baltijā, kura izrādījās par nepārtrauktu noziegumu ķēdi pret Baltijas tautām, ka jāpiekrītot H. Diederiham, kurš, rezumējot savus novērojumus, nonācis pie secinājuma – pēc visa teiktā, apgaismotājiem vajadzējis ieteikt iekarotāju pēctečiem atstāt šo zemi: jo ātrāk, jo labāk³⁷.

Taču jau 19. gadsimta pirmajā pusē bija vērojama tendence atspēkot apgaismības perioda autoru izteikto kritiku un nosodījumu vācbaltu valdošo slāņu politikai Baltijā. Spilgtākais autors, kurš sāka uzbrukumu apgaismības laika autoru, īpaši G. Merķeļa, apgalvojumiem, bija Fridrihs Georgs Bunge (1802–1897). Viņa senči nākuši no Diseldorfas birģeriem. F. Bunges tēvocis savā laikā bija

apmeties Kijevā un kļuva pēc tam par diezgan plašas dzimtas cilsttēvu Krievijā. F. Bunge piedzima Kijevā ierēdņa ģimenē, kurš bija precējies ar Baltijas vācieti. Agri zaudējis tēvu, viņš 1815. gadā pārceļas pie mātes radiem uz Tartu. Tur ieguva izglītību, kļuva par Tartu universitātes profesoru, strādāja arī pie Baltijas guberņu pilsoņtiesību kodifikācijas. Viņš organizēja divu žurnālu izdošanu, kuros izklāstīja savus uzskatus³⁸. Vienā no tiem – »Inland« – viņš 1836. gadā publicēja redakcijas rakstu, kurā uzbruka G. Merķelim, apvainojot to apmelojumos pret dzimtbūtnieciskajām tiesībām, kuri pildīti ar »indi un žulti«. Tika apgalvots, ka viņš esot centies iegūt »apšaubāmu slavu« kā cilvēks, kurš sarāvis verdzības važas un līdz šim laikam par to turpinot tarkšķēt. Tālāk F. Bunge izklāsta savu koncepciju. Viņš apgalvo, ka Livonijas vēsture nav sliktāka par citu zemju vēsturi. Tieši otrādi, tās vēsture varot lepoties ar tādiem varoņiem kā bīskaps Alberts, mestrs Valters Pletenbergs u. c. Vienlaicīgi viņš atzīst par nožēlojamu to faktu, ka iekarotāji balstījušies tikai uz stiprākā tiesībām un Baltijas aborigēnus pārvērtuši par dzimtcilvēkiem-vergiem. Tāpat viņš atzina, ka uzvarētāju politika bijusi ne progresā, bet regresā faktors un vietējo iedzīvotāju kultūrālās atpalicības cēlonis. Bet vai varot vainot par to tieši Livonijas vāciešus, ja viņu pašu zemē Vācijā šādas parādības attaisnojuši kā laika garam atbilstošas – un arī Baznīcas un feodāļu patvaļu. Vienlaicīgi F. Bunge norāda, ka bīskapi un ordenis veicinājis pilsētu attīstību, kas savukārt cēlusi labklājību un kultūru visā valstī³⁹. Ar to F. Bunge parāda, kā attaisnot vācbaltu privilēģijas un dzimtbūtniecības negēlības, un proti – ar atsaukšanos uz citām zemēm, piemēram, Vāciju.

Tālāk viņš skaidrojot raksta: »Reliģiju un valodu, tikumus un paražas, tiesības un sabiedrisko kārtību mēs ieguvām kā dārgu mantojumu no iepriekšējiem laikiem: un tas nonācis līdz mums bez jebkādam izmaiņām, pateicoties to vareno valdnieku dāsnamam, kuru rokās bija mūsu provinču pārvalde un kas nodrošināja mūsu privilēģiju saglabāšanos uz visiem turpmākajiem laikiem. Ar intīmām saitēm tie mūs saista pie zemes, kas devusi mums dzīvību un iztiku. Mēs būsim nepateicīgi un netaisni, ja aizmirsīsim mūsu provinču vēsturiskās attīstības labvēlīgos rezultātus tikai tāpēc, ka pagātnes skaidrošanā mums rodas grūtības un atklājas neskaidras vietas, vai arī tāpēc, ka, neskatoties uz mūsu izslavēto kultūru, mēs ar pilnām tiesībām nicinām agrāko laiku prastumu un dziļo

rupjību»⁴⁰. F. Bunge savos sacerējumos apgalvo, ka Livonijas zemnieku verdzība neradās 13. gadsimtenī un tā nav vācu iekarojumu rezultāts, ka dzimtbūšana radusies Livonijā 15. gadsimtenī⁴¹. Tā tika noformēti vēsturiskās skolas, ko iedibināja F. Bunge, pamatprincipi. Šīs idejas kļuva par vadmotīvu veselai rindai autoru, kuri uzstājās par vācbaltiešu privilēģiju saglabāšanu. Bez tam jānosauc arī atsevišķi F. Bunges raksti, kā, piemēram, »Zobenbrāļu ordenis«, kurā viņš apskata tā vēsturi, darbības principus, organizatorisko struktūru, attiecības ar bīskapiem, pāvestu un Rīgas pilsētu⁴². Viņš izdeva arī daudzus Livonijas laika avotus, kurus izmanto arī mūsdienās.

19. gadsimteņa 50. gados tika veikti jauni mēģinājumi uzrakstīt vispārējo Livonijas politisko vēsturi. Uz to vācbaltiešus mudināja sava veida izaicinājums – J. Samarina⁴³ uzrakstītā grāmata »Rīgas vēsture«, kurā viņš kritizēja vācbaltiešu politiku Baltijā. Atbildēt uz J. Samarina »Rīgas vēsturi«, pēc ģenerālgubernatora A. A. Suvorova priekšlikuma, apņēmas īpašo uzdevumu ierēdnis A. fon Rihters (1803–1864). Viņš savāca lielu daudzumu avotu un uzrakstīja »Baltijas vācu provinču vēsturi«⁴⁴. Pēc A. Rihtera domām, Livonijas vēsture jāpēta to daudzo viduslaiku palieku dēļ, kuras sen jau pazudušas Rietumeiropā un nav saglabājušās pat Vācijā, no kurienes tās savā laikā tika ienestas Baltijā. Tikai šajās Baltijas vācu guberņās ir saglabājušās kārtas un pilsētu korporatīvā iekārta ar ģildēm, ko sen jau aizmēzušas revolūcijas vētras Rietumos. Šo guberņu pasaulvēsturiskā nozīme, saskaņā ar A. Rihtera uzskatiem, slēpjoties tajā apstākļi, ka vācu viduslaiku iestādes, pārnestas uz pagānu un barbaru zemi, neskatoties uz iekšējām un ārējām briesmām, kurām tās tika pakļautas, esot saglabājušās gadsimtos. 13. gadsimtu viņš nosauc par varonības laikmetu, kurā vācieši iekarojuši Baltiju un pakļāvuši prūšus, latviešus un igauņus. Par lieliem vācbaltu varoņiem viņš nosauc bīskapu Albertu – vācu kundzības nodibinātāju Baltijā, un Reingoldu Patkulu, kurš atdevis savu dzīvību par bruņniecības privilēģijām. Savā vēsturē A. Rihters maz un nelabprāt runā par zemniekiem un visai nenoteikti izsakās par dzimtbūšanas izcelšanos. Viņš apgalvo, ka vācu iekarotāji un vasaļi bijuši humāni un nenodarījuši pārestības vietējiem iedzīvotājiem. Viņi esot savas muižas cēlušī neapdzīvotās vietās un mežos. Lai arī vācieši uzstājušies kā kultūras nesēji (kultūrtrēģeri), tomēr autors ir spiests atzīt: latviešu un igauņu zemnieku liktenis vienmēr bijis grūts. Taču galvenais vaininieks tam bijusi katoļu Baznīca, jo »trula

māņticība valdīja pār rupjo tautu, ko apspieda un ekspluatēja pāvesta galms⁴⁵. Tādējādi A. fon Rihters palika uzticīgs tajā laikā vācbaltiešu historiogrāfijā valdošajiem uzskatiem. Attaisnojot vācbaltiešu privilēģijas, viņš ieņēma naidīgu pozīciju pret zemniekiem visā Latvijā. Tas parādās viņa rakstā par zemnieku kārtu vēsturi Krievijai pievienotajās Baltijas guberņās, kurš vēlāk tika pārpublicēts atsevišķā brošūrā⁴⁶.

No šī perioda darbiem patīkams izņēmums ir Otto fon Rutenberga (1802–1864), kurš dzimis Kurzemē, bet pārcēlies uz Vāciju, darbs »Baltijas vēsture«, tas ir tulkots latviski⁴⁷. Autors, turpinot A. Šlecera liberālās skolas un apgaismības laikmeta tradīcijas, aizstāv zemniekus, raksta par viņu smago stāvokli⁴⁸. Diemžēl, par Latgali šajā darbā viņu ļoti maz, un arī notikumu sīkāks apskats beidzas ar 1562. gadu.

Nedaudz ir jāapstājas pie krievu vēsturnieka un publicista J. F. Samarina (1819–1876) darbiem, kuros gan nav tieša materiāla par Latgali, taču darbos izteiktā vācbaltiešu privilēģiju kritika izsauca samērā asu vācbaltiešu autoru reakciju⁴⁹. Pirmā, taču ne pēdējā, kā to vēlāk redzēsīm, bija jau pieminētā A. fon Rihtera grāmata. Taču J. F. Samarina ierosinājumi, kā vājināt vācbaltiešu pozīcijas Baltijā, piemēram, dodot iespēju zemniekiem pāriet uz kaimiņu guberņām ar tiesībām izpirkt zemi, savukārt krieviem piešķirot tiesības apmesties uz vācu muižnieku zemes un, beidzot, pareizticības izplatīšana starp latviešiem un igauņiem, vācbaltiešu privilēģiju likvidēšana – bija vērsti, kā viņš pats to atzina, uz Baltijas nomaļu tuvināšanu pārējai Krievijai⁵⁰, respektīvi vietējo tautu izšķīdināšanu un rusifikāciju. Tādējādi ne jau vietējo tautu liktenis interesēja J. F. Samarinu, bet panākumu nodrošināšana Krievijai Baltijas kolonizācijā. Tāpēc viņa darbības novērtējums padomju historiogrāfijā, maigi izsakoties, ir stipri pārspīlēts⁵¹. Jāpiebilst, ka cara valdība gadsimteņa beigās zināmā mērā šos J. F. Samarina ieteikumus realizēja praksē. Tā atbalstīja vidzemnieku vēlmi iepirkt zemi Latgalē, bet neļāva vai bremzēja zemes iepirkšanu pašiem latgaliešiem Latgalē, veicinot to masveida izceļošanu uz Iekškrīeviju un Sibīriju.

19. gadsimteņa otrajā pusē izvērtās cīņa ap reformām gan pilsētās, gan laukos. Tajā aktīvi iesaistījās kā publicisti, tā arī vēsturnieki no vācbaltiešu aprindām, kuri allaž pievērsās Livonijas vēstures sižetiem, lai meklētu argumentus savu privilēģiju aizstāvēšanai un pret viņiem vērsto apvainojumu atspēkošanai. Īpaši asa polemika izvērtās starp jau pieminēto J. Samarinu un Tartu universitātes pro-

fesoru Kārli Hristianu Gerhardu Širenu (1826–1910). K. Širens bija luterāņu mācītāja dēls no Rīgas, mācījās Tartu universitātē, pēc tam turpat strādāja Krievijas ģeogrāfijas un statistikas katedrā, vēlāk krievu vēstures katedrā. Viņš ieguva ievēribu ar saviem monumentālajiem Livonijas kara avotu publicējumiem, tāpat Vidzemes landtāgu aktu publikācijām. K. Širens bija arī »Dorpater Tagesblatt« redaktors. Par »Vidzemes atbildi Samarīnam«⁵², kurā viņš ļoti asi kritizēja krievu presi un vienlaicīgi arī carisma politiku Baltijā, viņam aizliedza strādāt universitātē, un viņš aizbrauca uz Vāciju. Tur viņš pievienojās citiem vācbaltiešu emigrantiem publicistiem. Emigranti plaši izmantoja vācu presi savos nolūkos⁵³.

Polemikā ar krievu publicistiem un Baltijas vācu liberāļiem, tādēļ kā G. fon Samsons, aktīvākie bija Teodors Šimans (1847–1921), K. Širena skolnieks, un īpaši barons Hermanis fon Bruinings (1848–1927). Pēdējais 1879. gadā publicēja pret G. fon Samsonu vērstu pamfletu, ar kuru, pēc J. Zuša uzskata, var datēt jaunākā posma sākumu vācbaltiešu historiogrāfijā, kas turpinājās līdz pat nacionālsociālistu ideoloģijas uzvarai vācbaltiešu vidū. No 19. gadsimta 70. gadiem līdz pat 20. gadsimta 20. gadiem H. Bruiningam piederēja vadošā vieta vācbaltiešu historiogrāfijā. Vēstures jomā viņš bija K. Širena skolnieks, taču, atšķirībā no sava skolotāja, viņš nekad neaizrāvās ar liberālisma tendencēm. H. Bruinings ieņēma bruņniecības sekretāra posteni (1884–1899), no 1890. līdz 1902. gadam bija Vēstures un senatnes biedrības priekšsēdētājs Rīgā, bet no 1909. gada vadīja bruņniecības arhīvu⁵⁴.

Minētajā pamfletā H. Bruinings sāk Livonijas vēstures apskatu ar vācu ienākšanu, taču neiztēlo tos kā iekarotājus, kuri atņēma vietējiem iedzīvotājiem politisko patstāvību. Tieši otrādi, bruņnieki un krustneši esot paglābuši vietējās tautas no iznīcināšanas, ko paveiktu krievi un lietuvieši. Blakus šai tēzei H. Bruinings izvirza otru: ka vācu vēsture Baltijā sakrīt ar latviešu un igauņu civilizācijas vēsturi⁵⁵. Aizsargājoties pret uzbrukumiem vācbaltiešiem dzimtbūšanas jautājumos, viņš atsaucas uz vācu vēsturnieku S. Zugenheimu un attiecina dzimtbūšanas tiesību parādīšanos Austrumvācijā uz 15. gadsimteni, t. i., uz laiku, kad vācbaltiešu pētnieki K. Zonnags un G. fon Bunge ir fiksējuši zemnieku stāvokļa pasliktināšanos Livonijā⁵⁶. Tāpat, balstoties uz S. Zugenheimu, viņš apgalvo, ka dzimtbūšana nav vācu tiesību tālāka attīstība, bet parādījusies sakarā ar romiešu tiesību recepciju. Tāpēc, paziņo H. Bruinings,

dzimtbūšanas tiesības ienāca Livonijā caur Prūsiju un Poliju⁵⁷. Līdz ar to vācbaltiešu senči pavisam nav vainīgi vēsturiskajā procesā, kas ir vispārēja parādība. Viņi nav bijuši ne labāki, ne sliktāki kā citu valstu muižnieki. Zemniekiem pat bijušas 16. gadsimtenī lielākas tiesības uz zemi, kā citur, un arī kļaušas bijušas visai mērenas. Turklāt saglabājusies līdz pat 1561. gadam daudzskaitlīga brīvo zemnieku kārta, kuru krievu karavadonis Šeremetjevs galīgi iznīcinājis Ziemeļu kara laikā⁵⁸.

Pretēji vispārzināmiem faktiem, H. Bruinings kā vienu no savām galvenajām tēzēm izvirza apgalvojumu, ka Livonijā dzimtbūtnieciskās tiesības pastāvēja ne tik ilgi, kā citās zemēs, un tās nebija bargākas, kā citās vietās⁵⁹. Viņš apzināti nemin igauņu zemnieku sacelšanos, tāpat gadījumus, kad zemnieki nogalināja savus kungus. Pēc H. Bruininga domām, zemnieku stāvoklis katastrofāli pasliktinājies tikai pēc Vidzemes un Igaunijas pievienošanas Krievijai, kad dzimtbūšanas tiesības pārvērtušās par dzimtbūtniecisko verdzību⁶⁰. Domstarpības starp pilsētām un bruņniecību iesējusi poļu valdība, un zviedri šo kursu turpinājuši⁶¹.

Sava pamfleta beigās H. Bruinings izklāsta bruņniecības konservatīvā vairākuma politisko credo: pirmā vietā ir privilēģiju aizsargāšana, otrā – lojalitāte pret cara valdību un trešā – uzticība tronim⁶².

Pret H. Bruininga paustajiem uzskatiem, aizrādot uz to nepamatotību, uzstājās jau pieminētais G. fon Samsons, E. Lenings u. c.⁶³

19. gadsimta pašās beigās, kad vācbaltieši cīnījās pret Aleksandra III rusifikācijas politiku, sevi piesaka jauns Vidzemes muižnieks Astafs fon Tranzē-Rozeneks (1865–1946), kurš izglītību ieguvis Strasburgā pazīstamajā G. F. Knappa seminārā. Viņš jau savā pirmajā darbā deklarē apņemšanos aizsargāt vācu kolonijas politisko organizāciju tikpat neatlaidīgi, kā viņa senči. Viņš solās atgādināt par vācu kultūras misiju šajā attāļajā pierobežas apgabalā un sniegt objektīvu agrārā procesa atspoguļojumu Baltijā⁶⁴. Tomēr galvenajos jautājumos A. Tranzē-Rozeneks seko H. Bruiningam, un nozīmīgāko viņa darbu par dzimtbūtniecisko tiesību izcelšanos Livonijā J. Zutis nosauc par izvērstu vēsturisku komentāru sava skolotāja barona H. Bruininga politiskajam traktātam⁶⁵.

Taču iegūtā izglītība un darba iemaņas pazīstamajā agrārās vēstures »Strasburgas skolā« viņam nodrošināja autoritāti, un viņa koncepcija atstāja zināmu ietekmi uz latviešu un igauņu 20. gadsimteņa historiogrāfiju. A. fon Tranzē-Rozeneks latviešus un igauņus tēlo kā germāņus Tacita laikā, kuri pazinuši tikai primitīvu zemkopību, tik-

pat primitīvu lopkopību, bez reliģiskiem priekšstatiem un sociāli politiskām attiecībām, toties ar elkdievību un pat kanibālismu. Mežonīgajām Livonijas ciltīm karš pret visiem un katru bijusi normāla parādība. Tāpat kā H. Bruinings, A. Tranzē-Rozeneks apgalvo, ka šo cilšu pastāvēšana esot bijusi apdraudēta un tikai vācu veiktā Livonijas iekarošana paglābusi tās no savstarpējās iznīcināšanās un nodrošinājusi latviešiem un igauņiem tālāku to nacionālo attīstību⁶⁶. Protams, pierādīt to autors nevar, jo avoti rāda citu ainu.

Runājot par latviešu un igauņu stāvokli vācu varā, A. Tranzē-Rozeneks aizrāda, ka viņi, tāpat kā visi Rietumeiropas zemnieki, 13. gadsimtenī pazaudējuši politiskās tiesības, taču saglabājuši neierobežotas mantojuma tiesības izmantot zemi, par ko maksājuši desmito tiesu un pildījuši citas naturālās saistības par labu vasalim vai to sezirenam (bīskapam, ordenim). Līdz 14. gadsimtenim lai arī bijušas pazīstamas klaušas, tomēr nenozīmīgos apmēros, jo feodāļu saimniecībai bijis naturāls raksturs un tā nebijusi saistīta ar ražošanu un pārdošanu⁶⁷.

Dzimtbūtniecisko tiesību, kā arī pāriešanas no viena muižnieka pie otra ierobežojumu parādīšanos A. Tranzē-Rozeneks saista ar politisko un militāro situāciju 14. gadsimta otrajā pusē. Igauņu sacelšanās un lietuviešu, kā arī krievu iebrukumu rezultātā zeme bijusi izpostīta, un palikušie zemnieki bijuši tik nabadzīgi, ka bez palīdzības no malas nespējuši atsākt saimniekošanu. Tā bezsaimnieku tukšās zemnieku sētas nonākušas feodāļu vai to vasaļu rokās, uz kuriem nu gūlusies atbildība par tālāku šo saimniecību ekspluatāciju. Vasāļi devuši zemniekiem sēklu un darba lopus, jo ne jaunatnācēji, ne arī vecie zemnieki bez tādas palīdzības nevarējuši apstrādāt savus laukus. Tā radušies vispārējie zemnieku parādi, un par tiem zemniekus sākuši piespiest strādāt kungu tīrumos. Parādā esošā zemnieka aiziešana bijusi aizliegta un tikusi uzskatīta par bēgšanu. Ja bēgli kāds pieņēmis, tam bija jāsamaksā agrākajam kungam parāda summa vai arī jāatgriež parādnieks agrākajā vietā. Šo teoriju A. Tranzē-Rozeneks aizguva no G. Aubina, kurš to mēģināja izmantot dzimtbūšanas rašanās izskaidrošanai Austrumprūsijā⁶⁸.

15. gadsimtā zemnieku parādi nesamazinājās, nemitējās arī zemnieku bēgšana, pret ko tika slēgti līgumi par savstarpēju bēgļu izdošanu, pieņemti speciāli Livonijas landtāga lēmumi un juridiski akti. Gadsimteņa beigās situācija atkal pasliktinājās sakarā ar stihiskām nelaimēm, epidēmijām, krievu iebrukumiem, kā rezultātā palielinājušies zemnieku parādi un arī bēgšana. Sekojuši jauni pasāku-

mi pret to. Paralēli noticis cits process: zemnieku tiesības uz mantojamās zemes lietošanu pārvērtušās par īpašnieka tiesībām pēc sava ieskata rīkoties ar zemnieka zemi. A. Tranzē-Rozeneks uzsver, ka pirmās nodevas jau 13. gadsimtenī ievedusi katoļu Baznīca, kas daļu savu ienākumu nodevusi privātām personām, vasaiem par karadienestu⁶⁹.

Par augstāko dzimtbūtniecisko tiesību attīstības periodu A. Tranzē-Rozeneks uzskata 16. gadsimteņa otro pusi un laiku pēc Ziemeļu kara (18. gs.). Abos gadījumos karš izpostījis zemi, novedot zemniecību un arī bruņniecību līdz galīgai nabadzībai⁷⁰. Tādējādi tika vainoti kari un vācbaltiešu ārējie ienaidnieki.

Ar līdzīgu vai nedaudz atšķirīgu apoloģētiku uzstājās arī vairāki citi 20. gadsimta sākuma vācbaltiešu vēsturnieki, kā L. Arbuzovs vecākais (1848–1912), kura darbs »Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes vēstures apcerējumi« ir izdots arī krieviski⁷¹, un vairāki citi.

No šī perioda vācbaltiešu vēsturniekiem jāmin F. fon Keislers (1856–1924), kurš ir pētījis Pleskavas kņazistes attiecības ar Tālavas latgaļiem, tāpat libiešiem, kā arī attiecības ar ordeni un publicējis vairākus lielus rakstus vācbaltiešu rakstu krājumā »Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes novada vēstures ziņas«, kur, analizējot šīs attiecības, nonācis pie secinājuma, ka krievu kņazu ietekme šajā reģionā esot bijusi vāja⁷². Tas izsauca diezgan asu polemiku ar krievu vēsturnieku A. M. Sapunovu⁷³.

Starp darbiem, kuros tieši skarta Latgales tematika, jāmin Zaļmuižas ārsta A. Branta apcerējums par poļu Vidzemi un tās iedzīvotājiem 19. gadsimteņa vidū⁷⁴. Tajā, bez ziņām par Latgales ģeogrāfiju, etnogrāfiju un kultūru, ir arī ziņas par Daugavpils un Ludzas vēsturi. Baltijas vācu žurnālists J. Ekarts ir uzrakstījis īsu Latgales politiskās un ekonomiskās situācijas apskatu 19. gadsimteņa otrajā pusē⁷⁵. A. Bērs visai prāvā apcerējumā par Polijas pirmo dalīšanu nedaudz raksta arī par poļu laikiem Latgalē, par iedzīvotāju skaitu tur 18. gadsimteņa beigās⁷⁶. Līdzīgas ziņas sniedz arī V. fon Neumans⁷⁷.

Apskata nobeigumā vēl nedaudz jāpaskaidro pie 20. gadsimteņa ievērojamākā vācbaltiešu vēsturnieka R. Vitrama (1902–1973), kas kopš 30. gadu beigām tika atzīts par vadošo vēsturnieku⁷⁸. Viņa darbi allaž kļuva par orientieri citiem vēsturniekiem. Sava darba »Baltijas vāciešu vēsture«⁷⁹ pirmajā izdevumā 1939. gadā viņš deklarēja, ka Baltija bijusi vācu tautas kolonija kopš apmēram 1180. gada, kuras sakari ar Vāciju nekad nav pārtrūkuši. Tādējādi viņš atbalstīja un attaisnoja vācu nacionālsociālistu agresīvos centienus Baltijā. Viņš centās pierādīt, ka daudz laba latviešiem un igauņiem esot nesuši vācieši un to kārtība Baltijā. Viņš cītīgi noklusēja sociālos konfliktus

Livonijā. R. Vitrams pamatjautājumos sekoja jau agrāk izvirzītajām vācbaltiešu politikas apoloģētu koncepcijām, vienlaicīgi tās modernizējot atbilstoši apstākļiem. Tas parādījās viņa jau pieminētās grāmatas otrajā izdevumā – ar nosaukumu »Baltijas vēsture«⁸⁰. Viņš augstu vērtēja K. Šīrena »Vidzemes atbildi«, pasvīturojot vācbaltiešu kultūras nesēju misiju Baltijā⁸¹. R. Vitrams uzrakstījis arī vairākus metodoloģiska rakstura darbus⁸².

Kopumā novērtējot vācbaltiešu un vācu autoru darbus par Livonijas vēsturi caur apskatāmā jautājuma prizmu, jākonstatē, ka tie noder vispārējai orientācijai Latgales vēstures jautājumos, ļauj dziļāk izprast vācu muižnieku politiku, dzimtbūšanas ieviešanas gaitu un sekas laika periodā līdz Livonijas sairumam. Tāpat var noderēt pētnieku sniegtās ziņas par 13.–16. gadsimta vēsturi Baltijā.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Schlözer A. L. Allgemeine nordische Geschichte... als Einleitung zur richtigeren Kenntniss aller Skandinavischen, Finnischen, Slavischen, Lettischen un Sibirischen Völker, besonders in alten und mittleren Zeiten. – Halle, 1771.

² Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 64.

³ Thunmann H. E. Untersuchungen über die alte Geschichte einiger nordischen Völker. – Berlin, 1772. – XXXVI, 323 lpp.

⁴ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 64.

⁵ Schlözer A. L. und Gebhardi L. A. Geschichte von Lithauen, Kurland und Liefland. – Halle, 1785. – 175.–189. lpp.

⁶ Daži Latgales »pētnieki« pat 19. gs. otrajā pusē apgalvoja, ka latgalieši esot tie paši krievi, jo viņu valodā esot $\frac{2}{3}$ krievu vārdu, bet pašu latgaliešu valodu esot izgudrojuši 16. gs. jezuiti. Sk.: Лызлов В. История земли Варяжской Руси и борьба русского народа с латинскою пропагандою в пределах ея. – Вильно, 1886. – С. 50, 74, 281.

⁷ Eines liefländischen Patrioten Beschreibung der Leibeigenschaft, wie solche in Liefland über die Bauern eingeführt ist. (Sammlung russischer Geschichte, von G. F. Müller. Bd. IX (1764). – 491.–527. lpp.)

⁸ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 70–72.

⁹ Geschichte der Sklaverey und Charakter der Bauern in Lief- und Ehtland. Ein Beytrag zur Verbesserung der Leibeigenschaft. Nebst der genausten Berechnung eines Liefländischen Haakens. – 1786. – 310 lpp.

¹⁰ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 72–78.

¹¹ Friebe Wilhelm Christian. Handbuch der Geschichte Lief-, Eht und Kurlands zum Gebrach für Jedermann. Bd. I–V. – Riga, 1791–1794.

¹² Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 85–90.

¹³ Merkel G. Die Letten, vorzüglich in Liefland, am Ende des philosophischen Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Völker- und Menschenkunde. – Leipzig, 1797.–18, 378 lpp.

¹⁴ Niedre J. Garlība Merķeļa dzīve un darbi // Garlībs Merķelis. Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās. – R.: LVI, 1953. – 4.–10. lpp. Sk. arī: Straube. G. Merķeļa darbs »Latvieši« // Merķelis G. Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimta beigās. – R.: Zvaigzne ABC, 1999.–9.–12. lpp.

¹⁵ Garlībs Merķelis. Latvieši... – R.: Zvaigzne ABC, 1999.–18. lpp.

¹⁶ Turpat. – 22. lpp.

- ¹⁷ Turpat. – 22.–24. lpp.
- ¹⁸ Vidzemes senatne: Garīdzniecības un bruņnieku gara piemineklis no G. Merķeļa. – Cēsis: J. Ozols, 1906. – 6. lpp.
- ¹⁹ Turpat. – 8.–13. lpp.
- ²⁰ Turpat. – 11.–12. lpp.
- ²¹ Turpat. – 19.–22. lpp.
- ²² Turpat. – 22.–32. lpp.
- ²³ Turpat. – 32. lpp.
- ²⁴ Turpat.
- ²⁵ Turpat. – 38.–39. lpp.
- ²⁶ Turpat. – 33.–35. lpp.
- ²⁷ Turpat. – 43.–94. lpp.
- ²⁸ Turpat. – 154. lpp.
- ²⁹ Turpat. – 170. lpp.
- ³⁰ Merkel G. Die Vorzeit Lieflands. Ein Denkmal des Pfaffen- und Rittergeistes. / Bd. II. – Berlin, 1807. – 437.–438. lpp.
- ³¹ Garlībs Merķelis. Latvieši... – R.: Zvaigzne ABC, 1999. – 67. lpp.
- ³² Niedre J. Garlība Merķeļa dzīve un darbs // Garlībs Merķelis. Latvieši... – 13. lpp.
- ³³ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 98–99.
- ³⁴ Herder. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (Ausgewählte werke. Mit einer biographisch-literarischen Einleitung von Joseph Lautenbacher. Bd. VI. – 100 lpp. (Diemžēl, šī t. s. sestā grāmata nav ievietota šī darba latviskā tulkojumā. Sk.: Johans Gotfrīds Herders. Darbu izlase. – R.: Zvaigzne ABC, 1995. – 194.–346. lpp.)
- ³⁵ Herder. Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit (Ausgewählte Werke. Mit einer biographisch-literarischen Einleitung von Joseph Lautenbacher. Bd. VI. – 100. lpp.
- ³⁶ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 115.
- ³⁷ Turpat. – 115., 116. lpp.
- ³⁸ Turpat. – 126.–128. lpp.
- ³⁹ Zum Schutz Geschichtlichen Studien, mit besonderer Beziehung auf die Provinzialgeschichte // Inland. – 1836. – Nr. 52. – 862. – 865. lpp. (Citēts pēc: Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 130).
- ⁴⁰ Turpat. – 866. lpp.
- ⁴¹ Bunge F. G. v. Geschichtliche Entwicklung der Standesverhaeltnisse in Liv-, Esth- und Kurland bis 1561. – Dorpat, 1838. (Citēts pēc: Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 131.)
- ⁴² Бунге Ф. Г. Орден меченосцев // Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. – Рига, 1879. – Т. II. – С. 16–43.
- ⁴³ Samarins J. – krievu sabiedrīks darbinieks, vēsturnieks un publicists savos darbos asi kritizēja vāciešu politiku Baltijā un viņu privilēģijas. Sk. Самарин Ю. Ф. Сочинения. Т. 7: Письма из Риги и История Риги. – М., 1889. – СХХV, 658 с.
- ⁴⁴ Richter A. v. Geschichte der dem russischen Kaiserthume einverleibten deutschen Ostseeprovinzen bis zur Zeit ihrer Vereinigung mit demselben. – Theil I: Die Zeiten der reingermanischen Entwicklung 1158–1562. – Bd. I. – Riga, 1857. – 351 lpp.
- ⁴⁵ Ibidem. – (Vorrede). – I – V lpp.
- ⁴⁶ Рихтер А. История крестьянского сословия в присоединенных к России Прибалтийских губерниях, со включением новейших постановлений. – Рига, 1860. – С. 7–14.
- ⁴⁷ Rutensbergs fon O. Baltijas vēsture. – R., 1908. – 652 lpp.
- ⁴⁸ Turpat. – 397.–398. lpp.
- ⁴⁹ Sikāķ par Samarina J. darbību sk.: Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 140.
- ⁵⁰ Самарин Ю. Ф. Сочинения. – Т. 7. – М., 1889. – С. 1–2.
- ⁵¹ Latvijas PSR vēsture no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. I sēj. – R.: Zinātne, 1986. – 143. lpp.

- ⁵² Schirren C. Livländische Antwort an Herrn Juri Samarin. – Leipzig, 1869.–195 lpp.
- ⁵³ Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 164–165.
- ⁵⁴ Turpat. – 174. lpp.
- ⁵⁵ Bruiningk Hermann, Baron. Livländische Ruckschau. Zur Abwehr gegen »Livländische Rückblicke«. – Dorpat-Riga-Leipzig, 1879. – 11., 18. lpp.
- ⁵⁶ Turpat. – 28. lpp.
- ⁵⁷ Turpat. – 59. lpp.
- ⁵⁸ Turpat. – 70.–71., 77. lpp.
- ⁵⁹ Turpat. – 83. lpp.
- ⁶⁰ Turpat. – 152. lpp.
- ⁶¹ Turpat. – 157. lpp.
- ⁶² Turpat. – 222. lpp.
- ⁶³ Sikāk sk.: Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 181–187.
- ⁶⁴ Turpat. – 194. lpp.
- ⁶⁵ Turpat. – 195. lpp.
- ⁶⁶ Die Lettische Revolution. Mit einem Geleitwort von Professor Th. Schiemann. – Berlin, 1906. – Teil. I. – 6. lpp.
- ⁶⁷ Citēts pēc: Зутис Я. Очерки по историографии Латвии. – С. 197.
- ⁶⁸ Turpat. – 199. lpp.
- ⁶⁹ Turpat. – 200.–201. lpp.
- ⁷⁰ Die Lettische Revolution. Teil. I. – 26. lpp.
- ⁷¹ Арбузов Л. А. Очерк истории Лифляндии, Эстляндии и Курляндии. – Спб., 1912. – 206 с.
- ⁷² Keussler von Fr. Das livische und lettische Dünagebiet und die Fürsten von Polozk, Gericke un Kokenhusen am Ausgang des XII und zu Beginn des XIII Jahrhunderts // Mitteilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurland. Bd. XV – Riga, 1890. – S. 1.–51. lpp.; Die Tributpflichtigkeit der Landschaft Tolowa an die Pleskauer // Mitteilungen... Bd. XIV, Riga, 1886.– 81.–110. lpp.; Der Ausgang der ersten russischen Herrschaft in den gegenwärtigen Ostseeprovinzen im XIII Jahrhundert. – St. Petersburg, 1897, VI. – 119. lpp.; Der Ausgang der ersten Herrschaft in den gegenwärtigen Ostseeprovinzen im XIII Jahrhundert in der Beleuchtung des Herrn A. Sapunow. Eine Entgegnung. – St. Petersburg, 1898. – 65 lpp.; u. c.
- ⁷³ Сапунов А. Разбор сочинения Фр. Фон Кейслера "Окончание первоначального русского владения в Прибалтийском крае в XIII столетии" (Рецензия). – СПб., 1898. – 54 с.
- ⁷⁴ Brants A. Polnisch Livland und dessen Bewohner // Inland. – Riga, 1845. – Nr. 26. – 429.–433. lpp.; Nr. 27. – 449.– 458. lpp.
- ⁷⁵ Eckardts J. Polnisch – Livland // Grenzboten. – Leipzig, 1868. – Nr. 27. – 281.–294. lpp.
- ⁷⁶ Berr A. Die erste Theilung Polens. – Wien, 1873. – Bd. 1.–2. – 275 lpp.
- ⁷⁷ Neumann von W. Die Ordensburgen im sag. Polnischen Livland // Mitteilungen... Riga, 1880. – 299.–323. lpp.
- ⁷⁸ Духанов М. М. Остзейцы: Политика остзейского дворянства в 50–70-х гг. XIX века и критика ее апологетической историографии / 2-е изд., перераб. и доп. – Рига: Лиесма, 1978. –С. 71–77.
- ⁷⁹ Vittram R. Geschichte der baltischen Deutschen. – Stuttgart; Berlin, 1939.–245 lpp.
- ⁸⁰ Vittram R. Baltische Geschichte. – München, 1954. – VII, 323 lpp.
- ⁸¹ Vittram R. Carl Schirrens »Livländische Antwort« (1869) // Ostdeutsche Wissenschaft. Jahrbuch des ostdeutschen Kulturrates. – München, 1954.–Bd. 1. –278.–298. lpp.
- ⁸² Sikāk sk.: Духанов М. М. Остзейцы. – С. 84–96.

III. LATGALES VĒSTURES KRIEVU HISTORIOGRĀFIJA (18. GS.—20. GS. SĀKUMS)

Vispārīgos vilcienos novērtējot krievu historiogrāfijas ievirzi¹ Latgales vēstures interpretēšanā, parasti tiek sacīts, ka vēsturnieku darbos spilgti izpaužas viena politiskā tendence, kuras saturs ir mēģinājums attaisnot Latgales, kā arī citu Baltijas teritoriju pievienošanu Krievijas impērijai un parādīt krievu kundzības labvēlīgās sekas Baltijas tautām². Taču šīs tendences rašanās nav attiecināma uz 18. vai 19. gadsimtu, jo tā sakņojas viduslaiku krievu vēsturiskajā domā, bet 18.—19. gs. Krievijas vēsturnieki tikai atjaunojuši dažas Krievzemes hronistu idejas un pieejas. Tai pašā laikā šīs idejas tika daļēji revidētas atbilstoši laikmeta garam un vēstures zinātnes prasībām. Domājot par to, kāpēc šī historiogrāfiskā tradīcija guvusi tādu lielu atzinību krievu vēsturnieku vidū, jāsecina, ka tam bija divi iemesli. Pirmām kārtām, vēsturnieks vienmēr tā vai citādi pilda »sociālo pasūtījumu« un kalpo savai valstij, meklē vēsturiskus pierādījumus, lai attaisnotu valdības politiku. Krievijas vēstures zinātnes atkarība no valdības sevišķi spilgti izpaudās 19. gs. pirmajā pusē, kad vēstures zinātnei tika piešķirts oficiāls statuss (sākot ar N. Karamzinu), taču šī atkarība saglabājās arī 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā. Otrām kārtām, vēstures zinātnei ir vienmēr nacionāls raksturs, tā ne tikai kalpo valdībai, bet arī pauž tautas kopīgo apziņu³. Tādējādi krievu historiogrāfijas politiskā ievirze daļēji sakņojās krievu tautas nacionālajā pašapziņā un līdz ar to mērķtiecīgi ietekmēja krievu mentalitāti. Tieši tāpēc šo politisko tendenci krievu vēsturnieki pauda ne tikai apzināti, bet arī neliekuļoti, jo viņiem bija iekšēja pārliecība par pausto ideju pamatotību.

Šajā apcerējumā ar »krievu historiogrāfiju« domājam nevis darbu kopumu, kurus uzrakstījuši krievu tautības vēsturnieki, bet krievu valodā publicēto darbu kopumu, neskatoties uz to, ka dažus no šiem darbiem uzrakstījuši citu tautību pārstāvji. Darbi krievu valodā bija domāti tieši krievu sabiedrībai, tie ietekmēja tās vēsturiskās apziņas veidošanos un tādējādi vispārīgos vilcienos atbilda krievu sabied-

rības un Krievijas impērijas oficiālās politikas gaidām. Krievu valodā publicētie darbi nokļūva krievu vēstures zinātnes aprītē un rezultātā veidoja krievu nacionālās historiogrāfijas neatņemamu sastāvdaļu.

Latgales vēstures krievu historiogrāfija nav plaša. Uz šo historiogrāfiju attiecināmi ne tikai tie darbi, kuri tieši veltīti Latgalei un latgaliešiem (tādu darbu ir pavisam maz), bet arī pētījumi, kuros Latgales vēstures jautājumi parādās citu, plašāku vēstures problēmu kontekstā, un proti: Baltijas un Livonijas vēstures kontekstā, Polijas vēstures ietvaros, kā arī Krievzemes vēstures kontekstā. Daudzi šādi darbi raksturoti šajā apcerējumā.

Latgales vēstures krievu historiogrāfijai nav vienāds zinātniskais līmenis, jo dažus darbus uzrakstījuši vēsturnieki profesionāļi, citus – amatieri, daži darbi ir tīri zinātniski pētījumi, bet citi attiecināmi vai nu uz populārzinātnisko literatūru, vai uz publicistiku. Ņemot to vērā, Latgales vēstures krievu historiogrāfijas klāstā varam izdalīt trīs līmeņus. Pirmkārt, tie ir vispārīgi, apkopojoši zinātniski pētījumi par Krievijas vēsturi kopumā, kuros tiek aplūkoti Latgales vēstures atsevišķi jautājumi (V. Tatiščeva, N. Karamzina, S. Solovjova pētījumi). Tādiem pētījumiem bija sevišķi liela nozīme Krievijas historiogrāfijā: tie ietekmēja (un joprojām ietekmē) citu vēsturnieku uzskatus un viņu pētniecības praksi, veidoja vispārpieņemtos konceptuālos priekšstatus, to skaitā par Latgales vēsturi, tieši ietekmēja krievu sabiedrības vēsturisko apziņu. Uz otro līmeni attiecināmi citu vēsturnieku profesionāļu darbi. To vidū nav sastopami pētījumi, kuros Latgales vēsture tiktu pētīta speciāli: tajos Latgales vēsture tiek iesaistīta plašākā kontekstā. Šajā līmenī parādās kā konsekventi zinātniski pētījumi, tā arī profesionālo vēsturnieku uzrakstītie populārzinātniski un publicistiski darbi, kuros visspilgtāk izpaužas krievu historiogrāfijas politiskā un ideoloģiskā ievirze. Trešo līmeni ieņem literatūra, kuru varētu nosacīti pieskaitīt pie novadpētniecības, neskatoties uz to, ka 19. gs. – 20. gs. sākumā Krievijā šo jēdzienu nepazīna. Historiogrāfijas skatījumā šai literatūrai ir sekundārs raksturs, jo tā seko zinātniskās literatūras atziņām. Bieži vien novadpētnieciskie darbi izskatās kā plašas komplikācijas ar skaidri paustu politisko tendenci. Literatūras iedalījumam atbilst šīs nodaļas uzbūve un loģika.

Senās Krievzemes historiogrāfisko tradīciju Baltijas vēstures tēlošanā atdzīvinājis viens no pirmajiem krievu vēsturniekiem – V.

Tatiščevs (1686–1750). Viņš nebija akadēmiski izglītots pētnieks, jo Krievijā 18. gs. pirmajā pusē vispār nebija augstāko mācību iestāžu, kas būtu gatavojušas profesionālus vēsturniekus. Taču, būdams valstsvīrs un politiķis, V. Tatiščevs daudzus gadus veltījis Krievijas vēstures pētīšanai, un viņa pētniecības darbībā apvienojās pirmszinātniskais un zinātniskais posms Krievijas historiogrāfijas attīstībā. Viņa dzīves darbs ir »Krievijas vēsture« piecos sējumos. Pētījums balstās uz daudziem vēstures avotiem, bet to vidū galveno vietu ieņem Senās Krievzemes hronikas. Tai pašā laikā V. Tatiščeva atziņas par Baltijas un Latgales agrīno vēsturi balstās arī uz ziņām, ko viņš ņēmis no Baltazara Rusova *Livonijas hronikas* (1578. g. izdevums) un Kristiāna Kelha »Livonijas vēstures« (izdota 1695. g. Rostokā). Šos darbus viņš izmantoja tulkojumos, kuri diezin vai bija kvalitatīvi. »Krievijas vēstures« pašā sākumā autors pamato pētnieka uzdevumu kritiski vērtēt avotu sniegtās ziņas: »...vēstures rakstītājam citīgi jāaplūko avoti, lai pasakas par īstenību... nepieņemtu, bet jo vairāk jāargājas no labāko seno rakstnieku nosodīšanas, tāpēc visai noderīgi ir pārvaldīt kritikas zinātņi«⁴. V. Tatiščeva darbos vēstures avotu kritika balstās uz veselo saprātu, kā arī uz viņa paša priekšstatu par vēstures procesu. Tāda pieeja vēstures avotiem atklāj V. Tatiščeva vēsturisko uzskatu saikni ar racionālistu historiogrāfisko tradīciju.

Bet, cenšoties atmaskot »pasakas«, V. Tatiščevs rada jaunas pasakas: mēģinot kritiski izvērtēt avotu ziņu drošumu, viņš nokļūst darbā izmantoto avotu (un it sevišķi Krievzemes hroniku) ietekmē. Tāpēc vēsturnieks ir pārliecināts, ka Krievijai ir mūžsenas tiesības uz Baltiju, tai skaitā – uz Latgali. Šīs tēzes pamatošanā viņš nelokāmi seko historiogrāfiskajai tradīcijai, kura pirmo reizi bija parādījusies senākajās Krievzemes hronikās. Nav nejaušība, ka starp dažādām hroniku ziņām V. Tatiščevs sevišķi akcentē ziņas⁵ par krievu meslu kundzību senajā Latgalē, Līvzemē un Igaunijā, jo, pēc vēsturnieka domām, tieši meslu kundzība liecina par to, ka šīs teritorijas bijušas Krievzemes neatņemama sastāvdaļa, tāpēc Livoniju viņš sauc par »krievu apgabalu« (*русская область*)⁶, kas bijis pilnīgi pakļauts krievu varai⁷. Bet, sniedzot Senās Krievzemes vēsturiski ģeogrāfisko apskatu, Jersikas un Kokneses zemes V. Tatiščevs dēvē par dalienas kņazistēm, kas ietilpušas Polockas kņazistē⁸, savukārt Jersikas valdnieku Visvaldi un Kokneses pārvaldnieku Vjačko viņš uzskata par Polockas kņaza dēliem⁹.

Kritiskā attieksme pret vēstures avotiem nepalīdz autoram atklāt vēsturisko patiesību, gluži otrādi, salīdzinot dažādu avotu informāciju, V. Tatiščevs radījis jaunus historiogrāfiskos mītus, kuri vēlāk, 19. gadsimtā, ļoti ietekmēja Latgales vēstures krievu historiogrāfiju. Viens no šiem mītiem ir saistīts ar latgaļu (kā arī citu Baltijas tautu) etnoģenēzes problēmu. No vienas puses, V. Tatiščevs ļoti pamatoti apšaubā tautu izcelšanās viduslaiku koncepciju, kas balstījās uz Svētajiem Rakstiem. Viņš arī uzstājas pret seno laiku tautu un jauno laiku tautu mehānisku identificēšanu, neskatoties uz to, ka tieši šī pieeja bija akceptēta 18. gadsimtā. No otras puses, V. Tatiščeva pamatotā etnoģenēzes teorija ir tikpat fantastiska. Tautas, kas dzīvojušas Krievijas rietumdaļā un Baltijas jūras piekrastē, viņš iedala trijās etniskās grupās: skitos (tjurku cilmes klejotāji), sarmātos (Baltijas somu tautas un baltu tautas, to skaitā arī latgaļi) un slāvos. Jāuzsver, ka tieši par latgaļu etnisko piederību un izcelšanos V. Tatiščevs raksta sevišķi sīki. Dažādos avotos, kā Krievzemes hronikās, tā arī Kelha, Rusova un citu autoru sacerējumos, viņš sastop dažādus etnonīmus, un proti: »leti« (*лети, летти, лоти*) un »latgaļi« (*лотигали, лотигли*)¹⁰. Šķiet, ka šos etnonīmus viņš uzskata par atšķirīgu tautu nosaukumiem. V. Tatiščevs neprecizē, ko viņš domā ar »latgaļiem«, viņš vienkārši uzskata viņus par vienu no sarmātu ciltīm. Turpretī »letus« (respektīvi, senos latgaļus) viņš uzskata par slāvu pēctečiem: »leti« esot »...slāvu atlikumi, jo viņu valoda liecina, ka tā ir sabojāta slāvu valoda, kas sajaukusies ar livoņu (respektīvi, vācu – *A. I.*) valodu«¹¹ un sarmātu (respektīvi, baltu – *A. I.*) valodu¹². Ar šiem etnoloģiskajiem un valodnieciskajiem spriedumiem V. Tatiščevs cenšas zinātniski pārbaudīt Senās Krievzemes hroniku ziņas par Latgales mūžseno saistību ar Krieviju. Pēc vēsturnieku domām, šai saistībai bijis ne tikai politisks raksturs (meslu kundzība, Jersikas un Kokneses pārvaldīšana no Polockas), jo tieši latgaļu un krievu kopīgā etniskā izcelsme nesaraucjami saista Latgali ar Krieviju. Tādējādi V. Tatiščevs seno historiogrāfisko tradīciju daļēji pārveido, bet daļēji papildina, lai tā atbilstu 18. gs. zinātnes prasībām, tai pašā laikā pilnīgi saglabājot šīs tradīcijas politisko ievirzi. Šai sakarā jāņem vērā, ka V. Tatiščevs bija pārliecināts, ka vēstures zinātnes uzdevums ir kalpot politikai¹³.

Historiogrāfijā V. Tatiščeva »Krievijas vēsturi« bieži vien sauc par »hroniku apvienojumu Tatiščeva norakstā«, jo ārēji šis darbs izskatās

kā milzīga hronika ar zinātniskiem komentāriem. Bet no senām hronikām V. Tatiščeva darbu atšķir ne tikai autora mēģinājumi kritiski vērtēt avotus, bet arī vietvārdu un tautu nosaukumu nepareiza lietošana. Piemēram, V. Tatiščevs sajauc Koknesi ar Dinaburgu¹⁴, Jersiku aplami identificē ar Vorobjinu (*Воробинь, Воробьинь*)¹⁵, latgaļus dažreiz sajauc ar lietuviešiem¹⁶ utt. Senās Krievzemes hronistiem tāda sajaukšana nav raksturīga, viņi diezgan konsekventi lietoja tautu un vietu nosaukumus.

V. Tatiščeva darbs balstās uz daudziem vēstures avotiem, daži no kuriem līdz mums nav nonākuši. Tāpēc šis darbs joprojām saglabā vēstures avota nozīmi. Vienlaikus tam ir svarīga vieta Latgales vēstures krievu historiogrāfijā. Ar V. Tatiščeva starpniecību Senās Krievzemes historiogrāfiskā tradīcija tika nodota turpmākajām vēsturnieku paaudzēm, un tieši N. Karamzinam.

N. Karamzins (1766–1826) bija viens no pašiem ietekmīgākajiem krievu vēsturniekiem, viņa idejas un viņa darbu vispārīgā ievirze stipri ietekmēja kā vēsturniekus un novadpētniekus, tā arī ierindas lasītājus, sabiedrību kopumā. Turklāt viņam bija arī oficiāls statuss Krievijas vēstures zinātnē: viņš bija Krievijas impērijas »historiogrāfs«. Savu galveno darbu »Krievijas valsts vēsture«¹⁷ N. Karamzins sāka rakstīt 1803. gadā, bet to nepabeidza. Vēsturnieks paspējis sagatavot 12 sējumus, kuros aptverts laikposms kopš varjagu (normāņu) ataicināšanas un Krievijas valsts nodibināšanas 862. gadā līdz »juku laikiem« (1611. gadam). »Krievijas valsts vēstures« lapusēs adekvāta uzmanība tiek veltīta Baltijai, tai skaitā – Latgalei.

N. Karamzina vērtējumi un konkrētas atziņas par Latgali balstās uz plaša vēstures avotu klāsta. Pētījumu avotu bāzes pamatā ir Krievzemes hronikas, to vidū – Troicas hronika, kas 1812. gadā gājusi bojā ugunsgrēkā. Krievzemes hroniku ziņas N. Karamzins papildina ar citu vēstures avotu ziņām: stāstot par latgaļu un Senās Krievzemes savstarpējām attiecībām sirmā senatnē, par meslu kundzību, par krusta kariem Baltijā un par Livonijas ordeņa un Krievzemes cīņām, N. Karamzins plaši izmanto ārzemju avotus, to skaitā: Islandes valstsvīra un dzejnieka Snorri Sturlusona sāgas, *Indriķa hroniku* (J. Grūbera izdevumā, 1740. g.), Baltazara Rusova *Livonijas hroniku* u. c., kā arī K. Kelha »Livonijas vēsturi«. Līdz ar naratīvajiem avotiem, laiku pa laikam tiek izmantoti atsevišķi dokumentālie avoti. Var redzēt, ka N. Karamzina pētījumu avotu bāze Latgales vēstures jautājumu pētīšanai ir plašāka, nekā V. Tatiščeva

»Krievijas vēsturē«. Taču vēstures avotu bāzes izveidē N. Karamzins seko V. Tatiščevam, piešķirot galveno nozīmi tieši Krievzemes hronikām. Tādējādi ar N. Karamzina darba parādīšanos vēstures avotu bāze bija pilnīgi noformējusies: gan 19. gadsimtā, gan 20. gadsimta sākumā krievu vēsturnieki vienmēr balstījās tieši uz šiem avotiem senās Latgales un Livonijas laika Latgales vēstures pētīšanā. Tikai atsevišķos gadījumos avotu bāze tika papildināta. Līdz pat 20. gs. sākumam saglabājās arī vēstures avotu hierarhija, kuru izveidojis N. Karamzins: tajā pirmo vietu ieņem Krievzemes hronikas (kā konkrētu vēstures faktu pētīšanas ziņā, tā arī vērtējumu un interpretāciju pamatošanas ziņā). Turpretī *Indriķa hronikai* un Baltazara Rusova hronikai, kā arī citiem avotiem tika paredzēta palīgrola: balstoties uz šiem avotiem, pētnieki papildināja konkrētu vēstures faktu klāstu, bet šo avotu ziņu ticamība tika vienmēr apšaubīta, ja gadījumā šīs ziņas bija pretrunā ar Krievzemes hroniku ziņām.

N. Karamzina konceptuālie priekšstati izriet no domas, ka patvaldības tapšana un nostiprināšanās ir Krievijas vēstures maģistrālā ievirze un tās jēga. Šo procesu viņš uzskata par dabisku un organisku, kas satuvina N. Karamzina ar romantisma historiogrāfiju. Tai pašā laikā viņa priekšstatos atrodamas racionālistu (apgaismotāju) ideoloģijas iezīmes: viņš bija pārliecināts par vēstures pamācošo, tikumisko, audzinošo misiju¹⁸. Patvaldības tapšana un nostiprināšanās ir tieši saistīta ar kaimiņtautu un kaimiņzemju pakļaušanu, ko N. Karamzins novērtē kultūrtrēģerisma teorijas ietvaros ar stipru nacionālistisko strāvojumu. Priekšvārdā N. Karamzins aicina ne tikai krievus, bet arī cittautiešus lasīt stāstu par tautu, »kura ar savu drosmi un vīrišķību iemantojusi kundzību pār devīto daļu pasaules, atklājusi zemes, kuras pirms tam neviens nebija pazinis, un tās iekļāvusi ģeogrāfijas un vēstures vispārīgajā sistēmā, un ar dievišķo ticību (respektīvi, pareizticību – A. I.) apgaismojusi šīs zemes, nepielietojot ne vardarbību, ne ļaundarbību, kā to darījuši citi kristietības izplatītāji Eiropā un Amerikā...«¹⁹ Šī kultūrtrēģerisma teorija kļuva par vadmotīvu Latgales vēstures apgaismošanā.

Diezgan plaši un sīki aplūkojot Latgales vēsturi, N. Karamzins nelokāmi seko Krievzemes un Livonijas hronikām. Stāstā par krievu kundzību Baltijā kopš senākiem laikiem²⁰, par krievu mesliem²¹, par kariem ar latgaļiem²² un ar Livoniju²³, par krustnešu iekarojumiem

senajā Latgalē²⁴, par karadarbību latgaļu apdzīvotajā teritorijā Livonijas kara gados²⁵ N. Karamzins cenšas nepalaist garām nevienu hronikās minēto faktu un pielikumos bieži vien citē izmantotos avotus. Interpretējot minētos faktus, N. Karamzins mēģina vispusīgi pamatot darba pašā sākumā paustās tēzes. Tāpēc stāstā par krievu kundzību Latgalē un Baltijā kopumā viņš uzsver, ka politiskā kundzība nebija saistīta ar vietējo iedzīvotāju apspiešanu un kristietības izplatīšanu piespiedu kārtā, turklāt vietējiem iedzīvotājiem (respektīvi, latgaļu senvalstīm) bija pat piešķirtas pašpārvaldes tiesības²⁶. Tādu »mīkstu« kundzību N. Karamzins uzskatīja par paraugu turpmākajiem Krievijas valdniekiem un pretstatīja krievu varu vāciešu kundzībai Baltijā²⁷. Šai sakarā viņš nosoda vietējos iedzīvotājus par mēģinājumiem izcinīt brīvību²⁸.

Visā visumā »krievu mesli« ir viens no galveniem argumentiem, lai pierādītu Krievzemes sensenās tiesības uz Latgali, kā arī uz visu Baltiju²⁹. Šo argumentu N. Karamzins aizguvis no viduslaiku Krievzemes hronikām. Taču otro argumentu viņš aizguvis no V. Tatiščeva »Krievijas vēstures«: atsevišķos spriedumos par senajiem latgaļiem (*Летопи*) N. Karamzins pauž domu, ka puse viņu valodas esot slāvu valoda³⁰, ka senajiem latgaļiem esot bijuši radnieciski sakari ar krieviem (krivičiem), par ko liecinot abu tautu paražas un ticējumi³¹.

Tādējādi Latgales vēstures interpretācija »Krievijas valsts vēsturē« galvenos vilcienos sakrīt ar interpretācijām Krievzemes hronikās un V. Tatiščeva darbā. Bet, atšķirībā no V. Tatiščeva, N. Karamzinam izdevās savu koncepciju noformēt kā zinātnisku, un etnonīmu un vietvārdu identifikācijā acīm redzamu kļūdu nav.

19. gs. historiogrāfijā sevišķi liela nozīme tika piešķirta tēzei par krievu un baltu (tai skaitā – latgaļu) tautu kopīgo etnisko izcelsmi, jo šīs tēzes vispusīga pierādīšana varēja kļūt par stūrakmeni, lai attaisnotu Polijas dalīšanas un Baltijas pievienošanu Krievijas impērijai. V. Tatiščevs un N. Karamzins šo tēzi tikai izvirza, taču vispusīgi to nepamato. Tāpēc jau 19. gs. 20. gados parādījās vairāki pētījumi, kas ar etnogrāfijas un valodniecības palīdzību mēģināja risināt šo problēmu. Tādu darbu vidū vispirms ir jāmin P. Keppena darbs »Par lietuviešu tautu izcelšanos, valodu un literatūru«, kas tika publicēts 1827. gadā³². P. Keppenam (1793–1864) bija universitātes izglītība (1814. gadā viņš pabeidzis Harkovas universitāti), un viņa zināt-

niskās intereses bija daudzpusīgas: bibliogrāfija, arheogrāfija, statistika, ģeogrāfija, etnogrāfija, vēsture. Viņš arī bija viens no Krievu ģeogrāfiskās biedrības nodibinātājiem 1845. gadā. Neskatoties uz P. Keppena zinātniskajiem nopelniem, viņa atziņas baltu etnogrāfijas un valodniecības laukā neatbilda pat 19. gs. zinātnes līmenim. Acīmredzot, tieši viņa meklējumu atkarība no politiskā mērķa kaitēja zinātniskās pētniecības darbam. P. Keppena grāmatas galvenā atziņa ir šāda: lietuviešu tautas (respektīvi, baltu tautas, jo ar »lietuviešiem« viņš domā latviešus, lietuviešus un senos prūšus³³) cēlušās no slāviem³⁴, par ko liecinot viņu valoda. Tāpēc tiek pilnīgi attaisnotas Polijas dališanas un Baltijas pievienošana Krievijai³⁵. Jāpiezīmē, ka, sekojot N. Karamzinam, ar senajiem latviešiem P. Keppens domā vispirms latgaļus³⁶ (»letti« – Indriķa hronikā, *«Летъгола»* – krievu hronikās: uz šiem avotiem P. Keppens atsaucas). Neskatoties uz ideoloģizēto raksturu, P. Keppena pētījumam ir zināma zinātniska nozīme, jo formas ziņā šis darbs ir analītiskā bibliogrāfija, kurā autors cenšas apkopot un izvērtēt dažādu zinātnieku atziņas, kā arī avotu liecības par šo problēmu.

Pat tādas zinātniskas nozīmes nav J. Venelina (1802–1839) darbam »Baltijas jūras apkārtējie iedzīvotāji jeb leti un slāvi«, kas nāca klajā pēc autora nāves – 1846. gadā³⁷. J. Venelinam arī bija universitātes izglītība (viņš studēja filozofiju un vēsturi Ļvovas universitātē), bet etnogrāfijas un valodniecības jautājumos viņš bija diletantš³⁸. Savā darbā viņš salīdzina latviešu valodu ar krievu, vācu u. c. valodām³⁹, salīdzina arī ticējumus⁴⁰, rezultātā nāk pie slēdziena, ka »leti« (respektīvi, balti) esot slāvu vistuvākie radinieki, jo, piemēram, pēc autora paša aprēķina, latviešu valodas vārdu krājumā pusi aizņem slāvu vārdi, bet lietuviešu valodā – divas trešdaļas⁴¹. Latgaļu vārdu »leti« viņš diezgan patvaļīgi attiecina uz visām baltu tautām⁴². Ideoloģiskās ievirzes ziņā J. Venelina darbā skaidri redzama slavofilisma ietekme.

Līdz pat 20. gs. sākumam Latgales vēstures krievu historiogrāfijā sastopami V. Tatiščeva, N. Karamzina, P. Keppena nopamatotie konceptuālie priekšstati, kaut gan 19. gs. otrajā pusē tie bija zināmā mērā revidēti ievērojamā krievu vēsturnieka S. Solovjova (1820 – 1879) darbos. Atšķirībā no N. Karamzina, Latgalei un latgaļiem S. Solovjovs iedala diezgan pieticīgu vietu, kaut gan daudzi no vēsturnieka aprakstītajiem notikumiem norisinājās tieši Latgalē. Kā redzēsim, tā bija likumsakarīga pieeja, kas pilnīgi saskanēja ar S. Solovjova pamatoto Krievijas vēstures koncepciju.

S. Solovjova dzīves darbs ir »Krievijas vēsture kopš senākajiem laikiem« divdesmit deviņos sējumos, tā tapusi 1851. – 1879. gadā⁴³. Latgales vēstures atsevišķi jautājumi parādās arī S. Solovjova rakstā »Pleskava un Livonija«⁴⁴, kas pirmo reizi bija publicēts 1852. gadā. S. Solovjovs bija pozitīvisma historiogrāfijas pārstāvis, tāpēc viņš centās ne tikai aptvert un aprakstīt Krievijas vēsturi, bet arī apjēgt vēstures procesu, izziņāt tā virzītājspēkus, noskaidrot Krievijas vēstures vietu pasaulvēsturiskajā procesā⁴⁵. Latgales vēstures historiogrāfijas kontekstā tiks aplūkoti S. Solovjova koncepcijas atsevišķi aspekti, kuri tieši ietekmējuši Latgales vēstures pētīšanu.

Starp vēstures virzītājspēkiem S. Solovjovs izdala trīs galvenos: »dabas apstākļi«, »tautību raksturs« un »ārējo notikumu gaita«. Ar »ārējo notikumu gaitu« S. Solovjovs domā savstarpēji saistītu vēstures parādību kopumu, kas nosaka vēstures nepārtrauktību, vēstures procesa organisko raksturu. Bet »tautības raksturu« S. Solovjovs pilnīgi identificē ar krievu mentalitāti, jo, pēc viņa domām, Krievijas vēsture ir tieši krievu tautas un krievu valsts vēsture. Citas tautas tiek ignorētas, bet Krievijas impērijas teritorija izskatās kā krievu tautas darbības lauks: »Tā bija plašā, neskartā zeme, kura gaidīja iedzīvotājus, gaidīja Vēsturi: no tā izriet, ka krievu senā vēsture ir kolonizējamās zemes vēsture«⁴⁶. Jāpiezīmē, ka šajā fragmentā runa ir par zemēm, to skaitā Baltiju, kuras pirms krievu atnākšanas apdzīvojušas citas tautas – šo zemju pirmiedzīvotāji. Tādos S. Solovjova spriedumos var saskatīt krievu nacionālistisko strāvojumu. Tai pašā laikā šajā tēzē skaidri parādās vēsturiskā teorija, saskaņā ar kuru tautas tiek iedalītas divās grupās: tā saucamajās »vēsturiskajās tautās« un tautās, kurām nav īpašas lomas vēstures procesā. S. Solovjova skatījumā, Krievijas impērijas teritorijā vienīgā »vēsturiskā tauta« ir krievu tauta. Taču S. Solovjova koncepcijā noteicošais virzītājspēks ir »dabas apstākļi«.

Krievijas vēstures gaitu nosaka Krievijas teritorijas īpatnība. Krievijas teritorija ir plašs līdzenums no Baltijas jūras līdz Kaspijas jūrai un no Baltās jūras līdz Melnajai jūrai. S. Solovjovs apgalvo: līdzenums, neskatoties uz tā plašumu, kā arī uz to, ka šo līdzenumu apdzīvo dažādas tautas, »agri vai vēl u klūs vienas valsts teritorija«⁴⁷. Pēc S. Solovjova domām, tas ir vēstures dzelzs likums, kurš sevišķi spilgti parādās Krievijas vēstures piemērā. Vēsturnieks skaidro, ka milzīgā līdzenuma apvienošana Krievijas valsts robežās norisinājās

kolonizēšanas gaitā⁴⁸, bet kolonizāciju veica tieši krievu tauta, apdzīvojot jaunas teritorijas un asimilējot pirmiedzīvotājus. Kolonizācijas galvenie ceļi ir upes, tādējādi kolonizēšana turpinās līdz upju ietekām⁴⁹.

Balstoties uz šiem konceptuālajiem priekšstatiem, savas »Krievzemes vēstures« pašā sākumā S. Solovjovs ieskicē Baltijas vēstures vispārīgo shēmu⁵⁰, kurai konsekventi seko: sākotnēji slāvi apmetušies Daugavas augšteces un vidustece apgabalos, bet nepaspēja sasniegt tās ieteku, Baltijas jūras piekrasti, kur joprojām »vēl palika iezemieši« (respektīvi, latgaļi un libieši). Neskatoties uz to, ka tie bija pakļauti krievu kņaziem, viņi »nepakļāvās slāvu – krievu tautībai« (citiem vārdiem sakot, nebija asimilēti). »Polockas jeb Dvinskas kņazistes« vājuma dēļ 12. gadsimtā no Daugavas ietekas sākās vācu ekspansija. Polockas kņaziste nespēja pretoties šai ekspansijai un galu galā tika inkorporēta Polijas valstī. Tai pašā laikā Maskavas Krievzeme sāka savu dabisko virzīšanos uz savas teritorijas dabiskajām robežām (uz Baltijas jūru), jo »Maskavas valsts teritorijā atradās Daugavas augštece«. Par kundzību pār Daugavas tecējumu visā tās garumā cīnījās Ivans IV Bargais, Stefans Batorijs, zviedri. Bet Pēteris I Lielais atņēma zviedriem Daugavas lejteci, rezultātā šajā reģionā izveidojās pavisam nedabisks stāvoklis, jo Daugavas vidustece (respektīvi, Latgale) piederēja Polijai. »Katrīnas II valdīšanas laikā Daugavas apgabals bija izvests no šī nedabiskā stāvokļa«.

Šķiet, ka S. Solovjova pamatotajai Latgales vēstures koncepcijai bija ļoti svarīga nozīme, jo pirmo reizi krievu historiogrāfijā šī koncepcija centās izveidot konsekventu, nepretrunīgu, vispārīgu priekšstatu par Latgales (un daļēji arī Baltijas) vēsturi kopumā, ievērojot 19. gs. vēstures zinātnes sasniegumus un idejas. Grūti pateikt, vai šī koncepcija tika pamatota, lai tieši attaisnotu Polijas dalīšanas un Krievijas politiku Baltijas reģionā. Drīzāk S. Solovjovs vienkārši pamanījis Krievijas vēstures neatlaidīgo ekspansionistisko ievirzi, bet, mēģinot to izskaidrot, izvēlējās ģeogrāfisko determinismu kā galveno metodoloģisko pieeju.

Šai sakarā uzsvērsim, ka 19. gs. otrajā pusē šī Latgales vēstures shēma kļuva par dominējošo pieeju krievu historiogrāfijā. Koncepcijas popularitāti nosacīja ne tikai tās konsekvence, bet arī citu vadošo vēsturnieku teorētiskie meklējumi: 19. gs. beigās izcilais krievu vēsturnieks V. Kļučevskis (1841–1911) papildināja un

precizēja »kolonizēšanas koncepciju«⁵¹, bet M. Ļubavskis (1860–1936) konsekventi attīstīja V. Kļučevska idejas⁵². Ierindas vēsturnieku un novadpētnieku darbos par Latgales vēsturi S. Solovjova koncepcija divaini savijas ar N. Karamzina teoriju, kura balstījās uz senās tradīcijas (t. i., hroniku nostāsti par meslu kundzību Baltijā) atzišanu par tiesisko pamatu, lai attaisnotu Latgales pievienošanu Krievijai.

Pats S. Solovjovs, pētot konkrētus Latgales vēstures jautājumus, akcentē meslu kundzību⁵³, uzskata to par juridisko institūtu, kas attaisno Krievzemes pretenzijas uz Livoniju⁵⁴. Sekojot historiogrāfiskajai tradīcijai, S. Solovjovs arī min baltu tautu tiešus sakarus ar slāviem⁵⁵, bet baltus ar slāviem neidentificē. S. Solovjova koncepcija prasa galveno uzmanību veltīt politiskajai vēsturei, attiecībām starp dažādām valstīm, jo kolonizācijas procesā vispirms piedalās valstis. Tieši tāpēc viņš aplūko Latgales vēsturi it kā bez latgaļiem: tikai atsevišķos gadījumos pirmiedzīvotāji parādās grāmatas lappusēs⁵⁶. Bet parasti S. Solovjova skatījumā Latgale ir teritorija, kurā norisinās dažādi politiskie notikumi: krustnešu cīņas ar Kokneses un Jersikas kņaziem⁵⁷, Pleskavas cīņas ar Livoniju⁵⁸, Livonijas karš⁵⁹, Pirmais Ziemeļu karš⁶⁰ u. c. Dažreiz Latgale tiek iesaistīta starptautiskajās attiecībās, piemēram, sakarā ar Polijas dalīšanu⁶¹. Tai pašā laikā S. Solovjova darbos pirmo reizi parādās atsevišķas tēzes, kas ļoti ietekmēja turpmāko historiogrāfiju: vispirms minama atziņa par latgaļu (»iezemiešu«) un krievu kopīgām cīņām pret vācu agresiju⁶². Latgales vēstures jautājumu pētīšana balstās uz tiem pašiem avotiem, kurus izmantoja N. Karamzins. Tikai, sākot ar 16.–17. gs., S. Solovjovs ievieš zinātniskajā aprītē jaunus arhīva avotus.

Atšķirībā no N. Karamzina un S. Solovjova, ierindas vēsturnieki nenodarbojās ar koncepciju izstrādi un pamatošanu, viņu darbus ietekmēja N. Karamzina un S. Solovjova teorētiskās atziņas. Latgales vēstures atsevišķus jautājumus viņi pētīja Krievijas vēstures kontekstā.

Daži vēsturiski pētījumi uzskatāmi parāda, kādā veidā N. Karamzina un S. Solovjova idejas iekļaujas konkrētu lokālās vēstures jautājumu pētīšanā. Kā piemēru varam minēt V. Daņiļeviča monogrāfiju »Polockas zemes vēstures apcerējums (līdz 14. gs. beigām)«⁶³. Šajā darbā autors plaši un sīki aplūko Latgales vēsturi 12.–13. gadsimtā. Ar jēdzienu »Polockas zeme« V. Daņiļevičs domā nevis polockiešu apdzīvoto teritoriju, bet valstisko veidojumu, kurā ietilpa gan polockiešu novadi, gan arī no Polockas kņaziem atkarīgās

teritorijas, to skaitā Rēzeknes un Daugavpils apriņķis, kā arī Ludzas un Cēsu apriņķa dienvidu daļa (šo apriņķu robežas 19. gs. beigās). Tādas Polockas zemes robežas bija izveidojušās un nostiprinājušās 12. gadsimta vidū⁶⁴.

V. Daņiļeviča stāsts par senajiem latgaļiem un par viņu apdzīvoto teritoriju balstās uz daudziem vēstures avotiem. To skaitā ir gan tradicionālie avoti, kurus krievu pētnieki izmantojuši kopš 19. gs. sākuma (Indriķa hronika, Pleskavas hronika, »Pagājušo gadu vēsture« u. c.), gan Vartberges Hermaņa hronika, F. G. Bunges publicētie avoti un atsevišķi avoti no »Scriptores rerum Livonicarum« (I, Rīga, 1853)⁶⁵, gan arī arheoloģiskie avoti (Ludzas kapulauka izrakumos iegūtie materiāli) u. c. Autors ievēro historiogrāfisko tradīciju un krievu, vācu, poļu pētnieku jaunākās atziņas.

Avotus un literatūru V. Daņiļevičs izmanto korekti, bet darba ievirzi nosaka tieši krievu historiogrāfiskā tradīcija. Pamatojot latgaļu zemju iekarošanas nepieciešamību, V. Daņiļevičs uzsver, ka kopš senākajiem laikiem Polockas zeme karojusi ar latgaļiem triju iemeslu dēļ⁶⁶: pirmkārt, tie ir latgaļu sirojumi Polockas zemē, attiecīgi iekarošana izskatās kā taisnīga atribības akcija. Otrkārt, tā ir krievu meslu kundzība šajā reģionā, kas »juridiski« attaisno latgaļu pakļaušanu Polockai⁶⁷. Treškārt, tā ir Polockas zemes paplašināšanas »vēsturiskā nepieciešamība«: tā tiek skaidrota kolonizācijas teorijas ietvaros. Trešo iemeslu acīmredzot V. Daņiļevičs uzskata par galveno, jo Polockas zemes vēsture sākusies ar rietumu pierobežas teritoriju kolonizēšanu⁶⁸, kuru apturēja vācu kolonizācija⁶⁹. V. Daņiļevičs visai objektīvi atzīmē, ka kolonizēšanu pavadīja vietējo iedzīvotāju asimilēšana⁷⁰, jo pirms polockiešu atnākšanas šīs zemes apdzīvojuši latgaļi, bet Ludzas apriņķi – somu ciltis⁷¹. Asimilēšanas rezultātā Polockas un Latgales pierobežas joslā izveidojies jaukts iedzīvotāju etniskais sastāvs. V. Daņiļeviča ziņas par senajiem latgaļiem ir diezgan precīzas, bet jāņem vērā, ka latgaļus viņš attiecina uz lietuviešu (respektīvi, baltu) tautām un dažreiz latgaļus dēvē par lietuviešiem, bet citos gadījumos viņš šīs tautas atšķir⁷².

Lielu uzmanību V. Daņiļevičs veltī Koknesei un Jersikai, sīki raksturo to politisko vēsturi 12.–13. gadsimtā. Savdabīgi viņš interpretē Polockas kundzības saturu un izpausmes šajās latgaļu zemēs⁷³: Kokneses un Jersikas pili nodibinājuši Polockas kņazi, lai nodrošinātu savu kundzību pār lībiešiem un latgaļiem, tāpēc Koknesē un Jersikā vienmēr atradušies polockiešu garnizoni. Pakāpeniski šo piļu

zemes pārvērtās par dalienas kņazistēm, bet to pārvaldnieku (Vjačko un Visvalža) izcelsmi no Polockas kņazu nama V. Daņiļevičs uzskata par neapstrīdamu faktu⁷⁴. Autors saka, ka Jersikas un Kokneses kņaziem bija pilnīga patstāvība kā iekšējās lietās, tā arī starptautiskajās attiecībās, bet viņu varai bija pakļautas tikai nelielas teritorijas Kokneses un Jersikas apkārtnē, un latgaļu izcelsmes valdnieki pārvaldīja citas latgaļu zemes. V. Daņiļevičs sevišķi uzsver, ka »Jersikas un Kokneses valdnieki neapspieda iezemiešus un baudīja viņu (latgaļu – A. I.) mīlestību«⁷⁵. Visos sīkumos V. Daņiļevičs raksta par Kokneses un Jersikas pakļaušanu vāciešiem⁷⁶, interpretējot to kā krustnešu karu pret Polocku. Šai sakarā atkal parādās tēze par krievu un latgaļu kopīgām cīņām pret vācu iebrucējiem⁷⁷. Bet krustnešu ekspansijas iemeslu V. Daņiļevičs saskata vāciešu mēģinājumos pakļaut savai kontrolei Daugavas tirdzniecības ceļu⁷⁸.

V. Daņiļeviča pētījums liecina, ka vēsturiska darba objektivitāte ir tikai daļēji atkarīga no zinātnieka apzinīguma un viņa izmantotajiem avotiem. Ja gadījumā vēstures avotu interpretācija pakļaujas teorētiskās shēmas prasībām, pētījums pārvēršas par visai tendenciozu sacerējumu. V. Daņiļeviča interpretācijas ir tipiskas, jo līdzīgas interpretācijas sastopamas citos zinātniskajos un novadpētnieciskajos darbos par senās Latgales vēsturi. Dažos no tiem polemiskie mērķi dominē pār zinātniskiem uzdevumiem. Šai sakarā var minēt V. Lizlova grāmatu »Varjagu Krievzemes vēsture un krievu tautas cīņa pret latīņu propagandu tās teritorijā«⁷⁹.

Atsevišķos gadījumos autora piederība pie citas (piemēram, vācbaltu) historiogrāfiskās tradīcijas varēja zināmā mērā grozīt interpretāciju. Piemēram, krievu valodā publicētajā rakstā »Baltijas novads un tā iedzīvotāji pirms vāciešu ierašanās«⁸⁰ Rihters atkārtoti tēzi, ka Latgale bija pakļauta Polockai, bet tai pašā laikā uzsver, ka Polockas kņazi bijuši nevis krievi, bet skandināvi⁸¹. Visas pārējās atziņas par latgaļiem pilnīgi saskan ar krievu historiogrāfisko tradīciju, acīmredzot tāpēc, ka publikācija bija paredzēta krievu lasītājiem un tādejādi nevarēja runāt pretī vispāratzītajiem traktējumiem. Mināma vēl viena Rihtera atziņa: balstoties uz arheoloģisko avotu (monētu depozītu) analīzi, viņš izsaka minējumus par latgaļu ienākšanu Austrumlatvijā no Lietuvas 9.–11. gs. un par somu tautu izspiešanu no šīm zemēm⁸². Šo hipotēzi daļēji atbalstīja pētnieki 20. gadsimtā⁸³, kaut gan etniskie procesi Latvijas austrumdaļā bijuši daudz sarežģītāki.

Latgales vēsturei Livonijas laikmetā profesionālā historiogrāfija krievu valodā veltījusi fragmentāru uzmanību. Pārsvārā tie ir pētījumi, kuros atspoguļota Livonijas vēsture kopumā un aprakstīti notikumi, kas tieši ietekmēja situāciju Latgalē⁸⁴. Šo pētījumu vidū speciāli jāmin J. Češihina (1824–1888) darbs »Livonijas vēsture kopš senākajiem laikiem«⁸⁵. Neskatoties uz to, ka J. Češihins nebija vēsturnieks (viņš pabeidza Maskavas universitātes Matemātikas fakultāti), autoram izdevies radīt ļoti plašu un diezgan konsekventu pētījumu pozitīvisma historiogrāfijas garā. Tas būtībā neatšķiras no pētījumiem, kurus tajā laikā rakstīja daudzi akadēmiski izglītoti vēsturnieki. Notikumu rūpīgas un sīkas aprakstīšanas ziņā šis darbs atdarina S. Solovjova »Krievijas vēsturi«, taču tam trūkst apvienojošas idejas un kopīgas metodoloģiskas pieejas. Tāpēc vēstures faktus J. Češihins sakārto hronoloģiskā secībā, bet galveno uzmanību veltī valdniekiem (bīskapiem, mestriem utt.). Turklāt viņa intereses vienmēr bija saistītas ar Vidzemes un Kurzemes vēsturi, tāpēc Latgales vēstures jautājumi speciāli netiek pētīti. Bet tai pašā laikā šis darbs ļauj ievietot Latgales vēsturi plašākā vēstures kontekstā. Savu galveno darbu J. Češihins nepaspēja pabeigt: nākuši klajā septiņi laidieni, tajos Livonijas vēsture aprakstīta līdz 1479. gadam. J. Češihins bija pārliecināts slavofils, bet šie politiskie uzskati spilgti izpaužas nevis pētījumos, kas pretendē uz noteiktu zinātnisku līmeni, bet publicistiskajos rakstos. Piemēram, »Baltijas novada īsajā vēsturē«⁸⁶ (tajā aplūkota Baltijas vēsture no 1150. līdz 1881. gadam) viņš neatlaidīgi pamato domu, ka Baltijas pievienošana Krievijai bijusi neizbēgama un nepieciešama, lai nodrošinātu Baltijas tautu labklājību un atjaunotu Krievijas tiesības uz šo teritoriju⁸⁷. Šis populārais apcerējums liecina par autora diletantismu: apskatot seno latgaļu vēsturi⁸⁸, J. Češihins aprobežojas ar šabloniskiem izteicieniem par mesliem, par krievu kultūras misiju Latgalē utt.

Var redzēt, ka politiskā tendence vienmēr parādās Krievijas vēsturnieku darbos par Baltijas un Latgales vēsturi. Bet izņēmumi tikai apstiprina faktu, ka krievu historiogrāfija nevarēja pilnīgi norobežoties no oficiālās ideoloģijas. Raksturīgākais piemērs ir V. Novodvorska (1861–1923) monogrāfija »Cīņa par Livoniju starp Maskavu un Poliju (1570–1582). Vēsturiski kritisks pētījums«⁸⁹. V. Novodvorskis specializējās 16. gs. Polijas vēsturē, 1906. gadā šo monogrāfiju viņš aizstāvējis kā maģistra disertāciju. Tajā sīki

aplūkota karadarbības norise Latgales teritorijā Livonijas kara beigu posmā, tai skaitā Ivana IV Bargā karagājiens uz Livoniju 1577. gadā⁹⁰, Stefana Batorija panākumi un Dinaburgas ieņemšana⁹¹ utt. Monogrāfijas pašā sākumā autors sprauž mērķi – »tuvoties objektivitātes ideālam«, kas ir iespējams tikai pētījumos, kas dziļi, detalizēti un »kritiski« aplūko nelielas problēmas, balstoties uz visiem iespējamajiem avotiem. No pirmā acu uzmetiena, V. Novodvorskis konsekventi realizē šo pētniecisko uzdevumu, visos sikumos tēlojot kara gaitu, citējot vēstures avotus, ievērojot šīs problēmas historiogrāfiju. Bet pat tādā pieejā izpaužas politiskā tendence, jo, aprakstot notikumu norisi Latgalē, autors nemin faktus, kas liecina par krievu nežēlību, par Latgales postīšanu, Ivanu IV Bargo bieži vien tēlojot kā gudru valdnieku. Pilnīgi iespējams, ka autors faktus nenoklusē tiši, bet vienkārši cenšas izvairīties no notikumu un personu vērtēšanas.

Tieksme pēc augstākās objektivitātes nosaka arī G. Forstena (1857 – 1910) pētījumu ievirzi un saturu. Atsevišķi Latgales vēstures jautājumi pētīti viņa plašajā monogrāfijā »Baltijas jautājums 16. un 17. gadsimtā (1544 – 1648)«⁹². G. Forstens bija L. Rankes metodoloģijas piekritējs⁹³ un tāpēc galveno uzmanību veltīja starptautiskajām attiecībām, kariem, diplomātijas vēsturei. Šajā kontekstā viņš objektīvi tēlo Latgales vēsturi Livonijas kara⁹⁴ un poļu-zviedru kara gados (1600 – 1629)⁹⁵, nenoklusējot Latgales postīšanu. G. Forstena pētījumam piemīt viens būtisks trūkums: monogrāfijas lappusēs Latgales iedzīvotāji (un vispār – ierindas cilvēki) gandrīz neparādās, bet Latgale ir tikai teritorija (pat vietvārdu kopums), par kuru cīnās dažādas valstis. Patiesību sakot, tas pats trūkums Livonijas kara tēlošanā piemīt daudziem vēsturniekiem.

Parasti vēsturnieki skaidri apzinās, ka pilnīga objektivitāte vēstures pētīšanā nav sasniedzama. Tāpēc viņi atklāti pauž savu subjektīvo attieksmi pret vēstures problēmām, kā to dara A. Jasinskis (1864–1933) publicētajā publiskajā lekcijā »Senās Livonijas sabrukuma cēloņi«⁹⁶. Tērbatas universitātes profesors A. Jasinskis bija speciālists viduslaiku Čehijas vēsturē un ar Baltijas vēstures problēmām nodarbojās laiku pa laikam, bet minētajā darbā viņam diezgan pārlicinoši izdevies izskaidrot Livonijas valstiņu sabrukuma cēloņus. Livonijas karu par tādu cēloni viņš neuzskata. Vēsturnieks visai pamatoti apgalvo, ka sabrukums bija Livonijas feodālo valstiņu iekšējās iekārtas attīstības likumsakarīgs rezultāts. A. Jasinskis ar to domā pretrunas un pat naidīgas attiecības starp valdošo slāni

(respektīvi, vāciešiem) un Livonijas pamatiedzīvotājiem (respektīvi, latviešiem un igauņiem). Autors secina, ka vācu kundzībai Baltijā nebija sociālās un nacionālās bāzes, tāpēc Livonijas valstiņu sabrukums noticis acumirkli⁹⁷. Šis slēdziens balstās uz Livonijas vēstures konceptuālo pārskatu, kā arī uz tādiem avotiem, kā Baltazara Rusova hronika un Franca Nienstedes »Livonijas hronika«. Šķiet, ka autora uzskatus visvairāk ietekmējuši tieši Baltazara Rusova atsevišķi vērtējumi. A. Jasinskim izdevies pārlicinoši atklāt vienu no sabrukuma cēloņiem, bet šajā darbā objektīvā analīze savijas ar politizētajiem un ideologizētajiem spriedumiem, to saturs ir krievu valdības slavināšana Baltijā, jo tieši krievu valdība izrādīt vienādi »labvēlīgu attieksmi pret visiem pavalstniekiem, neatkarīgi no viņu tautības vai ticības⁹⁸. Rezultātā pētījums pārvēršas par Krievijas kundzības apoloģiju.

Neskatoties uz režīma apoloģiju, A. Jasinskis izrāda līdzjūtību pret Baltijas pamatiedzīvotājiem. To pašu noskaņojumu var sastapt arī citu vēsturnieku darbos. Bet, atšķirībā no A. Jasinska, viņu līdzjūtība nepārvēršas par Krievijas impērijas apoloģiju. Šai sakarā minami nedaudzi darbi, kuros tiek raksturots zemnieku stāvoklis 1861. g. reformas priekšvakarā, arī Latgalē.

Obligāto inventāru ieviešanas vēsturei (19. gs. 40.–50. g.) veltīts N. Vasiļenko raksts »Zemnieku jautājums dienvidrietumu un ziemeļrietumu novadā Nikolaja I laikā un inventāru ieviešana⁹⁹. Šajā rakstā tādas problēmas, kā obligāto inventāru sastādīšana Latgales muižās, muižnieku pretošanās inventāru ieviešanai u. c., aplūkotas plašā kontekstā, kas ļauj noskaidrot valdības politikas specifiku dažādās Krievijas guberņās. Innas Ignatovičas rakstā »Zemnieku nemieri¹⁰⁰ tiek pētīts zemnieku »neapmierinātības gars« 19. gs. 40.–50. gados un tā izpausmes: nemieri, pārcelšanās kustība – un 1847. gada pārcelšanās kustība Latgalē¹⁰¹. Jāpiezīmē, ka autore atziņas saskan ar profesora B. Brežgo un citu pētnieku atziņām¹⁰², bet, atšķirībā no B. Brežgo pētījuma, I. Ignatovičas darbā spilgti izpaužas nacionālistiskā ideoloģija. Gan N. Vasiļenko, gan I. Ignatovičas raksta ievirze nesaskan ar Latgales vēstures krievu historiogrāfijas maģistrālo virzienu, tie ir izņēmumi un neraksturo aplūkojamās historiogrāfiskās tradīcijas garu.

Latgales vēstures krievu historiogrāfijas ietvaros atsevišķi jānovērtē populārzinātniskie un publicistiskie darbi, kas veltīti Polijas un Lietuvas vēsturei un šajā kontekstā skar atsevišķus

Latgales vēstures jautājumus. Šo darbu autori bija akadēmiski izglītoti vēsturnieki, taču darbu problemātika »automātiski« nosacīja to politisko un ideoloģisko ievirzi, jo tā saucamais »Polijas jautājums« bija ne tikai »akadēmiskais« jautājums, bet arī ļoti aktuāla politiskā problēma. Pēc Polijas dalīšanām un poļu valsts iznīcināšanas sākās poļu nacionālās atbrīvošanās kustība, tās augstākās izpausmes bija poļu sacelšanās 1830.–1831. un 1863. gadā. Cīņā pret poļiem Krievijas impērijas valdība izmantoja gan vardarbību, gan ideoloģiskus līdzekļus. Krievijas oficiālā vēstures zinātne bija viens no šiem ideoloģiskajiem līdzekļiem: tai bija jāattaisno Polijas pievienošana Krievijai, jāpamato Krievijas impērijas tiesības uz poļu teritorijām, tai skaitā uz Vitebskas guberņas rietumdaļu – Latgali, nelabvēlīgā gaismā jāattēlo poļu muižniecība utt. Tikai nedaudzi vēsturnieki pretojās šim šovinistiskajam strāvojumam vēstures zinātnē. Izcilais krievu vēsturnieks V. Kļučevskis rakstīja: »Žečpospolitais rēgs, celdamies no tās (Polijas valsts – A. I.) vēsturiskā kapa, radīja tautas dzīvā spēka iespaidu. Varbūt, lai izbēgtu no naidīgām attiecībām ar tautu, būtu jāsauglabā tās valsts«¹⁰³. Taču lielākā daļa vēsturnieku kalpoja oficiālajai politikai.

Darbos par »Polijas jautājumu« Latgales vēstures problēmas ieņēma pieticīgu un vienlaikus diezgan svarīgu vietu, jo, tēlojot poļu muižniekus kā Latgales iedzīvotāju apspiedējus, akcentējot pārpoļošanas problēmu Latgalē, krievu historiogrāfija atrada jaunus argumentus Krievijas impērijas nacionālās politikas attaisnošanai. Oficiālās historiogrāfijas pārstāvis bija vēsturnieks P. Brjancevs (1845 – pēc 1906). Viņa darbiem ir kompilatīvs un publicistisks raksturs, tajos spilgti izpaužas autora klerikāli monarhistiskā un šovinistiskā pozīcija¹⁰⁴. Neskatoties uz universitātes izglītību (beidzis Kijevas universitātes Vēstures un filozofijas fakultāti), P. Brjancevs ar vēstures problēmu nopietnu pētīšanu nenodarbojās, bet popularizēja valdības pozīciju. Dažiem viņa darbiem ir principiāls raksturs, jo tajos ļoti konsekventi parādās Polijas un Lietuvas (daļēji arī Latgales) vēstures monarhistiskā, šovinistiskā interpretācija. Grāmatas »Lietuvas valsts vēsture kopš senākajiem laikiem«¹⁰⁵ un tās saīsinātā un vienkāršotā varianta »Senās Lietuvas un Rietumkrievijas apcerējums«¹⁰⁶ mērķis ir vēsturiskā perspektīvā parādīt lietuviešu nesaraucamo saistību ar krieviem. Jāņem vērā, ka, tēlojot situāciju Rietumkrievijā 19. gadsimtā, P. Brjancevs ar »lietuviešiem« domā gan latviešus (lielākoties latgaliešus), gan arī lietu-

viešus (*собственно литовцы*), bet, stāstot par senākiem laikiem, ar etnonīmu »lietuvieši« apzīmē arī latgaļus¹⁰⁷. Etnonīmu sajaukšanas dēļ rodas neskaidrības: dažreiz¹⁰⁸ grūti saprast, vai autors raksta par latgaļiem, vai par lietuviešiem.

P. Brjanceva galvenā tēze ir šāda: jau kopš senākiem laikiem latgaļi un lietuvieši izrādījuši tieksmi pēc »saplūšanas« (t. i., asimilēšanās) ar krievu tautu, bet šī tieksme visspilgtāk parādījusies pēc Polijas dalīšanās un Lietuvas un Latgales pievienošanas Krievijas impērijai¹⁰⁹. Autors argumentē šo tēzi vienkārši, pat primitīvi. Labu laiku pirms varjagu ataicināšanas (t. i., pirms 862. gada) sākusies krievu apmešanās latgaļu un lietuviešu apdzīvotajās teritorijās, vietējo iedzīvotāju pakļaušana krievu politiskajai kundzībai, krievu civilizācijas un kultūras iesakņošanās Latgalē un Lietuvā¹¹⁰. Bet 12. gadsimtā asimilācijas procesu pārtraukusi vācu agresija un Lietuvas un Latgales ilgstošā nošķiršana no Krievijas. Asimilācijas »dabiskais« process atsācies pēc Polijas dalīšanās, taču 18. gs. beigās un 19. gadsimtā šo procesu bremzēja poļi, poļu kultūras ietekme Lietuvā un Latgalē, polonizācijas politika, katoļticības pretdarbība krievu ietekmei. Attiecīgi P. Brjancevs ne tikai apsvēic 1830. – 1831. gada un 1863. gada poļu sacelšanās nežēlīgo apspiešanu, bet arī cildina Viļņas ģenerālgubernatora M. Muravjova politiku un konkrētos pasākumus Latgalē un Lietuvā¹¹¹: valsts iestāžu »attīrīšanu no poļu elementiem«, pareizticības izplatīšanu un pārkrievošanu (drukas aizliegumu). Pēc P. Brjanceva domām, šī politika pilnīgi atbilst latgaliešu un lietuviešu mūžsenām cerībām.

Tās pašas idejas paustas P. Brjanceva darbos, kas veltīti »Polijas jautājumam« 19. gadsimtā. Šajās publikācijās P. Brjancevs spriež par poļu nemieru cēloņiem, tos viņš saskata poļu mēģinājumos nodrošināt sev kundzību pār vietējiem iedzīvotājiem, kā arī mēģinājumos atjaunot neatkarīgo Poliju tās 1772. gada robežās¹¹². Sevišķi lielu uzmanību P. Brjancevs veltī poļu nemieriem 1863. gadā. Publicistiskajā apcerējumā »Poļu dumpis 1863. g.«, kuru autors sauc par »monogrāfiju«, atsevišķas nodaļas tēlo poļu sacelšanos Lietuvā un Baltkrievijā, tai skaitā – Vitebskas guberņā, Viļņas ģenerālgubernatora M. Muravjova darbību¹¹³. P. Brjancevs diezgan sīki apraksta sacelšanās gaitu Latgalē, nemiernieku plānus, Ā. Plātera vienības karadarbību, uzsver Latgales vecticībnieku lomu sacelšanās apspiešanā¹¹⁴. Bet grāmatas kulminācija ir M. Muravjova pārkrievošanas politikas apoloģija. Pat 19. gadsimtā P. Brjanceva

sacerējumiem nekādas zinātniskas nozīmes nebija, bet historiogrāfijas skatījumā šie darbi atklāj Krievijas oficiālās historiogrāfijas vispārīgo ievirzi un parāda vēstures zinātnes vietu un lomu nacionālās politikas īstenošanā.

Līdzīga idejiskā ievirze ir S. Šolkoviča sastādītajam rakstu krājumam divos laidienos, kuri nākuši klajā 1885. – 1887. gadā¹¹⁵. Šī krājuma autori ir pazīstami krievu vēsturnieki, bet tajā publicētie raksti bija uzrakstīti karstākajā poļu sacelšanās brīdī¹¹⁶ un tādējādi tie atspoguļo nevis problēmas zinātniskās izpētes rezultātus, bet gan valdības oficiālo pozīciju »Polijas jautājumā«. Visā visumā šie raksti ir krievu nacionālisma caurstrāvoti, par to liecina arī Viļņas ģenerālgubernatora M. Muravjova »Politiskās piezīmes par Ziemeļrietumu novadu«, kas publicētas šajā krājumā¹¹⁷. Šīs piezīmes būtībā ir memorandi, kurus M. Muravjovs iesniedza imperatoriem 1831., 1864. un 1865. gadā. Memorandos ģenerālgubernators attaisno savu darbību Lietuvā un Latgalē un skicē turpmākos pasākumus, kas, pēc viņa domām, būtu nepieciešami, lai pilnīgi atrisinātu »Polijas jautājumu«. Lielākā daļa iecerēto pasākumu bija saistīta ar pārkrievošanas politikas neatlaidīgu realizēšanu un pareizticības izplatīšanu. Šai sakarā M. Muravjovs uzsver savus panākumus poļu Inflantijā, un proti: drukas aizliegumu un skolu politiku¹¹⁸. Rodas iespaids, ka citu krājumā publicēto rakstu funkcija ir teorētiski pamatot M. Muravjova politiku. Tāpat kā P. Brjanceva darbos, šajā krājumā pamatošana balstās uz diviem argumentiem. Pirmais: poļu naidīgā attieksme pret krieviem, Krievijas valsti un pareizticību. Otrais: vietējo iedzīvotāju naidīgā attieksme pret poļu kundzību un viņu vēlēšanās »ieplūst« krievu tautā (asimilēties).

Otrā argumenta pamatošanai veltīts M. Kojaloviča (1828–1891) raksts »Tautas kustība Rietumkrievijā«¹¹⁹. Viņš piešķir sevišķi lielu nozīmi vecticībnieku kustībai Latgalē 1863. gadā, to interpretējot kā tautas kustību pret nacionālajiem spaidiem. Šķiet, ka vēsturnieks vispār neatšķir latgaliešus no baltkrieviem¹²⁰: tādu pieeju, bez šaubām, nosaka ideoloģiskie un politiskie nolūki, jo visu savu mūžu M. Kojalovičs nopietni nodarbojās ar Lietuvas, Polijas un Rietumkrievijas vēstures problēmām. M. Muravjova politiku attaisno un pamato arī A. Hilferdinga (1831–1872) raksts »Kur meklēt Polijas jautājuma atrisināšanu?«¹²¹. Tomēr, atšķirībā no M. Muravjova, A. Hilferdings ir pārliecināts, ka cīņā pret polonizācijas sekām Latgalē, Baltkrievijā un Lietuvā efektīvākais līdzeklis ir pamatskolas izglītī-

ba nacionālajās valodās¹²². Bet tādi izteicieni uzskatāmi par izņēmumiem un tāpēc tie nemaina krājuma vispārīgo ievirzi. Līdzīga nostāja ir daudziem citiem darbiem, kas publicēti 19. gs. beigās – 20. gs. sākumā¹²³. Tāda ievirze būtiski pazemina darbu zinātnisko līmeni.

Krievu profesionālajā historiogrāfijā ļoti pieticīgu vietu ieņem pētījumi par Latgales etnogrāfijas un vēsturiskās demogrāfijas jautājumiem. Starp demogrāfiskajiem pētījumiem varam minēt P. Keppena darbu »Devītā revīzija: Pētījums par Krievijas iedzīvotāju skaitu 1851. gadā«¹²⁴. Pētījuma novitāte un zinātniskā nozīme izriet no tā, ka Krievijas impērijā pirmā vispārējā tautas skaitīšana tika veikta tikai 1897. gadā, bet pirms tam demogrāfisku informāciju par atsevišķām sociālām un profesionālām grupām vākuši vai nu fiska nolūkā (tā saucamās »revīzijas« – dzimtcilvēku skaitīšana), vai militārā¹²⁵ un policejiskā nolūkā. P. Keppena darbs ir mēģinājums aptuveni noteikt Krievijas impērijas iedzīvotāju skaitu un to iedalījumu pēc dažādiem demogrāfiskiem rādītājiem. Balstoties uz visdažādākajiem statistikas avotiem, autors sniedz verificētus datus par Vitebskas guberņas iedzīvotāju teritoriālo, sociālo un daļēji nacionālo iedalījumu uz 1851. gadu¹²⁶. P. Keppena aprēķiniem var uzticēties, ņemot vērā, ka visnopietnāk viņš nodarbojās ar statistiku.

Latgales etnogrāfijas pētīšana krievu historiogrāfijas ietvaros sīki aplūkota H. Stroda darbā »Latgales etniskās vēstures pētījumi un avoti« (Rīga, 1989). Tajā sevišķi izcelta Krievu ģeogrāfiskās biedrības darbība, etnogrāfisko materiālu vākšanā un apzināšanā iesaistot vietējos skolotājus, ierēdņus un mācītājus¹²⁷. Ar Latgales latviešu etnogrāfiju speciāli nodarbojās Pēterburgas Universitātes privātdocents (1922.–1933. g. Kauņas universitātes profesors) E. Volters (1856 – 1941). 1882. un 1884. gada etnogrāfiskajās ekspedīcijās savāktos materiālus viņš publicēja krājumā »Materiāli Vitebskas guberņas latviešu cilts etnogrāfijai«¹²⁸. Krājuma sastādīšanā tika izmantoti arī Jāņa Pliekšāna, Jāņa Sproģa, Roberta Auninga, Pētera Stučkas u. c. savāktie materiāli. E. Voltera krājumu var droši uzskatīt par izņēmumu, jo krievu historiogrāfijā tas ir vienīgais akadēmiski izglītota pētnieka uzrakstītais darbs par Latgales etnogrāfiju. Kā redzēsīm, ar Latgales etnogrāfiju nodarbojās lielākoties amatieri.

Kopumā novērtējot krievu profesionālās historiogrāfijas ieguldījumu Latgales vēstures pētīšanā, vēlreiz uzsvērsim, ka Latgales vēs-

turi krievu vēsturnieki pētīja fragmentāri, galveno uzmanību veltījot senajai Latgalei, Livonijas karam un Krievijas impērijas politikai Latgalē 19. gadsimtā («Polijas jautājuma» kontekstā). Bet citi posmi un citi Latgales vēstures jautājumi palikuši novārtā. Par to, ka krievu historiogrāfija risināja vispirms politiskos un ideoloģiskos uzdevumus, liecina publicistisko darbu pārsvars. Zinātnisko pētījumu bija pavisam maz (V. Daņiļevska, V. Novodvorska, G. Forstena, E. Voltera darbi), taču arī tie tā vai citādi (pastarpināti) attaisnoja valdības politiku Latgalē.

Latgales vēstures popularizēšanā zināmi nopelni bija amatieriem, kurus var nosacīti saukt par novadpētniekiem. Viņi publicējuši diezgan daudz sacerējumu par Latgales dabu, vēsturi un etnogrāfiju, taču šiem darbiem nav kādas īpašas nozīmes vēstures zinātnes un vēsturiskās domas vēstures kontekstā, jo tie atkārtoto profesionālās vēstures zinātnes atziņas un vērtējumus. Tai pašā laikā daži no šiem darbiem saglabā vēstures avota nozīmi: šajās publikācijās ir ļoti daudz konkrētu ziņu par latgaliešu dzīvi un nodarbošanos, par paražām un tautas daiļradi 19. gadsimtā, par Latgales iedzīvotāju sociālo un nacionālo struktūru utt.

Par tipisku novadpētniecisku darbu var uzskatīt M. Bez-Korņiloviča grāmatu »Vēsturiskas ziņas par ievērojamākajām vietām Baltkrievijā«¹²⁹. Tā sākas ar īsu vēsturisku apcerējumu, tam seko atsevišķu vietu apraksti, tai skaitā »Dvinskas provinces« (respektīvi, Latgales) apraksts¹³⁰. M. Bez-Korņilovičs ieskicē Latgales vēstures kopainu, pēc tam stāsta par Daugavpils, Ludzas, Viļakas, Rēzeknes utt. vēstures nozīmīgākiem faktiem. Darbā minētie fakti, kā arī zemteksta piezīmes uzskatāmi rāda, ka M. Bez-Korņiloviča apcerējums sastāv no aizguvumiem: no N. Karamzina »Krievijas valsts vēstures«, J. A. Hilzena darba »Inflantija«, kā arī no atsevišķiem rakstiem periodikā. Bet faktu interpretācija un notikumu vērtējumi pilnīgi atbilst oficiālajai historiogrāfijai. Šai sakarā minama N. Čerņiševska recenzija par M. Bez-Korņiloviča darbu. N. Čerņiševskis saka, ka autors savācis ziņas no N. Karamzina un citu vēsturnieku darbiem, sakārtojis šīs ziņas un aprakstījis katras pilsētas vēsturi. N. Čerņiševskis piebilst, ka tāda grāmata ir diezgan noderīga »tiem, kuriem nav laba grāmatu krājuma par Krievijas vēsturi«¹³¹.

M. Bez-Korņiloviča darbu atgādina K. Slučevska sacerējums, kas uzrakstīts ceļojuma piezīmju žanrā¹³². Īpašu uzmanību autors veltī polonizācijas sekām un pareizticības stāvoklim Latgalē. Oficiālās historiogrāfijas interpretācijām un vērtējumiem konsekventi seko I.

Ļovs savā apcerējumā par Daugavpils cietoksni¹³³, it sevišķi stāstot par 1863. gada poļu sacelšanās norisi Daugavpils apkārtnē¹³⁴. Vēstures faktu krājuma ziņā šim apcerējumam ir zināma nozīme, jo acīmredzot dati par Daugavpils cietokšņa projektēšanu un celtniecību, par cietokšņa un tā garnizona vēsturi balstās uz kara resora arhīva avotiem, kurus autors diemžēl nemin.

Materiālu vākšanā un to popularizēšanā par Latgales dabu, etnogrāfiju un vēsturi liela nozīme bija Vitebskas guberņas Statistikas komitejai. Tā bija nodibināta jau 1836. gadā, bet reālu darbību uzsāka pēc »atkārtotas« nodibināšanas 1863. gadā¹³⁵. Kā liecina Statistikas komitejas gada pārskati, komitejas līdzstrādnieki vienlaikus nodarbojās ar daždažādām lietām, un proti: ar statistiku, arheoloģiju, etnogrāfiju, ģeogrāfiju, vēsturi utt.¹³⁶ Tāda interešu daudzpusība bija diletantiskās pieejas izpausme. Bet, no otras puses, ievērību pelnījušas Vitebskas guberņas Statistikas komitejas publikācijas. Šo publikāciju vidū vispirms minamas Vitebskas guberņas rokasgrāmatas (*Памятная книжка Витебской губернии*) par atsevišķiem gadiem. No 1861. līdz 1914. gadam tika izdotas 33 rokasgrāmatas (par 1861.–1869., 1878., 1881.–1890., 1895., 1898., 1900.–1905., 1908.–1910., 1912., 1914. g.)¹³⁷. Rokasgrāmatas satur plašu statistikas informāciju par guberņas iedzīvotāju sociālo, nacionālo un konfesionālo sastāvu, par nodarbošanās veidiem, par skolām, baznīcām un draudzēm, slimnīcām, rūpnīcām un fabrikām, par guberņas administratīvi teritoriālo iedalījumu u. tml. Šīs ziņas sakārtotas atbilstoši administratīvi teritoriālajām vienībām un aptver arī Latgales teritoriju. Katrā rokasgrāmatā ir guberņas un apriņķu ierēdņu saraksti (tā saucamie *Адрес-календари*). Dažas no rokasgrāmatām var uzskatīt par rakstu krājumiem. Tajos publicēti atsevišķi raksti, kas skar Latgales dabas, etnogrāfijas un vēstures jautājumus. Šos rakstus nevar pieskaitīt pie zinātniskiem pētījumiem, un to idejiskā un politiskā ievirze pilnīgi atbilst valdības oficiālajam viedoklim. Piemēram, līdz pat 19. gs. beigām etnogrāfiskajos apskatos sastopamas tēzes par Latgales latviešu valodas tuvumu krievu valodai¹³⁸, par vācu un poļu muižnieku despotismu Latgalē¹³⁹, kā arī par nacionālās (pārkrievošanas) politikas panākumiem pamatskolas izglītības jomā¹⁴⁰. Tai pašā laikā minētajos rakstos un citos etnogrāfiskajos apcerējumos¹⁴¹ atrodami vērtīgi etnogrāfiski novērojumi, kuri tomēr nepretendē uz zinātniskiem vispārinājumiem.

Ļoti lielu uzmanību Latgales dabas, vēstures un etnogrāfijas jautājumiem veltījis A. Sementovskis, kas 1863.–1880. gadā bija Vitebskas guberņas Statistikas komitejas sekretārs, un viņa darba turpinātājs A. Sapunovs, kas ieņēma to pašu amatu no 1901. līdz 1907. gadam un kopš 1913. gada. Viņi sagatavoja daudz analītisku rakstu un statistikas pārskatu Vitebskas guberņas rokasgrāmatām, bet viņu galvenie darbi nākuši klajā kā atsevišķi izdevumi.

A. Sementovskim nebija speciālas izglītības vēstures vai etnogrāfijas jomā, jaunībā viņš dienēja armijā, pēc tam bija mežzinis, bet kopš 1863. g. mērķtiecīgi nodarbojās ar novadpētniecību¹⁴². Dažiem viņa darbiem, piemēram, vēsturiski ģeogrāfiskajam aprakstam »Vitebska un Vitebskas guberņas apriņķu pilsētas«¹⁴³ (tajā atrodamas ziņas par Daugavpili, Rēzekni un Ludzu) trūkst patstāvības un oriģinalitātes pilsētu vēstures pētīšanā. Bet ziņām par pilsētu toreizējo stāvokli bija zināma novitāte, jo tās balstījās uz statistikas datiem, tai skaitā par saimniecisko dzīvi. A. Sementovska diletantisms pagātnes tēlošanā spilgti izpaužas viņa grāmatā »Vitebskas guberņas senatnes pieminekļi«¹⁴⁴ un šīs grāmatas atkārtotajā un papildinātajā izdevumā »Baltkrievijas senatnes pieminekļi«¹⁴⁵. Šajās grāmatās A. Sementovskis izvēlas ilustratīvo metodi Vitebskas guberņas (un tai skaitā Latgales) vēstures pieminekļu un senlietu aprakstīšanā. Aprakstāmos objektus viņš iedala grupās, kuras sakārto šādā secībā: »zemes« (respektīvi, arheoloģiskie) pieminekļi, pils un pilskalni, atsevišķi atradumi (senlietas), akmens laikmeta pieminekļi, akmeņi ar seniem uzrakstiem, Vitebskas guberņas baznīcas, baznīcu senlietas. Vēsturnieka skatījumā A. Sementovska darbs ir vēstures avotu (plašāk – vēstures liecību) apskats, bet nav saprotama autora loģika senatnes pieminekļu sakārtošanā, jo A. Sementovskis neievēro ne hronoloģisko principu, ne tipoloģisko principu. Tāpēc A. Sementovska darbs daļēji apgādina ceļvedi vai rokasgrāmatu, kurā aprakstīti atsevišķi Latgales pagātnes pieminekļi¹⁴⁶: pilskalni Rēzeknes un Ludzas apriņķī, atsevišķi arheoloģiskie atradumi, vecā Dinaburgas pils, Ludzas pils. Seno pieminekļu aprakstiem ir tīri kompilatīvs raksturs. Piemēram, senās Dinaburgas pils vēstures aprakstīšana¹⁴⁷ balstās galvenokārt uz Ā. Plātera rakstu, kas bija publicēts rakstu krājuma »Rubon« 3. sējumā (1843. g.). Plašiem citātiem tiek pievienoti autora paša spriedumi, kuriem ir visai diletantisks raksturs. Jāsaka, ka pat tādām haotiskām aprakstošam darbam ir skaidri ideoloģiska ievirze, kas atbilst oficiālās his-

toriogrāfijas garam. Tāpēc nodaļā par Vitebskas guberņas baznīcām A. Sementovskis min tikai pareizticīgo baznīcas, bet nodaļā »Baznīcu senlietas« galvenā uzmanība veltīta krustiņiem, kuri liecina par pareizticības agru izplatīšanos Ludzas un Daugavpils apriņķī¹⁴⁸.

Ja vēstures izziņāšanā A. Sementovskim nebija panākumu, tad latgaliešu etnogrāfijas jomā viņam ir zināmi nopelni. Kā piemēru varam minēt viņa apcerējumu »Vitebskas guberņas etnogrāfisks apskats«¹⁴⁹. Atšķirībā no Vitebskas guberņas rokasgrāmatās publicētajiem rakstiem (tie jau minēti piezīmēs), šim A. Sementovska darbam ir ne tikai aprakstošs, bet daļēji arī konceptuāls raksturs. Krievijas oficiālā zinātne par galveno kritēriju etniskās piederības noteikšanai uzskatīja ticību (konfesionālo pazīmi), attiecīgi visus pareizticīgos bieži vien uzskatīja par krieviem. Turpretī A. Sementovskis, pamatojot savu pieeju Vitebskas guberņas etnogrāfisko jautājumu pētīšanai, atsakās no šīs mērauklas, jo, pēc viņa domām, lai noteiktu cilvēka tautību, jāievēro vairākas pazīmes, un proti: dzimtā valoda (tā ir pati galvenā pazīme), nacionālā pašidentificēšanās, tautas vēsturiskie likteņi, dzīves veids, tautas raksturs, politiskās simpātijas¹⁵⁰. Balstoties uz šīm pazīmēm, kā arī uz plašiem statistikas datiem un etnogrāfiskiem novērojumiem, A. Sementovskis aplūko galvenās etniskās grupas Vitebskas guberņā, tai skaitā Latgales latviešus¹⁵¹. Šajā apskatā A. Sementovskis atsakās no dažiem mītiem, kas bija plaši izplatīti krievu historiogrāfijā 19. gadsimtā. Viņš polemizē ar zinātniekiem (valodniekiem), kuri aizstāvēja teoriju par slāvu un »lietuviešu« (respektīvi, baltu) tautu kopīgo izcelsmi¹⁵². Savā etnogrāfiskajā apskatā A. Sementovskis sniedz drošus statistikas datus par latgaliešu skaitu dažādos Vitebskas guberņas novados, par etnogrāfiskām robežām, kas atdala latgaliešus no citām tautām. Balstoties uz Vitebskas guberņas Statistikas komitejas savāktajām ziņām, kā arī uz latviešu dainu interpretāciju un A. Adlera atziņām¹⁵³, A. Sementovskis apraksta latgaliešu raksturu, vispirms atzīmējot tādas nacionālā rakstura īpašības kā mikstsirdība, piekāpība, paklausība, mīlība, bet tai pašā laikā – naidis pret vāciešiem. Taču A. Sementovska sacerējumam bija ne tikai izziņāšanas nolūki. Grāmatas sākumā autors uzsver, ka etnogrāfijas pētīšanu modinājusi situācija, kas izveidojusies Rietumkrievijā pēc 1863. g. poļu sacelšanās¹⁵⁴. Lai atrisinātu »Polijas jautājumu« un cīnītos pret poļu valodas, kultūras un katoļticības ietekmi, valdībai bija vajadzīga droša informācija par

etnisko situāciju Vitebskas guberņā¹⁵⁵. Tāpēc nav nejaušība, ka latgaliešu etnogrāfijas apskata beigās A. Sementovskis konstatē, ka katoļu garīdznieku ietekmes dēļ latgalieši »maz pārkrievjušies«, un izsaka cerību, ka, pateicoties valdības pasākumiem, latgalieši »ātri iekļūs krievu saimē«¹⁵⁶.

A. Sapunova pieeja Latgales vēsturei būtiski neatšķiras no A. Sementovska pieejas. Neskatoties uz to, ka A. Sapunovs publicējis diezgan daudz darbu, tajos aprakstīto vēstures faktu klāsts ir pastāvīgs un pāriet no vienas grāmatas otrā. A. Sapunova priekšstats par Latgales vēsturiskajiem likteņiem pilnīgi atbilst oficiālajai historiogrāfijai. Autora attieksme pret Latgales vēsturi koncentrēti parādās darbā »Vitebskas Baltkrievijas vēstures apcerējums«¹⁵⁷: līdz pat 13. gs. Daugavas vidustece un augštece, kā arī zemes Daugavas apkaimē piederējušas Polockas kņaziem¹⁵⁸, bet vietējie iedzīvotāji maksājuši viņiem meslus. Polockieši nodibinājuši dalienas kņazistes Koknesē un Jersikā, kuras 13. gs. sākumā atņēmuši krustneši, rezultātā sākusies ilgstoša cīņa par šo zemju atgūšanu. Katrīna II, balstoties uz Krievijas »mūžsenām un neapstrīdamām tiesībām uz Rietumu novadu«¹⁵⁹, Latgali pievienoja Krievijas impērijai, bet pēc tam sākās cīņa pret poļu kundzības sekām. Šīs interpretācijas sastopamas katrā A. Sapunova darbā un tādējādi tās nosaka šo darbu idejisko ievirzi.

Raksturīgākais darbs, kas parāda A. Sapunova spējas pētīt vēstures jautājumus un atveidot vēstures procesu, ir viņa apcerējums »Poļu Inflantijas vēsturiskie likteņi«. Tas bija publicēts gan atsevišķā brošūrā¹⁶⁰, gan arī krājumā »Vitebskas guberņas Inflantijas apriņķu apraksts«¹⁶¹. Apcerējumam, kurš publicēts minētajā krājumā, pievienots etnogrāfisks un statistikas apraksts par Dinaburgas, Rēzeknes un Ludzas apriņķi¹⁶², kā arī Deilidoviča apcerējums »Lubāna ezers«.

Apcerējums »Poļu Inflantijas vēsturiskie likteņi« ir lielākoties kompilatīvs darbs. Tas balstās uz daudziem vēsturiskiem pētījumiem. Visintensīvāk A. Sapunovs izmanto N. Karamzina »Krievijas valsts vēsturi«, G. Manteifela un A. Hilzena darbus. Laiku pa laikam viņš arī atsaucas uz S. Solovjova, J. Češihina u. c. vēsturnieku pētījumiem. Taču jāsaka, ka A. Sapunovs vienmēr dod priekšroku nevis zinātniskām monogrāfijām, bet populārzinātniskiem sacerējumiem. Tāpēc viņš sevišķi intensīvi izmanto vēsturnieka D. Ilovaiska darbus (D. Ilovaiskis rakstīja mācību grāmatas skolām, un viņa

pētījumi ļoti atgādina mācību grāmatas), neskatoties uz to, ka bija pieejami nopietni darbi, kuros tās pašas problēmas aplūkotas augstākā zinātniskā līmenī. Dažreiz A. Sapunovs atsaucas uz vēstures avotiem («Pagājušo gadu vēsturi» un Indriķa hroniku), taču vēstures avotiem nav patstāvīgas lomas šajā darbā, tie parasti tiek izmantoti kā ilustratīvais materiāls, lai pamatotu autora tēzes, kas bija aizgūtas no oficiālās historiogrāfijas. Tāda pieeja avotiem un literatūrai nosaka darba sekundāro, nepatstāvīgo raksturu. Diezgan secīgi un detalizēti aprakstot galvenos notikumus no 11.–12. gadsimta līdz 1772. gadam, A. Sapunovs iekļauj Latgales vēsturi Krievijas vēstures kontekstā un noliedz Latgales patstāvīgu vēsturisko eksistenci. Ar īpašu patosu viņš apraksta Latgales »atkalapvienošanos« ar savu »māti« Krieviju¹⁶³, kas vainago Latgales neparasto vēsturi. Kā kompilācija izskatās arī A. Sapunova »Vēsturiskās ziņas par pilsetām un ievērojamām vietām tā saucamajā poļu Inflantijā«¹⁶⁴, jo šīs ziņas ņemtas no Ā. Plātera, G. Manteifela, M. Bez-Korņiloviča un J. Češihina sacerējumiem. Šķiet, ka A. Sapunova darbam varēja būt noteikta nozīme, jo viņš sakopojis daudzus faktus un tādējādi izveidojis vispārīgu priekšstatu par Latgales vēsturi.

Apcerējumā »Poļu Inflantijas vēsturiskie likteņi« minētos faktus A. Sapunovs izmanto savā grāmatā »Rietumu Dvina (Daugava): Vēsturiski ģeogrāfisks apskats«¹⁶⁵. Stāsts par Latgales pagātni¹⁶⁶ dažviet burtiski sakrīt ar minēto apcerējumu. Zināma novitāte ir nodaļai, kura aplūko Daugavas tirdzniecības ceļa nozīmi kopš senākiem laikiem¹⁶⁷. Visā visumā šī grāmata uzskatāmi rāda, ka A. Sapunovs bija nevis vēsturnieks, bet drīzāk ģeogrāfs, jo grāmatas daļas, kas balstās uz plašu ģeogrāfisko materiālu, liecina par autora kompetenci tieši šajā jomā. A. Sapunova vēsturisko sacerējumu vidū minams arī apcerējums »Vitebskas guberņas seno un jaunāko laiku pieminekļi«¹⁶⁸. Struktūras ziņā šis darbs atgādina A. Sementovska ceļvedi »Vitebskas guberņas senatnes pieminekļi«. Bet, atšķirībā no A. Sementovska, A. Sapunovs sīkāk raksta par Latgales pilīm¹⁶⁹, tomēr arī šajā apcerējumā autors izrāda novadpētniecisku pieeju.

A. Sapunova darbu vidū var minēt tikai vienu publikāciju, kura daļēji atbilst 19. gs. vēstures zinātnes prasībām. Tā ir plaša recenzija par F. Keislera monogrāfiju, kas veltīta krievu kundzībai Baltijā 12.–13. gadsimtā¹⁷⁰. Šajā recenzijā A. Sapunovs cenšas apgāzt trīs galvenās tēzes, uz kurām balstās F. Keislera pētījums. Pirmā tēze:

krievu meslu kundzībai Baltijā nebija noturīga, pastāvīga rakstura. Otrā tēze: 1210. g. Polockas kņazs bija spiests atteikties no jebkādām tiesībām uz Livoniju – un samierinājies ar šo faktu. Trešā tēze: krievu kundzība Baltijā nebija saistīta ar pareizticības mērķtiecīgu izplatīšanu. A. Sapunovs plaši izmanto dažādus avotus (tai skaitā Indriķa hroniku, Vecāko Livonijas Atskaņu hroniku, Krievzemes hronikas u. c.) un zinātnisko literatūru, bet savu argumentāciju veido pēc Krievijas oficiālās historiogrāfijas parauga. Tāpēc argumentācijas vadmotīvs ir spriedumi par Livoniju kā par Krievijas »īpašumu« kopš senākajiem laikiem¹⁷¹.

A. Sapunovam ir zināmi nopelni arheogrāfijā. Viņš sagatavojis un nopublicējis piecus avotu krājumus »Vitebskas senatne«. Tajos atrodami atsevišķi Latgales vēstures avoti, piemēram, statistikas dati par Vitebskas guberņas iedzīvotājiem (1808. g.)¹⁷², uniātu baznīcu un garīdznieku saraksti (1839. g.)¹⁷³, dokumenti, kas raksturo karadarbību Latgales teritorijā Livonijas kara laikā un Pirmā Ziemeļu kara laikā (1656. g.). Šo dokumentu publikāciju pavada A. Sapunova apcerējums par Maskavas valsts cīņām pret Lietuvu un Poliju 14.–17. gadsimtā¹⁷⁴. Dokumentu publikācijas arheogrāfiskais līmenis nav augsts, lielākoties tie ir izvilkumi no nopietnām avotu publikācijām, kas nākušas klajā Maskavā un Pēterburgā.

Svarīgi Latgales vēstures avoti (piemēram, Indriķa hronika¹⁷⁵ un Baltazara Rusova hronika¹⁷⁶) bija publicēti krievu valodā Rīgā. Taču arī šīs publikācijas neatbilda 19. gadsimta arheogrāfijas līmenim. Kvalitatīvu publikāciju vidū varam minēt krājumus »Vēsturiski juridiskie materiāli«, kuros publicēja avotus, kas glabājās Vitebskas Centrālajā arhīvā. Krājuma atsevišķos laidienos atrodami dokumenti par Latgali, piemēram, Sigismunda III privilēģija Dinaburgas jezuītu kolēģijai (1600. g.)¹⁷⁷, 17.–18. gs. inventāri¹⁷⁸ u. c. Dokumenti tika publicēti oriģinālvalodā, ievērojot arheogrāfijas noteikumus. Taču šie krājumi jāuzskata par izņēmumu, jo parasti avotu publikācijām bija diletantisks (respektīvi, novadpētniecisks) raksturs.

Visā visumā novadpētnieku darbi liecina, ka novadpētniecība nespēja sasniegt profesionālās vēstures zinātnes līmeni. Interpretācijas un faktoloģijas ziņā novadpētnieciskie darbi atkārtoja un atdarināja zinātniskos pētījumus. Patiesību sakot, dažu vēsturnieku profesionāļu uzrakstītie darbi (it sevišķi publicistiskie sacerējumi) bieži vien tuvojās novadpētnieciskajiem apcerējumiem. Tāpēc Latgales vēstures pētīšanā robeža starp diletantismu un profesionālismu ir pavisam plāna un caurlaidīga.

Novērtējot krievu historiogrāfijas nozīmi Latgales vēstures pētīšanā, varam atzīmēt, ka tai bija atsevišķi panākumi jaunu vēstures faktu noskaidrošanā un jaunu vēstures avotu ieviešanā zinātniskajā aprītē. Bet lielākoties šī historiogrāfiskā tradīcija attaisnoja Krievijas impērijas politiku Latgalē un līdz ar to pazemināja savu zinātnisko līmeni. Dažas pamattēzes, kas bija izvirzītas 19. gs. krievu vēsturnieku darbos, tika nodotas nākošām pētnieku paaudzēm, un proti: tēze par Latgales un latgāliešu nesaraujamo vēsturisko saistību ar Krieviju un krieviem, tēze par latgāļu un krievu kopīgām cīņām pret vācu un poļu agresiju, tēze par krievu kundzības labvēlīgumu Latgalē. Šīs tēzes tika atjaunotas 20. gadsimtā PSRS marksistiskajā historiogrāfijā, bet šo tēžu atblāzma redzama pat jaunākajā krievu historiogrāfijā – 20. gadsimta beigās.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Priekšstatu par krievu historiogrāfijas attīstību 18.–20. gs. veido šādi apkopojoša rakstura pētījumi: Иконников В. С. Опыт русской историографии. – Киев, 1891. – Т. I, ч. 1–2; Киев, 1908. – Т. II, ч. 1–2; Коялович М. О. История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям. – Минск, 1997. – 688 с. (1901. g. izdevuma atkārtota publikācija); Рубинштейн Н. Л. Русская историография. – Москва, 1941. – 659 с.; Вернадский Г. В. Русская историография. – Москва, 1998. – 448 с.; Saharovs A. PSRS vēstures historiogrāfija: Pirmspadomju periods. – Rīga, 1982. – 206 lpp.

² Počs K., Poča I. Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā (līdz 1945. gadam). – Rēzekne, 1993. – 12. lpp.; Zeile P. Latgales kultūras vēsture. Programma – konspekts. – Rēzekne, 1996. – 19. lpp.; Strods H. Latgales etniskās vēstures pētījumi un avoti. – Rīga, 1989. – 15., 17. lpp.

³ Коялович М. О. История русского самосознания... – С. 32–33.

⁴ Татищев В. Н. История Российская: Часть I // Собрание сочинений в 8 томах. – Москва, 1994. – Том 1. – С. 83.

⁵ Turpat. – I daļa, I sēj. – 208. lpp.; Татищев В. Н. История Российская: Часть II // Собрание сочинений в 8 томах. – Москва, 1995. – Том II. – С. 77, 241, 264–265; Татищев В. Н. История Российская: Часть II // Собрание сочинений в 8 томах. – Москва, 1995. – Том III. – С. 119, 152, 153, 180, 185, 250, 260.

⁶ Turpat. – II daļa, II sēj. – 265. lpp.

⁷ Turpat. – I daļa, I sēj. – 358. lpp.

⁸ Turpat. – 352., 438. lpp.

⁹ Turpat. – II daļa, III sēj. – 201.–203., 258., 259. lpp.

¹⁰ Turpat. – I daļa, I sēj. – 229., 358. lpp.

¹¹ Turpat. – 229. lpp.

¹² Turpat. – 253. lpp.

¹³ Turpat. – 80. lpp.

¹⁴ Turpat. – 228. lpp.

¹⁵ Turpat. – 247. lpp.; II daļa, III sēj. – 188., 260. lpp.

¹⁶ Turpat. – II daļa, III sēj. – 209.–210., 263. lpp. u. c.

¹⁷ Карамзин Н. М. История государства Российского: Репринтное воспроизведение издания 1842 - 1844 гг. - Москва, 1988. - Книга 1: Тома I, II, III, IV. - (Раздельная пагинация); Москва, 1989. - Книга 2: Тома V, VI, VII, VIII. - (Раздельная пагинация); Москва, 1989. - Книга 3: Тома IX, X, XI, XII. - (Раздельная пагинация); Москва, 1988. - Книга 4: Ключ, или Алфавитный указатель, составленный П. М. Строевым. - (Раздельная пагинация).

¹⁸ Turpat. - 1. grāmata. - IX lpp.

¹⁹ Turpat. - 1. grāmata. - X lpp.

²⁰ Turpat. - 1. grāmata, I sēj. - 124., 148. sl., 493. piezīme; 1. grāmata, III sēj. - 53.-54. sl.

²¹ Turpat. - 1. grāmata, II sēj. - 13. sl.

²² Turpat. - 1. grāmata, III sēj. - 53., 70., 113. sl., 116. piezīme; 1. grāmata, IV sēj. - 157. sl., 336. piezīme.

²³ Turpat. - 1. grāmata, III sēj. - 90., 105.-106., 113.-117. sl., 200. piezīme; 1. grāmata, IV sēj. - 21. sl. u. c.; 2. grāmata, VI sēj. - 103.-106., 189.-190., 197.-199. sl., 547. piezīme utt.

²⁴ Turpat. - 1. grāmata, III sēj. - 85.-88. sl.

²⁵ Turpat. - 2. grāmata, VIII sēj. - 164., 175.-176., 185.-186. sl., 509. piezīme; 3. grāmata, IX sēj. - 41., 69., 150., 155., 188. sl., 127., 442., 462. piezīme.

²⁶ Turpat. - 1. grāmata, II sēj. - 13. sl.

²⁷ Turpat. - 1. grāmata, III sēj. - 90. sl.

²⁸ Turpat. - 1. grāmata, II sēj. - 13. sl.; 1. grāmata, III sēj. - 53. sl.

²⁹ Turpat. - 3. grāmata, IX sēj. - 207. sl.

³⁰ Turpat. - 1. grāmata, I sēj. - 80. piezīme.

³¹ Turpat. - 51.-54. sl., 202. piezīme.

³² Кешен П. О происхождении, языке и литературе литовских народов. - СПб., 1827. - 106 стб.

³³ Turpat. - 4. sl.

³⁴ Turpat. - 19., 33. sl.

³⁵ Turpat. - 48. sl.

³⁶ Turpat. - 33.-34. sl.

³⁷ Венелин Ю. И. Окружные жители Балтийского моря, то есть Леты и славяне. - Москва, 1846. - 76 с.

³⁸ Славяноведение в дореволюционной России. - Москва, 1979. - С. 98.

³⁹ Венелин Ю. И. Окружные жители... - С. 11-34.

⁴⁰ Turpat. - 38.-55. lpp.

⁴¹ Turpat. - 30. lpp.

⁴² Turpat. - 10. lpp.

⁴³ Соловьев С. М. История России с древнейших времен: В 29-ти томах // Сочинения в 18-ти книгах. - Москва, 1988-1995. - Книги I-XV. (Katrā grāmata tiek publicēti S. Solovjova *Vēstures divi sējumi.*)

⁴⁴ Соловьев С. М. Псков и Ливония // Сочинения в 18-ти книгах. - Москва, 1998. - Книга XXII дополнительная: Работы разных лет. - С. 42-81.

⁴⁵ Sk. sīkāk: Ключевский В. О. Сергей Михайлович Соловьев // Сочинения в 9-ти томах. - Москва, 1989. - Т. VII. - С. 303-345; Иллерицкий В. Е. Сергей Михайлович Соловьев. - Москва, 1980. - С. 44-91; Цимбаев Н. Сергей Соловьев. - Москва, 1990. - С. 206-277.

⁴⁶ Соловьев С. М. История России... - Книга II, т. 4. - С. 631.

⁴⁷ Turpat. - I grāmata, 1. sēj. - 56. lpp.

⁴⁸ Turpat. - 58. lpp.

- ⁴⁹ Turpat. – 65., 72. lpp.
- ⁵⁰ Turpat. – 62.–63. lpp.
- ⁵¹ Ключевский В. О. Курс русской истории. Часть 1 // Сочинения в 9-ти томах. – Москва, 1987. – Т. I. – С. 39–41, 49–52.
- ⁵² Любавский М. К. Историческая география России в связи с колонизацией. – СПб., 2000. – 302 с. (Atkārtotais izdevums, pirmo reizi grāmata publicēta 1909. gadā.)
- ⁵³ Соловьев С. М. История России... – Книга I, т. 2. – С. 618; Книга I, т. 1. – С. 117.
- ⁵⁴ Turpat. – III grāmata, 5. sēj. – 243. lpp.; III grāmata, 6. sēj. – 483. lpp.
- ⁵⁵ Turpat. – I grāmata, 1. sēj. – 112. lpp.
- ⁵⁶ Turpat. – I grāmata, 2. sēj. – 628. lpp.; II grāmata, 3. sēj. – 150., 335. lpp.; V grāmata, 10. sēj. – 642.–644. lpp.; VI grāmata, 11. sēj. – 46.–47. lpp. u. c.
- ⁵⁷ Turpat. – I grāmata, 2. sēj. – 610.–616., 619.–620. lpp.
- ⁵⁸ Turpat. – II grāmata, 3. un 4. sēj.
- ⁵⁹ Turpat. – III grāmata, 6. sēj.
- ⁶⁰ Turpat. – V grāmata, 10. sēj.; VI grāmata, 11. sēj.
- ⁶¹ Turpat. – XIV grāmata, 28. sēj. – 3. un 4. nodaļa.
- ⁶² Turpat. – I grāmata, 2. sēj. – 613. lpp. J. Zuša redakcijā šī tēze kļuvusi par stūrakmeni Latgales vēstures marksistiskajā historiogrāfijā. Sk.: Zutis J. Krievijas un Baltijas tautu cīņas pret vācu agresiju. – Rīga, 1948. – 47 lpp.
- ⁶³ Данилевич В. Е. Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV столетия. – Киев, 1896. – XVII, 260 с.
- ⁶⁴ Turpat. – 8.–9. lpp.
- ⁶⁵ Sk. sīkāk: Zeids T. Senākie rakstītie Latvijas vēstures avoti (līdz 1800. gadam). – Rīga, 1992. – 49.–50., 53. lpp.
- ⁶⁶ Данилевич В. Е. Очерк истории... – С. 128.
- ⁶⁷ Turpat. – 112.–113., 120. lpp. u. c.
- ⁶⁸ Turpat. – 7. lpp.
- ⁶⁹ Turpat. – 10. lpp.
- ⁷⁰ Turpat. – 4. lpp.
- ⁷¹ Turpat. – 46. lpp.
- ⁷² Turpat. – 112., 129. lpp.
- ⁷³ Turpat. – 113.–114. lpp.
- ⁷⁴ Turpat. – Piezīme Nr. 132: 121. lpp.; piezīme Nr. 143: 125. lpp.
- ⁷⁵ Turpat. – 113. lpp.
- ⁷⁶ Turpat. – 120.–127. lpp.
- ⁷⁷ Turpat. – 134. lpp.
- ⁷⁸ Turpat. – 114.–115. lpp.
- ⁷⁹ Лызлов В. История земли Воряжской Руси и борьба русского народа с латинскою пропагандою в пределах ее. – Вильно, 1886. – 326 с. Šī grāmata vispusīgi raksturota: Počs K., Poča I. Ieskats Latgales vēstures historiogrāfijā... – 14.–15. lpp.
- ⁸⁰ Рихтер. Прибалтийский край и его население до прибытия немцев // Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. – Рига, 1876. – Том 1. – С. 1–35.
- ⁸¹ Turpat. – 13., 16.–17. lpp. Līdzīga novirzīšanās no krievu oficiālās historiogrāfijas interpretācijām sastopama darbā: Арбузов Л. А. Очерки истории Лифляндии, Эстляндии и Курляндии / перевод с немецкого. – СПб., 1912. – С. 8.

- ⁸² Рихтер. Прибалтийский край... - С. 10-11.
- ⁸³ Zinātniskās atskaites sesijas materiāli par arheologu un etnogrāfu 1988. un 1989. gada pētījumu rezultātiem. Arheoloģija. - Rīga, 1990. - 81. lpp.
- ⁸⁴ Sk., piemēram: Арбузов Л. А. Очерк истории... - VI, 296 с.; Бунге Ф. Г. Орден меченосцев // Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. - Рига, 1879. - Том II. - С. 16-43; Гильдебранд Г. Немецкая контора в Полоцке // Там же. - С. 44-80.
- ⁸⁵ Чешихин Е. В. (автор указан в 3 томе). История Ливонии с древнейших времен. - Рига, 1884. - Т. I. - 399 с.; Рига, 1885. - Т. II. - 464 с.; Рига, 1887. - Т. III. - 160 с.
- ⁸⁶ Чешихин Е. В. Краткая история Прибалтийского края. - 2-е издание. - Рига, 1894. - VI, 73 с.
- ⁸⁷ Turpat. - 60. lpp.
- ⁸⁸ Turpat. - 3.-7. lpp.
- ⁸⁹ Новодворский В. Борьба за Ливонию между Москвою и Речью Посполитой (1570-1582): Историко-критическое исследование. - СПб., 1904. - II, 304, 49 с.
- ⁹⁰ Turpat. - 42.-64. lpp.
- ⁹¹ Turpat. - 84. lpp.
- ⁹² Форстен Г. В. Балтийский вопрос в XVI и XVII столетиях (1544-1648). - СПб., 1893. - Т. 1: Борьба из-за Ливонии. - XV, 717 с.; СПб., 1894. - Т. II: Борьба Швеции с Польшей и Габсбургским домом (30-летняя война). - IX, 630 с.
- ⁹³ Кан А. С. Историк Г. В. Форстен и наука его времени. - Москва, 1979. - С. 99.
- ⁹⁴ Форстен Г. В. Балтийский вопрос... - Т. I. - С. 92, 106-107, 242, 670-673 и др.
- ⁹⁵ Turpat. - II sēj. - 169.-170. lpp. u. c.
- ⁹⁶ Ясинский А. Н. Причины падения древней Ливонии: Публичная лекция. - Юрьев, 1898. - 32 с.
- ⁹⁷ Turpat. - 28.-29. lpp.
- ⁹⁸ Turpat. - 32. lpp.
- ⁹⁹ Василенко Н. П. Крестьянский вопрос в Юго-Западном и Северо-Западном крае при Николае I и введение инвентарей // Великая реформа: Русское общество и крестьянский вопрос в прошлом и настоящем. - Москва, 1911. - Том IV. - С. 94-109.
- ¹⁰⁰ Игнатович И. И. Крестьянские волнения // Великая реформа. - Москва, 1911. - Том III. - С. 41-65.
- ¹⁰¹ Turpat. - 55.-56. lpp.
- ¹⁰² Sal. ar: Брежго Б. Р. Очерки по истории крестьянских движений в Латгалии 1577-1907. - Рига, 1956. - С. 65-75; Слупский Ф. О волнении помещичьих крестьян Витебской губернии в 1847 году // Памятная книжка Витебской губернии на 1866 год. - Витебск, 1866. - С. 99-118.
- ¹⁰³ Ключевский В. О. Курс русской истории. Часть V // Сочинения в 9-ти томах. - Москва, 1989. - Т. V. - С. 56.
- ¹⁰⁴ Славяноведение в дореволюционной России... - С. 86.
- ¹⁰⁵ Брянцев П. Д. История Литовского государства с древнейших времен. - Вильна, 1889. - XII, 659 с.
- ¹⁰⁶ Брянцев П. Д. Очерк Древней Литвы и Западной России. - Издание 2-е. - Вильна, 1896. - VI, 150 с.
- ¹⁰⁷ Брянцев П. Д. История Литовского государства... - С. 7-9.

¹⁰⁸ Turpat. – 7.–79., 585.–660. lpp.

¹⁰⁹ Turpat. – 6. lpp.

¹¹⁰ Turpat. – 78.–79., 84. u. c. lpp.

¹¹¹ Turpat. – 637.–659. lpp.

¹¹² Брянцев П. Д. Очерк состояния Польши под владычеством русских императоров после падения ее до 1830 года, или до первого восстания поляков: Оттиск Виленского календаря на 1896 год. – Вильна, 1895. – С. 6; Брянцев П. Д. Восстание поляков в 1830 и 1831 г. г.: Оттиск из Виленского календаря на 1897 год. – Вильна, 1896. – С. 5–6.

¹¹³ Брянцев П. Д. Польский мятеж 1863 г. – Вильна, 1892. – VIII, 263 с. Sk.: 143.–187. lpp. un 187.–250. lpp.

¹¹⁴ Turpat. – 179.–180. lpp. Sk. arī: Брянцев П. Д. Очерк состояния Польши... – С. 641.

¹¹⁵ Сборник статей, разъясняющих Польское дело по отношению к Западной России/ составил С. Шолкович. – Вильна, 1885. – Вып. I. – XV, 325 с.; Вильна, 1887. – Вып. II. – XXXVII, 493 с.

¹¹⁶ Turpat. – II laid. – VI lpp.

¹¹⁷ Муравьев М. Н. Три политические записки о Северо-Западном крае // Сборник статей, разъясняющих... – Вып. II. – С. 298–320.

¹¹⁸ Turpat. – 313., 320. lpp.

¹¹⁹ Коялович М. Народное движение в Западной России // Сборник статей, разъясняющих... – Вып. II. – С. 377–394.

¹²⁰ Turpat. – 392.–393. u. c. lpp.

¹²¹ Гильфердинг А. Ф. В чем искать разрешения Польскому вопросу? // Сборник статей, разъясняющих... – Вып. I. – С. 19–39.

¹²² Turpat. – 36. lpp.

¹²³ Sk., piemēram: [Петров Н. И., Мальшевский И. И.] Белоруссия и Литва: Исторические судьбы Северо-Западного края – СПб., 1890. – XXIV, 376, 183 с.; Корнилов А. А. Русская политика в Польше со времени разделов до начала XX века: Исторический очерк. – Пг., 1915. – 93 с.; Лаппо И. И. Западная Россия и ее соединение с Польшею в историческом прошлом: Исторические очерки. – Прага, 1924. – 229 с.

¹²⁴ Кепшен П. Девятая ревизия. Исследование о числе жителей в России в 1851 году. – СПб., 1857. – XVIII, 298 с.

¹²⁵ Без-Корнилович М. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Витебская губерния. – СПб., 1852.

¹²⁶ Кепшен П. Девятая ревизия... – С. 27–28.

¹²⁷ Strods N. Latgales etniskās vēstures pētījumi un avoti. – Rīga, 1989. – 15., 17.–18. lpp.

¹²⁸ Вольтер Э. А. Материалы для этнографии латышского племени Витебской губернии. – СПб., 1890. – Ч. I: Праздники и семейные песни латышей. – XIV, 386, XIII с. Šo krājumu sīki raksturo prof. H. Strods: Latgales etniskās vēstures... – 22.–23. lpp.

¹²⁹ Без-Корнилович М. О. Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений к ней же относящихся. – СПб., 1855. – VIII, 356 с.

¹³⁰ Turpat. – 52.–69. lpp.

¹³¹ Чернышевский Н. Г. Полное собрание сочинений. – Москва, 1947. – Т. 3. – С. 446–447.

¹³² Случевский К. К. По Северо-Западу России. – СПб., [1897]. – Том II: По Западу России. – С. 129–139.

¹³³ Львов И. Н. Крепость-склад Двинск: Историческая справка. – Двинск, 1915. – 114 с.

- ¹³⁴ Turpat. – 88.–96. lpp.
- ¹³⁵ Сапунов А. Исторический очерк 50-летия Витебского Губернского Статистического Комитета (22 сентября 1863 – 22 сентября 1913 г.). – Витебск, 1913. – С. 4, 9.
- ¹³⁶ Sk., piemēgam: Сементовский А. Отчет Витебского губернского статистического комитета за 1865 г. – Витебск, 1866. – 22 с.
- ¹³⁷ Сапунов А. Исторический очерк 50-летия... – С. 12–22, 30.
- ¹³⁸ Сементовский А. Беглый статистический очерк природы и населения Витебской губернии // Памятная книжка Витебской губернии на 1881 г. – Витебск, 1881. – С. 130; Романов Е. Общий очерк Витебской губернии // Памятная книжка Витебской губернии на 1898 год. – Витебск, 1898. – С. 104.
- ¹³⁹ Описание Динабургского, Режицкого и Люцинского уездов // Памятная книжка Витебской губернии на 1887 г. – Витебск, 1887. – С. 49–50.
- ¹⁴⁰ Исторический и статистический очерк Витебской губернии: Краткий очерк крестьянского дела со дня объявления положения 19 февраля 1861 года // Памятная книжка Витебской губернии на 1886 г. – Витебск, 1886. – С. 20, 25–26.
- ¹⁴¹ Сементовский А. Озера и торговля рыбой в Витебской губернии // Памятная книжка Витебской губернии на 1878 год. – Витебск, 1878. – С. 99–141; Сементовский А. Убытки населения Витебской губернии от волков и к вопросу о способах истребления их// Там же. – С. 191–217.
- ¹⁴² Сапунов А. Исторический очерк 50-летия... – С. 27.
- ¹⁴³ Сементовский А. М. Витебск и уездные города Витебской губернии. – СПб., 1865. – 139 с. *Sk. ar: Без-Корнилович М. О. Исторические сведения...; Витебская губерния: Историко-географический и статистический обзор / под ред. В. М. Долгорукова. – Витебск, 1890. – Вып. I: История, природа, население, просвещение. – 387 с.*
- ¹⁴⁴ Сементовский А. Памятники старины Витебской губернии. – СПб., 1867. – VI, 74 с.
- ¹⁴⁵ Сементовский А. М. Белорусские древности. – СПб., 1890. – Вып. I. – XI, 136 с.
- ¹⁴⁶ Turpat. – 29.–31., 34.–36., 41.–46., 64., 71., 75. lpp.
- ¹⁴⁷ Turpat. – 41.–44. lpp.
- ¹⁴⁸ Turpat. – 128.–129. lpp.
- ¹⁴⁹ Сементовский А. Этнографический обзор Витебской губернии. – СПб., 1872. – 69 с.
- ¹⁵⁰ Turpat. – 3. lpp.
- ¹⁵¹ Turpat. – 27.–50. lpp.
- ¹⁵² Turpat. – 27.–28. lpp. (*zemteksta piezīme*).
- ¹⁵³ Адлер А. Заметки о латышах трех лифляндских уездов Витебской губернии: Латыши в Витебской губернии // Виленский сборник. – Вильна, 1869. – Т. 1. – XXIII, 281 с. *Sk.: Počs K., Poča I. Ieskats Latgales vēstures historiogrāfjā... – 17. lpp.*
- ¹⁵⁴ Сементовский А. Этнографический обзор... – С. 1.
- ¹⁵⁵ Strods H. Latgales etniskās vēstures pētījumi.. – 17. lpp.
- ¹⁵⁶ Сементовский А. Этнографический обзор... – С. 50.
- ¹⁵⁷ [Сапунов А.] Исторический очерк Витебской Белоруссии. – [Витебск], [б. г.]. – 37 с. (Отдельный оттиск из Трудов Витебской ученой архивной комиссии). *Šis darbs publicēts arī krājumā: Полоцко-Витебская старина. – Витебск, 1911. – Кн. 1. – С. 1–37. А. Sapunova darbu historiogrāfiskais vērtējums: Počs K., Poča I. Ieskats Latgales vēstures historiogrāfjā... – 13.–14. lpp.*
- ¹⁵⁸ [Сапунов А.] Исторический очерк Витебской... – С. 12–13. *Sk. ar: Сапунов А. Двинские или Борисовы камни. – Витебск, 1890. – С. 31.*

- ¹⁵⁹ [Сапунов А.] Исторический очерк Витебской... - С. 29.
- ¹⁶⁰ Сапунов А. М. Инфлянты: Исторические судьбы края, известного под именем Польских Инфлянт. - Витебск, 1886. - 38 с.
- ¹⁶¹ Описание Инфлянтских уездов Витебской губернии: В историческом, этнографическом и статистическом отношении. Составлено в 1886 г. - [Витебск], [1886]. - С. 3-38.
- ¹⁶² Turpat. - 39.-76. lpp. Apraksta autors nav uzrādīts. Šis apraksts arī publicēts Vitebskas guberņas rokasgrāmātā: Памятная книжка Витебской губернии на 1887 г. - Витебск, 1887.
- ¹⁶³ Описание Инфлянтских уездов... - С. 19.
- ¹⁶⁴ Turpat. - 22.-35. lpp.
- ¹⁶⁵ Сапунов А. Река Западная Двина: Историко-географический обзор. (С карты, планами и рисунками). - Витебск, 1893. - IV, 512, LXIX с.
- ¹⁶⁶ Turpat. - 433.-469. lpp.
- ¹⁶⁷ Turpat. - 263.-359. lpp.
- ¹⁶⁸ Сапунов А. Памятники времен древних и новейших в Витебской губернии. - Витебск, 1903. - 96 с. (Приложение к Памятной книжке Витебской губернии на 1903 г.)
- ¹⁶⁹ Turpat. - 52.-88. lpp.
- ¹⁷⁰ Сапунов А. Разбор сочинения Фр. фон Кейслера «Окончание первоначального русского владчества в Прибалтийском крае в XIII столетии». [Рецензия]. - СПб., 1898. - 54 с. (Отдельный оттиск из отчета о XXXVIII присуждении наград графа Уварова.)
- ¹⁷¹ Turpat. - 22. lpp.
- ¹⁷² Витебская старина / составил и издал А. Сапунов. - Витебск, 1883. - Т. I. - С. 433-436.
- ¹⁷³ Turpat. - 438.-445. lpp.
- ¹⁷⁴ Витебская старина / составил и издал А. Сапунов. - Витебск, 1885. - Т. IV, Ч. 1: Полоцкое воеводство под властью Иоанна Васильевича Грозного (1563-1580). - IV, 76, 274 с.; Т. IV, Ч. 2: Полоцкое и Витебское воеводства под властью царя Алексея Михайловича (1654-1667). - 394, XII с.
- ¹⁷⁵ Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. - Рига, 1876. - Т. I. - С. 65-285.
- ¹⁷⁶ Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. - Рига, 1879. - Т. II. - С. 157-404; Рига, 1880. - Т. III. - С. 123-352.
- ¹⁷⁷ Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской, хранящихся в центральном архиве в Витебске / под ред. Д. И. Довгялло. - Витебск, 1901. - Вып. 29. - С. 110-112.
- ¹⁷⁸ Историко-юридические материалы... - Витебск, 1903. - Вып. 31. - С. 1-440.

IV. LATGALES VĒSTURE POĻU AUTORU DARBOS

Poļu autoru, tajā skaitā arī vēsturnieku, uzmanības lokā Latgale nonāca pēc tās iekļaušanas Polijas-Lietuvas apvienotās valsts (no 1569. gada – Žečpospolita) sastāvā 16. gadsimta vidū. Taču notikumus Livonijā kopumā poļu vēsturnieki piemin jau kopš 15. gadsimta, lai gan nesniedz ziņas par šo zemi un tās iedzīvotājiem. Tādas ziņas nesniedz arī poļu vēstures tēvs Jans Dlugošs (1415–1480)¹. 16. gadsimta pirmajā pusē parādās jau sīkākas ziņas par Livoniju. Bernharda Vapovska (1450–1535) hronikā var atrast vispārējos vilcienos diezgan pareizu šīs zemes aprakstu. Tas ievietots viņa hronikas otrajā grāmatā². Apraksta veids liecina, ka tas sastādīts pēc kartes, iespējams tās, ko viņš pats bija sastādījis 1533. gadā, taču tā ir pazudusi bez vēsts. Tagadējais Latgales reģions šajā aprakstā tieši nefigurē.

Kā pirmo no poļu vēsturniekiem, kurš kaut daļēji ir aprakstījis arī Latgales pilsētas, jāmin Martinu Beļski (Marcim Bielski) (1495–1575)³. Viņš savu Vispasaules vēstures aprakstu sāk ar Noasa laikiem un balstās gan uz Bībeli, gan grieķu un romiešu darbiem. M. Beļskis savā hronikā veikli pratis savienot apgabala vēsturi ar ģeogrāfiju, sniedzot turklāt arī etnogrāfiska rakstura ziņas. Viņa vēstures astotā grāmata no 333. lpp. ir veltīta Polijas karalistes vēsturei, kurā runā gan par poļu, gan citu tautu izcelšanos. Tiek pieminēti arī prūši, kuri esot nākuši no vāciešiem. Savukārt prūši esot ar lietuviešiem viena tauta, bet kuri (kurši) gan esot vienas tautas ar vecajiem prūšiem, taču esot nākuši no Norvēģijas⁴. Šīs grāmatas 11. nodaļā M. Beļskis īsumā ir aprakstījis Livonijas atrašanās vietu – starp Lietuvu, Maskavas valsti un Zviedriju. Viņš raksta, ka pirms vācu ierašanās tur bijusi vienkārša tauta, kas ieguvusi daudz medus un vaska⁵. Vācieši Livonijas teritorijā ieradušies tad pat, kad Prūsijā. Tiek īsi aprakstīta bīskapa Meinarda ierašanās Daugavas lejtecē, bīskapa Bertolda un citu bīskapu darbība. Autors stāsta par piļu būvi, iedzīvotāju kristīšanu. M. Beļskis nosauc un īsumā raksturo

Livonijas pilsētas un pilis, t. sk. arī Ludzu, Rēzekni. Par Daugavpili viņš raksta, ka tur esot pils un pilsēta, kurā vienmēr dzīvojot komturs. Viņš vairāk pakavējas pie jautājuma par Livonijas pievienošanu Žečpospolitai. Stāsta, ka pēdējais Livonijas krustnešu ordeņa mestrs esot lūdzis palīdzību no Polijas karaļa Zigismunda Augusta. Livonija nonākusi Žečpospolitas rokās Livonijas kara rezultātā, kurā piedalījās arī Krievija un Zviedrija. Tiek raksturots Livonijas un tās pilsētu saimnieciskais stāvoklis, kā arī Rīgas tiesības⁶. M. Beļskis sniedz arī vietējo tautu valodu aprakstu. Livoniešu, respektīvi latviešu valodu viņš ir raksturojis kā krievu un lietuviešu valodas sajaukumu. Ilustrācijai ievietota »Tēvreize« tādā valodā, kādā runājuši tolaik laukos⁷. Šī valoda, spriežot pēc lietoto vārdu fiksētās izrunas, ir kaut kas vidējs starp mūsdienu literāro latviešu valodu un latgaliešu idiomu.

Trīs gadus vēlāk Kenigsbergā izdots Marcina Kvjatkovska Livonijas zemju apraksts⁸, tas atkārtoti tika iespiests Krakovā 1889. gadā kopā ar citu minētā autora darbu⁹. Šajā samērā īsajā aprakstā blakus materiāliem par citām Livonijas pilsētām ir ziņas par Daugavpili, Rēzekni, Ludzu un Viļaku.

Tālāk jāmin gandrīz 100 gadus vēlāk dzīvojušā Dagdas muižnieka Inflantijas kņazistes kastelāna Jana Augusta Hilzena (1702–1767)¹⁰ darbs par Inflantijas, respektīvi Livonijas vēsturi no pagānisma laikiem līdz 18. gadsimta vidum¹¹. Sava darba ievadā J. A. Hilzens raksta, ka Inflantijas vēsturē esot »daudz baltu plankumu, robu, noklusējumu un sagrozījumu«¹². Arī Inflantijas muižnieki līdz šim par šīs zemes izzināšanu savas kūtrības dēļ maz rūpējušies un vienkārši nezinot tās vēsturi. Vācu valodas nezināšanas dēļ tie nezinot arī to mazumiņu, kas atrodams hronikās par Inflantijas vēsturi. Autors darba ievadā tāpat aizrāda, ka Polijas muižnieku vecā aristokrātija Inflantijas muižniecību lielā mērā – kā margināli provinciālu – ignorējusi, lai gan to pārstāvēt senas un lielas dinastijas pat no 13. gadsimta. Tāpat viņš noraida apgalvojumus, ka poļi Inflantiju ieguvuši nevis ar dokumentētu līgumu palīdzību, bet gan ar zobenu. »Patiesībā,« uzsver autors, »Žečpospolitai Livonija tika pievienota ar likumīgu traktātu palīdzību, tātad var teikt, pēc pušu brīvas gribas, nevis ar zobenu, jo Livonija bija tik sairusi, ka te zobenam nebija ko darīt. Visa tā rezultātā veidojās Inflantijas pilsoņu tiesības, viņu privilēģijas«¹³. Lai šīs privilēģijas zinātu, esot jāzina vēsture, kas dodot iespēju saredzēt, kādas parādības, ieražas, likumības ir

saglabājušās no senākiem laikiem un kuras laika gaitā nomainītas ar jauniem likumiem, galvenokārt notiekot Inflantijas inkorporācijai Žečpospolitā. J. A. Hilzens īpaši uzsver nolīgumus, kas noslēgti starp karali Zigmundu Augustu un inflantiešiem, kuri balstījušies uz konstitūciju, ko nedrīkstot pārkāpt. Tāpat tiek aizrādīts, ka privilēģijas Inflantijas muižniekiem no Žečpospolitas tikušas dotas pirms pamiera ar zviedriem un tās nerunājot pretī Olivas pakta nolikumam. Savukārt visi šļahtas labumi, kuri bijuši vācu Livonijas ordeņa lēņu tiesību mantojums, ar Zigmunda Augusta privilēģijām tikuši koriģēti¹⁴. Tieši šo privilēģiju uzsvēršana ir ļoti zīmīga, jo to identitāti pēc 100 gadiem apstrīdēja Zviedrijas karalis. Šis jautājums kļuva par politiskās cīņas objektu starp Zviedrijas karali un Vidzemes bruņniecību¹⁵.

Savukārt pēc nepilniem 400 gadiem tas izraisīja asas domstarpības starp latviešu un vācu vēsturniekiem. Kā Zviedrijas karalis Kārlis XI 17. gadsimtenī, tā latviešu vēsturnieki 20. gadsimtenī apstrīdēja šīs privilēģijas eksistenci, tāpēc ka tās oriģinālu, ko esot parakstījis Zigmunds Augusts, neviens nav redzējis. Kad Kārlis XI pieprasīja, lai bruņniecība šo privilēģiju, uz ko tā pretendē, uzrāda, tās pārstāvji paskaidroja, ka oriģināls esot pazudis. Norakstos saglabātā privilēģija ir sastādīta kā karaļa akcepts Livonijas dižciltīgo kārtu pārstāvju lūgumam. Lūgums sakārtots 26 pantos. Daļa no šiem pantiem bija iestrādāta citos valsts tiesību aktos¹⁶. Taču J. A. Hilzens šo privilēģiju autentitāti neapstrīd un līdz ar to faktiski uzstājas kā vācu bruņniecības apoloģēts un tās pēcteču interešu aizstāvis. Par sava darba mērķi autors izvirzījis ienest skaidrību strīdīgajos jautājumos, publicējot arī nozīmīgākos likumus, nolīgumus latīņu valodā, kādā tie arī tikuši sacerēti. Tāpat tiek solīts izklāstīt notikumus, lai »vairotu zināšanas par šo zemi, ļaudīm, pilsoņiem, politisko attīstību, gan par pamatiedzīvotājiem, sākot no senajiem pagānības laikiem, un īpaši par Inflantijas muižniecības augstdzimtigajām dinastijām. Par tās asinīm apliecināto vīrišķību, slavu, veikumu un arī privilēģijām. Sevišķi viņiem mans darbs sniegs skaidru un cienīgu atbalstu. Tas palīdzēs senās mājās aizstāvēt savas tiesības«¹⁷. Tāpēc šajā apcerējumā, kurš vairāk līdzinās hronikai, liela uzmanība ir veltīta gan vācu bruņnieku cīņām Baltijā, gan muižnieku privilēģijām un cīņai par to aizstāvēšanu¹⁸.

Autors atzīmē, ka ziņas smēlies no Livonijas hronistiem, kuru vidū min Tillemanu Bredenbachu, Dionisiju Fabritiusu, Baltazaru Rusovu, Salomonu Henningu, Laurentiju Milleru, Frideriku Kelchu

u. c.¹⁹ Darba sākumā autors pakavējas pie nosaukuma *Inflantija*, vāciski *Liefland*, izcelšanās, apskatot dažādas versijas, kas it kā saistītas ar kāda romieša Publiusa Libona vai Prūsijas hercoga dēla Livona Vanduta vārdu²⁰. Pēc paša J. A. Hilzena domām, nosaukums cēlies no seno iedzīvotāju libiešu jeb līvu nosaukuma, jo esot sastopams arī uzvārds no tiem laikiem – Līvens. Savukārt libiešus viņš identificē ar venediem, aizrādot, ka Baltijas jūra senatnē saukusies par »Sinus Venedicus« un ka vēl esot pilsētu nosaukumi *Venden* un *Vindav* u. c.²¹ Darbā īsumā aprakstīts libiešu dzīves veids, paražas un reliģija. Kristietību šajā zemē centušies ieviest kaimiņi gan no Rietumiem, gan Austrumiem. Samērā sīki apskatīta vācu tirgotāju, misionāru un beidzot arī krustnešu ierašanās libiešu un latgaļu apdzīvotajās teritorijās. J. A. Hilzens stāsta par bīskapa Meinharda ierašanos 1192. gadā ar bruņiniekiem un darbību minēto cilšu teritorijā²². Šajā darbā ir ievietota pāvesta Celestīna III 1193. gada maija vēstule Meinhardam latīņu valodā²³. Tālāk J. A. Hilzens apraksta bīskapa Bertolda darbību, viņa cīņu ar libiešiem un bojā eju. Viņš apgalvo, ka 1196. gadā Bertolds esot licis pamatakmeni Rīgai, taču esot uzbrukuši pagāni un to nolīdzinājuši līdz ar zemi²⁴. Rīgas nocietinājumu būvi pabeidzis bīskaps Alberts Brukshovs 1202. gadā. Rīgas vārda izcelšanos J. A. Hilzens saista ar latīņu vārdu »pole vay«²⁵.

J. A. Hilzens apraksta krustnešu cīņas ar igauņiem, krieviem, lietuviešiem, min katra Zobenbrāļu ordeņa mestra darbību, atsevišķu piļu būvi, piemēram, Kreitzburgas (Krustpils) būvi 1229. gadā²⁶, kā arī ordeņa strīdus ar Rīgas pilsētu. Par tagadējās Latgales pakļaušanu un citu piļu būvi autors neraksta.

Zināmu uzmanību Hilzens savā darbā veltī mēģinājumiem 13. gadsimta vidū uzspiest kristietību Lietuvai un Mindouga vai Mindauga viltībai cīņā pret šiem mēģinājumiem²⁷. Notikumiem kaimiņzemēs autors pievēršas arī vēlākajos gados. Viņš raksta par Polijas karaļa Vladislava Lokieteka dēla precībām ar Lietuvas lielkņaza meitu Aldoni, kura 1347. gadā ieradusies Krakovā un tikusi nosaukta par Annu. Pēc tam lietuvieši esot atbrīvojuši no gūsta 24 000 poļu un kopīgi ar poļiem nopostījuši Mazoviju²⁸. Tiek pieminēts 1348. gads, kad Dānija atdeva ordenim zemes Igaunijā – Rēveli, Narvu un trīs provinces²⁹.

14. gadsimteņa otrā puse un 15. gadsimteņa sākums raksturots kā Vācu ordeņa cīņu laiks ar Lietuvas lielkņazisti un Poliju, kurās

nereti piedalījās arī Livonijas ordenis. Autors īsi apraksta arī lielāko šī perioda kauju pie Tanenbergas, kurā esot piedalījušies no krustnešu puses 80 000 karotāju, bet no pretinieku puses 150 000–180 000 karotāju, ieskaitot tatārus. J. A. Hilzens min, ka šajā kaujā krituši 40 000 krustnešu³⁰. Tomēr Vācu ordenis arī vēlākos gados iejaucies Lietuvas iekšējās ķildās, līdz tas 1454. gadā ticis pakļauts Polijai.

15. gadsimteņa otrajā pusē Livonijā turpinājās ķildas starp ordeni un Rīgas arhibīskapu, kam J. A. Hilzens ir veltījis zināmu uzmanību. Šajā laikā nopietnāki kļuva Maskavas lielkņazistes draudi Livonijai. Autors apraksta mestra Valtera Pletenberga panākumus cīņā pret krieviem³¹.

J. A. Hilzens apskata luterānisma ideju izplatīšanos Livonijā 16. gadsimteņa sākumā, ko sludinājuši no Pomerānijas izdzītie luteriņi. Viņš raksta, ka tajā laikā daudzi Prūsijas krustneši lauzuši solījumu un apprecējušies. Rīgā maz esot palicis ticīgo, tikuši izformēti klosteri, izņemot cisterciešu klosteri pie Marijas Magdalēnas baznīcas, ko vadījusi ievērojama un cienījama klostera priekšiece Adelbeida de Vrangelna. Beigās šajā klosterī palikušas tikai četras mūķenes, no kurām viena – Anna Tofele – noturējusies klosterī līdz Stefana Batorija laikiem³².

Situācija Livonijā 16. gadsimteņa pirmajā pusē tiek raksturota kā ļoti laba – »kā paradīzē«³³. Autors ir diezgan sīki uzskaitījis, kādas pils tajā laikā piederēja Rīgas arhibīskapiem un citiem bīskapiem, kā arī mestram un ordeņa zemākajiem dienestiem. Latgalē arhibīskapam piederēja Krustpils (Kreycburg) un Viļakas pils (Margenhauz), bet ordenim – Daugavpils (Dynaborka), kā komturijas pils, un Rēzeknes (Rzežycas) fogtijas pils Rēzeknē un Ludzā (Lucyn)²⁹. Arī ievērojamākām muižnieku dzimtām bijusi viena vai vairākas pils. Veiksmīga tirdzniecība caur Livonijas ostām, 50 gadus ilgais miers ar Maskavas valsti nodrošinājis bagātību Livonijas valdniekiem. Taču no šiem labumiem tikai nedaudz nonācis valsts kasē. Visi ierēdņi, komendanti u. c. centušies iedzīvoties. Arī Baznīcai nodokļi nav bijuši jāmaksā. J. A. Hilzens atzīst, ka tikai zemnieki nīkuši zem smagā jūga un varējuši paļauties vienīgi uz savu kungu³⁴.

Piecdesmit gadu miers iemidzinājis livoniešu modrību, un drīz nācis Dieva sods par atteikšanos no Dieva (autors, acīmredzot, ir domājis reformāciju – *K. P.*) un par izlaidību. Krievi esot tīkojuši pēc livoniešu bagātības. Turklāt mestri neesot laiduši cauri Livonijai meistarus no Vācijas braukt strādāt uz Krieviju. Ivana IV laikā

iebrukuma briesmas kļuvas reālas, kad 1553. gadā, pēc 50 gadu miera līguma termiņa izbeigšanās, cars izvirzījis savas prasības Tērbatas bīskapijai³⁵. Kamēr risinājušās diplomātiskās aktivitātes un strīdi starp ordeni un arhibīskapu par veicamajiem pasākumiem, kā brīdinājuma zīme 1555. gadā parādījusies briesmīga komēta³⁷.

J. A. Hilzens diezgan sīki apraksta t. s. koadjutoru karu, kurā virsroku guva ordeņa mestrs Firstenbergs. Viņš ieņēmis visus Rīgas arhibīskapa īpašumus, bet pašu kopā ar viņa koadjutoru (palīgu un mantinieku) saņēmis gūstā un ieslodzījis: vienu – Abzeles, otru – Šmetines pilī. Kara laikā ticis nogalināts Polijas karaļa Sigismunda Augusta sūtnis Kaspars Ladzkis, kurš ticis sūtīts pie Rīgas arhibīskapa. Rēzeknes fogts Verners shal de Bells esot viņu noķēris, ievainojis, un tas esot miris. Dānijas karaliene Kristīne III un Polijas karalis pieprasījuši, lai arestētie – arhibīskaps un koadjutors – tiktu atbrīvoti un atdoti tiem viņu īpašumi. Poļi turklāt esot savākuši pie Pasvāles Radzivila vadībā 100 000 vīru lielu karaspēku, draudot ar iebrukumu. Poļi vēl prasījuši 60 000 tāleru izmaksu segšanai par karaspēka savākšanu, kā arī, lai Rēzeknes stārasts (fogts) Verners Viļņā publiski lūdzot karalim piedošanu par sūtņa Ladzka nogalināšanu. Turklāt Verneram bijis jāzvēr, ka Ladzkis nav nogalināts pēc viņa pavēles. Poļi tāpat prasījuši, lai Valmieras līgums pret arhibīskapu tiktu atcelts. Ordeņa mestrs, izpildot šos noteikumus, atbrīvojis arhibīskapu un koadjutoru, atdevis tiem Rīgas atslēgas un pavadījis tos līdz vietai, kur arhibīskaps pieņēmis pilsētnieku un muižnieku zvērestu, piedaloties Meklenburgas kņazam Vilhelmam un poļu karaļa sūtniem. Savukārt mestrs bijis spiests ierasties poļu karaspēka nometnē ar 300 ievērojamākiem bruņiniekiem un atvainoties karalim. Tikusi panākta vienošanās par Livonijas un Lietuvas lielkņazistes robežu precizēšanu. Vienlaicīgi esot parakstīts līgums par kopīgu aizsardzību pret Maskavu. Sigismunds Augusts to parakstījis gan tikai kā Lietuvas lielkņazs. Abas puses zvērējušas uzticību līgumam³⁸.

Neskatoties uz šiem līgumiem un Tērbatas bīskapijas piekāpšanos, Ivans IV 1558. gadā tomēr iebrucis Livonijā, izmantojot arī tatāru vienības. Krievu karaspēks laupījis un dedzinājis, bērnus, sievietes un meitenes aizvedot sev līdz. 1559. gadā Vilhelms Firstenbergs atteicies no mestra amata, un viņa vietā nācis Gothards Ketlers, kurš lūdzis palīdzību gan Vācijas ķeizaram, gan poļu karalim. Ķeizars nespējis palīdzēt, bet Polijas karalis vilcinājies. Beidzot

1559. gada augustā ticis parakstīts jauns līgums par palīdzību Livonijai, saskaņā ar kuru Polija un Lietuva pieprasījusi nodot to rīcībā vairākas pilis, tajā skaitā Latgalē: no ordeņa pilīm – Rēzekni, Ludzu, Daugavpili, bet no arhibīskapa pilīm – Margenhauzes (Viļakas) pili³⁹. Tomēr reāla palīdzība vēl nesekoja, un Livonijas federācija tika sadalīta starp Dāniju, Zviedriju un Polijas–Lietuvas valsti. 1561. gada 28. novembrī livonieši bija spiesti zvērēt uzticību Polijas karalim un vēlāk parakstīt t. s. padošanās līgumu⁴⁰. J. A. Hilzens min, ka bez šī līguma muižnieki vēl iesnieguši dokumentu ar prasībām ievērot viņu intereses, atjaunot katoļu Baznīcu, klosterus, neļaut karaspēkam postīt saimniecības, atļaut brīvu tirdzniecību u. c. Tās parādījušās Sigismunda privilēģijā. Šis privilēģijas teksts tiek publicēts latīņu valodā⁴¹. Tiek sacīts, ka G. Ketlers kļuvis par Kurzemes un Zemgales hercogu, kā arī par karaļa vietvaldi Livonijā. Muižniecība esot zvērējusi viņam uzticību⁴².

Darba IV nodaļā aprakstīta Livonijas tālāka iekļaušana Lietuvas lielkņazistē 1566. gadā, kad par visas Livonijas gubernatoru tiek iecelts Žemaitijas stārasts Jans Karols Hodkevičs. J. A. Hilzens atzīmē, ka ar to ticis pārkāpts »padošanās līgums«⁴³. Livonijas teritorijai uz ziemeļiem no Daugavas ticis dots Pārdaugavas hercogistes nosaukums, ar savu konstitūciju un ģerboni. Tās teritorija tika sadalīta 4 apriņķos – Rīgas, Turaidas, Cēsu un Daugavpils. 1568. gadā Pārdaugavas hercogiste kļuva par Lietuvai un Polijai kopēji pakļautu teritoriju.

Autors diezgan sīki apskata Ivana IV centienus izmantot savās interesēs Dānijas karaļa brāli Magnusu, kā arī vairākkārtējo krievu iebrukumu drausmīgos postījumus Vidzemē, Latgalē un to sekas.

Pēc karaļu varas maiņas Žečpospolitā, kad 1578. gadā par karali kļuva Stefans Batorijs, poļi atguvuši Daugavpili, vēlāk arī Cēsis. 1582. gadā ar pāvesta starpniecību ticis noslēgts pamiers uz desmit gadiem starp Žečpospolitu un Krieviju. Pārdaugavas hercogistei Stefans Batorijs devis savu t. s. Livonijas konstitūciju un sadalījis Livoniju trijos prezidiatos (Cēsu, Tērbatas un Pērnavas), kuri tika sadalīti stārastijās. Latgalē, kas tika iekļauta Cēsu prezidiatā, bija četras stārastijas – Viļakas, Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils⁴⁴.

Noteiktu uzmanību J. A. Hilzens veltījis muižu revīzijām, nosaucot komisijas sastāvu un stāstot, ka tā izsaukusi muižnieku neapmierinātību, jo daudziem dokumenti bijuši pazaudēti. Viņi sūtījuši savus pārstāvjus uz Viļņu pie karaļa, taču bez panākumiem. Muižnieki

sākuši domāt par pievienošanos Zviedrijai, kur situācija labāka⁴⁵. 1599. gadā Varšavas seims nosūtījis jaunu revīzijas komisiju, kas ieradusies Cēsīs un pieprasījusi muižnieku ierašanos, lai sagatavotu dokumentus viņu īpašumiem. Daudzi piekrituši to darīt, bet daži pretojušies viņu īpašumu pārapstiprināšanai. Šīs revīzijas laikā Pārdaugavas hercogistē bez brīdinājuma iebrukuši zviedri Sudermanskas (Zedermanlandes) hercoga Kārļa vadībā un bez pretošanās ieņēmuši vairākas pilsētas, nonākot līdz Daugavpilij. Ģenerālis Ferenbahs to gan stipri aizstāvējis un divas reizes atsitis zviedru uzbrukumus, taču trešo nespējis atvairīt, un pilsēta tikusi ieņemta. Pie Ferenbaha zviedri atraduši ievērojamus zelta un sudraba krājumus, ko atņēmuši⁴⁶.

Žečpospolitais jaunais karalis Sigismunds III Vaza aicinājis Inflantijas (Livonijas) muižniecību atteikties no zviedru atbalstīšanas un pāriet Žečpospolitās pusē, solot labot visas pārestības. 1602. gadā Varšavas seims pieņēmis speciālu konstitūciju (lēmumu) »Par īpašumu atstāšanu Inflantijas iedzīvotājiem«. Tajā bijis aicinājums visiem atgriezties savos īpašumos, ko ienaidnieks atņēmis. Poļiem, lietuviešiem un inflantiešiem, kuri uzticas Žečpospolitai un kalpo tās karaspēkā, viņu nāves gadījumā karā ticis solīts nodrošināt viņu bērniem vecāku īpašumu mantošanu un tiesību atgūšanu. Cīņa par muižnieku atbalstu turpinājusies arī vēlākos gados poļu-zviedru kara laikā. 1607. gadā Varšavas seims atkal lēmis par Inflantijas zemju ordinancēm. Lēmums paredzējis inflantiešu pielīdzināšanu poļiem un lietuviešiem, vienlaicīgi brīdinot, ka, ja kāds atbalstīs zviedru karali Kārli, tas zaudēs tiesības uz īpašumu. Hetmanim bijušas tiesības karaļa rīcībā esošo zemi nodot poļiem, lietuviešiem un arī inflantiešiem, kas to pelnījuši. Turklāt ticis atļauts zemi pirkt, pārdot, rentēt. Jāmaksā par to bijis 1000 poļu grivnas⁴⁷.

J. A. Hilzens samērā sīki pakavējas pie zviedru-poļu kara norises, tajā skaitā arī Inflantijas teritorijā. Diezgan detalizēti autors stāsta par cīņām 1626. gadā Daugavpils apkārtnē. Smoļenskas vojevoda A. K. Gonsevskis, kas bijis lietpratējs kara lietās, esot pierunājis kādu zemnieku, lai tas ieved zviedru vienību purvainā biežoknī, kur poļi to iznīcinājuši. Taču šajā sadursmē esot kritis pulkvedis Zigmunds Plāters, pieredzējis un drosmīgs kavalieris. Izvēršot tālāk uzbrukumam, A. K. Gonsevskis sakāvis zviedru ģenerāļa Horna vadītos trīs pulkus, kuri atradušies Līksnā. Pēc tam satriecis pulkveža

Laskopela divīziju, bet pašu pulkvedi saņēmis gūstā. A. K. Gonsevskis kopā ar Lietuvas hetmani L. Sapiehu gatavojies uzbrukt zviedriem pie Krustpils. Zviedru karalis Gustavs licis Horna vienībām pārcelties pāri Aiviekstei, taču spēcīgā poļu lielgabalu uguns to neesot pieļāvusi. Esot pat Gustava zirgs nošauts, bet pats pakritis. Zviedri atkāpušies, bet A. K. Gonsevskis tos vajājis līdz Dalenskas (?) pilij, kuru arī ieņēmis un ar gūstekņiem atgriezies Daugavpilī. Pateicībā Dievam par sekmīgu karagājienu A. K. Gonsevskis iegūtās mantas nodevis Daugavpils pils baznīcai. Daugavpils stārasta Lakis tās no pils aizvedis uz pilsētu un ar šiem līdzekļiem pārvērtis luterāņu baznīcu par katoļu baznīcu, un nodevis to jezuītiem⁴⁸.

J. A. Hilzens raksta, ka jezuītiem bijis daudz darba, jo ilgā kara dēļ cilvēki, dzīvojot bez mācītājiem un kristīgām zināšanām, pielūguši meža biezokņos lielos ozolus un liepas, nesuši tiem dāvanas. Misionāri izskauduši šo elkdievību, to vietā likuši krustus, mācījuši latviešiem katehismu, jo tie nezinājuši, piemēram, kāpēc Jēzus sists krustā. Vieni teikuši, ka viņš bijis nesavaldīgs cilvēks, kas sists krustā par saviem pārkāpumiem. Citi jau pareizāk teikuši, ka it kā no saviem vectēviem dzirdējuši, ka tas bijis kādas labas mātes dēls, ko viņu valodā saukuši par puisī, bet kuru nežēlīgais tēvs licis piesist pie krusta, utt. Jezuiītiem vajadzējis visu pareizi iemācīt⁴⁹.

J. A. Hilzens tikai starp citu piemin 1629. gada pamiera līgumu un neraksta par Vidzemes – un līdz ar to latviešu tautas – sadalīšanu starp dažādām valstīm. Tajā pašā laikā viņš piemin Žečpospolitas atbalstu tiem muižniekiem, kuri palikuši tai uzticīgi. 1631. gadā 126 000 zlotu ticis piešķirts bīskapiem un vojevodām palīdzības sniegšanai muižniekiem jeb šlahtai, kā tos sauc autors. 1633. gadā atkal ticis izvirzīts jautājums par zaudējumu atlīdzināšanu Infantijas iedzīvotājiem. Vienlaicīgi tikusi paplašināta to pārstāvniecība Lietuvas tribunālā līdz trim pārstāvjiem⁵⁰. Jaunas summas palīdzībai inflantiešiem tikušas piešķirtas arī 1637. gadā, kā arī norikoti komisāri naudas sadalei⁵¹.

Līdzās politisko notikumu apgaismošanai J. A. Hilzens ir piešķāries arī saimniecisko jautājumu risināšanai, īpaši Žečpospolitas karaļa Vladislava IV laikā. Tikušas atceltas muitas preču pārvadāšanai pa Daugavu, saglabājot tās vienīgi pie Krustpils, ko prasījuši vietējie tirgotāji. 1647. gadā Varšavas seims nolēmis, ka preces, kuras paredzētas tirdzniecībai ar Królewciem (Keningsbergu) un

Rīgu, jāved ne tālāk par Kauņu un Daugavpili⁵². Tādējādi Daugavpils bija kļuvusi par svarīgu tirdzniecības punktu.

17. gadsimteņa 50. gados notiek kara darbības aktivizācija starp Žečpospolitu un Zviedriju, kurā abas puses palaikam guva zināmus panākumus, taču nespēja tos nostiprināt. Tāpēc pēc Zviedrijas karaļa Gustava nāves 1660. gadā abas puses vienojās par mieru, un Olivas klosterī, pie Gdaņskas 1661. gadā tika noslēgts miers. Saskaņā ar šo miera līgumu Žečpospolitai no agrākās Pārdaugavas hercogistes palika tikai 4 stārstijas jeb trakti – Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Viļakas⁵³. J. A. Hilzens ir publicējis tos Olivas miera līguma pantus, kuri attiecas uz Inflantiju un Kurzemi (IV – VI, XV)⁵⁴. Olivas miera sakarā autors lielu uzmanību ir veltījis 1661. gada Varšavas seimam, kurš lēmis par līguma realizāciju, robežu noteikšanu un muitas jautājumiem⁵⁵. Šajā seimā tikusi pieņemta arī t. s. inflantiešu konstitūcija – ar nosaukumu »O Inflantczykach« (Par Inflantiešiem), kurā bijis noteikts, ko var uzskatīt par inflantieti. Par tādiem varējis kvalificēt, pirmkārt, tos, kuri varēja uzrādīt dokumentus par privilēģijām teritorijās, kas savā laikā tika inkorporētas Polijas t. s. kroņa vai Lietuvas lielkņazistes sastāvā. Otrkārt, visus pārējos, kuri palika uzticīgi Žečpospolitai. Lai noteiktu, kas ir kas, tika organizēta sešu cilvēku komisija (2 no »kroņa«, 2 no Lietuvas un 2 no Inflantijas)⁵⁶. 1662. gadā vēlreiz ticis lemts par lustrācijas komisijas darbu Inflantijā un norīkota jauna augsta ranga komisija septiņu cilvēku sastāvā. Inflantiju tajā pārstāvējis Andžejs Tizenhauzs. Tās uzdevums bijis noteikt zaudējumu atlīdzināšanai nepieciešamās naudas summas⁵⁷.

J. A. Hilzens diezgan sīki apraksta 1677. gadā izdoto seima ordināciju, kas noteica, ka Inflantija ir patstāvīga administratīva vienība – Inflantijas kņaziste (Xięstwa Inflanckie) ar attiecīgām amatpersonām, tiesu un savu seimiku. Bija noteikts, ka uz katru amatu seimiks izvirza četrus kandidātus, no kuriem karalis izvēlas un ieceļ piemērotāko. Visām tiesu un pārvaldes iestādēm Inflantijas kņazistē jādarbojas uz minētās ordonances un Lietuvas statūtu pamata⁵⁸. Žečpospolitas seims vairākkārt savās sēdēs apskatījis Inflantijas lietas. 1678. gadā Grodņas seims izskatījis jautājumu par katoļu Baznīcas drošību Inflantijā un Kurzemē, kā arī izveidojis komisiju robežu precizēšanai. Tikusi izveidota arī speciāla komisija astoņu cilvēku sastāvā pār baznīcām un plebānijām. Tai bijis jānosaka, kur nav baznīcu, kā arī jāierāda zeme baznīcu un plebāniju celtniecībai⁵⁹.

Arī notikumi zviedru Vidzemē saista J. A. Hilzena uzmanību. Viņš

pakavējas pie muižnieku neapmierinātības ar zviedru politiku un raksturo Patkula darbību, kā arī viņa likteni⁶⁰.

Savas grāmatas beigu daļā J. A. Hilzens īsumā apraksta arī Ziemeļu kara gaitu, atzīmējot Žečpospolitas karaļa Augusta sadarbību ar Krievijas valdnieku Pēteri I, raksturo 1704. gada līgumu starp Žečpospolitu un Krieviju, kurš atļāva krievu karaspēkam izmantot Inflantijas teritoriju⁶¹.

Grāmatas beigās jeb II daļā, kas ir nesamērīgi maza, uzskaitītas ievērojamākās un vecākās muižnieku dzimtas, dodot to vēstures īsu atstāstu un raksturojot viņu lomu Inflantijas un pat Žečpospolitas dzīvē. Sīkāk ir aprakstīta Hilzenu dzimtas vēsture kopš 1260. gada⁶². Vēlākā laika pētnieki, kā, piemēram, G. Manteifels, J. A. Hilzenu darbu ir vērtējuši diezgan kritiski, aizrādot uz daudzām faktu kļūdām un neveiksmīgu plānojumu⁶³.

Tomēr J. A. Hilzenu darbs jāvērtē kā plašākais poļu autoru darbs par Livonijas vēsturi, kurā lielāka uzmanība, nekā citos hroniku tipa sacerējumos, veltīta notikumiem Latgalē. Tas īpaši attiecas uz 16. un 17. gadsimtena vēsturi. Ļoti vērtīgi ir viņa darbā ievietotie dokumenti oriģinālvalodā. Bez šaubām, J. A. Hilzens bija sava laika un kārtas cilvēks, kurš aizstāvēja muižnieku privilēģijas, katoļu Baznīcu un bija poliskās orientācijas pārstāvis. Neskatoties uz to, šis darbs ir nozīmīgs Latvijas un Latgales vēstures apcerējums, kurā sniegtā informācija vēl maz ir izmantota vēstures pētījumos.

Hronoloģiski kā nākošo poļu autoru sacerējumu varētu minēt Latgales poļu muižnieku izdoto periodisko rakstu krājumu »Rubon«⁶⁴, kurā ir vairāki raksti par Latgales vēsturi. Krājuma izdevējs bija toreizējais Daugavpils apriņķa skolu goda aizgādnieks Dagdas poļu muižnieks Kazimirs Buiņickis (1788. 30. 09 – 1878. 15. 07), kurš pirms tam bija sadarbojies ar poļu neperiodisko izdevumu »Athenaeum«⁶⁵. Izdevuma redakcija daļēji atradās poļu magnātu Plāteru rezidencē Krāslavā, un K. Buiņickis sadarbojās ar brāļiem Ādamu un Jāzepu Plāteriem. Šim darbam aktīvi tika piesaistīts zinātnieks, publicists un dzejnieks Preiļu grāfs Mihails Borhs (1806–1881). Par krājuma nosaukumu ņemts senais Daugavas nosaukums, ko lietojuši sengrieķu vēsturnieki un ģeogrāfi (pirmo reizi Ptolemajs, pēc tam citi, arī romieši). »Rubon« tika drukāts Viļņā. Laikā no 1842. līdz 1849. gadam iznāca desmit diezgan bieži sējumi – katrs 250–372 lappušu apjomā, kopā pāri par 2800 lappusēm.

Tajā laikā tas bija unikāls izdevums: labā poligrāfiskā izpildījumā,

ar mērķtiecīgu materiāla izkārtojumu. Katra sējuma pirmajā nodaļā tika publicēti populārzinātniski, publicistiski un filosofiski darbi, kā arī dažādi dokumenti. Materiālu lielākā daļa bija veltīta Latgales kultūrvēsturei, vēsturiskajai ģeogrāfijai un novadpētniecībai. Otrā bija literatūras nodaļa un trešā – lietišķā, veltīta saimnieciskiem jautājumiem, tehniskiem jaunievedumiem, medicīnai, Latgales dabas un klimata aprakstiem, kā arī Latgalē dzīvojošo tautību aprakstiem⁶⁶. Gandrīz katrā sējumā ievietoti vairāki raksti par vēsturi, arheoloģiju, etnogrāfiju un vēsturisko ģeogrāfiju. Jau pirmajā sējumā pēc K. Buņicka priekšvārdiem seko Ā. Plātera raksts »Par nosaukuma *Rubo* (vai *Rubon*) izcelšanos, kurš dots senatnē Dvinai«⁶⁷. Tajā autors gan saka, ka senie latvieši upi saukuši par Daugavu, taču sengrieķu ģeogrāfs Ptolemajs to saucis par »Rubo« vai »Rubon«. Nosaukuma izcelšanos viņš saista ar to, ka te, pirms ienākuši latvieši, dzīvojuši skiti un viņiem radniecīgie ķelti un skandināvi. 5. gadsimtā pirms Kristus, kad pārplūdusi Baltijas jūra un applūdinājusi viņu zemes, skiti aizgājuši uz Aizkarpatiem, bet viņu vietā nākuši slāvi, kuri arī devuši minēto vārdu »Rubons« Daugavai. Tas nozīmējot »robeža«. Ā. Plāters atsaucas uz Tunmanu, Narbutu, Strijski, Lindi. Kā pierādījumu tam, ka Daugava esot bijusi robeža, autors min Daugavmalas klintis saglabājušās atzīmes »rapy« starp Krustpili un Koknesi. Saskaņā ar viņa viedokli, šo vārdu Daugava nesusi, vēl pirms te ienākuši lībieši un latvieši. Tādā veidā Ā. Plāters atspoguļoja tā laika priekšstatus par Baltijas senatni, kurus mūsdienā vēstures pētījumi neapstiprina, īpaši par šī reģiona iedzīvotājiem.

Arī M. Borhs⁶⁸ ir rakstījis par Daugavas senajiem nosaukumiem. Pie nozīmīgākiem rakstiem, kas balstīti uz avotu materiāliem, var minēt grāfa M. Borha rakstu par stāvokli Latgalē 17. gs. sākumā, pēc t. s. draudžu lustrācijas materiāliem⁶⁹. Viņš, balstoties uz Cēsu arhibīskapa vizitācijas materiāliem Rēzeknē, Ludzā un Marienhauzē (Viļakā), secina, ka latgalieši tai laikā bija novērsušies no kristīgās Baznīcas⁷⁰. Turpretim divus gadus iepriekš, »Rubona« 3. sējumā, nenoskaidrots autors, runājot par Latgales iedzīvotājiem 19. gadsimteņa 40. gados, raksturo latgaliešus jau kā »dievticīgus un varām pakļāvīgus cilvēkus«⁷¹. It kā netiešu skaidrojumu tik krasām izmaiņām sniedz J. Plātera un J. J. Jalovecka raksti par baznīcām un kapličām Latgalē, kā arī par Krāslavas Garīgā semināra vēsturi. Jāpiezīmē, ka J. Plāters savā rakstā⁷² sniedz arī vispārēju reģiona

raksturojumu, ieskaitot saimnieciskās situācijas, iedzīvotāju sastāva un to nodarbinātības aprakstu. J. Plāters sniedz iespējami pilnīgākas ziņas par Latgales draudzēm un baznīcām. Viņš raksta, ka uz 1842. gadu sešos dekanātos bijušas 20 mūra, 37 koka baznīcas un 65 filiālbaznīcas, no kurām daļa ir kapliču celtnes. Autors ar neslēptu nožēlu konstatē, ka Dinaburgas cietoksnī esošā jezuītu dibinātā katoļu baznīca, kā arī vairāki dievnami pierobežā un citur tiek nodoti krievu armijai vai krievu imigrantiem—pareizticīgajiem. Rakstā minētas arī atsevišķās vietās esošās laicīgās skolas, kā arī tas, ka Varakļānu pili esot liela bibliotēka. Zināmu uzmanību J. Plāters ir veltījis latviešu zemnieku sociāli psiholoģiskajam raksturojumam, uzsverot viņu labsirdību un pozitīvo nostāju pret reliģiju, taču atzīmējot noslieci uz dzeršanu⁷³. Savukārt J. J. Jaloveckis sniedz īsu pārstāstu par Krāslavas Garīgā semināra vēsturi⁷⁴.

Ā. Plātera raksts »Īsas vēsturiski hronoloģiskas ziņas par seno Daugavpili...«⁷⁵, kas balstīts, kā pats autors atzīmē, uz Grubera »Infantijas hroniku«, Hilzena darbu »Infantija« un Strijska »Lietuvas hroniku«, iziet ārpus novadpētniecības ietvariem. Tajā autors aplūko Daugavpils vecās pils celtniecību pie tagadējās Naujenes, ko 1277. gadā veica Ernesta de Ratceburga vadībā, un tās tālākos likteņus, vairākkārtēju pils nopostīšanu lietuviešu iebrukumu rezultātā, kā arī apraksta pilsētas pārcelšanu un jaunu vietu 1582. gadā⁷⁶. Ā. Plāters pakavējas pie Daugavpils likteņiem poļu zviedru kara laikā un īpaši pēc A. K. Gonsevskas veiksmīgajām cīņām pret zviedriem 1626. gadā. Pēc šīm cīņām A. K. Gonsevskis no iegūtām vērtībām izveidojis »Gonsevska fondu«, ko nodevis jezuītu rīcībā.

Rakstā Daugavpils raksturota kā svarīgs aizsardzības postenis, kura nostiprināšanai un apgādei ir tikusi pievērsta diezgan liela uzmanība. Te atradies arsenāls un samērā ievērojami spēki. Ā. Plāters raksta, ka 1700. gadā te ziemojusi sakšu armija, bet 1701. gadā no Daugavpils cietokšņa izvests bruņojums, lai tas zviedru uzbrukuma gadījumā nekristu to rokās. Tāpat tiek fiksēts fakts, ka 1710. gadā izmiris viss Daugavpils garnizons no slimībām, ko ievazājusi krievu armija. Minot svarīgākos notikumus, tiek pieminēts Daugavpils ugunsgrēks, kas izcēlās 1795. gadā, poļu nemiernieku vienībai Oginska vadībā iebrūkot pilsētā. Ugunsgrēka laikā sadedzis pilsētas arhīvs. Daugavpils raksturota arī kā Infantijas kņazistes galvaspilsēta, skarot arī pašas kņazistes pārvaldes jautājumus. Pilsētas vēstures apskatu beidz ar to, ka 1811.

gadā tur tiek slēgta jezuītu kolēģija un aprinča skola, kā arī ar informāciju, ka pilsētā vecā cietokšņa vietā 1820. gadā sāk celt jaunu⁷⁷.

Samērā liela uzmanība tiek veltīta tam, kā Plāteri kļuva par Daugavpils stārastiem. Autors īsi raksturo Plāteru dzimtas parstāvju parādīšanos Latgalē 1531. gadā, Henrikam Plāteram iegūstot lēni Indricā. Viņa vecākais brālis Vilhelms, kā arī dēls Gotards parādījuši varonību un spējas militārā jomā, par ko ieguvis jaunus īpašumus. Gotarda vecākais dēls Jans piedalījies Jana Sobieska karagājienos un ieguvis viņa labvēlību. Kļuvis par karali, Jans Sobieskis piedāvājis viņam pēc hetmaņa M. K. Paca nāves kļūt par Viļņas vojevodu, taču ar noteikumu, ka viņš pāriet katoļticībā. Jans Plāters ilgi to negribējis darīt, tomēr, dēla Jana Andžeja pierunāts, pieņēmis katoļticību un ticis iecelts par Daugavpils stārastu un Inflantijas vojevodu. Kopš tā laika šis amats ir palicis Plāteru rokās līdz pat 1824. gadam. Plāteri ir paplašinājuši savus īpašumus (1736. gadā ieguvis Krāslavas muižu), saņēmuši dažādus goda amatus un apbalvojumus. Tikpat centīgi viņi ir kalpojuši arī Krievijas valdniekiem. Piemēram, Konstantīns Ludviks Plāters ieguvis Baltā ērgļa ordeni un par piedalīšanos Septiņgadu karā un Berlīnes ieņemšanā no imperatores Elizabetes saņēmis Aleksandra Ņevska ordeni. Tādus pat apbalvojumus ieguvis arī Kazimirs Plāters⁷⁸. Autors ir izmantojis Daugavpils stārastu dokumentus, kuri viņam bija pieejami, jo Plāteri ilgu laiku bija, kā to redzējām, Daugavpils stārasti. Aprakstu beidz ar 1824. gadu, ar pēdējā Daugavpils poļu stārasta Kazimira Plātera valdīšanas beigām.

Rakstam pievienots pielikums ar dokumentu publikācijām – A. K. Gonsevska veltījums jezuītiem, daži Viļņas vojevodas M. K. Paca, kura pakļautībā atradās Daugavpils cietoksnis, rīkojumi Daugavpils stārastam, to vidū arī jaunā Viļņas vojevodas rīkojums 1701. un 1704. gadā par bruņojuma izvešanu no Daugavpils⁷⁹. Par veco Daugavpils cietoksni Ā. Plāters ir rakstījis arī atsevišķā rakstā⁸⁰. Tajā viņš, atsaucoties uz E. Napjerska un T. Narbuta darbiem, papildina iepriekšējo rakstu ar dažām interesantām ziņām. Viņš min, ka teritorija, kurā krustneši būvējuši Daugavpils pili (cietoksni) 1278. gadā, piederējusi lietuviešiem, kas centušies kavēt gan tās celtniecību, gan arī pēc tam to ieņemt un nopostīt. Tas viņiem izdevies 1315., 1396. un īpaši 1403. gadā, kad Lietuvas lielkņazs Vitauts to pēc ieņemšanas nolīdzinājis ar zemi. Taču katrreiz pils tikusi atjaunota. Tāpat viņš sniedz visai sīku pils celtni aprakstu, taču nav

pārliecināts par apraksta precizitāti, ko varētu pārbaudīt, izpētot pils pamatus.

Ā. Plātera spalvai pieder arī pētījums par seniem akmeņiem ar uzrakstiem, kas atrasti Daugavā⁸¹. Viņš interesējas arī par senlietām un arheoloģiskajiem materiāliem. 1843. gadā iznākušajā »Rubon« 3. sējumā Ā. Plāters bija publicējis aicinājumu visas atrastās senlietas nodot viņam Krāslavā. Vienlaicīgi ievietota arī pamācība, kā veikt arheoloģiskos izrakumus⁸². Iespējams, ka uz šādā veidā savākto materiālu, kā arī uz citu materiālu pamata viņš ir publicējis plašu pētījumu par senkapiem un savāktajām senlietām Polijas Inflantijā⁸³. To var kvalificēt kā pirmo nozīmīgāko darbu par Latgales arheoloģiju. Citā rakstā viņš izsaka savu spriedumu, kādas ciltis ir dzīvojušas Inflantijā un citās Baltijas provincēs⁸⁴.

Interesants ir anonīma autora (iespējams, tā paša Ādama Plātera – K. P.) raksts par lauksaimniecības un rūpniecības stāvokli Vitebskas guberņā⁸⁵, kurā tas pārmet vietējiem muižniekiem nevēlēšanos uzlabot zemes auglību, organizēt lauksaimniecības produktu pārstrādi un arī celtniecības materiālu ražošanu, neskatoties uz esošajām izejvielām.

Pats »Rubona« izdevējs K. Buiņickis, bez dažiem ievadiem atsevišķos sējumos, visos šī krājuma desmit sējumos publicē savu kultūrvēsturisko romānu »Priestera Jordana atmiņas«, kurā, balstoties uz viņa rīcībā esošiem dokumentiem un citiem avotiem, objektīvi un vispusīgi attēlo 18. gadsimta Latgali. Blakus izdomātiem personāžiem darbojas vairākas kolorītas vēsturiskas personas – Daugavpils vojevoda un veiksmīgs karotājs Aleksandrs Korvins Gonsijevskis, vairāki muižnieki – Jans Hilzens, Melhiors Riks, Kaspars Karņickis un citi. Pētnieki atrod arī reālus prototipus ar izmainītiem uzvārdiem⁸⁶.

Novērtējot šo »žurnālu lietderīgai izklaidei«, kā to nosaucis tā izdevējs, jāsaka, ka tajā ievietotie zinātniski populārie raksti pārsvarā sniedz fragmentāras ziņas par Latgales un tās atsevišķu vietu vēsturi, fiksē situāciju Latgalē 19. gadsimta 40. gados reliģijas jomā, nedaudz arī saimnieciskajā jomā, taču neatspoguļo vienkāršās tautas stāvokli. Turklāt žurnāls iznāca poļu valodā un bija domāts muižnieku aprindām un cilvēkiem, kas prata poliski, bet ne Latgales pamatiedzīvotājiem.

Poļu »Vispārējā enciklopēdijā« 1863. gadā parādījās K. Buiņicka apkopojošs raksts ar nosaukumu »Inflantija« (Inflanty), pievienojot

arī nosaukumu latīņu valodā – »Livonia«, vācu valodā – »Liefland« un latviešu valodā – »Widzzemme«. Dotie nosaukumi nav korekti, jo autors faktiski runā par Krievijas impērijas Vidzemes guberņu (Лифляндская губерния), taču latīņu, vācu un arī poļu valodā vēsturiski šie nosaukumi tika attiecināti uz visu Livonijas valstiņu federāciju. Vidzemes nosaukums radās krietni vēlāk. Raksturojot Inflantijas teritoriju, autors faktiski apraksta tā laika Vidzemes guberņu, norādot, ka dienvidos tā robežojas ar Kurzemes guberņu, rietumos – ar Baltijas jūru, bet ziemeļos ar Rēveles un austrumos – ar Pleskavas guberņu. Raksta, ka senā Inflantija dalījies zviedru un poļu Inflantijā. Pirmajā ietilpa četri apriņķi – Rīgas, Cēsu, Tērbatas un Pērnavas, otrajā – trīs: Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas. Attiecīgi, pēc teritorijas, šīs daļas aizņēmušas 1092 kvadrātjūdzes un 209 kvadrātjūdzes, iedzīvotāji – 863 035 un 228 650 cilvēku. Tā kā K. Buiņickis neuzrāda, uz kuru gadu attiecas šie dati, tad var domāt, ka tie attiecas uz 19. gadsimta vidu. Autors raksturo Inflantijas dabu, nosauc lielākos kalnus, upes, derīgos izrakteņus, mežus u. c.; īsumā apskata tautsaimniecības galvenos virzienus, min skolas, norādot, ka te ir viena universitāte, 3 ģimnāzijas, 9 apriņķa skolas, 25 elementārās skolas, 60 privileģētās privātskolas, 94 draudzes un 558 ciema (pagasta) skolas. Minēts, ka Inflantijā dzīvojot 11 tautības: latvieši – vairāk kā puse iedzīvotāju, igauņi, libieši, somi, zviedri, vācieši, poļi, krievi, baltkrievi, ebreji un čigāni. Īstie pamatiedzīvotāji esot latvieši, kas saglabājuši savu valodu un paražas. Zemes īpašnieki zviedru daļā esot lielākoties vācieši un zviedri, bet poļu – vairākumā poļi, lai arī dažām dzimtām esot vāciski uzvārdi. Tāpat ir nosauktas reliģiskās konfesijas ar attiecīgo dievnamu skaitu, minētas lielākās pilsētas un iedzīvotāju skaits tajās⁸⁷.

Raksta lielākā daļa veltīta šīs teritorijas vēsturei, stāstot, ka tā cieši saistīta ar Polijas, Krievijas, Zviedrijas, Dānijas un Prūsijas vēsturi. Pirms tam šis apgabals ilgi dzīvojis neatkarīgu un patstāvīgu dzīvi, kas pilna diezgan svarīgiem politiskiem notikumiem. Inflantijas senā vēsture iestiepjoties pirmskristiānisma gadsimtos. Taču senie hronisti, tādi kā Saksis Gramatiķis un Joannes Magnuss, sakarā ar ticamu ziņu trūkumu maldoties teiksmainos minējumos no Herodota, Tacita un Plīnija darbiem un cenšoties izsecināt latviešu tautas sākumus. Tāpēc pieņemamāks būtu zinātnieka Kruses darbā »Necrolivonica« izteiktais apgalvojums, ka patiesā šīs zemes vēsture

sākas ar kristīgās reliģijas ieviešanu tajā, tas ir, ar 1157. gadu, kad, saskaņā ar K. Gadebuša hroniku, tur parādījušies vācieši. Pirmie iedzīvotāji, ar ko sastapušies vācieši, bijuši līvi (libieši), no kā cēlies arī nosaukums *Livonija*. Lielākā ciltis *lettoni* (lotvaki vai latvieši) dzīvojusi citā šīs pusmežonīgās zemes daļā. Vēlāk pakāpeniski lettonu kaimiņi libieši, letgaļi, venēdi un pat daļa igauņu esot sajaukušies ar tiem, un izveidojusies viena tauta. Tā noticis tāpēc, ka latvieši pirmie atklāti pieņēmuši kristietību. Tāpat neesot šaubu par to, ka šajā zemē pirms tam notikuši zviedru, dāņu un krievu iebrukumi, iebrucēji ir spieduši maksāt meslus, bet nav spējuši nodibināt kundzību pār tiem⁸⁸. Tādējādi K. Buiņickis runā tikai par Vidzemi jeb poļu laika Inflantiju, tāpēc paliek neskaidrs jautājums, vai latviešu tautas formēšanās procesā kaut kāda loma ir bijusi arī Daugavas kreisajā krastā dzīvojošām ciltīm – kuršiem, zemgaļiem un sējiem.

Tālāk K. Buiņickis stāsta, ka pa Brēmenes tirgotāju atklāto ceļu Daugavas grīvā ieradušies ne tikai tirgotāji, bet arī misionāri nolūkā pievērst pagānus Kristus ticībai. Viens no pirmajiem bijis dievbijīgais mūks Augustīns no Segenburgas, vēlāk bīskaps Meinhards, kurš sācis sludināt Evaņģēliju pagāniem libiešiem 1186. gadā. Viņa darbība sākumā bijusi sekmīga. Taču viņa pēcteču laikā libieši atteikušies no jaunās ticības un pretojušies, un tāpēc vajadzējis aicināt krustnešus. Ticis izveidots Zobenbrāļu ordenis, uzcelti nocietinājumi, jo nācies cīnīties gan ar neticīgajiem, gan lietuviešiem un krieviem. Ordeņa ārējās aktivitātes autors apskata ļoti rezervēti, nerunā par tā neveiksmēm, piemēram, sakāvi pie Saules. Tāpēc nav skaidrs, kāpēc 1237. gadā Zobenbrāļu ordenis tiek apvienots ar krustnešu Teitoņu ordeni. Tiek atzīta tikai viena neveiksme – pret Aleksandru Jaroslavoviču (t. s. Ledus kauja – *K. P.*), kuras rezultātā nācies atstāt iekaroto Pleskavu⁸⁹.

Samērā lielu uzmanību K. Buiņickis ir veltījis iekšpolitiskajām cīņām, nerunājot, īpaši sākumā, par to cēloņiem, bet saucot tās vienkārši par strīdiem starp bīskapiem un ordeņa mestriem. Romas pāvesti visiem spēkiem centušies šīs sadursmes novērst, taču 1289. gadā savstarpējās cīņās kritis ordeņa mestrs Bruno un 60 bruņinieki. Ordenis drīz atjaunojis spēkus, un cīņas turpinājušās, līdz 1330. gadā mestrs Monheims ieņēmis Rīgu un piespiedis pilsētniekus nodot uzticības zvērestu ordenim. Viņš pārņēmis arī Rīgas arhibīskapa pilis un īpašumus ar ieganstu, ka tie nepieciešami aizsardzībai

pret Krievzemi, Lietuvu un Poliju. Kādu laiku Inflantijā iestājies miers, uzlabojies saimnieciskais stāvoklis, taču, kā atzīmē autors, »tikai zemnieks vaidēja zem kļaušu smagā jūga«⁹⁰. Igaunijā zemnieki neizturējuši šo jūgu un sacēlušies, nogalinot 1800 muižniekus un apdraudot Rēveli (Tallinu). Dānijas karalis, kas tolaik pārvaldīja Igauniju, aicinājis palīgā ordeni, kurš šo sacelšanos apspieda un kļuva par tās zemes valdnieku, jo piespiedis dāņu karali Voldemāru III par 13 000 sudraba markām pārdot Igauniju ordenim. Vienlaicīgi Inflantijā iebrukuši krievi un lietuvieši, taču ar Prūsijas lielmestra palīdzību inflantieši spējuši iebrukumus atvairīt⁹¹.

15. gadsimtā cīņas par virsvadību Inflantijā atsākušās ar jaunu sparū, neskatoties uz atsevišķiem izlīgumiem. Par ietekmi Inflantijā cīnījušies ordeņa mestri ar Rīgas arhibīskapu, taču arī Rīgas pilsēta gribējusi būt neatkarīga no abiem. Sevišķi smagas cīņas izvērtās starp arhibīskapu Silvesteru Stobvaseru un ordeņa mestru Bernardu Borhu, kurš izmantojis Silvestra lūgumu zviedriem pēc palīdzības un apvainojis mestru valsts nodevībā. Mestrs ieņēmis 24 arhibīskapa pils, aplencis un arī ieņēmis Kokneses pili, kur atradies arhibīskaps. Arhibīskaps Silvestrs ticis ieslodzīts cietumā. Sašutušais pāvests Siksts IV draudēja Borham ar nolādēšanu uz mūžu un pieprasījis sešu dienu laikā atgriezties uz taisnības ceļu. Taču, iekams pāvesta bulla paspēja nonākt līdz mestram, nabaga Silvestrs 1479. gadā bija nomiris. Līdz ar to mestrs Borhs it kā bija guvis uzvaru, tomēr viņa neveiksmes cīņā ar krieviem un atteikšanās ielaist Inflantijā jauno arhibīskapu, izsauca jaunu neapmierinātību no pāvesta puses, un viņš uzlika Borham interdiktū. Nedaudz vēlāk ar oficiālu pāvesta bullu mestrs Borhs tika nolādēts. Arī bruņinieki beidzot atjēgušies un savā ārkārtējā padomē atstādinājuši viņu no amata. Borhs miris pēc trim gadiem, taču saglabājis līdz nāvei mestra titulu⁹².

K. Buiņickis raksta, ka laikā, kad augšas cīnījās par varu, muižnieki bijuši neapmierināti ar bīskapu un bruņniecību, taču paši tiranizēja zemniekus, novedot tos līdz pēdējai pagrimuma un nabadzības pakāpei⁹³. Viņš konstatē, ka šajā laikā ordenis, bīskapi un pilsētas – katrs savā sfērā – valdīja pa savam, un Inflantijā neradās vienotība, kas pakļautos vienai augstākai politiskai varai. Vienīgi mestra Valtera Pletenberga laikā tikuši gūti nopietni panākumi gan Inflantijas iekšējās vienotības radīšanā, gan ārējās drošības nostiprināšanā, pateicoties viņa gudrībai un karavadoņa talantam. Ticis noslēgts miers ar krieviem uz piecdesmit gadiem⁹⁴.

16. gadsimta sākums atnesis Inflatijai jaunas problēmas. Iziris krustnešu ordenis Prūsijā, kurš bieži palīdzējis inflantiešu bruņniecībai. Teitoņu ordeņa kapituls ticis pārcelts uz Mergentheimu Frankonijā, un Inflatijas bruņinieki skaitījušies Teitoņu ordeņa brāļi līdz pat pēdējam mestram Gothardam Ketleram. No Vācijas Rīgā iepļūdušas reformācijas idejas, kuras atbalstījis Pletenbergs. Arhibīskaps Blakenfelds centies pretdarboties šīm idejām, bet ticis apvainots it kā sadarbībā ar krieviem un apcietināts Ronenburgā, vēlāk pārvests uz Valmieru un bijis spiests parakstīt smagus noteikumus par atbrīvošanu, pret ko pēc atbrīvošanas protestējis. Viņš mēģinājis aizbraukt uz Spāniju, taču ceļā saslimis un miris 1528. gadā.

Viņa vietā Svētās Romas imperators norīkojis Meklenburgas hercogu, taču mestrs, muižnieki un pilsētnieki tam nepiekrituši un izvēlējuši Rīgā par arhibīskapu Tomasu Šoningu. Tas pavēris ceļu Pletenbergam uz absolūto varu Inflatijā, taču viņš šo iespēju neizmantojis. Pletenbergs miris 1535. gadā. Šajos miera gados muižniecība uzkrājusi bagātības, bet zemniecība dzīvojusi apspiestībā un nabadzībā. Arī valsts tālākā nostiprināšanā nekas neticis darīts. Atsaucoties uz J. A. Hilzenu, K. Buiņickis raksta, ka bruņniecība un muižnieki dzīvojuši greznībā, slinkumā un izlaidībā.

Tādā stāvoklī Inflatiju pārsteigušas Maskavas valsts iebrukuma briesmas. Atsākušās iekšējās ķildas, ko izmantojis Polijas karalis Zigmunds Augusts un, draudot ar iebrukumu, piespiedis atjaunot visas apcietinātā arhibīskapa tiesības un neparakstīt ar Maskavas lielkņazu nekādus līgumus bez Polijas piekrišanas. Tā sācies Livonijas karš, kura laikā Inflatija tika inkorporēta vispirms Lietuvas valsts sastāvā, pēc tam arī visas Žečpospolitas sastāvā. K. Buiņickis apraksta šos notikumus, īsi raksturo līgumu saturu un uzsver tā sauktās Zigmunda Augusta privilēģijas, kuras »karalis parakstījis kā īpašas privilēģijas Inflatijas muižniecībai, ko tā pati bija ietvērusi 26 pantos, kā arī dažus ierobežojošus pantus⁹⁵. Tādējādi arī K. Buiņickis, tāpat kā J. A. Hilzens, neapšaubā šo privilēģiju patiesumu.

K. Buiņickis par Inflatijas sairuma cēloņiem, tāpat kā J. A. Hilzens, uzskata ordeņa disciplīnas neievērošanu, ordeņa vadības liberālismu un izlaidību, kas novedusi pie nekārtībām, un, beidzot, atteikšanās no ticības, kuras vienotība bruņiniekiem bijusi jāsargā saskaņā ar doto zvērestu. K. Buiņickis min, ka Inflatijas kā valsts un ordeņa krišana notika vienlaicīgi ar atteikšanos no katoļu reliģi-

jas⁹⁶. Viņš norāda, ka divdesmit gadus vēlāk Stefans Batorijs izveidojis Cēsu bīskapiju, taču protestantisma izplatīšanos tā nevarējusi apturēt.

Rakstā apskatīti svarīgākie Livonijas kara notikumi un sekas. Autors vairāk pakavējas pie Ivana Bargā centieniem izmantot savā labā Dānijas karaļa brāli Magnusu, apraksta Cēsu traģēdiju, Latgales piļu izpostīšanu 1577. gada krievu iebrukuma laikā, kā arī vispārējo postu, ko nesa šis karš⁹⁷.

Diezgan plaši K. Buiņickis apraksta 17. gadsimta zviedru-poļu karu, tā cēloņus, gaitu un rezultātus, kas Žečpospolitai nebija labvēlīgi, jo tā zaudēja lielāko daļu Inflantijas ar tās galvaspilsētu Rīgu. Interesanti atzīmēt, ka viņš, iespējams, izmantojot J. A. Hilzena darbu, arī tieši nemin Altmarkas 1629. gada pamieru un tā noteikumus par Inflantijas sadalīšanu, kas pēc tam tika apstiprināta 1660. gada Olivas miera līgumā.

Raksta nobeigumā K. Buiņickis raksturo Žečpospolitās rokās palikušo Inflantijas daļu, tās administratīvo iedalījumu, uzsver, ka jaunajā kņazistē Romas katoļu reliģija, baznīcu drošība tikusi ar īpašu likumu nodrošināta 1678. gada Grodņas seimā. Autors nerunā par valdības politiku t. s. poļu Inflantijā, bet pievērš uzmanību tam, ka zviedri neievērojuši muižnieku tiesības savā daļā un tie, kuri par to sūdzējušies karalim, esot apcietināti un notiesāti uz nāvi. Tiesa, nāves sods ticis aizstāts ar mūža ieslodzījumu, bet pēc karalienes lūguma tie sešus gadus vēlāk esot atbrīvoti⁹⁸.

18. gadsimta sākumā Žečpospolitās karalis Augusts II bijis Krievijas sabiedrotais un cerējis atgūt Inflantijas zviedru daļu, aplencis Rīgu, ieņēmis Koknesi, taču Zviedrijas karalis pēc uzvaras pār krieviem pie Narvas drīz vien bijis pie Rīgas, padzinis Augusta II sakšu armiju, iebrucis Kurzemē un Lietuvā. Polijā šajā laikā izvērtusies cīņa par varu, un tā nespējusi nopietni pretendēt uz panākumiem. Pēc krievu uzvaras pie Poltavas pār zviedru spēkiem Pēteris I ieguvis savā varā visu Inflantijas zviedru daļu, ko apstiprinājis 1721. gada Ništates (Nīstades) miera līgums. Inflantijas poļu daļa palikusi Žečpospolitās rokās līdz 1772. gadam, kad tā tika iekļauta Krievijā un pievienota Vitebskas guberņai. Ar to beigusies Inflantijas vēsture⁹⁹.

Novērtējot šo K. Buiņicka samērā plašo rakstu, jāsaka, ka tieši Latgales vēsturei autors ir pievērsis minimālu uzmanību un raksta galvenokārt par visu t. s. Inflantiju jeb Vidzemi. Tiesa, viņa sniegtā

informācija palīdz izprast vienlaicīgi arī Latgales vēstures problēmas. Jāpiezīmē arī tas, ka autors vairākkārt, vismaz ar dažiem teikumiem, pieskaras arī zemnieku neapskaužamajam stāvoklim Inflantijā. Nobeigumā vēl jāmin jau pēc K. Buiņicka nāves publicētais izvilks no viņa atmiņām par Latgales zemnieku nostāju pret poļu sacelšanos 1863. gadā, kurš tika publicēts citā krājumā – »No Piedaugavas«¹⁰⁰.

No poļu autoriem vislielāko ieguldījumu Latgales vēstures, kultūras un atsevišķu novadu pētniecībā ir devis barons Gustavs Manteifels (1832–1916). Par viņa dzimtas saknēm Latvijā un viņa paša dzīvi un darbību ir rakstījuši vairāki autori, tāpēc pie viņa biogrāfijas sīkāk nepakavēsimies un pieminēsim tikai galvenos momentus. G. Manteifels ir dzimis Dricānu muižā, kur mājskolotāju uzraudzībā ieguvis pamatizglītību, t. sk. arī muzikālo. Pēc tam mācījies hercoga Pētera ģimnāzijā Jelgavā, studējis tiesības un valsts zinības Tērbatas universitātē, 1859. gadā iegūstot maģistra grādu. Dzīvojis gan Dricānu muižā, gan Rīgā un pat Tallinā.

No 60. gadu sākuma līdz 70. gadu sākumam G. Manteifels uzrakstīja un izdeva latgaliešu dialektā vairākas brošūras ar Bibeles stāstiem, par atturību, rēķināšanas grāmatu, kā arī vairākas lūgšanu un dziesmu grāmatas. No 1862. gada G. Manteifels sastāda un izdod latgaliešu kalendāru – »Inflantu ziemies Laikagromota«, kur raksti par vēsturi nav atrodami. Kalendāru izdošanu viņš pārtrauca 1871. gadā, kad tika aizliegts iespiest darbus ar t. s. poļu-latīņu burtiem. 60. gadu beigās viņš pievērsās vēstures, kultūras un reliģijas jautājumu pētniecībai, kas kļūst par viņa galveno nodarbošanos līdz pat nāvei. Jāpiezīmē, ka G. Manteifelam kā pētniekam jau samērā agri tika pievēsta uzmanība, kas izpaudās gan recenzijās par viņa pirmajām grāmatām, ko rakstīja Klemens Kanteckis, Česlavs Jankovskis, gan pamudinājumos un palīdzībā grāmatu izdošanā, ko sniedza pazīstamais poļu vēsturnieks J. I. Kraševskis (1812–1887), tāpat Jozefa Šuiska (1835–1883) un Valeriana Kalinkas uzaicinājums piedalīties poļu vēsturnieku I kongresā sakarā ar 400. gadadienu kopš Jana Dlugoša nāves¹⁰¹. 1906. gadā H. Diderihs sastādīja G. Manteifela darbu bibliogrāfisko rādītāju pa gadiem, kas aptvēra līdz 1904. gadam uzrakstītos darbus¹⁰². Vēstures maģistrs P. Pudulis (1906–1993) ir mēģinājis izveidot pilnīgāku Manteifela darbu sarakstu, kas publicēts 1965. gadā »Acta Latgalica« I sējumā¹⁰³. Darbi sagrupēti pēc citām pazīmēm – atsevišķi publicētie darbi,

enciklopēdijās un vārdnīcās publicētie un, beidzot, atsevišķos periodiskos izdevumos ievietotie darbi. Tomēr, kā uzsver vairāki pētnieki, pilnīgu viņa darbu sarakstu acīmredzot neizdosies sastādīt, jo II pasaules kara gados paša G. Manteifela personīgais arhīvs un arī Manteifelu dzimtas arhīvs gāja bojā Varšavā. Polijā 90. gados Manteifelu dzimtas vēsturi un arī G. Manteifela darbību aktīvi pētīja Juliušs Bardahs, savās publikācijās sniedzot interesantu materiālu par viņa darbu tapšanu un sadarbību ar tā laika vēsturniekiem¹⁰⁴.

Latvijā G. Manteifela darbībai pirmais uzmanību pievērša Pēteris Baško (1901–1969), izmantojot gan H. Dideriha sastādīto viņa darbu sarakstu, gan arī 1879. gadā izdoto grāmatu »Poļu Inflantija«¹⁰⁵. Par G. Manteifelu ir rakstījis literatūrzinātnieks M. Apeļs¹⁰⁶, vēsturnieks B. Brežgo¹⁰⁷. Pēckara gados emigrācijā par Manteifela literāro darbību rakstīja M. Bukšs¹⁰⁸, par viņa uzskatiem un vēstures pētījumiem – S. Kučinskis¹⁰⁹, kā arī jau pieminētais P. Pudulis¹¹⁰. Abi pēdējie autori ir snieguši diezgan sīku G. Manteifela dzīves aprakstu, norādot uz represijām, kas tika veiktas pret Manteifelu ģimeni sakarā ar viņa vecākā brāļa piedalīšanos 1863. gada poļu sacelšanās akcijās. S. Kučinskis, nedaudz analizējot G. Manteifela darbus, gan uzsver, ka viņš latviešus uzskatījis par vienu, nesašķeltu tautu – vēl pirms F. Trasuna, taču vienlaicīgi atzīst, ka »latviešu zemniekus un latviešus kā tautu viņš rāda vairāk kā kungu un arī baznīckungu rūpju objektu, nekā apspiestu un izmantotu slāni, kam sava nacionālā pasaule un mērķi«¹¹¹. Turpretī, runājot par muižniekiem, kuru lomu Latgales ekonomikā un kultūras dzīvē nevar noliegt, S. Kučinskis aizrāda, ka »savas šķiras vēsturisko lomu Manteifels nesamērīgi izceļ«¹¹². S. Kučinskis saka, ka G. Manteifels nav izpratis latviešu politiskos un ekonomiskos centienus un 1905. gada revolūciju kvalificējis nevis kā ekonomiskas dabas parādību, bet gan »kā nacionālas, un pie tam vēl neveselīgas«, dabas parādību. »Latviešiem savas tautas mērķu izpratnē esot iezagušies slimīgi ieskatī, kurus veicinājuši – kaut dažādā veidā – kā sociālisti, tā pārkrievotāji«¹¹³. Tāpēc G. Manteifels pārtraucis aizsāktu darbu pie kalendāra sagatavošanas, kaut gan drukas aizliegums bija 1904. gadā atcelts, un pievērsies Manteifelu dzimtas vēstures pētīšanai.

Pēckara Latvijā G. Manteifela vārds bija pazīstams tikai ļoti šauram speciālistu lokam. Tikai ar t. s. pārkārtošanās sākumu viņa vārdu uzzināja plašāka sabiedrība. Pirmais bija profesors P. Zeile, kurš aicināja apgūt G. Manteifela mantojumu¹¹⁴. Tad sekoja profeso-

ra H. Stroda koncentrēts raksts par G. Manteifela dzīvi, par viņa darbu plašo diapazonu un uzskatiem – sakarā ar gaidāmo 160. dzimšanas dienu. H. Strods gan min G. Manteifela darbu propolisko raksturu, taču kopumā visai pozitīvi novērtē viņa darbību. Kā svarīgākos G. Manteifela nopelnus H. Strods min to, ka viņš ar savām populārzinātniskajām un reliģiska satura publikācijām jūtami veicinājis Latgales latviešu garīgo atdzimšanu, cīnījies pret rusifikāciju un līdz ar Latvijas vēsturi pētījis arī Latgales vēsturi, bijis Polijas un Latgales patriots¹¹⁵. 1992. gada 2. novembrī Rīgā, Latvijas Universitātē notika G. Manteifela darbībai veltīta konference, kurā piedalījās Latvijas Universitātes, Latvijas Lauksaimniecības universitātes un Varšavas Universitātes zinātnieki, samērā vispusīgi apskatot un analizējot G. Manteifela darbību¹¹⁶.

Krietni kritiskāks pret G. Manteifelu ir P. Zeile rakstā, kurā, salīdzinot viņu ar K. Buiņicki, nonāk pie atziņas, ka G. Manteifels daudzās publikācijās ir nepamatoti slavēts, jo viņš ne tikai nenostājās pret dzimtbūšanu, bet darīja visu iespējamo, lai arī pēc tās oficiālās atcelšanas Latgalē 1861. gadā muižnieku vara un privilēģijas saglabātos pēc iespējas ilgāk. Tāpat savās publikācijās kalendāros G. Manteifels uzstājies pret zemnieku tieksmi iegūt zemi un F. G. Stendera garā liekulīgi idealizējis drūmo Latgales zemnieku dzīvi. Arī savos vēsturiskajos darbos viņš uz cildeno muižnieku dzimtu fona inflantiešu zemnieku rādījis civilizētajai pasaulei ne vien tumšu, bet arī neuzticīgu. G. Manteifels neatzinis latgaliešu kultūras patstāvīgas attīstības iespējas un uzskatījis, ka izglītotam latvietim jātuvojas poļiem un viņu kultūrai: viņš faktiski bija par polonizāciju. G. Manteifelu P. Zeile raksturo kā konservatīvu autoru¹¹⁷. Savukārt rakstu krājumā »Ai, māte Latgale« ievietotajā apskatā par G. Manteifelu P. Zeile¹¹⁸ viņu vērtē krietni izsvērtāk, fiksējot viņa pozitīvo ieguldījumu Latgales kultūras attīstībā, gan arī neatsakoties no viņa darbības un uzskatu vēl detalizētākas kritikas jau iepriekšējā rakstā skartajos jautājumos. Šajā rakstā P. Zeile sniedz arī kritisku novērtējumu apcerējumiem par G. Manteifelu, norādot gan uz faktoloģiskajām kļūdām viņa biogrāfijas izklāstos, kuros sevišķi ir grēkojuši literatūrvēsturnieki, tā arī uz pārspīlējumiem un nepamatoti cildinājumiem, vērtējot viņa lomu Latgales kultūrā un attieksmi pret latgaliešiem un Latgali. P. Zeile uzsver, ka G. Manteifels bija »nešaubīgs un nelokāms poļiem reiz piederējušās koloniālās Latgales un muižniecības iedibinātās kārtības patriots«¹¹⁹.

Kopumā tomēr P. Zeile G. Manteifela darbību vērtē pozitīvi, jo »ar saviem jaunības gados latgaliski rakstītajiem darbiem, ar saviem novadpētnieciska rakstura apcerējumiem par Latgali, ar savu negatīvo attieksmi pret Latgales rusifikāciju viņš objektīvi ir veicinājis latviskas Latgales saglabāšanas tendenci un gala rezultātā – iekļaušanos vienotajā Latvijas valstī«¹²⁰.

Nemot vērā G. Manteifela darbu plašo diapazonu gan tematiskā, gan hronoloģiskā ziņā, apskatīsim tikai tos darbus, kuros ir skarti Latgales vēstures jautājumi. Kā pirmais jāmin viņa darbs vācu valodā »Tā sauktā poļu Inflantija« – kā sava veida polemika ar vācu žurnālistu Jūliju Ekardu, kurš savās publikācijās bija pieļāvis nepareizas ziņas par bijušo poļu Inflantiju¹²¹. Tas parādījās laikrakstā »Livland« bez paraksta 1868. gadā¹²². Gadu vēlāk šī publikācija parādījās atsevišķā izdevumā, arī bez autora norādes¹²³. P. Pudulis izsaka pieņēmumu, atsaucoties uz H. Dīderiha piezīmi, ka tas varētu būt arī G. Manteifela kopīgs darbs ar grāfu Plāteru-Zībergu¹²⁴. Pēc Krakovas Zinātņu akadēmijas locekļa Juzefa Ignacija Kraševska pamudinājuma G. Manteifels sagatavoja ievērojami paplašinātu šī darba izdevumu poļu valodā. Taču, nebūdamas drošs par savām poļu valodas zināšanām, jo viņš zināja tikai poļu sarunu valodu, ko viņam iemācīja māte, bet gramatiku, kā atzinās vēstulē minētajam J. I. Kraševskim, viņš nebija mācījies, viņš savu darbu nodeva tulkot 80 gadus vecajam K. Buiņickim. Tomēr tulkojums G. Manteifelu neapmierināja, un darbu pabeidza tulkot Adamovičs Rīgā. Darbu viņš nosūtīja uz Zinātņu akadēmiju Krakovā J. I. Kraševskim, kurš uzrakstīja tam priekšvārdu un arī uzraudzīja darba iespiešanu. Ar J. I. Kraševska palīdzību G. Manteifels kļuva pazīstams poļu vēsturnieku aprindās. Sakrita arī abu politiskie uzskati, kas veicināja viņu sadarbību¹²⁵.

Šajā darbā¹²⁶ autors īsumā apskata Livonijas vēsturi kopumā, sniedz ziņas par ordeņa mestriem un bīskapiem līdz 16. gadsimtam, kā arī raksturo lielākās Latgales muižnieku dzimtas, norādot, kad tās ieguva savu zemi lēnī: bruņinieku laikos vai vēlāk. Šajā apcerējumā G. Manteifels apskata arī Latgales lielākās pilsētas, to izveidošanos un arī nozīmīgākos notikumus, kas saistīti ar tām. Noteikta uzmanība pievērsta arī iedzīvotāju aprakstam, īpašu uzmanību veltījot latgaliešiem, to sadzīves, kultūras un paražu raksturojumam. Novērtējot šī darba parādīšanos, jāsaka, ka tas bija domāts poļu lasītājam, kurš bija vāji informēts par bijušo poļu

Inflantiju jeb Livoniju. Par to pats G. Manteifels rakstā »Inflantija«, kas ievietots 1858. gadā Parīzē iznākošajā laikrakstā »Wiadomości Polski« (Poļu Ziņas), rakstīja: »Šodien šī nezināšana sasniegusi jau tādus apmērus, ka ar poļiem par Inflantiju jārūnā kā par jaunatklātu zemi, par kuru pat Varšavas literārajos salonos ir tikpat neskaids priekšstats kā par Borneo vai Sumatru«¹²⁷. Latgali jeb poļu Inflantiju, kas bija palikusi poļu rokās pēc lielākās daļas Livonijas zaudēšanas zviedriem, G. Manteifels uzskatīja par to daļiņu, kura pievienojusies Žečpospolitais organismam un saliedējusies ar to. »Apvienošanās un pakāpeniskas asimilācijas process,« rakstīja G. Manteifels, »neizsauca pat tādu pretošanos, ko izrādīja lietuviešu un krievu muižniecība poļu ietekmei līdz pat Ļubļinas ūnijai...«¹²⁸ Protams, te ir runa par unikālu valdošo vāciešu un poļu muižniecības aprindu apvienošanu un saplūšanu. Jāpiezīmē, ka arī pats G. Manteifels bija šāda kulturālā duālisma produkts. Tomēr viņš centās vairāk izcelt katoliski polisko pusi. To pastiprināja arī viņa kontakti ar J. I. Kraševski, piedalīšanās poļu vēsturnieku kongresā Krakovā, kā arī tuvie kontakti ar konservatīvajiem Galicijas vēsturniekiem, piem., Ļvovas universitātes rektoru K. Liski, kurš izveidoja un bija pirmais žurnāla »Kwartalnik Historyczny« redaktors.

Iespējams, ka tāds pat nolūks bija G. Manteifelam, izveidojot albumu »Terra Mariana 1186–1888«, ko Latvijas katoļi pasniedza pāvestam Leoņam XIII viņa priesterības 50 gadu jubilejā. Albuma 70 lapaspuses ar attēliem un tekstu latīņu valodā, ko sarakstīja G. Manteifels, satur vēsturiskas ziņas par bijušo Livoniju, kuru šaurākā nozīmē sauc arī par *Terra Mariana*, par bīskapiem, par tolaik esošajām katoļu baznīcām un filiālēm. Albumā ievietotie attēli (ilustrācijas) tika izgatavoti Manteifela vadībā. Tajos attēloti zīmogi, ģerboņi, bīskapu un bruņinieku attēli, karogi, baznīcas un to inventārs, pilis, pilsdrupas un kapu pieminekļi – ar paskaidrojumiem. Pirms nodošanas pāvestam šis albums 1888. gadā Rīgā tika pārdrukāts grāmatas veidā vairākos eksemplāros¹²⁹.

Visplašākais G. Manteifela darbs par Livonijas vēsturi »Senās Livonijas zemju vēstures apcerējumi« (apmēram 810 lappušu apjomā) netika publicēts un palika rokrakstā. Iemesls tam bija atteikums publicēt šo darbu Ļvovā un pēc tam – Mjanovska Zinātnes atbalsta kases recenzentu iebildumi pret darba saturu, kurus G. Manteifels kategoriski noraidīja kā diletantiskus. Viņa diezgan ilgā sarakste ar kases pārstāvi T. Kožonu un citiem cerētos rezultātus

nedeļa. Tādējādi rokraksts netika publicēts. Lielu daļu no tā G. Manteifels publicēja kā atsevišķus darbus¹³⁰. Pēckara gados šis rokraksts, kuru 1930. gadā G. Manteifela radnieks Tadeušs Manteifels bija iedevis B. Brežgo, skaitījās pazudis. Pieminētais Manteifelu dzimtas vēstures pētnieks J. Bardahs bija noskaidrojis, ka kara beigās B. Brežgo it kā esot devies uz Rietumiem un ap 1945. gadu miris (viņš mira 1957. gadā Rīgā. – *K. P.*), bet viņa atraitne G. Manteifela rokrakstu esot nodevusi Ņujorkas pilsētas bibliotēkai¹³¹. 1992. gadā, kad Rīgā notika G. Manteifelam veltītā konference, J. Bardahs vēl nezināja, vai šis fakts atbilst patiesībai, jo meklēja šo rokrakstu B. Brežgo arhīvā. 80. gadu sākumā, saskaņā ar S. Kučinska sniegto informāciju emigrācijā izdotajā »Dzimtenes kalendārā«, šo rokrakstu atradis minētajā bibliotēkā Jānis Krēslis, kurš S. Kučinskim nosūtījis lielu mikrofilmu rulli no šī pazudušā rokraksta¹³².

Kučinskis ir sniedzis tikai vispārēju šī darba apskatu, kritiski vērtējot atsevišķas G. Manteifela nostādnes¹³³. Tā viņš min, ka par senajām latviešu un igauņu ciltīm G. Manteifels runājot tikai ievadā, bet pārējās nodaļās tikai par Livonijā valdošo šķiru un tautību vēsturi. Rokraksts sastāvot no 2 sējumiem. Pirmais veltīts senās Livonijas laikam: no kristietības jeb no »Rietumu kolonijas« sākuma XII gadsimtā līdz patstāvības zaudēšanai XVI gadsimta vidū. Sējums iedalīts 5 grāmatās, un tās savukārt nodaļās. Otrais sējums biežāks, bet sastāvot no 4 grāmatām, ar 13 nodaļām. Arī šajā sējumā, tāpat kā pirmajā, esot kartes un ilustrācijas. Savu rokrakstu G. Manteifels pabeidz ar 18. gadsimtu – Livonijas iekļaušanu Krievijas sastāvā. Tomēr, runājot par ievērojamāko dzimtu pārstāvjiem, pieminēti arī 1863. gada sacelšanās dalībnieki. Taču G. Manteifels mazāk runājot par 1863. gada 27. maijā nošauto Leonu Plāteru, nekā par viņa māsiņu – 1831. gada sacelšanās dalībnieci E. Plāteri, kura ar ieročiem rokās cīnījās pret krieviem. Tajā pat laikā netiekot pieminēts K. Buiņickis. Esot sniegta informācija par samērā plašajām muižnieku bibliotēkām. Apskata nobeigumā S. Kučinskis vēl aizrāda, ka seno Livoniju G. Manteifels nesaucot par vācu koloniju, bet par Rietumu kristietības koloniju.

Paša G. Manteifela sastādīto visai sīko darba satura rādītāju latgaliskā tulkojumā sniedz pieminētais P. Pudulis¹³⁴. Salīdzinot to ar G. Manteifela publicēto darbu sarakstu, var noskaidrot, kādas daļas no šī rokraksta ir publicētas, tiesa, ar atšķirīgiem nosaukumiem, kas

iekavās norādīti. Faktiski ir publicēta pirmā sējuma 5. grāmata bez historiogrāfiska apskata (Livonijas valsts pagrimums), daļēji otrā sējuma 2. un 3. grāmata (Inflantijas kņaziste 17.–18. gadsimtā), kā arī daļa 4. grāmatas (Inflantijas vēstures litratūras apskats par laiku no 12. līdz 20. gadsimtam).

Kā viena no minētā rokraksta publicētajām daļām par Latgales jeb poļu Livonijas vēsturi ir nelielā grāmatiņa »Inflantijas kņaziste 17. un 18. gadsimtā. Tās ievērojamāko personu apskats«¹³⁵. Tajā aplūkota Inflantijas kņazistes izveidošanās pēc 1660. gada 23. aprīļa Olivas miera līguma starp Zviedriju un Žečpospolitu, saskaņā ar kuru tās rokās palika tikai 1/4 daļa no Livonijas. Aprakstot Inflantijas kņazistes pārvaldi, pasvītots, ka tā piederējusi kā Lietuvai, tā Polijas karalim un tāpēc tās privilēģijas bijušas aptiprinātas ar diviem zīmogiem. Attiecīgi Žečpospolitas seimā no sešiem pārstāvjiem tikai 2 bijuši no Inflantijas, pārējie 4 – »saimnieku« pārstāvji: 2 no Lietuvas un 2 no Polijas karaļa. Lielākā darba daļa veltīta ievērojamāko muižnieku, it sevišķi t. s. bruņinieku dzimtu vēsturei un to pārstāvju darbībai. Caur šīs darbības izgaismojumu tiek atspoguļoti ļoti nozīmīgi sociālie procesi šajā kņazistē, ko apzināti stimulēja un veicināja Žečpospolitas valdība. Tā, pirmkārt, ir rekatolizācija, kas skāra protestantismā pārgājušo muižniecību un no kristietības vispār lielā mērā atkritušo latviešu zemniecību; otrkārt, tā ir polonizācija, kas skāra muižniecību, muižas ļaudis un izglītos latviešus, bet neskāra zemniecību. Par rekatolizācijas paņēmieniem liecina, piemēram, Andreja Plātera gadījums. Par viņa nopelniem Žečpospolitas labā kara laukos karalis Mihails Koributs Višņeveckis 1670. gadā piešķīra viņam tiesības uz Dinaburgas (Daugavpils) stārstiju, kuras apstiprinājis arī karalis Jans III 1675. gadā. Bet, kad Andrejs Plāters pārgājis katoļticībā 1695. gadā, karalis bijis tādā sajūsmā, ka piešķīris tam visas Inflantijas vojevodas tiesības. Kopš tā laika tās piederējušas Plāteru namam¹³⁶. Tas acīmredzot stimulēja arī citus vācu muižniekus pāriet katoļticībā.

Manteifels stāsta par katoļu baznīcu celtniecību dažādās vietās, ko veikuši Potocki Ludzā un Posiņā, Plāteri – Indricā, kā arī par atsevišķu protestantu baznīcu pārvēršanu par katoļu baznīcām. G. Manteifels raksta, ka 17. gadsimta beigās protestantu dievnami vēl bijuši Bērzglē, Feimaņos, Krustpilī un arī Indricā, bet vēlāk palicis tikai viens – Krustpilī¹³⁷. Savukārt, aprakstot Hilzenu dzimtas vēs-

turi, G. Manteifels raksturo J. A. Hilzena centienus veicināt latviešu atteikšanos no pagāniskās koku pielūgšanas un ticējumiem, ka dvēseles pēc cilvēku nāves ieaugot kokos. Viņš izveidojis jezuītu misijas savos īpašumos. Kāds ksendzs Mihails Rots iemācījies pat latviski un uzrakstījis katehismu latgaliski. Viņš apmeklējis mājas, ārstējis slimos, un viņu saukuši par latviešu apustuli¹³⁸. Pieminēta arī pirmā Inflantijas kņazistes bīskapa Nikolaja Korvina-Poplavska darbība, ar kura svētību un vietējo muižnieku atbalstu uzcelta Aglonas baznīca un izveidots klosteris. Ar dominikāņu mūku ordeņa palīdzību baznīcas uzceltas Višķos, Rušonā, Daugavpilī, Preiļos, Varakļānos un izveidoti arī nelieli klosterīši¹³⁹. Pēc bīskapa N. Korvina-Poplavska nāves 1710. gadā viņa pēctecis K. Šembeks jau varējis rakstīt pāvestam Klementam IV, ka poļu Inflantija ar dievpalīgu jau visumā esot katoliska, izņemot ļoti nedaudzos luterāņus un pareizticīgos vai vecticībniekus¹⁴⁰.

Runājot par polonizāciju, G. Manteifels jau darba sākumā raksta, ka te muižniecības apvienošanās un asimilācija sastapusi mazāku pretestību, kā citās nepoļu teritorijās. Viņš uzsver no Polijas un Lietuvas ienākušās muižniecības lielo lomu poļu kultūras un katolicisma nostiprināšanā. Tiek atzīta Žečpospolitas valdības vācu pārpoļošanas un pārejas katolicismā veicināšana. Tika piedāvāti amati un privilēģijas par pāriešanu katolicismā un poļu kultūras pieņemšanu. Bez šādiem pasākumiem to veikt būtu grūti, jo t. s. poļu Inflantijā, pēc G. Manteifela datiem, palikušas 23 vācu muižnieku dzimtas, un 17. gadsimta beigās te ienākušas 19 ievērojamākās poļu dzimtas. Kā pārpoļošanas rezultātu var minēt G. Manteifela atzinumu, ka Hilzenu dzimta divu paaudžu laikā pārvērtusies par poļiem: lai arī to dzīslās vēl nebijis slāvu asiņu, bet »šļahtiču gars« jau valdījis. Kopš pazīstamā hronista J. A. Hilzena, Hilzeni vairs nebijuši vācieši, bet poļu magnāti, kas ieguvuši savus īpašumus arī Lietuvā, Baltkrievijā, Polijā, Kurzemē un pat Pomorjē¹⁴¹. Pārpoļošanos veicināja arī jauktās laulības, par ko liecina dažādu dzimtu apraksti. Lielākā uzmanība darbā ir pievērsta Hilzenu, Plāteru, Borhu un Zēbergu dzimtai, no bijušo vāciešu puses, un Šadursku, Staņislavsku, Soltanu un Benislavsku dzimtai – no poļu un lietuviešu puses.

Atsevišķā izdevumā par Livonijas valsts pagrimumu¹⁴² H. Manteifels raksta par draudiem Livonijai, kas parādījušies pēc Maskavas kņazistes atbrīvošanās no tatāru–mongoļu jūga. Reāli šie

draudi kļuvi ar Ivangorodas izbūvi 1492. gadā. Tomēr 16. gadsimta sākumā Valters Pletenbergs ar veiksmīgiem kariem šīs briesmas vēl par piecdesmit gadiem attālinājis. Taču pati Livonija novājinājusies sakarā ar reformāciju un iekšējām cīņām starp ordeni un Rīgas arhibīskapu. 1558. gadā sākās krievu iebrukums, tas skāra arī Latgali: Marienhauzes (Viļakas), Rēzeknes un Ludzas apriņķi. Ordeņa spēku zaudējumi Igaunijā spieduši muižniekus meklēt palīdzību Polijā, Dānijā un Zviedrijā. 1558. gadā Rēvele padevusies Dānijai, bet 1559. gadā Polijas karalis un Lietuvas lielkņazs Zigismunds Augusts uzņēmies Livonijas aizsardzību, prasot par to prāvas zemes platības Daugavas vidustecē, kā arī vairākas pilis, t. sk. Latgalē. Tomēr poļi nesteigušies koncentrēt spēkus Livonijā. 1560. gadā pēc Marienhauzes un Felinas ieņemšanas poļi savās rokās pārņēmuši Kurzemes pilis. 1561. gadā Zviedrijas rokās pārgājusi Igaunija ar Rēveli. Savukārt ordeņa mestrs Gothards Ketlers un Rīgas arhibīskaps Vilhelms vienojušies ar M. Radzivilu par Livonijas pakļaušanos Lietuvai. Ar 1562. gadu Livonija kā atsevišķa valsts pārstāja pastāvēt. Taču muižnieki saglabājuši savas privilēģijas. Ordeņa mestrs G. Ketlers nolīcis savu ordeņa krustu un kļuvis par Polijas karaļa vasali, saņemot kā lēni Kurzemi un Zemgali. Ordenis ar to beidza pastāvēt. Rīga vēl divdesmit gadus saglabāja savu patstāvību. Tā pēc 400 gadiem Livonija zaudēja patstāvību.

Pēdējā Latgales poļu muižnieku rakstu krājumā »Z okolic Dźwiny«, ko varētu tulkot kā »No Piedaugavas« vai: »No Daugavas apkaimes«, ievietots G. Manteifela raksts »Nedaudz par Inflantijas vēsturi un šīs vojevodistes ievērojamākajām personām«¹⁴³. Raksta sākums faktiski atkārtoti publikācijā »Inflantijas kņaziste 17.–18. gadsimtā« rakstīto, t. i., par kņazistes izveidošanos, tās varas struktūrām, muižnieku dzimtām un pārpoļošanas. Tomēr šajā rakstā vairāk ir skarta 19. gadsimta vēsture, ieskaitot 1831. gada varoni Emīliju Plāteri no Liksnas, kas bijusi kapteine poļu armijā un 1831. gadā mirusi no kaujās gūtajiem ievainojumiem. G. Manteifels raksta arī par K. Buiņicka darbību, par krājuma »Rubon« izdošanu. Viņš ir skāris arī drukas aizliegumu un tā ietekmi uz kultūras dzīvi Latgalē.

G. Manteifels varākos darbos¹⁴⁴ speciāli runā par Latgales etnisko vēsturi, par kultūras, un sevišķi izglītības, problēmām Latgalē 19. gadsimta pēdējā trešdaļā, kad Latgalē bija spēkā drukas aizliegums un skolās mācības notika tikai krievu valodā. Viņš stāsta par

mēģinājumiem apiet drukas aizliegumu, iespiežot, piemēram, lūgšanu grāmatas ārpus Latvijas teritorijas un izplatot tās Latgalē ar ebreju tirgotāju starpniecību. Vienlaicīgi G. Manteifels piebilst, ka šo iespieddarbu kvalitāte kā valodas, tā satura ziņā bijusi visai zema. Darbā par civilizāciju, literatūru un mākslu senajā Rietumu kolonijā pie Baltijas jūras (kā Manteifels ir apzīmējis Livoniju) uzsverta poļu ietekme uz Latgales kultūru, raksturots atsevišķu darbinieku (A. Hilzena, M. Borha u. c.) ieguldījums tajā, kā arī stāstīts par jezuītu lomu latgaļu grāmatniecības iedibināšanā.

Arī Baznīcas vēstures pētniecībā Latgalē G. Manteifels ir spēris pirmos soļus. Gan atsevišķās publikācijās¹⁴⁵, gan vispārējos darbos, par ko mēs jau runājām, viņš raksturo katoļu Baznīcas darbību kopumā, gan atsevišķu ordeņu – jezuītu, dominikāņu, bernardiešu, lācariešu u. c. – darbību un tās rezultātus Latgalē.

Lielu uzmanību G. Manteifels ir veltījis savas kārtas, t. i., muižniecības, un it īpaši t. s. krustnešu-bruņinieku dzimtu, vēsturei un likteņiem gan Latvijā kopumā, gan arī Latgalē. Par to viņš raksta gandrīz ikkatrā savā darbā: gan vispārēja rakstura, gan arī speciālās apcerēs, kā, piemēram, »Par seno krustnešu-bruņinieku muižniecību Inflantijas robežās« (na kresach)¹⁴⁶. Šajā apcerē viņš raksturo gan vācu, gan poļu muižnieku dzimtas, to īpašumus, ieņemamos amatus, sasniegumus zinātnē, literatūrā un mākslā. Vairāk viņš pakavējas pie Hilzenu dzimtas pārstāvjiem, gan Jana Augusta jeb hronista, kā viņu sauc G. Manteifels, gan viņa pēcnācēju sasniegumiem un likteņiem. Viņš īpaši atzīmē Hilzenu dzimtas pārstāvja Jana Augusta vecākā dēla Juzefa rīcību, kurš pēc sava brāļa un brāļadēla nāves kļuva par plašo dzimtas īpašumu mantinieku un mūža nogali pavadīja Parīzē. Tur viņš iepazīsies ar Francijas Akadēmijas locekļiem un bijis labi ieredzēts to vidū. 1783. gada 30. septembrī viņš uzrakstījis testamentu »Testamentum ocllusum«, kurā cita starpā bijis teikts: »Atbrīvot visus atkarīgos dzimtcilvēkus visās manās muižās, dodot viņiem aiziešanas brīvību, uz kuriem vien tie vēlētos, ar visu viņu mantu.« Pusi no muižu ienākumiem Juzefs Hilzens atvēlējis zinātnes un mākslas attīstībai, kā arī nabadzīgās šļahtas atbalstīšanai, ceļot patversmes¹⁴⁷. Šajā sakarībā jāpiezīmē, ka prof. P. Zeile, nenorādot gan avotus, apgalvo, ka Juzefs Hilzens esot izstrādājis arī zemnieku brīvlaišanas projektu un iesniedzis to karalim, taču tas atzīts par priekšlaicīgu un neticis tālāk izskatīts. Šo ideju Juzefs aizguvis no tēva Jana Augusta

Hilzena¹⁴⁸. Diemžēl, arī šī Juzefa Hilzena pēdējā vēlēšanās, kas bija izteikta testamentā, netika realizēta, jo pret to iebilda Hilzenu t. s. vācu zara radnieki un iejaucās arī Viļņas universitāte, tā jautājumu vēl vairāk samudžinot¹⁴⁹. Dažu dzimtu aprakstus atrodam arī enciklopēdiju šķirkļos¹⁵⁰ un žurnālu lappusēs¹⁵¹.

19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā iznākušajā poļu *Lielajā Vispārējā Ilustrētajā Enciklopēdijā* atrodami arī G. Manteifela vispārinātie raksti par Livoniju, Latgali, Latviju un latviešiem¹⁵².

Sevišķi nozīmīgs ir Manteifela ieguldījums novadpētniecības jomā¹⁵³. Viņš ir sniedzis gan samērā plašus lielāko pilsētu vēsturiskos aprakstus, gan nelielas apceres par gandrīz visām Latgales apdzīvotajām vietām un muižām. Šajā sakarā var minēt gan atsevišķas brošūras par Ludzas¹⁵⁴, Daugavpils un Krāslavas¹⁵⁵, kā arī Viļakas (Marienhauzena)¹⁵⁶ vēsturi, gan rakstus poļu un vācu laikrakstos¹⁵⁷, kā arī enciklopēdijās¹⁵⁸. Jāatzīmē tas, ka 19. gadsimta 80.–90. gados viņš ir publicējis Varšavā iznākušajā poļu ģeogrāfijas vārdnīcā 76 rakstus par Latgales apdzīvotajām vietām un muižām¹⁵⁹, turklāt šīs publikācijas ir nozīmīgas arī no vēsturiskās ģeogrāfijas viedokļa. G. Manteifelam pieder arī vairāki raksti par Latgales kalniem, upēm un ezeriem, īpaši Lubāna ezeru, par kuru ir raksts enciklopēdijā¹⁶⁰. Par trīspadsmit minētajiem dabas objektiem ir raksti pieminētajā ģeogrāfijas vārdnīcā, kuros norādītas ne vien to atrašanās vietas, lieluma, garuma un citu parametru raksturojums, bet ir fiksēti arī nostāsti un teikas par šiem objektiem¹⁶¹.

Kopumā novērtējot G. Manteifela ieguldījumu Latgales vēstures pētīšanā, jāsaka, ka viņš, būdams bez vēsturnieka izglītības, tomēr uzsāka pēc būtības zinātnisku, uz arhīvu materiāliem balstītu Latgales vēstures pētīšanu. Viņš pētīja reģionu, kurš kopš 17. gadsimta vidus faktiski bija atšķelts no pārējās Latvijas, pakļauts rekatolizācijai un savdabīgai slāviskās kultūras ietekmei. Diemžēl G. Manteifels bija un palika savas kārtas pārstāvis, kurai nespēja pacelties pāri. Viņā it kā sintezējās divas – vācu un poļu kultūras – tradīcijas, taču viņa simpātijas bija vairāk poļu un katoļu Baznīcas pusē. Tas noteica viņa konservatīvismu, ietekmēja viņa pieeju pētāmo objektu un arī problēmu izvēlē. Rezultātā viņa pētījumu objekts bija nevis Latgales pamattauta, bet tā laika valdošā kārta, ko pārstāvēja pārpoļojušies vācu muižnieki, kā arī Latgalē ienākušie poļu un pārpoļojušos lietuviešu muižnieki un garīdzniecība. Līdz ar to G.

Manteifela uzmanības centrā bija muižniecība, garīdzniecība, tādas problēmas, kā rekatolizācijas pasākumi, it sevišķi 17.–18. gadsimtā, pārpoļošanās process. Vēsture, ko viņš rakstīja, bija par viņa pārstāvēto kārtu un domāta arī tās pārstāvjiem, kuri runāja poliski vai vāciski. Tāpēc G. Manteifela latviešu valodā rakstītajos darbos neatrodam nevienu rindu par latviešu vēsturi un par vēsturi vispār, jo, pēc viņa domām, viņa uzdevums nebija modināt latviešu vēsturisko apziņu. Latviešu dzimtcilvēks ir aprakstīts dažos viņa darbos, apskatīta latgaliešu kultūra, tautas dziesmas, paražas. Taču arī šie ļoti vispārējie pētījumi bija domāti savas kārtas lasītājiem, lai iepazīstinātu tos ar latviešiem, kā savu kungu kalpiem – un palīdzētu tos kā tādus arī izprast. Tomēr tas, ko viņš ir paveicis gan tautas dziesmu vākšanā, gan latgaliskās rakstu valodas saglabāšanā un rusifikācijas aizkavēšanā, objektīvi paliek un ir jāvērtē pozitīvi. Tāpat viņa veikums novadpētniecības jomā – daudzu apdzīvoto vietu apraksti, kas balstīti uz avotiem, kuru lielākā daļa ir gājusi bojā, ir ar nepārvērtējamu nozīmi.

Tādējādi objektīvi, neatkarīgi no sava veida sociālā pasūtījuma, ko viņš, kā savas kārtas pārstāvis, centīgi pildīja, viņš ir licis pamatus Latgales vēstures pētīšanai un veicinājis arī visas Latvijas vēstures izpēti, izvirzot vācu vēsturniekiem alternatīvu skatījumu uz Latvijas vēsturi. Turklāt kopumā G. Manteifels ir vērtējams vairāk kā visas Latvijas vēstures pētnieks, ne tikai Latgales vēsturnieks.

Pārējie poļu autori, kuru darbi skar Latgales vēsturi, tikai nedaudz papildina jau agrāk apskatīto informāciju. B. Šahno rakstā par Daugavpili precīzē atsevišķas detaļas par pilsētas un cietokšņa pārcelšanu uz jaunu vietu¹⁶². S. Karvovskis grāmatā par Livonijas iekļaušanu Lietuvas un Polijas sastāvā¹⁶³ apskata šo pasākumu priekšvēsturi un tādējādi paplašina priekšstatus par šīm norisēm. T. Kožona (1839–1918) darbs par Polijas iekšējo vēsturi Staņislava Augusta laikā¹⁶⁴ sniedz arī dažas ziņas par notikumiem Latgalē, piemēram, par Daugavpils nodedzināšanu, ko veica poļu nemiernieki 1795. gadā M. Oginska vadībā. Vēl var minēt arī U. Uļanovskas etnogrāfiska rakstura darbu par Latgales latviešiem, kas balstīts uz novērojumiem Rēzeknes apriņķa Viļānu pagastā¹⁶⁵.

Novērtējot kopumā poļu autoru darbus, jāuzsver, ka viņi pirmie uzsāka tiešāku Latgales vēstures izpēti, savāca un apkopoja lielu faktoloģisko materiālu par norisēm Latgalē, īpaši 16.–18. gadsimtā, kā arī daļēji par 19. gadsimtu. Diemžēl, šie darbi bija domāti poļu lasītājam un būtībā nepieejami lielākajai daļai latgaliešu.

Noslēdzot šo vācu, krievu un poļu autoru darbu apskatu, jāpiezīmē, ka tie bija cittautiešu pētījumi, kuros tieši vai netieši skarti ar Latgales vēsturi saistītie jautājumi. Taču šie pētījumi ar retiem izņēmumiem tika veikti, lai izgaismotu attiecīgās tautības un parasti muižniecības vai citas valdošās kārtas darbību, kā arī aizstāvētu savas kārtas un valsts intereses. Nereti arī zemes pamatiedzīvotāji kļuva par pētījumu objektu, tomēr arī šie darbi bija domāti attiecīgas tautības vai kārtas pārstāvjiem, bet ne Latgales latviešiem jeb latgaliešiem, jo visi šie darbi bija rakstīti latīņu, vācu, krievu vai poļu valodā – pat tad, kad parādījās latgaliešu rakstība. Turklāt daudzi no autoriem latgaliešus pieskaitīja pie slāvu tautām (visbiežāk poļiem), bet viņu zemi uzskatīja par senu krievu zemi. Šie autori nebija ieinteresēti modināt latgaliešu vēsturisko apziņu un reizē ar to tautas nacionālo pašapziņu. Šis uzdevums bija jāveic savas tautas – un vispirms latgaliešu – inteliģencei. Protams, cittautiešu veiktie pētījumi, dažādu dokumentu un materiālu publikācijas atviegloja šo uzdevumu, lai gan bija jārēķinās ar šo materiālu noteiktu vienpusību un tendenciozitāti.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

¹ Joannis Dlugossi seu Longini canonici qvondam Cracoviensis. Historiae Polonicae libri XII. – Frankfurt, 1711. – 21., 31. lpp. Citēts pēc: Brežgo B. Kā XVI gs. vēsturnieki B. Vapovskis un M. Beļskis apraksta Latviju un latviešus // Sējējs. – R., 1939. – Nr. 10. – 1020. lpp.

² Dzieje Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego od roku 1280 do 1535. Przez Bernarda z Rachtamowic Vapowskiego. / Opracował M. Malinowski. – Wiliana, 1847. – I. – 130.–132. lpp. Citēts pēc: Brežgo B. Kā XVI gs. vēsturnieki B. Vapovskis un M. Beļskis apraksta Latviju un latviešus // Sējējs. – R., 1939. – Nr. 10. – 1020. lpp.

³ Par M. Beļski sīkāk: Brežgo B. Kā XVI gs. vēsturnieki... 1022.–1025. lpp.

⁴ Belski M. Kronika tho iest Historya Świata. (Dzieje calego świata) – Kraków, 1564. – 345. lpp.

⁵ Turpat. – 43. lpp.

⁶ Turpat. – 437. lpp. II puse – 438. lpp.

⁷ Turpat. – 438. lpp.

⁸ Kwiatkowski M. Wszystkiy Infladzkiey ziemi, jako przed tem sama w sobie była, krotkie a požutecznie opisanie. – Królewcy, 1767.

⁹ Kwiatkowski M. Książeczki rozkosznie o pocziwen wychiwanie dziatek 1564 i wszystkiey Lifflanckiej ziesmi opisanie 1567. (Wyd Dr. Z. Celichowski. – Kraków, 1889. – XI, 99 lpp. (Apraksts aizņem 79.–92. lpp.)

¹⁰ Sīkāk par Hilzenu dzimtu un arī par J. A. Hilzenu dzīvi un darbību: Kučinskis S. S. J. Hilzenu un viņu Dagda kā latviešu kultūras centrs. Jānis Francis Hilzens un viņa divi dēli // Dzimtenes kalendārs. – Vesterosa, 1980. – 89.–107. lpp.; Zeile P. Jans Augusts Hilzens un viņa grāmata »Inflantija« // Ai, māte Latgale. – 188.–190. lpp.; Brežgo B. Kāds poļu valodā izdots darbs par Latvijas vēsturi (J. A. Hylzen. Inflanty) // Latvju grāmata. – 1926. – Nr. 6. – 462.–463. lpp.

¹¹ Inflanty w dawnuch swych, y wielarakich aż do wieku naszego dziejach, y rewolucyach; z wywodem godności, y starożytności Szlachty tameczney, tudziesz praw, y teraz jey służących zebrane, y Polskiemu światu do wiadomości w oczystym języku podane przez Jaśnie Wielmożnego Jmci Pana Jana Augusta Hylzena Kasztelana Inflantskiego, staroste sądowego Braslawskiego, Marszałka na owczas W. Trybunalskiego W. X. Lit. Roku Pańskiego 1750. dnia 2. Stycznia w Wilne w Drukarni J. K. M. Akademickiej Sociatatis Jesu. – Część I – 414 s.; Część II – 57 s.; Rejaster 17 s. (Turpmāk: Hylzen J. A. Inflanty...); Atsevišķus šī darba fragmentus no ievada, I un II nodalās, ko latviski tulkojuši B. Krusts un P. Zeile sk.: Ai, māte Latgale. – 192.–197. lpp.

¹² Hilzens J. A. Inflantija. Priekšvārds. // Ai, māte Latgale. – 192. lpp.

¹³ Turpat. – 193. lpp.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ Dunsdorfs E. Latvijas vēsture 1600–1710. – Upsala: Daugava, 1962. – 588. lpp.

¹⁶ Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture 1500–1600. – Stokholma: Daugava, 1964. – 151.–154. lpp.

¹⁷ Hilzens J. A. Inflantija. Priekšvārds // Ai, māte Latgale. – 193. lpp.

¹⁸ Jāpiezīmē, ka daži starpkaru posma poļu vēsturnieki uzsvēra J. A. Hilzena bezgalīgo mantkāri un kvalificēja viņu kā »brūņniecības glorificētāju«. Sk.: Švierbinski M. Martyrologia Infant Polkich (Maszinopis), Wilno, 1937. – 73. lpp. (Citēts pēc: Bardach J. Piśmienictwo polskie w Inflantach (do 1918 roku) // Dzieje Lubelszczyzny. – Warszawa, 1991. – T. VI. – Cz. II. – 254. lpp.)

¹⁹ Hilzens J. A. Inflantija. Priekšvārds // Ai, māte Latgale. – 193. lpp.

²⁰ Turpat. – 194. lpp.

²¹ Turpat. – 194.–195. lpp.

²² Hylzen J. A. Inflanty... – 6. lpp.

²³ Turpat. – 8.–9. lpp.

²⁴ Turpat. – 10.–11. lpp.

²⁵ Turpat. – 12. lpp.

²⁶ Turpat. – 19. lpp.

²⁷ Turpat. – 35. lpp.

²⁸ Turpat. – 44. lpp.

²⁹ Turpat. – 48. lpp.

³⁰ Turpat. – 60.–64. lpp.

³¹ Turpat. – 76. lpp.

³² Turpat. – 81. lpp.

³³ Turpat. – 82. lpp.

³⁴ Turpat. – 84.–85. lpp.

³⁵ Turpat. – 89. lpp.

³⁶ Turpat. – 82., 89.–90. lpp.

³⁷ Turpat. – 91. lpp.

³⁸ Turpat. – 92.–96. lpp.

³⁹ Turpat. – 100. lpp. Līguma tekstu latīņu valodā sk.: Turpat. – 100.–105. lpp.

⁴⁰ Turpat. – 111. lpp. Līguma tekstu latīņu valodā sk.: Turpat. – 112.–129. lpp.

⁴¹ Turpat. – 132.–157. lpp.

⁴² Turpat. – 157. lpp.

⁴³ Turpat. – 163. lpp.

⁴⁴ Turpat. – 210. lpp.

⁴⁵ Turpat. – 213.–214., 224.–225. lpp.

⁴⁶ Turpat. – 229. lpp.

- ⁴⁷ Turpat. – 230.–231., 233.–234. lpp.
- ⁴⁸ Turpat. – 339.–340. lpp.
- ⁴⁹ Turpat. – 340. lpp.
- ⁵⁰ Turpat. – 344., 347., 351. lpp.
- ⁵¹ Turpat. – 353. lpp.
- ⁵² Turpat. – 356. lpp.
- ⁵³ Turpat. – 360. lpp.
- ⁵⁴ Turpat. – 360.–364. lpp.
- ⁵⁵ Turpat. – 365.–366. lpp.
- ⁵⁶ Turpat. – 367.–370. lpp.
- ⁵⁷ Turpat. – 371.–372. lpp.
- ⁵⁸ Turpat. – 375.–377. lpp.
- ⁵⁹ Turpat. – 380.–381. lpp.
- ⁶⁰ Turpat. – 388.–389. lpp.
- ⁶¹ Turpat. – 390.–391. lpp.
- ⁶² Turpat. – Cz. 2.–15.–19. lpp.
- ⁶³ Sk.: Manteuffel G. Cywilizacya, literatura i sztuka w dawnej kolonii zachodniej nad Bałtykiem: na podstawie badań najnoszych. – Wyd. 2-e. – Kraków, 1897. – 73.–79. lpp.
- ⁶⁴ Rubon: Pismo zbiorowe poświęcone pożytecznej rozrywce (Wyd. K. Buinicki. – Wilno, 1843. – 1849. – t. – 1.–10.
- ⁶⁵ Sikāk par K. Buiņicki sk.: Zeile P. Kazimirs Buiņickis un Gustavs Manteifelis. Vieta un vērtējums Latvijas kultūrā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A. – 1993. – Nr. 2.–14.–18. lpp.; Kazimirs Buiņickis – sociālo reformu rosinātājs Latgalē, latviešu vienotības paudējs, rakstnieks un publicists // Acta Latgalica. – Daugavpils: Latgolas Pētniecības instituta izdevniecība, 1999. – Nr. 10. – 244.–247. lpp.; Kazimirs Buiņickis – Latgales reģionālās kultūras pamatlicējs un veidotājs // Ai, māte Latgale. – 205.–212. lpp.
- ⁶⁶ Sikāks šī rakstu krājuma raksturojums: Zeile P. Kazimirs Buiņickis – sociālo reformu rosinātājs Latgalē, latviešu vienotības paudējs, rakstnieks un publicists // Acta Latgalica. – Nr. 10. – 250.–254. lpp.; Herbst S. Rubon. Pismo poświęcone pożytecznej rozrywce 1842–1849 // Polska w swiece: Szkice z dziejów kultury polskiej. – Warszawa, 1966. – 305.–311. lpp.
- ⁶⁷ Plater A. O pochodzenie wyrazn Rubo albo Rubon, nadanego od starożytnych Dźwinie // Rubon. – Wilno, 1842. – Nr. 1. – 5.–7. lpp.
- ⁶⁸ Borch M. Dwa słowa o Dźwinie // Rubon. – 1843. – T. 3.–47.–80. lpp.; T. 4.–20.–40. lpp.
- ⁶⁹ Borch M. Wiadomość poczerpnięta z lustracyi kościołów katolickich i stanu parafij w roku 1613 na Inflantach odbytej // Rubon. – 1845. – T. 6.–35.–40. lpp.
- ⁷⁰ Turpat. – 39. lpp.
- ⁷¹ W. R. Rzut oka na wioski i pola w Inflantach // Rubon. – T. 3.–248. lpp.
- ⁷² Plater J. Rzut oka na Inflanty // Rubon. – 1842. – T. 2.–49.–65. lpp.
- ⁷³ Turpat. – 63.–64. lpp.
- ⁷⁴ Jalowecki J. J. Krótka wiadomość o Inflantskim Krasławskim Seminaryum, zebrana przez ostatniego tegoż Seminarium Regensa // Rubon. – 1846. – T. 7.–13.–31. lpp.
- ⁷⁵ Plater A. Krótka historyczno-chronologiczna wiadomość o Dynaburgu i o Fortyce dynaburgskiej od roku 1667 o jej Garnizone, Arsenale, tudzież o Starostach dynaburgskich; z dodatkiem funduszu Alexandra Korwina Gąsiewskiego na kościół dynaburski, Assygnant, Ordynansow i listów autentycznych Hetmana W.X.Lit. do Starostu dynaburgskich pisanych, oraz krótkiej informacji o Frej-kompanji Platera // Rubon. – 1842. – T. 1. – 19.–57. lpp.

- ⁷⁶ Turpat. – 19.–21. lpp. Jāpiezīmē, ka autors min dažādus pils celšanas gadus, otrā rakstā, acīmredzot balstoties uz citu avotu, viņš min 1278. gadu. (K. P.)
- ⁷⁷ Turpat. – 24.–35. lpp.
- ⁷⁸ Turpat. – 36.–41. lpp.
- ⁷⁹ Turpat. – 43.–54. lpp.
- ⁸⁰ Plater A. Jeszcze słów kilka o dynaburskim starym zamku // Rubon. – 1843. – T. 3. – 12.–24. lpp.
- ⁸¹ Plater A. O starożytnych kamieniach z napisami, znajdujących się w rzece Dźwinie (od XIII wieku) kolo Polocka i Dzieśny // Rubon. – 1842. – T. 2. – 37.–48. lpp.
- ⁸² Rubon. – T. 3. – 8.–12. lpp.
- ⁸³ Plater A. O dawnych grobach i starożytnościach odkrytych w Inflantach Polskich // Rubon. – 1845. – T. 5. – 7.–33. lpp.
- ⁸⁴ Plater A. Poszukiwania historyczne do jakiego narodu należeć mogły groby, znajdowane w naszych Inflantach Nadbałtyckich prowincjach // Rubon. – 1845. – T. 6. – 7.–33. lpp.; 1847. – T. 8. – 22.–47. lpp.
- ⁸⁵ A. P. Rzut oka na rolnictwo i przemysł gubernji Witebskiej // Rubon. – 1849. – T. 10. – 269.–289. lpp.
- ⁸⁶ Sikāka romāna analīze un vērtējums (P. Zeile): Acta Latgalica. – Nr. 10. – 254.–257. lpp.
- ⁸⁷ Encyklopedya Powszechna. – Warszawa, 1863. – T. 12. – 545.–547. lpp.
- ⁸⁸ Turpat. – 547. lpp.
- ⁸⁹ Turpat. – 549. lpp.
- ⁹⁰ Turpat.
- ⁹¹ Turpat.
- ⁹² Turpat. – 551. lpp.
- ⁹³ Turpat.
- ⁹⁴ Turpat. – 552. lpp.
- ⁹⁵ Turpat. – 554. lpp.
- ⁹⁶ Turpat. – 555. lpp.
- ⁹⁷ Turpat. – 555.–557. lpp.
- ⁹⁸ Turpat. – 560. lpp.
- ⁹⁹ Turpat.
- ¹⁰⁰ Bujnicki K. Wyjątek z własnorecznego – pamiętnika // Z okolic Dźwiny. – Witebsk, 1912. – 46.–58. lpp.
- ¹⁰¹ Bardach J. Piśmiennictwo polskie w Inflantach (do 1918 roku) // Dzieje Lubelszczyzny. – Warszawa, 1991. – T. VI. – Cz. II. – 258.–260. lpp.
- ¹⁰² Diederich H. Materialien zu einem bibliographischen Verzeichniss kleinerer und grösserer von Gustav baron Manteuffel im Druck erschienener Arbeiten. – Riga: F. Deutsch, 1906. – 64 lpp.
- ¹⁰³ Pudulis P. Gustava Manteifeļa piņiņai // Acta Latgalica. – Nr. 1. – Minhene: A/s Latgaļu izdevnīceiba, 1965. – 237.–358. lpp.
- ¹⁰⁴ Bardach J. O nieopublikowanych »Zarysach dziejów Inflant« Gustawa Manteuffla. // Przegląd Zachodni. – 1986. – Nr. 5.–6. – 19.–34. lpp.
- ¹⁰⁵ Baško P. Īzeimējumi latgališu rakstnīceibas vēsturē // Sējējs. – Sēj. 2. – R., 1928. – 23.–39. lpp.
- ¹⁰⁶ Apeļs M. Latgališu literatūras vēsture. – Rēzekne, 1935. – 19.–28. lpp.
- ¹⁰⁷ Brežgo B. Latgolas pēteiņonas vēsturiska gaita // Latgolas Škola. – Rēzekne, 1930. – Nr. 3. – 52.–53. lpp.; Napublicātais Gustava Manteifeļa dorbs par Latvijas vēsturi // Latgolas Škola. – Rēzekne, 1936. – 136.–138. lpp.
- ¹⁰⁸ Bukšs M. Latgaļu literatūras vēsture. – (Minhene): Latgaļu izd., 1957. – 78.–187.

lpp.; Latgaļu atmūda: idejas un ceļas. – B. v.: A/s Latgaļu izdevniecība, 1976. – 70.–71. lpp.

¹⁰⁹ Kučinskis S. Gustavs Manteifels. Latvju zemes un tautas vienības liecinieks // Dzimtenes kalendars 1978. gadam. – Vasteras (Sveden): Trīs rozes, 1977. – 51.–76. lpp.

¹¹⁰ Pudulis P. Gustava Manteifeļa darbeibas pīmiņai // Acta Latgalica. – I sēj. – Minhene: A/s Latgaļu izdevniecība, 1965. – 321.–358. lpp.

¹¹¹ Kučinskis S. Gustavs Manteifels. Latvju zemes un tautas vienības liecinieks // Dzimtenes kalendars 1978. gadam. – Vasteras (Sveden): Trīs rozes, 1977. – 60., 62. lpp.

¹¹² Turpat. – 59. lpp.

¹¹³ Turpat. – 64. lpp.

¹¹⁴ Zeile P. Ceļā uz Gustava Manteifeļa mantojuma apguvi // Literatūra un Māksla. – 1988. – 5. augustā.

¹¹⁵ Strods H. Gustavs Manteifelis (Manteuffel-Szoego) (1832–1916) // Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 3. – 66.–69. lpp.

¹¹⁶ Strods H. Gustavam Manteifelam (1832–1916) veltīta zinātniska konference Rīgā // Latvijas Vēsture. – 1993. – Nr. 1. – 74.–75. lpp.

¹¹⁷ Zeile P. Kazimirs Buņickis un Gustavs Manteifels. Vieta un vērtējums Latvijas kultūrā // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A. – 1993. – Nr. 2. – 14.–18. lpp.

¹¹⁸ Zeile P. Gustavs Manteifels – novadpētnieciskās kultūras tālākveidotājs, kalendāru iedibinātājs Latgalē // Ai, māte Latgale. – 244.–261. lpp.

¹¹⁹ Turpat. – 260. lpp.

¹²⁰ Turpat.

¹²¹ Kučinskis S. Gustavs Manteifelis. Latvju zemes un tautas vienības liecinieks. – 57. lpp.

¹²² Das sogenannte polnisch-Livland // Livland. Gouvernements-Zeitung. – 1868. – Nr. 126–131, 133, 136, 142–143.

¹²³ (Manteuffel G.) Polnisch Livland mit lithographirten Karten, Originalphographien, Holzschnitten und anderen Beilagen. – Riga, 1869. – 96 lpp.

¹²⁴ Pudulis P. Gustava Manteifeļa darbeibas pīmiņai. – 329.–331. lpp.

¹²⁵ Bardach J. Piśmiennictwo Polskie w Inflantach (do 1918 roku). – 359.–260. lpp.

¹²⁶ Manteuffel G. Inflanty Polskie poprzedzone ogólnym rzutem oka na siedmiowiekowa przeszłość calych Inflant. – Poznań: Księgarnie Żupańskiego, 1879. – IX, 167 lpp.

¹²⁷ Citēts pēc: Bardach J. O nieopublikowanych »Zarysach dziejów Inflant« Gustawa Manteuffla // Przegląd Zachodni. – 1986. – Nr. 5.–6.–22. lpp.

¹²⁸ Manteuffel G. Inflanty // Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowanskich. – Warszawa, 1882. – T. III. – 279. lpp.

¹²⁹ Manteuffel G. Terra Mariana (1186–1888). – 1903.

¹³⁰ Sikāk par to sk.: Bardach J. O nieopublikowanych »Zarysach dziejów Inflant« Gustawa Manteuffla. – 24.–30. lpp.

¹³¹ Turpat. – 31. lpp. Taču arī tā nav patiesība, jo B. Brežģo sieva mira vēlāk un tika paglabāta līdzās savam vīram.

¹³² Kučinskis S. Gustava Manteifeļa senās Livonijas vēstures rokkraksts // Dzimtenes kalendars 1980. – Vasteras (Sveden): Trīs rozes. – 144. lpp.

¹³³ Turpat. – 144.–154. lpp.

¹³⁴ Pudulis P. Gustava Manteifeļa darbeibas pīmiņai. – 352.–358. lpp.

¹³⁵ Manteuffel G. Księstwo inflanckie XVII i XVIII stulecia: Przegląd wybitniejszych jego postaci. – Kraków: Anczyca W. L. i Spółki, 1897. – 46 lpp.

¹³⁶ Turpat. – 6. lpp.

- ¹³⁷ Turpat. – 8.–9. lpp.
- ¹³⁸ Turpat. – 19.–20. lpp.
- ¹³⁹ Turpat. – 8., 12.–14. lpp.
- ¹⁴⁰ Turpat. – 15. lpp.
- ¹⁴¹ Turpat. – 16.–17. lpp.
- ¹⁴² Manteuffel G. Upadek Państwa Inflanckiego. – Lwów, 1894. – 32 lpp.
- ¹⁴³ Manteuffel G. Nieco z dziejów dawnego Księstwa inflanckiego i wybitniejszych postaci tego województwa od XVII do XIX stulecia. – Riga, 1908. – 41 lpp.
- ¹⁴⁴ Manteuffel G. Listy z nad Bałtyku. – Kraków: Anczyca i Spółki, 1886. – 202 lpp.; Idem. Cywilizacya, literatyrza i sztuka w dawnej kolonii zachodniej nad Bałtykiem: Na podstawie badań najnowszych (Wyd. 2–e). – Kraków, 1897. – 123 lpp.
- ¹⁴⁵ Manteuffel G. Przyczynek do dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandyi // Przegląd Powszechny. – Kraków, 1907. – Nr. 71. – 224.–236. lpp.; Idem. Z dziejów Kościoła w Inflantach i Kurlandyi w wiekach XVI–XX. – Warszawa, 1905. – 60 lpp.
- ¹⁴⁶ Manteuffel G. O starodawnej szlachcie krzyżacko–rycarskiej na kresach inflanckich. – Lwów: Gubrinowiczi i Syn, 1910. – 66 lpp.
- ¹⁴⁷ Turpat. – 30. lpp.
- ¹⁴⁸ Zeile P. Jans Augusts Hilzens un viņa grāmata »Inflantija« // Ai, māte Latgale. – 191. lpp.
- ¹⁴⁹ Manteuffel G. Księstwo inflanckie XVII i XVIII stulecia: Przegląd wybitniejszych jego postaci. – Kraków, 1897. – 27. lpp.
- ¹⁵⁰ Manteuffel G. Wilhelm Fürstenberg hermistrz inflancki // Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. – Warszawa, 1900. – T. 23. – 404. lpp., Idem. Hylzeny // Ibid. – 1902. – T. 30. – 616.–620. lpp.
- ¹⁵¹ Manteuffel G. Przyczynek do historii rodu Tyzenhauzow // Kłosy. – Warszawa, 1877. – T. 25. – Nr. – 643.
- ¹⁵² Manteuffel G. Inflanty // Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. – Warszawa, 1902. – T. 30. – 958.–965. lpp.; Idem. Inflanty polskie // Ibid. – 962.–965. lpp.; Idem. Lotwa // Ibid. – 1910. – T. 45. – 37.–38. lpp.; Idem. Lotysze // Ibid. – 38.–41. lpp.
- ¹⁵³ Počs K. Gustavs Manteifeļs – nūvodpētņiks // Tāvu zemes kalendars 1996. – Rēzekne, 1995. – 67.–70. lpp.
- ¹⁵⁴ Manteuffel G. Lucyn w Inflantach. – Kraków: Nakład autora, 1884. – 32 lpp.; Idem. Lucyn // Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. – Warszawa, 1909. – T. 44. – 842.–844. lpp.; Idem. Lucyn w Inflantach // Przegląd Powszechny. – 1884, Styczeń. – 18.–47. lpp.
- ¹⁵⁵ Manteuffel G. Dyneburg. – Warszawa: B. Clebowski, 1893.–41 lpp.; Idem. Krasław w Inflantach Polskich. – Warszawa: Wyd–two »Kroniki Rodzinnej«, 1901. – 31 lpp.
- ¹⁵⁶ Manteuffel G. Z dziejów starostwa Marynhauskiego. – Wilno: Księg. słow naucz. Polskiego, 1910. – 38 lpp.; Idem. Z dziejów starostwa Marynhauskiego // Kwartalnik Litewski. – Peterburg, 1910. – Roczn. 1. – T. 2. – 29.–39. lpp.
- ¹⁵⁷ Manteuffel G. Zamek Krzyżbork w gubernii Witebskiej // Kłosy. – Warszawa, 1886. – R. 42. – Nr. 1092.; Idem. Die Volkenburg auf dem Wolkenberge i Polnisch-Livland // Rigaschen Zeitung. – Riga, 1878. – Nr. 110. (Šis raksts daļēji nodrukāts arī: Sitzungsberichte de Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. – Riga, 1884. – 61.–65. lpp.); Idem. Wolkenberg w Inflantach // Biblioteka Warszawska. – 1897. – R. 57.–T. 4. – Nr. 3. – 534.–543. lpp.; Idem. Dźwinsk // Kraj. – St. Peterburg, 1903. – R. 22. – Nr. 19. – 7.–9. lpp.; Idem. O zamkach polsko-inflanckich // Ziemia. – 1910. – T. 1. – Nr. 27. – 29.–30., 33.–36. lpp.
- ¹⁵⁸ Manteuffel G. Dagda // Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. –

Warszawa, 1894. – T. 14. – 963.–964. lpp.; Idem. Dynaburg // Ibid. – 1897. – T. 22/3. – 699.–702. lpp.; Idem. Landskorona // Ibid. – 1909. – T. 42. – 20.–21. lpp.; Idem. Leonpol // Ibid. 1909. – T. 44. – 16.–217. lpp.

¹⁵⁹ Słownik Geograficzny. – Warszawa, 1880. – 1893. – T. 1.–12.

¹⁶⁰ Manteuffel G. Luban // Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. – Warszawa, 1910. – T. 45.–59. lpp.

¹⁶¹ Manteuffel G. Dubna // Słownik Geograficzny. – Warszawa, 1881. – T. 2. – 193.–195. lpp.; Idem. Esza (ezers) // Ibid. – 360. lpp.; Idem. Ewikszata (Aiviekste) // Ibid. – 363.–364. lpp.; Idem. Feumanka // Ibid. – 378. lpp.; Idem. Feimanskie jezioro // Ibid. – 378. lpp.; Idem. Krasławka // Ibid. – 1882. – T. 4. – 620. lpp.; Idem. Luban // Ibid. 1884. – T. 5. – 769.–770. lpp.; Idem. Malta // Ibid. – 1885. – T. 6. – 80. lpp.; Idem. Naudyskolns // Ibid. – 933. lpp.; Idem. Nereta // Ibid. – 955. lpp.; Idem. Nurowga (kalns) // Ibid. 1886. – T. 7. – 312.–313. lpp.; Idem. Ruszona (ezers) // Ibid. – 2889. – T. 10. – 40.–41. lpp.; Idem. Rzeżyca (upe) // Ibid. – 158.–167. lpp.; Idem. Saryanka // Ibid. – 859. lpp.

¹⁶² Szachno B. Zamek Dynabursk // Z okolic Dźwiny. – 42.–45. lpp.

¹⁶³ Karwowski S. Wcielienie Inflant do Litwy i Polski 1558 – 1561. – Poznań, 1873. – 4, 112 lpp.

¹⁶⁴ Korzon T. Wewnetrze dzieje Polski za Stanisława Augusta (1764–1794). – Kraków, 1897. – T. 1. – 428 lpp.

¹⁶⁵ Ułjanowska S. Lotysze Inflant Polskich a w szczególności z gminy Wielonskiej powiatu Rzezyckiego: Obraz etnograficzny. – Kraków, 1891 – 1892. – Cz. 1–2. Sikāk par S. Uļjanovsku sk.: Juško-Štekele Angelika. Stefānija Uļanovska – izcila Latgales folkloras vācēja // Ai, māte Latgale. – 329.–344. lpp.

V. LATVIEŠU AUTORU DARBI PAR LATGALES VĒSTURI

1. PIRMĀS ZIŅAS PAR LATGALI LATVIEŠU VALODĀ

Iepriekš teiktais jāņem vērā, aplūkojot pašu latviešu, un tajā skaitā arī latgaliešu, ieguldījumu Latgales vēstures izpētē un vēsturisko zināšanu izplatīšanā tautā. Turklāt jāpiezīmē, ka nebija sagatavotu vēsturnieku kadru un tāpēc ne tikai dzimtās zemes pētīšana, bet pat esošo materiālu izmantošana un popularizēšana sagādāja nepārvaramas grūtības, sevišķi drukas aizlieguma laikā – no 1865. līdz 1904. gadam. Rezultātā pirmie raksti par Latgales vēsturi parādījās ārpus Latgales, un to autori nebija latgalieši. To starpā vispirms jāmin žurnālista Andreja Dīriņa (1853–1888) raksts »Poļu Vidzeme«¹, kurā autors sniedz īsu vēsturisku pārskatu par vācu iebrukumu Livonijā, par piļu būvi arī Latgalē. Sikāk stāsta par Daugavpili, par tās pārcelšanu uz jaunu vietu. Raksturotas arī citas apdzīvotās vietas Latgalē, iedzīvotāju sastāvs un saimnieciskais stāvoklis. Arī publicista V. Roznieka², rakstnieka un etnogrāfa M. Siliņa (1861–1942)³ un citu darbos⁴ tika apskatīti gan Latgales vēsturiskie un ģeogrāfiskie apstākļi, gan iedzīvotāju etniskais sastāvs. Taču šie raksti nebija pieejami latgaliešiem, jo tie bija publicēti izdevumos, kas lietoja Latgalē nepazīstamo gotisko rakstu un turklāt nebija latgaliešu valodā. Arī pašu latgaliešu pirmie mēģinājumi piekļūt Latgales lasītājam izrādījās neveiksmīgi drukas aizlieguma dēļ.

Kopš 1897. gada grāmatu izdevējs J. Šteinbergs izdeva »Katoļu māju kalendāru« vidus dialektā jeb latviešu literārajā valodā, latīņu burtiem. Tajā ar 1898. gadu līdzdarbojās katoļu garīdznieki latgalieši F. Trasuns, P. Smelters, M. Dukaļskis u. c. Viņi mēģināja iespiest dažus rakstus latgaliski, taču tas izsauca sarežģījumus ar cenzūru, un šī sadarbība izjuka. Turklāt J. Šteinberga kalendāru Latgalē negribēja pirkt svešās valodas dēļ, bet kurzemnieki iebilda pret latīņu burtiem. Tā kā nebija cerību dabūt atļauju kalendāra drukāšanai latgaliski, F. Trasuns (1864–1926)⁵ ar lielām pūlēm Pēterburgas cenzūras virsvaldē ieguva atļauju izdot kalendāru

latviešu literārajā valodā izplatīšanai starp Vitebskas (Latgales) latviešiem⁶. Tas deva iespēju F. Trasunam laikā no 1899. gada līdz 1904. gadam izdot »Daugavas katoļu kalendāru«. Gandrīz katrā izlaidumā bija viens vai vairāki populārzinātniski raksti par latviešu tautas vēsturi, par zemnieku brīvlaišanu, zemes sadalīšanu un pārēju viensētās, analizēti Latgales atpalcības cēloņi. Piemēram, līdz 12. gadsimta beigām latvieši bijuši brīva tauta un nodarbojušies ar zemkopību, lopkopību u. c., pielūguši savus elku dievus Pērkonu, Patriku, Pikolu un citus. 1186. gadā te ieradies mūks Meinards ar bruņiniekiem, kuri uzveikuši latviešus un piespieduši tos pieņemt kristīgo ticību. No tā laika latvieši zaudējuši savu brīvību un bijuši spiesti kalpot saviem uzvarētājiem. Tā latviešiem esot iesākušies kungu un klaūšu laiki. F. Trasuns raksturo arī muižu pārvaldi, klaūšas un brīvlaišanu⁷. Šajā pašā kalendārā ievietots arī *Latvju dainu* pirmā izdevēja H. Visenhofa (1861–1916) raksts, kurā sīkāk stāstīts par senlatviešu apdzīvotajām teritorijām no Vislas līdz Daugavai, par viņu dieviem⁸. Arī 1901. gada kalendārā ievietots F. Trasuna raksts »Par latviešu (leišu) celšanos, ticību un dzīvi«⁹, kurā viņš lasītājus iepazīstina ar senlatviešu svētnīcu Romavā, ar viņu diezgan mežonīgajām paražām nogalināt sakropļotus cilvēkus un neglābjami slimos, tāpat par meiteņu pārdošanu vai upurēšanu dieviem. Tādā veidā F. Trasuns un viņa līdzstrādnieki centās iepazīstināt lasītājus ar tautas seno vēsturi, apzināties, ka arī latvieši kādreiz ir bijuši līdztiesīgi citām tautām. Blakus vēsturiskās apziņas modināšanai tautā, F. Trasuns centās parādīt nepievilcīgākā gaismā arī pagānisma laikus. Taču arī F. Trasuna centieni ietekmēt lasītājus Latgalē nedeļa cerētos panākumus, jo latgalieši nesaprata kalendārā lietoto valodu un nepirka viņa kalendārus. Vēlāk F. Trasuns pats savās atmiņās atzina, ka kalendāri izplatījušies vāji un neatmaksājušies¹⁰. Vairāki novadpētnieciska tipa raksti, kas publicēti atsevišķos kalendāra izdevumos, pēc autora domām, ir ievēribas cienīgi. To starpā jāmin raksti par Aglonas baznīcas vēsturi¹¹, par Krāslavas baznīcu un draudzi¹², kā arī par Ludzas pili un baznīcu¹³.

Pirmais latgalielis, kuram izdevās iepazīstināt savus tautiešus ar dzimtās zemes un tautas vēsturi, bija Latgales atmodas darbinieks inženieris Francis Kemps (1876–1952)¹⁴, kurš tūlīt pēc drukas aizlieguma atcelšanas sāka izdot kalendāru »Daugova: Latwyskais kalendars« latgaliski. Tas guva atzinību un izplatījās Latgalē.

Nelielos rakstiņos populārā veidā tika stāstīts par vecu vecajiem laikiem, par senlatviešu dzīvi, par pilsētu izveidošanos¹⁵; tika skaidrots, no kurienes cēlušies muižu kungi¹⁶. Spriežot pēc stila un parakstiem zem rakstiem, to lielākā daļa, acīmredzot, pieder F. Kempa spalvai. Atsevišķu gadu izdevumos ir atrodami raksti par 1905.–1906. gada revolūcijas notikumiem¹⁷, par iziešanu viensētās¹⁸, par pirmo izglītoto latgalieti Pēteri Migliniku, kurš centās aizstāvēt zemnieku tiesības un pāragri aizgāja no dzīves¹⁹. Kalendārs iznāca līdz I pasaules kara sākumam.

Nevar neminēt F. Kempa izdoto pirmo latgaliešu avīzi »Gaisma«, kas iznāca Pēterburgā no 1905. gada 27. novembra līdz 1906. gada 5. jūnijam un ar saviem 26 numuriem deva būtisku ieguldījumu Latgales nacionālajā atmodā un tautas pašapziņas celšanā²⁰. F. Kempa publicēja arī atsevišķā izdevumā īsu populāru Latvijas vēsturi latgaliski²¹. Tajā viņš raksturo atsevišķas latviešu ciltis, tajā skaitā arī latgaļus, apraksta to apdzīvoto teritoriju, tā laika sabiedrisko iekārtu. Tāpat stāstīts par Latgales pilīm. Aprakstīta kristietības ieviešana, vācu iebrukums, bīskapa Alberta darbība, libiešu, sēļu pakļaušana, latgaļu padošanās vāciešiem. Autors uzsver, ka latviešu cilšu pakļaušanā plaši tika lietota taktika – skaldi un valdi. Šodien mēs šajā apcerē, tāpat kā citās F. Kempa publikācijās, varam atrast daudz neprecizitāšu, taču tie bija pirmie soļi ceļā uz tautas vēsturiskās apziņas modināšanu.

Ar 20. gadsimta pirmo gadu desmitu jau var runāt par pirmajiem soļiem Latgales vēstures pētniecībā, ko veica paši latvieši, t. sk. arī latgalieši. Sava veida īsa agrāko ziņu un priekšstatu inventarizācija par Latgali atrodama nelielā rakstā »Inflantija«, kas ievietots Rīgas Latviešu biedrības izdotajā *Konversācijas vārdnīcā*²². Diemžēl, vēsturiskais apskats gan ļoti vispārējs un nekonkrēts, taču ir mēģināts skaidrot latgaliešu atpalcību ekonomiskajā un kultūras jomā. Tiesa, par cēloņiem, pirmkārt, tiek minēts latgaliešu »laiskums un žūpība«, lai gan tālāk uzrādīti arī dziļāki cēloņi: neefektīvā šņoru sistēma laukos, aizliegums lietot latviešu valodu skolās, drukas aizliegums, kas kopumā būtiski kavēja Latgales attīstību. Rakstā izteikti pārmetumi katoļu Baznīcai, kas maz uzmanības esot veltījusi latgaliešu »gara modināšanai«. Raksta autors (nenoskaidrots – I. P.) konstatējis latgaliešu nacionālās atmodas sākumu, par pierādījumu minot to, ka Krievijas Domē par deputātu no Latgales ir ievēlēts latvietis. Jāpiezīmē, ka raksta nosaukums »Inflantija«, kā arī jau pieminētais

nosaukums »poļu Vidzeme«, nav nejaušība, jo tajā laikā vēl notika diskusija par nosaukumu »Latgale«. Piemēram, pazīstamais etnogrāfs P. Šmits un vairāki citi latviešu zinātnieki ierosināja latgaliešus saukt par augšgaliešiem – pretēji zemgaliešiem²³. Nosaukumu »Latgale« savos rakstos pirmais sāka lietot F. Kemps. 1908. gadā to akceptēja Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija, un tas pamazām ieviesās literatūrā, bet 20. gadsimta 20. gados arī tautas valodā²⁴.

F. Kemps pirmais no latgaliešiem šajā laikā deva nopietnāko ieguldījumu Latgales vēstures un kultūras pētīšanā. Savu darbu viņš ir nosaucis par kultūrvēsturisku skici par latgaliešiem²⁵. Tā sākumā viņš pamato nosaukuma »Latgale« attiecināšanu uz Austrumlatviju un sniedz diezgan plašu vispārējo Latgales vēstures ainu kopš 16. gadsimta. F. Kemps min, ka poļu-lietuviešu rokās Latgale bija no 1562. līdz 1772. gadam, bet kopš 1677. gada saukusies par »Księstwo Inflanckie« ar atsevišķu bīskapu, vojevodu un kastelānu priekšgalā. Poļi ievēduši atkal katoļticību, pārpoļojuši vācu muižniekus, nopērkot tos ar glaimiem un privilēģijām, taču, ja pretojušies – piespieduši. Latgalē ieplūdusi sīkā šļahta no Polijas un Lietuvas, kā arī poļu muižnieki – Benislavski, Šostakoviči, Šadurski, Skirmunti, Buiņicki u. c.²⁶ Valdošā šķira Latgalē noteica arī ticību – zemnieki tika atgriezti katoļticībā. Pēc F. Kempa domām, tauta to uzņēmusi vienaldzīgi. Neesot arī ziņu par to, vai baznīcas zemniekiem būtu būvētas agrāk par 17. gadsimtu. Bruņiniekiem un muižniekiem bijušas savas baznīcas pilis. Ar 1621. gadu esot ziņas par koka baznīcu izveidošanu, t. sk. Višķos²⁷. F. Kemps skeptiski vērtē arī garīgo ordeņu darbību Latgalē. No tiem tikai jezuīti kaut ko darījuši vietējās tautas labā – vismaz izdodot lūgšanu grāmatas latgaliski. Bet viņi ilgi nenoturējušies Latgalē. Dominikāņi darbojušies Aglonā un Pasiēnē līdz 19. gadsimtam, taču viņu darbība, F. Kempa vērtējumā, atnesusi tikai postu, jo, nezinot latgaliešu valodu, viņi ar saviem sprediķiem poliski pārvērtuši vietējos iedzīvotājus ne par poļiem, bet baltkrieviem, un tie runājuši baltkrievu-poļu žargonā²⁸. Pēc vācu muižnieku pārpoļošanas poļi centušies pārpoļot arī zemniekus, taču netikuši ar to galā. Turklāt tas poļus arī sevišķi neuztraucis, jo zemnieki neko nevarējuši noteikt. Autors saka, ka pirmajos »krievu« gados, t. i., pēc Latgales iekļaušanas Krievijas sastāvā, nekas neesot mainījies. Muižniekus tas neuztraucis, jo viņi pieraduši

mainīt valdniekus, pavalstniecību un zvērestus, turklāt viņiem atstājuši vecās privilēģijas un zemniekus vēl ciešāk piesaistījuši pie senajiem kungiem. Muižnieki cerējuši, ka zem krievu sceptera tie varēsot drošāk un pilnīgāk izmantot savas privilēģijas. Gandrīz gad-simtu bijis miers, klusums, nabadzība un tumsība. Pārpoļojušies vācieši zaudējuši sakarus ar Baltijas bruņniecību, un Baltijas vācieši esot ienīduši savus Latgales ciltsbrāļus, saukdami tos par vācu idejas nodevējiem un poļu kontušas pazemīgiem kalpiem²⁹. F. Kemps aizrāda, ka arī pārpoļojušies vācieši, tāpat kā poļi, sapņojuši par Polijas atjaunošanu no Melnās jūras līdz Baltijas jūrai, taču viņi zaudējuši »dzīvības garu«³⁰. Salīdzinot ar Baltijas (Kurzemes un Vidzemes) muižniecību, kas vairāk strādājusi ar tautu, izgudrojusi visā-dus amatus, Latgales muižniecība nolaidusi rokas un apraudājusi Polijas likteni. »Tāpat kā krievu muižniecība,« rakstīja F. Kemps, »poļi skatījās valdībai acīs un gaidīja žēlastību jau gatavu un izstrādātu«³¹.

Jāpiezīmē, ka F. Kempam šajā jautājumā tikai daļēji ir taisnība, jo liberālo muižnieku grupa, t. s. Septiņu locekļu komiteja, kurā K. Buiņickis bija sekretārs un galvenais autors, izstrādāja zemnieku brīvlaišanas projektu. Latgales konservatīvie muižnieki un cariskās Krievijas birokrāti šo projektu iesaldēja. Tiesa, projekta autoriem pietrūka uzņēmības cīnīties par tā realizēšanu³². Iespējams, ka F. Kemps nezināja par šo projektu. Tālāk analizējot notikumu gaitu, F. Kemps saka, ka tā poļu muižniecība nonākusi līdz 1863. gadam un, viņaprāt, izdarījusi lielu politisku kļūdu, saceloties pret Krieviju, jo cerības uz tautas sacelšanos pat Polijā izputējušas. »Latgalē poļu kustība,« norāda F. Kemps, »latviešos izsauca stipru protestu. Latgales zemnieki uzskatīja poļu patriotiskos centienus kā dumpi pret ķeizara Aleksandra II Manifestu par zemnieku atsvabināšanu. Nemierīgos kungus viņi ķēra ciet un izdeva valdības rokās. Gan poļu sacelšanās vadopi sludināja »manifestus« par dzimtbūšanas atcelšanu, par zemes dāvināšanu, bet tumšie Latgales zemnieki neda-būja to ne zināt, ne saprast. Visus, kuri tikai simpatizēja poļu kustībai – kā muižniekus, tā arī garīdzniekus, latgalieši uzskatīja par zemnieku pretiniekiem un dzimtbūšanas draugiem«³³. Arī šajā gadījumā F. Kemps nav precīzs, jo ne visi latgalieši bija tik aktīvi kā krievu vecticībnieki, kuri, piemēram, paralizēja L. Plātera vienības darbību un izdeva to krievu valdībai.

Taču F. Kempam ir taisnība, kad viņš raksta, ka tā izputējis poļu patriotiskais pasākums, bet tā sekas vienlīdz smagi gūlās kā uz muižniekiem, tā zemniekiem, jo Latgale nokļuva Viļņas ģenerālgubernatora M. N. Muravjova stingrā uzraudzībā un tika pieskaitīta pie neuzticamām valsts provincēm. »Ar poļu dumpja apspiešanu,« pasvītro F. Kemps, »plauka pārkrievošanas ideja«³⁴. Tāpat kā agrāk, Krievijas valdība mēģināja vājināt poļu elementu, aicinot uz Latgali »krievus kā muižu uzpircējus un izdienējušos zaldātus kā kolonistus krievu sādžās«. Pēc 1863. gada sacelšanās poļu tautības piederīgajiem tika aizliegts pirkt muižas – lielākas par 60 desetīnām, bet nedaudz vēlāk šis aizliegums tika attiecināts uz visiem katoļiem Latgalē. Tādējādi latgalieši nedrīkstēja tikt pie lielākas zemes platības, lai gan, kā atzīst F. Kemps, šādas zemes pircēju starp latgaliešiem bija ļoti maz. Vērtējot dzimtbūšanas atcelšanu, F. Kemps ir ļoti skeptisks un saka, ka tā neatnesa zemniekiem nekādu sevišķu labumu, jo tumsonība un nabadzība palika, poļu muižas pirkt latgalieši nevarēja, jo tās pirka krievu bagātņieki un krievu zemnieki, kurus valdība pabalstīja pie zemes pirkšanas, tās sadalot fermās. Poļu elements gan ticis vājināts³⁵. Taču F. Kemps nerunā par drukas aizliegumu, kas arī bija saistīts ar t. s. poļu faktora vājināšanu Latgalē un, protams, ar rusifikāciju.

Darba otrajā nodaļā autors speciāli apskata dzimtbūšanu un tās atcelšanu. Raksta, ka t. s. Zigismunda Augusta privilēģijas, kuras Vidzemē zviedri apstrīdēja, Latgalē tika īstenotas pilnā apmērā. F. Kemps raksturo dzimtbūšanas ieviešanu Polijā, uzsverot, ka ar Ļubļinas ūniju 1569. gadā zemnieki oficiāli zaudēja īpašuma tiesības uz zemi un pašvaldības tiesības. Tādējādi Polijas muižnieki ieguvuši tās tiesības uz zemniekiem, pie kurām Baltijas un Krievijas muižnieki tikuši tikai pēc 200 gadiem³⁶. Autors sīkāk pakavējas pie zemnieku pārdošanas un cenām, kuras pieaugušas no 30 rubļiem par vīrieti Katrīnas II laikā līdz pat 700 rubļiem vēlākajos gados. Sievietes maksājušas lētāk³⁷. Tiek raksturoti dzimtbūšanas atcelšanas projekti un to galīgais variants.

Trešajā nodaļā apskatīts iedzīvotāju nacionālais sastāvs, stāstīts par tā izmaiņām, par pārpoļošanu³⁸. Ceturtajā nodaļā autors apskata latgaliešu valodas un literatūras jautājumus, pozitīvi vērtē G. Manteifela darbību šajā jomā. Tāpat skarti ekonomiskās un sabiedriskās dzīves jautājumi. Darba nobeigumā F. Kemps runā par »jaunu laikmetu«, kurš sācies ar 1904. gada 23. aprīli – ar drukas

aizlieguma atcelšanu, kas pavēra latgaliešiem jaunas iespējas³⁹. F. Kempa sniedz arī samērā plašu bibliogrāfiju, uzrādot septiņpadsmit dažādu autoru – poļu, krievu, vācu un latviešu – darbus. Par šo F. Kempa darbu vairākos Latvijas laikrakstos parādījās visumā pozitīvas recenzijas⁴⁰. Iebildumus izsacīja vienīgi katoļu mācītājs K. Skrinda (1875–1919), ka F. Kempa nepamatoti pārmetot mācītājiem propolisku orientāciju un nepietiekošu tautas nacionālo interešu ievērošanu⁴¹. F. Kempa šo kritiku noraidīja un ar konkrētiem piemēriem ilustrēja savu apgalvojumu pamatotību⁴².

Noteiktu apkopojošu informāciju sniedz arī latgalietis Ignats Assans (Asāns, 1874–1918), kas bija ieguvis izglītību vietējā tautskolā un Ludzas pilsētas skolā. No 1888. gada viņš strādāja Pēterburgā – tipogrāfijā par burtlici, aktīvi piedalījās latgaliešu pasākumos, vēlāk kļuva publicists un 1917. gadā bija F. Kempa veidotās avīzes »Ļaužu Bolss« redaktors. Viņš divās nelielās publikācijās pieskaras gan latgaliešu likteņstāstam, gan runā par svarīgākajiem nesējamiem notikumiem. Vienā no tām, ar nosaukumu »Latvīši«⁴³, I. Assans sniedz īsu Latgales vēstures svarīgāko notikumu apskatu, uzsverot, ka Latgales pievienošana Krievijai neuzlaboja zemnieku stāvokli. Raksturodams dzimtbūšanas atcelšanu, viņš uzsver, ka zemes izpirkšanas un lietošanas noteikumi bija tādi, kas spieda zemniekus vēl ilgi kalpot muižai. Šie apstākļi, kā arī lielo nodokļi noveda zemniekus trūcumā un spieda tos iet uz pilsētām, braukt uz Sibīriju un Baltkrieviju. Autors pasvītro cara valdības piekopto pārkrievošanas politiku, aizliedzot latviešu valodu skolās. I. Assans viens no pirmajiem sniedz 1905. gada revolūcijas notikumu apskatu Latgalē, min zemnieku nemierus Aglonas, Krāslavas, Viļānu un sevišķi Dagdas apkārtnē, kur tikušas nopostītas astoņas muižas. Viņš pastāsta arī par Pēterburgā dzīvojošo latgaliešu 1905. gada 11. aprīlī iesniegto lūgumu Ministru komitejai ar piecpadsmit prasībām, kuru vidū: prasība pēc latviešu vienlīdzības ar krieviem, prasība atļaut latgaliešiem līdz ar citiem iepirkt muižu zemi, ieviest skolās un arī kantoros, un valsts tiesas darīšanās latviešu valodu, atļaut bez cenzūras izdot latviešu grāmatas, avīzes un žurnālus⁴⁴. I. Assans stāsta arī par pirmajiem Latgales apgaismības darbiniekiem un izdotajām avīzēm un žurnāliem.

Otrajā brošūrā par latgaliešu dzīvi Pēterburgā⁴⁵ I. Assans īsi raksturo tos cēloņus, kas spieda latgaliešus pamest dzimto pusi. Tālāk viņš apraksta visai smagos latgaliešu dzīves un darba apstākļus Pēterburgā, jo latgaliešiem parasti nebija nekādas kvalifikācijas un

viņi bija spiesti strādāt vienkāršu, smagu darbu. I. Assans arī viens no pirmajiem apraksta latgalešu, kuru skaitu viņš rēķināja ap 8000 cilvēku, sabiedrisko dzīvi Pēterburgā. Viņš stāsta par baznīckunga F. Trasuna 1902. gadā organizēto Pēterburgas latviešu muzikālo biedrību, pašpalīdzības biedrību, tāpat par skolām, kurās mācījās jaunie latgaleši. Brošūras nobeigumā I. Assans aicina tautiešus neatstāt dzimteni, jo aizbraucēji bieži nodzeras, kā arī sajaucas ar citu tautu pārstāvjiem un pārtautojas.

Populārā veidā atsevišķi Latgales vēstures jautājumi skarti arī mācītāja K. Skrindas izdotā laikraksta »Dryva« dažos numuros, piemēram, par dzimtbūšanas atcelšanu⁴⁶.

Publicists un politiķis Marģers Skujenieks (1886–1941) savā grāmatā »Nacionālais jautājums Latvijā«⁴⁷, bez teorētiskiem jautājumiem par nācijām un to pazīmēm, ir apskatījis pastiprināto pārkrievošanu Latgalē 19. gadsimta beigās, kā arī atsedzis to ekonomisko mehānismu, ko pielietoja cara valdība šajā nolūkā. Viņš raksta, ka caur valsts Agrārbanku krieviem tiek nodrošinātas privilēģijas zemes iepirkšanā – tā tiek pārdota lētāk⁴⁸. Darbā aizrādīts uz mēģinājumiem ieviest vienu reliģiju un arī tādā veidā veicināt pārkrievošanu⁴⁹. M. Skujenieks izsaka savu viedokli arī par latgalešiem kā latviešu tautas daļu. Viņš uzsver, ka latgaleši ir latvieši, tāpat kā bavārieši un tirolieši ir vācieši. Latgalešiem mazā skaita un nabadzības dēļ nebūs iespējams radīt savu literatūru, un tas neesot arī vajadzīgs⁵⁰. M. Skujenieks ar to acīmredzot ir domājis latgalisko rakstu tradīciju. Tomēr, kā mēs to redzējam iepriekš, nacionālās atmodas sākuma posmā tā tomēr bija vajadzīga, lai ātrāk celtu latgalešu pašapziņu un aktīvāk iesaistītu tos sabiedriskā un saimnieciskā dzīvē.

20. gadsimta latviešu autori, kuru darbus jau var kvalificēt kā Latvijas vēstures pētījumus, Latgales vēsturi pēc bijušās Pārdaugavas hercogistes sadalīšanas starp Zviedriju un Žečpospolitu 17. gadsimtā nav skāruši. Latgales kā Latvijas kopējās vēstures izgaismojums beidzas ar jautājumu par Polijas karaļa Zigismunda Augusta privilēģijām muižniekiem un to likumību, kas tika apstrīdēta. Tāda Latgales reģiona vēstures »izslēgšana« no Latvijas vēstures ir vērojama gan K. Landera (1883–1937)⁵¹, gan J. Krodnieka (1851–1924)⁵², gan arī P. Dreimaņa (Tokareva, 1879–1971)⁵³ darbos.

Tādējādi vēsturisko zināšanu izplatīšanās latgalešu vidū notiek reizē ar nacionālo atmodu, ceļot viņu nacionālo apziņu un mudinot uz cīņu par savām tiesībām. Pirmie raksti un brošūras par vēsturi, kas

nonāk līdz latgaliešu lasītājam, var tikt kvalificētas ne vairāk kā vēstures zināšanas popularizējoši darbi. Tie izmantoja jau esošās atziņas un faktoloģisko materiālu par vēstures vispārējām parādībām, t. sk. Latgales vēsturi. Tomēr atsevišķu autoru – F. Trasuna, īpaši F. Kempa un I. Assana – darbi saturēja arī jaunu faktu apkopojumu par vienu vai otru 19. un 20. gadsimta sākuma parādību Latgalē. Turklāt viņu uzmanības centrā, atšķirībā no citu tautību autoru darbiem, bija zemes pamatiedzīvotāji. Un beidzot galvenais – pirmo reizi vēsture tika rakstīta ne vācu, ne poļu lasītājam un ne no poļu vai vāciešu interešu viedokļa, bet latviešu (latgaliešu) lasītājam un vadoties no viņu nacionālo interešu viedokļa. Protams, minētie momenti, kā arī attiecīgo avotu nepietiekamība noveda gan pie pārspilējumiem, gan neprecizitātēm, taču tas bija jauns solis tautas kultūras attīstības procesā, kura nozīmi ir grūti pārvērtēt.

2. LATGALES VĒSTURES PĒTĪŠANA LATVIJAS REPUBLIKAS GADOS UN VĀCU OKUPĀCIJAS LAIKĀ

Pirmais pasaules karš un revolūcija 1917. gadā Krievijā atnesa smagus pārbaudījumus visai latviešu tautai un izvirzīja gan jaunas problēmas tās pastāvēšanas ceļā, gan arī jaunas iespējas un neatkarīgas attīstības perspektīvas. Tāpat par realitāti kļuva Latgales apvienošanās ar pārējo Latviju. Diskusijās par šiem jautājumiem, tāpat sabiedrības attīstības turpmākajiem virzieniem to dalībnieki nereti atsaucās uz vēsturi, taču operēja parasti ar jau zināmiem faktiem. Tāpēc runāt par 1917.–1919. gada publicistikas ieguldījumu Latgales pētīšanā acīmredzot nav pamata. Toties šie notikumi galīgi noformēja jau agrāk iezīmējušos idejiskos virzienus kā Latvijas, tā arī Latgales historiogrāfijā – t. s. buržuāzisko jeb pilsonisko, ieskaitot te arī sociāldemokrātisko un t. s. marksistisko. Pirmais dominēja Latvijas Republikā, otrais – padomju Krievijā (PSRS), kur to pārstāvēja pēc pilsoņu kara tur palikušie latviešu revolucionāri. Tiesa, daži viņu darbi tika publicēti arī Latvijā.

Latvijas Republikas laikā un laika posmā līdz 1945. gadam tika sperts liels solis uz priekšu kā Latvijas vēstures pētīšanā kopumā, tā arī Latgales vēstures problēmu izpētē. Parādījās gan avotu publikācijas, gan pētījumi par atsevišķiem notikumiem un periodiem, gan apkopojoša rakstura darbi. Jāpiezīmē, ka apkopojoša rakstura darbi, sevišķi zinātniski populāru un mācību grāmatu formā, parādījās vispirms, jo tie bija nepieciešami skolām un arī plašai sabiedrībai,

kas gribēja zināt savas tautas vēsturi. Tādu darbu vidū jāmin vēsturnieka un publicista Jezupa Soikāna (1889–1930) jaunatnes žurnālā »Zīdūnis« publicētais apskats »Latgales senatne«⁶⁴, kurš nedaudz vēlāk tika izdots atsevišķā brošūrā⁶⁵. Autors, zināmā mērā idealizējot senatni, ir aprakstījis latgaliešu dzīves veidu, viņu mitoloģiju, apbedīšanas tradīcijas, pilskalnus⁶⁶. Tālāk īsi raksturo latgaļu pakļaušanu un dzīvi Livonijas federācijas ietvaros, kā arī tās sabrukumu 16. gadsimtā. Sekojošie kari, īpaši 17. gadsimtā, būtībā noveduši pie nošķirta novada – Latgales izveidošanās. Autors sīkāk pakavējas pie atsevišķu piļu aprakstiem un ar tām saistītiem notikumiem, arī katoļu ordeņu darbības, kuri uzbūvējuši daudzas baznīcas un veicinājuši arī pārpoļošanas Aglonas, Krāslavas, Pasienes apkārtnē⁶⁷. To veicinājusi arī poļu šļahtas ieplūšana Latgalē. Krievu laikos nekas būtiski nemainījās, jo muižnieki saglabāja savas privilēģijas. Taču krievu valdība drīz vien uzsāka Latgales kolonizāciju, iesūtot no Pleskavas un Ostrovas apriņķa pareizticīgos zemniekus. Savukārt ļaudis centās turēties ciešāk pie baznīcas, un garīdznieki pārtrauca pārpoļošanas politiku. J. Soikāns izvirza tēzi, ka katoļu Baznīca glābusi latgaliešus no pārkrievošanas⁶⁸. Apskatot latgaliešu valodas un kultūras jautājumus, autors vēlreiz atgriežas pie pārpoļošanas pasākumiem, ko veica muižnieki, lietojot arī ekonomiskās piespiedu metodes pret muižas ļaudīm un zemniekiem⁶⁹.

Jāmin arī nelielie Latgales vēstures ieskicējumi, ko devis teologs Pēteris Strods (1892–1960)⁶⁰, pazīstamā sabiedriskā un kultūras darbiniece Valerija Seile (1891–1970)⁶¹, kā arī grāmatu izdevējs Eduards Kozlovskis sen. (1878–1942)⁶². P. Strods vairāk ir pakavējies pie Baznīcas vēstures, bet V. Seile galveno uzmanību veltījusi izglītības jautājumiem. E. Kozlovskis bez vispārējiem jautājumiem vairāk ir pieskāries ekonomiskās attīstības un pilsētu veidošanās jautājumiem. Un beidzot, pie apkopojoša rakstura oriģināldarbiem jāmin vairāku autoru (B. Z. Ābera, A. Švābes, J. Kroulina, J. Medņa, J. Rubuļa, V. Seiles u. c.) sagatavotais Latgales politiskās, saimnieciskās, garīgās un izglītības vēstures apskats, kas ievietots *Latviešu konversācijas vārdnīcas* 10. sējumā⁶³. Latgales politiskās vēstures apskats ir sākts ar 17. gadsimta pirmo pusi. Vairāk uzmanības veltīts saimnieciskajai vēsturei, zemnieku stāvokļa raksturojumam, kā arī zemnieku nemieriem Latgalē. Pievērsta uzmanība smagajam stāvoklim izglītības un kultūras laukā, sevišķi 19. gadsimta otrajā pusē. Te varam atrast ziņas par atmodas laika darbiniekiem, par latgaliešu preses izdevumiem un politiskajām partijām. Beigās ir dots literatūras saraksts.

Pārejos apkopjoša rakstura darbos vēsturiskie notikumi izmantoti vairāk kā fons, uz kura risināta viena vai otra problēma. Pie tādiem jāmin rakstnieka un publicista Alfrēda Gobas (1889–1972) kultūrvēsturiskais apcerējums »Latgale«⁶⁴, kurā autors apskata Latgales vispārējās atpalcības cēloņus. Lielu uzmanību viņš veltījis pārkrievošanas centieniem Latgalē pēc poļu 1831. gada un 1863. gada sacelšanās apspiešanas. Autors nedaudz raksturo arī Latgales poļu mēģinājumu iesaistīties sacelšanās pasākumos, ko esot izjaukuši zemnieki vecticībnieki, izklīdinot Leona Plātera vienību, bet pašu nododot varas iestādēm. Zemnieki izlaupijuši arī vairākas muižas, piekāvuši vai savainojuši to īpašniekus, kā arī katoļu mācītājus, kuri »musinājuši« uz dumpi. It kā sodot sacelšanās dalībniekus, bet faktiski cenšoties vājināt poļu kultūras ietekmi Latgalē, nācis drukas aizliegums⁶⁵. A. Goba visai sīki apraksta mēģinājumus ieviest krievu alfabētu lietuviešu un latgaliešu rakstībā latīņu alfabēta vietā. Šajā sakarībā viņš skar pareizticīgā latvieša G. Pasiša un viņa domu biedra J. Sproģa darbību⁶⁶. A. Goba turpat aizrāda, ka Latgales poļi gan centušies pretdarboties pārkrievošanai, bet paši savukārt visādi veicinājuši pārpoļošanu, izmantojot arī katoļu Baznīcas ietekmi, kurā dominēja poļu elements⁶⁷. Autors stāsta arī par pirmajiem izglītotajiem latgaliešiem – garīdzniekiem, ārstiem, inženieriem, virsniekiem, no kuriem vairāki deva lielu ieguldījumu tautas atmodā un tās gara mantu saglabāšanā. Samērā plaši A. Goba apskata drukas aizlieguma laika grāmatu drukāšanu ārpus Latvijas un izplatīšanas problēmas Latgalē. Viņš pastāsta arī par grāmatu, galvenokārt pātaru grāmatu, pārrakstīšanu ar roku, ko Latgalē veica vairākās vietās.

Novērtējot A. Gobas darbu kopumā, jākonstatē, ka viņš savā darbā diezgan bieži atsaucas uz avotiem vai arī citu autoru darbiem, ir devis jau pieminēto literatūras apskatu par Latgali, kā arī pievienojis izmantoto avotu un literatūras sarakstu.

Līdzīgs pēc ievirzes, taču ar krietni plašāku vēsturisko notikumu izgaismojumu ir F. Kempa darbs »Latgales likteņi«⁶⁸. Jāpiezīmē, ka šis darbs – ar filozofa Pētera Laizāna pēcvārdu, kurā sniegts F. Kempa darbības apskats un informācija par viņa mūža traģisko noslēgumu, tika pārpublicēts 1991. gadā. Tas plānojuma ziņā nedaudz līdzinās F. Kempa 1910. gada apcerei »Latgalieši«. Tomēr šajā darbā ir sniegta daudz plašāka informācija par apskatāmajiem

jautājumiem un arī spriedumi ir vairāk nopamatoti un dziļāki. Par šī darba uzdevumu autors izvirzījis mēģinājumu sniegt »objektīvāku skatu par Latgales lietām, kas mūsu dzīves veidotājus šinī apgabalā pasargātu no kļūdām, par kurām vēsture bieži vien mēdz bargi atrieties«⁶⁹. Galvenā uzmanība arī šajā darbā veltīta senās latgaļu cilts vēsturei un likteņiem. Darba sākuma nodaļās autors ieskicē vispārējos vēsturiskos notikumus, kuros bija ierauti latgaļi. Diemžēl, raksturojot lietuviešu sasniegumus savas valsts izveidošanā un attiecībās ar Poliju, viņš pieļauj daudzas neprecizitātes un kļūdas.

F. Kemps īpaši pakavējas pie Latgales austrumu daļas un tuvās pārrobežas iedzīvotāju likteņiem, kuri bija pakļauti slavizācijai. Viņš uzsver jezuītu misijas darbību Polockā, kas bijusi aizsargpostenis pret krieviski bizantisko ekspansiju⁷⁰. Tāpat tiek pasvītota jezuītu loma latgaliešu rakstu tradīcijas izveidošanā. Skaidrojot baltkrievu parādīšanos šajā rajonā, viņš izvirza pieņēmumu, ka to te agrāk nav bijis, jo ne jezuīti, ne dominikāņi tiem nav nodrukājuši nevienu grāmatu. Pēc viņa domām, baltkrievu parādīšanās cēlonis esot dominikāņu mūku veiktā ticības propaganda poļu valodā. Viņi tādā veidā nospieduši ļaužu valodas prestižu un mudinājuši kristīgos cēsties pēc poļu valodas piesavināšanās. Taču poļu valodas propaganda bijusi nepietiekoša, un latgalieši pārņēmuši blakus dzīvojošo krievu zemnieku slāvisko dialektu. Tieši dominikāņu ordeņa darbības apvidos »baltkrievu« esot visvairāk. Viņi gan stiprinājuši katoliskās pozīcijas pret pareizticības iespaidiem no austrumiem, bet latgaliešu nacionālajai lietai šī darbība bijusi nelabvēlīga⁷¹. F. Kemps saka, ka līdzīga situācija esot arī tuvākajos pārrobežas rajonos, par kuru latgalisko piederību liecinot daudzie latviskie vietvārdi. Taču tie Latvijai esot zuduši, jo latviešu delegāti miera sarunās ar padomju Krieviju nepratuši pierādīt šo rajonu vēsturi – etnisko piederību Latvijai. Turklāt, miera delegācijai braucot uz Maskavu, neviens Latgales priekšstāvis neticis pieaicināts, lai gan valsts robežas jautājums austrumos skāra tieši Latgali⁷².

Autors, tālāk izsekojot vēsturisko notikumu gaitai, konstatē, ka Gersikas (Jersikas) pilsētu bruņinieki esot ieņēmuši vācu tirgotāju un mantkāro bruņinieku interesēs, jo Visvaldis un viņa ļaudis bija jau kristieši. Tāpat tiek norādīts, ka *Indriķa hronikā* uzbrukums Gersikai esot vāji motivēts⁷³. Novērtējot bīskapu un ordeņa izveidoto valsti, F. Kemps raksta, ka, plēšoties savā starpā par mantu un varu, tie pietiekoši nenostiprināja savu valsti pret Austrumiem. Citkārt

brīvās un patstāvīgās tautas, pateicoties vācu uzspiestai valsts iekārtai, jau ap 16.–17. gadsimtu noslīdējušas līdz etnogrāfiskas masas stāvoklim. Vācu kungi ne bez nolūka noteikuši tādas administratīvās robežas, sadrumstalojot tautas tādās daļās, kuras nebijušas spējīgas nacionāli augt un attīstīties. Letgaļu bijušajai valstij kritis visļaunākais liktenis – tā tika sadalīta trijās daļās un līdz 18. gadsimta beigām pat neietilpa vienā valstī, lai varētu savā starpā vismaz ieturēt kādu dzīvāku kontaktu⁷⁴.

Raksturojot poļu laikus, autors saka, ka šajā laikā tautu sāka ietekmēt divas kultūras no divām pusēm – luterāņu mācītāji Kurzemē un Vidzemē pielietoja gotu burtus un vācu ortogrāfiju, jezuīti Latgalē – latīņu alfabētu un poļu rakstību. Ar to sākās tautas daļu nošķiršanās rakstības un ticības ziņā, tās ietekmēja dažādu kultūru iespaidi, īpatnēja tautas audzināšana katrā daļā, kas turpinājās veselus gadu simteņus. Īpaši šī atšķirība padziļinājās ar 17. gadsimtu, kad Vidzemes rietumu daļa nonāca zviedru rokās, bet Latgale palika joprojām poļu rokās. Šajā laikā Latgalē samērā lielā masā ieplūda arī krievu vecticībnieki, kas muižniekiem bija vajadzīgs darba spēks. Ar to tika pavērtas durvis Latgales tālākai rusifikācijai⁷⁵. Tajā pat laikā F. Kemps min divus pozitīvus momentus – katolicisma nostiprināšanos, kas pasargāja latgaliešus no rusifikācijas un iznīkšanas, un to, ka jezuīti ieviesa latgaliešu izlokšni baznīcā. »Šī valoda,« raksta F. Kemps, »pēc ilgas nospiešanas un necieņas uz reizi pacēlās savā prestižā, un līdz ar to pacēlās arī latgaliešu ļaužu sajūta: ar pašu Dievu viņš varēja runāt savā valodā, kuru pasaules kungi negribēja atzīt un mācīties... līdz pat dzimtbūšanas atcelšanai latgaļu tauta dzīvoja jezuītu nostiprinātā konservatīvā atmosfērā. Šis reliģiskais konservatīvisms ir arī konservējis latgaliešus viņu izturībā pret rusifikāciju, vispāri pret nacionālo iznīcību un aplūšanu ar slāvu elementu«⁷⁶.

Tomēr, kā raksta autors, pārkrievošana nepalika bez sekām. Tā būtiski ietekmēja latgaliešu pašapziņu un raksturu. Tauta bez inteliģences, bez drukāta vārda (aizliegums iespiest grāmatas latīņu burtiem), bez savas skolas (latgaliešu valoda skolās bija aizliegta, mācības notika krievu valodā) slāvu jūrā nebūtu ilgi izturējusi, jo katrai tautai pretestības spējas ir ierobežotas. F. Kemps uzskata, ja vēl vienai paaudzei būtu jādzīvo tādos apstākļos, tad latgalieši būtu tiktāl novājināti, ka padotos savam liktenim⁷⁷. Turklāt F. Kemps norāda uz vēl vienu apstākli šajā jomā, t. i., polonizāciju, ko daudz

smalkāk un viltīgāk, salīdzinot ar brutālo rusifikāciju, praktizēja poļi, izmantojot to, ka poļu valodai muižās un baznīcā bija ierādīta pirmā vieta. Tie, kuri kaut cik runājuši poliski, dabūjuši no poļiem pretimnākšanu un atbalstu – ieguvuši labākus amatus muižās vai rentēšanai labāku zemi. Poļi visādi skubinājuši mācīt bērniem poļu valodu nelegālās poļu skolās muižās, devuši attiecīgu literatūru, un tā daudz turīgo un inteligēnto tautiešu pārgājuši poļu tautībā⁷⁸. Stāvokli vēl vairāk pasliktināja samērā plašā kolonistu ieplūšana Latgalē, kuriem tika piešķirtas privilēģijas zemes iepirkšanā. Latgalieši bija spiesti braukt peļņā uz Pēterburgu vai doties uz Sibīriju un citiem Krievijas novadiem, kur tie varēja dabūt zemi. Pārkrievošanu un Latgales tālāku kolonizāciju pārtrauca karš.

Francis Kemps atsevišķi apskata Latgales atmodas laiku, raksturo tā svarīgākos notikumus, 1905. gada revolūciju, Latgales apvienošanos ar pārējo Latviju. Autors skar arī Latgales problēmas, kas satrauca latgaliešus Latvijas Republikas laikā. Runājot, piemēram, par literatūru un valodu, F. Kemps ar nožēlu konstatē, ka latgaliešu valoda, kā viņš uzskata, ir atkal izstumta no skolām (t. i., 30. g. beigās – *I. P.*), bet literārā latgaliešu valoda vēl stipri mākslota. Paši latgalieši savā dzimtenē jūtas beztiesīgāki par mazākumtautībām, kuras bauda pilnīgu brīvību savas valodas lietošanā skolās, biedrībās, teātros u. c.⁷⁹ F. Kemps uzskata, ka latgalieši beidzot ir jāpaceļ no objekta par subjektu, respektīvi par aktīviem savas dzīves veidotājiem.

Savā darbā F. Kemps skar arī minoritāšu skolu, īpaši baltkrievu, jautājumu Latgalē, vietu nosaukumu latviskošanas jautājumu un nedaudz arī sociālekonomiskos jautājumus. Kopumā jāsaprot, ka šis darbs sniedz dziļu ieskatu Latgales latviešu jeb latgaliešu problēmās, ko gadsimtos radījušas svešas varas un kuras nebūt nav atrisinātas arī mūsdienās. Vienlaicīgi šis darbs palīdz izprast arī latgaliešu raksturu, kas veidojies šajos ārkārtīgi sarežģītajos un pretrunīgajos apstākļos.

Apkopojošs raksturs ir arī O. Svennes (1886–1938) darbam »Vecā un jaunā Latgale«⁸⁰. Tajā autors sniedz arī ģeogrāfiska un etnogrāfiska rakstura ziņas, galveno vērību veltījot demogrāfiskajām problēmām vēsturiskā aspektā. Darbā skarti arī sociālekonomiskie jautājumi, apskatīta latgaliešu izceļošana uz Sibīriju. Apcerējuma beigu daļā autors ir raksturojis pirmos panākumus, kas gūti Latgalē

Latvijas Republikas laikā, un vēl neatrisinātās problēmas, sevišķi kultūras un izglītības laukā.

Latgales vēstures jautājumi vairāk vai mazāk apskatīti arī vispārējos darbos par Latvijas vēsturi, t. sk. arī mācību grāmatās. Tā A. Švābe (1888–1959) savā »Latvijas vēstures«⁸¹ I daļā ir veltījis atsevišķu nodaļu poļu laikiem Latgalē, kurā raksturo t. s. Inflantijas kundzistes tiesisko statusu, muižnieku privilēģijas un zemnieku stāvokli. Viņš apskata arī Latgales attīstības īpatnības un cenšas noskaidrot latgaliešu atpalcības cēloņus. Pie tādiem viņš pieskaita katoļticību, jaukto iedzīvotāju sastāvu un ciemu sistēmu.

Dažus materiālus par Latgali varam atrast arī M. Valtera (1874–1968) apkopojošā darbā par latviešu tautu, kas izdots franču valodā⁸², kā arī A. Tenteļa (1876–1947) rakstā par Latvijas vēsturi, kas ievietots *Latvijas konversācijas vārdnīcā*⁸³.

Katoļu priesteris N. Rancāns (1870–1933) savā divās daļās izdotajā »Latvijas vēsturē«⁸⁴, kas bija domāta kā mācību grāmata, Latgalei ir veltījis sevišķi lielu uzmanību, apskatot senvēstures posmu līdz vācu iebrukumam, gan arī vēlākos laikos. Daudz vietas viņa grāmatā ierādīts Baznīcas vēsturei Latgalē, kā arī vairāku katoļu ordeņu darbībai. Noteiktu uzmanību autors ir veltījis latgaliešu pārkrievošanai, skolu jautājumiem un drukas aizliegumam. Grāmatā skarti arī sociālekonomiskie un iedzīvotāju sastāva jautājumi. Šajā darbā atrodam arī pirmo latgaliešu kultūras darbinieku dzīves aprakstus, kā arī atskatu uz cīņu par Latgales apvienošanu ar pārējiem Latvijas novadiem. Nobeigumā apskatītas Latgales problēmas Latvijas Republikas laikā.

P. Dreimaņa sastādītajā »Latvijas vēsturē vidusskolām«⁸⁵ materiāls atsevišķi par Latgali parādās, sākot ar 16. gadsimtu. Ir apskatīti gan politiskie, gan sociālekonomiskie jautājumi. Nav materiāla par 1905. gada revolūciju Latgalē. Tajā pat laikā grāmatā ir diezgan daudz ziņu par latgaliešu tautiskās atmodas laika darbiniekiem, sevišķi par F. Trasunu, kā arī par Latgales apvienošanu ar pārējo Latviju.

Diemžēl, samērā populārajās F. Zāliša (1887–1944) Latvijas vēstures mācību grāmatās⁸⁶ Latgalei laika posmā no 17. līdz 20. gadsimtam veltītas tikai dažas lappuses.

Zināmā mērā vispārināts materiāls par Latgali ir iestrādāts arī vairākās citās mācību grāmatās un apkopojošā rakstura publikācijās⁸⁷.

Latvijas Republikas laikā, un vispār periodā līdz 1945. gadam,

parādījās ievērojams skaits, dažādu pēc apjoma un satura, publikāciju par atsevišķiem Latgales vēstures posmiem, notikumiem vai sabiedriskās dzīves virzieniem. Starp šādu publikāciju autoriem vispirms jāmin ievērojamākais Latgales vēstures pētnieks Boļeslavs Brežgo. (Par viņu sk. apakšnodaļā: Boļeslava Brežgo darbi par Latgales vēsturi līdz 1945. gadam.)

Latgales zemnieku sociāli ekonomiskā stāvokļa raksturojumi ir atrodami arī citu autoru darbos. 18. gadsimta Latgales zemnieku kļaušas un nodevas nelielā rakstiņā ir analizējis M. Bukšs (1912–1977)⁸⁸. Plašāku kļaušu un nodevu aprakstu 19. gadsimta sākumā ir sniedzis B. Ābers (1909–1990)⁸⁹. Viņš ir izmantojis grāfu Borhu dzimtas arhīva materiālus no Ossolinsku bibliotēkas Ļvovā. Autors raksta sākumā atsaucas uz ārsta Branta liecību, kas balstīta uz Ludzas apriņķī redzēto: tauta, nogurusi no dzimtbūšanas, kļuvusi vienaldzīga, laiska un grimst nabadzībā⁹⁰. Šo atziņu B. Ābers it kā ilustrē, analizējot M. Borha 1810. gadā slēgtos līgumus ar muižas nomniekiem par kļaušu un nodevu palielināšanu no 1,44 uz 2 rubļiem par »galvu«. Apskatot konkrēto kļaušu apjoma palielināšanu, autors secina, ka tās tikušas palielinātas par 0,25%. Līdz ar to zemniekam samazinājās iespēja apstrādāt savus laukus⁹¹. Taču vienlaicīgi palielinājušās arī nodevas. M. Borhs plānojis tādā veidā papildus iegūt 7 390 rubļus⁹². Analizējot 1840. gada dokumentus par muižu pārvaldi, muižu inventāru aprakstiem, atrod, ka nodevas tika piedzītas un prasītas kļaušas no krietni mazākas zemnieka saimniecības, nekā tas ir bijis paredzēts šajos dokumentos. Piemēram, t. s. pilna saimnieka zemei bija jābūt 30 desetīnu aramzemes un 15 desetīnu pļavu, bet praksē bijusi puse, viena trešdaļa vai pat viena ceturtdaļa no šīs platības, tāpat arī bijis paredzēts, ka jābūt 25 liellopiem, 9–12 zirgiem, bet faktiski bijuši 2–6 zirgi, ar ko apstrādāt savus un muižas laukus⁹³. Min arī, ka zemniekam 4 reizes gadā bijusi jāved labība uz Rīgu, bet 6 reizes uz kādu tuvāku vietu. Norāda, ka muižas pārvaldnieks varējis sodīt zemnieku par nepaklausību, ķildām ģimenē u. c. ar 5–15 sitieniem⁹⁴. B. Ābers aizrāda, ka, lai arī Borhi 19. gadsimtā bijuši izglītoti cilvēki, sevišķi Mihails un Kārlis, tomēr nav ziņu par to, vai viņi būtu mēģinājuši izglītēt arī savus zemniekus⁹⁴. Savukārt, analizējot Krustpils muižu kļaušu un nodevu regulatīvu, kurš izdots latviski 1824. gadā valsts saimniekiem un uzskaitīja zemnieku kļaušas, konstatē, ka bijusi ļoti elastīga kļaušu sistēma, taču par labu muižai. Piemēram, nav bijis noteikts linu talkas ilgums un tml. Autors raksturo arī nodevu lielu-

mu, kuras 16. gadsimtā maksājis pagasts kopīgi, bet 19. gadsimtā tikušas individualizētas, un zemnieki bieži tās nespējuši nomaksāt lielo kļaušu dēļ⁹⁵.

Ā. Švābes pētījumi par pagasta vēsturi, par zemes attiecībām un zemes reformu vēsturi Latvijā⁹⁶ netieši izgaismo arī atsevišķus Latgales ekonomiskā un tiesiskā stāvokļa jautājumus, lai gan ilustratīvā materiāla par Latgali tajos ir maz. Zināmu epizodisku informāciju par situāciju Latgalē var iegūt arī Ž. Unama (1902–?) darbā par krievu laikiem Latvijā⁹⁷.

Latgales zemnieku attiecības ar muižniekiem, viņu cīņa pret dzimtbūšanu ir radusi atspoguļojumu ne tikai B. Brežgo darbos, bet arī M. Bukša⁹⁸ un Dadziša rakstos⁹⁹. Zemnieku sociāli ekonomiskais stāvoklis Latgalē pēc 1861. gada reformas apskatāmajā periodā tika visai maz pētīts. Var minēt vienīgi A. Plensnera (1892–1984) apkopojošā darba par Latvijas atbrīvošanos pirmo grāmatu¹⁰⁰, kurā autors ir apskatījis arī stāvokli Latgalē. Viņš min 19. gadsimta otrās puses cara valdības kursu uz Latgales pastiprinātu kolonizāciju, uz latviskā elementa vājināšanu un latgaliešu izceļošanas veicināšanu. A. Plensners īsumā raksturo ekonomisko situāciju Latgalē I pasaules kara priekšvakarā. Tāpat autors runā par pārpoļošanas tendencēm latgaliešu vidū, par smago stāvokli izglītības laukā. Tiek uzsvērta drukas aizlieguma atcelšanas 1904. gadā lielā nozīme, jo tika pavērts ceļš latgaliešu literatūras attīstībai un latgaliešu tautiskai atmodai.

Par cara valdības politikas sekām Latgalē stāsta M. Apeļš (1901–1942)¹⁰¹, izmantodams katoļu priestera K. Skrindas savāktos materiālus vizitācijas braucienā pa latgaliešu kolonijām Sibīrijā, kuri tika publicēti laikrakstā »Drywa«.

Latgali tautas atmodas priekšvakarā, tāpat Latgales atmodas sākumu un tās īpatnības ir apcerējis A. Goba¹⁰².

Latgale 20. gadsimta sākuma politiskajos notikumos – revolūcijās, I pasaules kara laikā, cīņās par Latvijas neatkarību – šī perioda pētījumos izgaismota visai vāji. Epizodiskas ziņas atrodamas V. Seiles darbā par latgaliešu bēgļiem pasaules kara laikā¹⁰³, kā arī citās viņas publikācijās. To starpā jāmin viņas t. s. »Vēstures skices«, kas publicētas latgaliešu izdevumā »Latgolas Škola«, kurās ir stāstīts gan par latgaliešu pirmajiem periodiskajiem izdevumiem, gan par pirmajām latgaliešu biedrībām¹⁰⁴. To raksturojums balstās gan uz avižu sniegto informāciju, gan dokumentiem. Nozīmīgāku informāciju par Latgales Zemes padomes sastāvu un darbību varam atrast viņas publikācijā »Pi breivōs, naatkareigōs Latvijas šyupuļa«¹⁰⁵, kas

lielā mērā balstīta uz autores pašas atmiņām, jo viņa bija šīs padomes sekretāre. Savukārt nelielā piemiņas rakstiņā par 1917. gada 26.–27. aprīļa Rēzeknes kongresu¹⁰⁶ V. Seile, balstoties gan uz oficiālo *Latgales Zemes Padomes Ziņojumu* Nr. 1 (izdots 1917. gada 15. maijā), gan uz savām atmiņām, jo viņa bija kongresa sekretāre, īsi pastāsta par kongresa norisi. Tiek minēta kongresa darba kārtība, nosaukti apsveicēji un runātāji, taču netiek pieminēta F. Kempa uzstāšanās un raksturota viņa pozīcija. Toties asi tiek nosodīta opozicionārā »Latgales Tautas komiteja«, kura traucējusi kongresa darbu. Taču nepaliek skaidrs, ko tad īsti šī opozīcija prasīja. Uz kongresa gaitas neobjektīvo atreferējumu minētajā *Ziņojumā*, kuru bija sastādījuši V. Rubulis un V. Seile, ir norādīts arī M. Bukša pētījumā¹⁰⁷. Koncentrētu latgaliešu atmodas laika raksturojumu V. Seile ir devusi kolektīvajā rakstu krājumā, kas veltīts latgaļu drukas aizlieguma atcelšanas 40 gadu atcerei¹⁰⁸, kurā viņa ir īpaši uzsvērusi katoļu garīdzniecības lomu šajā procesā. Tāpat jāatzīmē, ka V. Seile ir publicējusi daudz rakstu par izglītības un pedagoģijas problēmām, kuros dota nopietna Latgales skolu darba analīze un apskatīti sasniegumi Latvijas brīvvalsts laikā izglītības jomā¹⁰⁹ Jāmin arī V. Seiles publikācijas par viņas laikabiedriem F. Trasunu, K. Skrindu, N. Rancānu, V. Rubuli, A. Laurinoviču un A. Bžezinsku. Jāpiezīmē, ka V. Seile ir publicējusi rakstus par latgaliešu rakstniecību un jaunajām grāmatām. Viņas darbības izvērtēšana ir sākusies faktiski tikai pēc Latvijas neatkarības atgūšanas.

Ziņas par neatkarības kara norisēm Latgalē atrodamas pulkveža A. Kripēna (1893–1968) stāstījumā par Latgales partizānu pulka cīņu gaitām¹¹⁰. Nelieli ieskicējumi par atsevišķu karaspēka daļu darbību 1920. gada Latgales atbrīvošanas cīņu laikā atrodami jubilejas izdevumā »Latgales atbrīvošanas 15 gadu atcerei«¹¹¹.

Plašāks materiāls par cīņu pret boļševiku varu Latgalē atrodams divos apkopojošā rakstura darbos. M. Peniķa (1874–1964) rediģētās *Latvijas atbrīvošanas kara vēstures* I daļā cita starpā stāstīts par Latgales partizānu pretboļševistiskajām akcijām jau 1918. un 1919. gadā, galvenokārt Balvu apkārtnē¹¹², bet II daļā ievietots A. Apsīša (1895–) plašs apraksts par cīņām Latgalē 1920. gada sākumā¹¹³. Līdzīgs materiāls, turklāt ar plašāku kauju apskatu 1919. gadā t. s. Austrumfrontē, ir ievietots jubilejas izdevumā *Latvijas armija 20 gados*¹¹⁴. Minētajos izdevumos apskatīta gandrīz tikai notikumu militārā puse, bez to politiskās analīzes plašākā kontekstā. Nelieli

pārskati par šiem notikumiem atrodami arī dažos citos izdevumos¹¹⁵.

Latvijas Republikas laikā un posmā līdz 1945. gadam Latgales tautsaimniecības attīstības vēstures jautājumi nekļuva par atsevišķu pētījumu objektu. Var vienīgi pieminēt īsu pārskatu par Latgales saimniecības, sevišķi lauksaimniecības, sasniegumiem Latvijas Republikas laikā¹¹⁶. Šāds materiāls atrodams atsevišķos apkopojoša rakstura darbos¹¹⁷. Pilsētu attīstības jautājumiem Latgalē ir pieskārušies J. Bokalders (1885–1982) un E. Dunsdorfs (1904–2002) savā rakstā par Latvijas pilsētu problēmām¹¹⁸.

Diezgan liela uzmanība apskatāmajā laika posmā tika veltīta Latgales iedzīvotāju nacionālajam sastāvam gan vēsturiskā aspektā, gan 20. un 30. gados. Šie jautājumi atrodami gan M. Valtera un M. Skujenieka apkopojošos darbos¹¹⁹, gan rakstos un brošūrās par atsevišķām tautībām un to problēmām¹²⁰. Vairākos rakstos, pat prāvos aperējumos, tika diskutēts par latgaliešu vietu un lomu latviešu nācijas veidošanās procesā, par latgaliešu ieguldījumu Latvijas kultūras attīstībā, kā arī par latgaliešu attiecībām ar pārējiem Latvijas iedzīvotājiem¹²¹. Atsevišķos darbos izteiktas bažas, ka straujāks iedzīvotāju skaita pieaugums Latgalē apdraud latviešu nāciju¹²².

Arī nopietna Baznīcas vēstures un tās lomas izpēte Latgalē aizsākās šajā laika posmā. Vairāki autori savos darbos, kuru daļa balstīta pat uz Vatikāna arhīva materiāliem, ir uzsvēruši juzuītu lomu latgaliešu rakstu tradīcijas iedibināšanā, kā arī katoļu priesteru darbību latgaliešu atmodas periodā¹²³.

Latvijas Republikas laikā zināmu attīstību ieguva novadpētniecība. Parādījās vairāki raksti un brošūras par atsevišķu Latgales pilsētu un novadu politisko un saimniecisko vēsturi. Vairāk uzmanības tika veltīts Daugavpilij – kā pilsētai, tā arī novadam. Autoru vidū ražīgākais bija B. Brežgo¹²⁴. Par Daugavpils novadu ir rakstījis arī L. Latkovskis (1905–1991)¹²⁵, bet par pilsētu A. Sestulis (1882–?)¹²⁶.

Apskatāmajā laikā parādījās publikācijas par Ludzu¹²⁷, kā arī par citām apdzīvotām vietām – Asūni (Osyuni) un Aglonu, tāpat par Jersiku¹²⁸.

Zinātniski populāru apceri par Jaunlatgali ir publicējis V. Krasnais (1908–1942), kurā apskata Atzeles, Bērzenes, Purnavas, Abelones un Abrenes novada vēsturiskos likteņus, īpaši 12.–15. gadsimtā, kad noritēja cīņas par šiem novadiem starp latgaļiem un pleskaviešiem, vēlāk starp Livonijas ordeni un Krieviju¹²⁹. Turpretī J. Bērziņa (1883–1941) raksts par Jersikas valsts nosaukumu, tāpat par Visvalža vārdu jau ir zinātnisks pētījums¹³⁰.

Starpkaru periodā, padomju un vācu okupācijas laikā parādījās jau nopietni pētījumi par atsevišķām izcilām personībām, kā arī ievērojams skaits nelielu rakstu par Latgales atmodas laika darbiniekiem un pat zemnieku nemieru vadotiem¹³¹.

3. BOĻESLAVA BREŽGO DARBI PAR LATGALES VĒSTURI LĪDZ 1945. GADAM

Pirmais profesionāli izglītotais Latgales vēsturnieks Boļeslavs Brežgo, savā dzīvē pastāvošo varu nemilēts un vajāts, tikai ar Latvijas trešās atmodas laiku sāk ieņemt atzītu, viņam pienākošos vietu Latgales, un arī visas Latvijas, vēstures historiogrāfijā. Par viņa darbību ir parādījušās tikai dažas prof. H. Stroda publikācijas¹³², tāpēc īsumā pakavēsimies pie viņa dzīves gājuma.

Boļeslava Brežgo (1887–1957) biogrāfija daudz neatšķiras no citu tālaika Latvijas zinātnieku dzīves gājuma. Viņš cēlies no darba tautas, kļuvis par zinātnieku un dzīves pirmo posmu pavadījis ārpus Latvijas teritorijas.

B. Brežgo piedzima 1887. gadā Dricānu pagastā, mācījās Rēzeknes pilsētas skolā, strādāja par mājskolotāju Rēzeknē un Vitebskā. 1911. gadā iestājās Maskavas Arheoloģijas institūtā, kas bija viens no slavenākajām mācību iestādēm Krievijā. Taču studijas pabeigt neizdevās, jo iesākās Pirmais pasaules karš – un 1914. gadā B. Brežgo tiek iesaukts Krievijas armijā. Kaujās pret Vācijas karaspēku 1914. gada 1. decembrī viņš tika smagi ievainots. Pēc izveseļošanās veica darbus aizmugurē.

1917.–1918. gadā B. Brežgo izdevās pabeigt studijas Maskavas Arheoloģijas institūtā, un viņam tika piešķirta mācīta arheologa, arheogrāfa un mācīta mākslas vēsturnieka nosaukums un zelta medaļa. No 1917. gada decembra (līdz tā likvidācijai 1922. gadā) B. Brežgo strādāja minētajā institūtā par asistentu un prorektoru, bet pēc tam – līdz 1924. gada decembrim – par »Glavarhīva« pilnvaroto Minskas apgabālā un Vitebskas Valsts arhīva zinātnisko līdzstrādnieku. B. Brežgo, jau strādājot Vitebskā, sāka pētīt Latgales vēsturi, it kā pārņemdamas nesen mirušā G. Manteifela darbu. Brežgo Latgales vēstures izpētei veltīja četrdesmit gadus¹³³.

Otrs B. Brežgo dzīves posms sākās ar atgriešanos Latvijā 1925. gadā. Taču pusgadu viņš ir bez darba, jo viņam tiek atteikts darbs

gan Latvijas Universitātē, gan Valsts Vēstures arhīvā. Darbu izdodas atrast Pieminekļu valdē. 1925. gada otrajā pusē Brežgo uzsāk vadīt arheoloģisko ekspedīciju Latgalē, kuras divu gadu darbības rezultātā tiek apzināts pāri par 200 Latgales senatnes pieminekļu¹³⁴. Pieminekļu valdē par līdzstrādnieku viņš nostrādā līdz 1931. gadam, pēc tam ir Pieminekļu valdes Latgales apgabala inspektors. Šajā laikā B. Brežgo ir apzinājis arhīvus, kuri atradās pie klosteriem un baznīcām, piemēram, Maltā, Viļānos, Rēzeknē un citur. Taču šajā darbā viņam radās problēmas ar ziņojumu rakstīšanu latviešu valodā, jo mācīties latviešu skolā, tāpat kā citiem vienaudžiem, viņam nebija iespējams, līdz ar to Brežgo labāk pārvaldīja krievu valodu. 1933. gadā B. Brežgo no darba atbrīvo¹³⁵.

Tomēr 1933. gads ir izcils Brežgo dzīvē. Briseles universitāte par darbu »Latgales zemnieki 1772.–1867. gadā« viņam piešķir vēstures zinātņu doktora grādu. Šis darbs latviešu valodā izdots atsevišķā grāmatā 1940. gadā¹³⁶. Tas bija pirmais pētījums par Latgales zemniecības vēsturi – un tas savu nozīmi nav zaudējis arī mūsdienās.

No 1937. līdz 1940. gadam B. Brežgo strādāja par instruktoru Latgales Centrālā muzeja dibināšanas organizēšanā. 1940. gada decembrī viņš kļūst par Daugavpils Valsts arhīva pārzini un, rūpējoties par arhīva fondu saglabāšanu, paliek Daugavpilī līdz 1941. gada septembrim, kad arhīvu slēdza. 1943.–1944. gadā viņš rediģē savus darbus V. Lōča izdevniecībā Daugavpilī un publicē vairākus svarīgus avotu krājumus.

Pēc kara, sākot ar 1944. g. novembri, B. Brežgo strādāja par nodaļas vadītāju Latvijas PSR Centrālajā Valsts Vēstures arhīvā, bet kopš 1945. gada 1. aprīļa bija Latvijas Valsts universitātes profesors, katedras vadītājs un Filoloģijas fakultātes prodekāns. Universitātē B. Brežgo lasīja vairākus kursus: slāvu – krievu paleogrāfijas kursu, seno krievu – baltkrievu valodas kursu, 12.–13. gs. senkrievu tekstu kursu, kursu par 17. gadsimta poļu autoriem¹³⁷.

Profesors B. Brežgo kļuva par staļinistu vajāšanas upuri. Ar 1948. gadu B. Brežgo tiek atbrīvots no darba LVU un 1950. g. 6. jūnijā netiek apstiprināts viņa zinātniskais grāds un zinātniskais nosaukums¹³⁸.

Boļeslavs Brežgo pārgāja strādāt uz Zinātņu akadēmiju: kļuva par vecāko zinātnisko līdzstrādnieku Vēstures institūtā, kur viņam nācās sastapties ar institūta vadības pretdarbību. Tikai piecdesmito

gadu vidū nostāja pret B. Brežgo mainījās, un viņš ar lielu erudīciju turpināja zinātnisko darbību līdz mūža galam 1957. gadā¹³⁹.

Profesors Brežgo pētīja Latgales vēsturi no vissenākajiem laikiem līdz Pirmajam pasaules karam. Viņa darbā var izšķirt četrus pamatvirzienus: Latgales agrārā vēsture, Latgales pilsētu vēsture, Latgales kultūras un izglītības vēsture, Latgales vēstures avotu apzināšana un zinātniskā izdošana, kā arī vēstures zināšanu popularizēšana.

Latvijas Republikas laikā, kā arī periodā līdz 1945. gadam B. Brežgo publicēja ievērojamu skaitu – dažādu pēc apjoma un satura – darbu par atsevišķiem Latgales vēstures posmiem, notikumiem vai sabiedrības dzīves virzieniem.

No šiem darbiem vispirms jāmin prāvā monogrāfija par Latgales zemniekiem krievu dzimtbūšanas laikos¹⁴⁰. Šajā darbā B. Brežgo, balstoties uz muižu revīziju (1784. gada zemes ģenerālmērīšana Latgalē) materiāliem, apraksta zemnieku stāvokli, sniedz kļaušu un nodevu raksturojumu, apskata zemnieku dalījumu pēc viņu piederības dažādām īpašnieku grupām, sākot jau ar 18. gs. beigām. Viņš atzina, ka dzimtbūšanas laikos vislabākā stāvoklī, salīdzinot ar citiem zemniekiem, atradās klosteru un baznīcu zemnieki, kas skaita ziņā gan veidoja vismazāko grupu. Tiesību ziņā viņi tika pielīdzināti valsts zemniekiem, atradās garīdzniecības pārvaldē. Klosteru un baznīcu muižas ar zemniekiem bija pakļautas valsts kontrolei. Par zemes lietošanu zemnieki pildīja muižai mazākas kļaušas, nekā pārējie Latgales zemnieki. Ar 1843. gadu Latgales klosteru un baznīcu muižu pārvaldīšana garīdzniecībai tika atņemta un zemnieki tika ieskaitīti valsts zemniekos¹⁴¹.

Valsts zemnieki saimnieciskā ziņā ilgi neatšķīrās no muižnieku īpašumā esošiem zemniekiem. Tikai ar 1839. gada 28. decembra likuma izdošanu par valsts zemnieku pārvaldīšanu Krievijas rietumos notika pārmaiņas. 1845. gadā tika izdots rīkojums par Latgalē dzīvojošo valsts zemnieku pārcelšanu uz zemes nomu. Lai to realizētu, tika veikta valsts zemju lustrācija, katrā sādžā nomērīja zemnieku zemes gabalus un noteica to ienesīgumu. Tas bija par pamatu, lai noteiktu zemes nomu, kas zemniekiem jāmaksā. Tādā veidā notika Latgalē valsts zemnieku pāreja no kļaušu pildīšanas uz nomas maksāšanu.

Vissmagākā stāvoklī krievu dzimtbūšanas laikos atradās muižu zemnieki, kas veidoja vislielāko grupu. Lai gan 1795. gada 5. aprīļa

manifests noteica, ka muižnieki nedrīkst pieprasīt vairāk kā trīs dienas nedēļā kļaušu darbus muižā, muižnieku patvaļa bija liela. Muižnieku rokās bija koncentrēta visa policejiskā vara un liela daļa tiesiskās varas pār zemniekiem. Latgales zemnieku stāvokli padarīja vēl smagāku pastāvošie ieradumi iekļāt un atdot nomā muižas kopā ar zemniekiem¹⁴².

Izmantojot līdzīgus vēlākā laika materiālus, B. Brežgo ir izsekojis izmaiņām, kādas notika zemnieku dzīvē 19. gadsimtā. Viņš ir ievietojis arī muižu īpašnieku sarakstus, norādot tiem piederošo zemnieku skaitu. Brežgo raksturo arī izplatītākās zemnieku pretošanās formas dzimtbūšanai: bēgšanu no muižām, sūdzības par muižniekiem un atteikšanos pakļauties tiem, dažreiz arī nopietnāka rakstura pretošanos – piemēram, atklāts zemnieku dumpis, kas tika apspiests ar karaspēka palīdzību¹⁴³. Vairākas nodaļas B. Brežgo veltījis dzimtbūšanas atcelšanas sagatavošanai, norisei, kā arī zemnieku attieksmei pret 1861. gada likumu par agrārreformu. Jāpiezīmē, ka daļu materiālu autors jau bija pirms tam publicējis atsevišķu rakstu veidā¹⁴⁴.

Savos daudzajos rakstos B. Brežgo ir apskatījis gan dažādu zemnieku grupu stāvokli, gan dažādas viņu dzīves puses. Īpaši jāmin viņa raksts par kareivjiem-arājiem¹⁴⁵, kuru apmetnes Krievijā sāka veidoties pēc 1812. gada kara, bet Latgalē, netālu no Daugavpils, tāda izveidojās 1828. gadā – pēc ilga konflikta starp zemniekiem un grāfu Plāteru, kura pārvaldē bija nodotas t. s. Daugavpils stārstijas muižas. Raksturojot zemnieku stāvokli šajā apmetnē, autors uzsver, ka tā tika izmantota, lai veicinātu Latgales kolonizāciju, ieviedot pareizticīgos zemniekus un piešķirot zemi izdienējušiem krievu zaldātiem.

Interesants ir B. Brežgo nelielais darbs, kas uzskatāmi ilustrē muižnieku patvaļu, par Latgales zemnieku iznomāšanu, iekļāšanu un nodošanu darbos dzimtbūšanas laikos¹⁴⁶.

Daži Latgales muižnieki 1819. gadā nolēma atbrīvot savus zemniekus no dzimtbūšanas tādā kārtībā, kā tas bija izdarīts Baltijas guberņās. Parādījās 19. gs. projekti par dzimtbūšanas atcelšanu. Pirmais nolikums-projekts tika izstrādāts un pabeigts 1820. gada 7. martā. Pēc šī nolikuma-projekta Daugavpils apriņķa muižnieki, atstājot sev īpašumā tiesības uz visu zemi, atteicās no valdījuma tiesībām pār zemniekiem. Pakāpeniskai zemnieku pārejai brīvā

kārtā bija paredzēti trīspadsmit gadi¹⁴⁷. Aprīņķa muižnieku kopsapulcē 1830. gada septembrī daži muižnieki paziņoja, ka apstiprina savu agrāko nodomu dāvināt zemniekiem brīvību. Citi turpretī norādīja, ka viņi paliek pie sava agrākā – pretējā – uzskata, bet piekristu šo jautājumu izskatīt vēlāk, kad būs pārskatīts Baltijas guberņu zemnieku nolikums¹⁴⁸. Tādā kārtā projekts par Latgales zemnieku brīvlaišanu netika realizēts.

Otrais mēģinājums atbrīvot Latgales zemniekus no dzimtbūšanas notika 1846. gadā. Baltkrievijā, kuras sastāvā ietilpa Latgale, šīnī laikā vairāku iemeslu dēļ sākās kustība par labu zemnieku atbrīvošanai. Taču tikai muižniecības mazākums vēlējās, lai muižniekus pilnīgi atbrīvo no atbildības par zemnieku nodevām, uzturēšanu un saimniecību¹⁴⁹.

Trešo reizi Latgales muižnieki izteica vēlēšanos atcelt dzimtbūšanu, kad šī kustība vērsās plašumā gandrīz visā Krievijā. 1858. gada maijā tika uzsākts darbs pie nolikuma projekta izstrādāšanas. 1859. gada projekts, tāpat kā Latgales muižnieku 1820. gada projekts, paredzēja pakāpenisku zemnieku personīgu atbrīvošanu no dzimtbūšanas. Šis pārejas laiks zemniekiem bija noteikts uz divpadsmit gadiem. Pēc pirmajiem trim gadiem zemnieku personīgā brīvība – sekojošos deviņos gados – pakāpeniski paplašinātos, katru gadu daļa zemnieku iegūtu tiesības pāriet uz citu pagastu vai novadu¹⁵⁰.

Pēc būtības šis projekts paredzēja Latgales zemnieku atbrīvošanu no dzimtbūšanas – bez zemes. Valdība gribēja ar zemes piešķiršanu zemniekiem panākt viņu nodrošināšanu ar zemi: ne tikai uz noteiktu laiku, bet gan dodot iespēju arī pakāpeniski iegūt šo zemi. Jo zemnieku atbrīvošana bez zemes nesa lielu ļaunumu, ar ko bija saskārušies muižnieki Baltijas guberņās¹⁵¹. Tomēr arī šis projekts netika realizēts – un bija jāgaida līdz 1861. gada 19. februāra lēmumam, kas noteica dzimtbūšanas atcelšanu visās Krievijas guberņās.

Boļeslavs Brežgo ir rakstījis arī par Latgales pagastu tiesām, to darbību 60. gados¹⁵².

Latvijas Republikas laikā zināmu attīstību ieguva novadpētniecība. Parādījās vairāki raksti un brošūras par atsevišķu Latgales pilsētu un novadu politisko un saimniecisko vēsturi.

Boļeslava Brežgo pētījumi par Latgales pilsētu vēsturi – viena grāmata un desmit raksti. Šeit īpaši jāuzsver B. Brežgo darbi par triju

Latgales pilsētu – Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas – vēsturisko ģeogrāfiju¹⁵³. Visvairāk uzmanības ir veltīts Daugavpilij – kā pilsētai, tā arī novadam¹⁵⁴. Jāmin tāpat viņa darbi par Ludzas pils un pilsētas vēsturi, kā arī citām pilsētām¹⁵⁵.

Apkopojošā K. Apiņa darbā par Latvijas pilsētu vēsturi ir ievietots Boļeslava Brežgo pārskats par Latgales pilsētām¹⁵⁶, kurā atrodams materiāls arī par mazajām pilsētām, tādām kā Balvi, Dagda, Preiļi, Kārsava, Zilupe, Varakļāni u. c. Šajā publikācijā ir materiāli arī par pilsētu iedzīvotāju skaitu 1925. un 1930. gadā. Beigās pievienots diezgan plašs literatūras rādītājs par pilsētu vēsturi. B. Brežgo ir palīdzējis arī apkopojošā darba pārējo nodaļu izstrādē. Latgales pilsētu apskati tiek vērtēti kā oriģināldarbi.

Redzamu vietu prof. B. Brežgo pētījumos ieņēma Latgales kultūras un izglītības vēsture. Speciāli šeit jāuzsver profesora pētījums par jezuītu 1625. gadā Daugavpilī dibināto Latgales vecāko skolu¹⁵⁷. Autors norāda: lai sagatavotu misionārus, garīdzniekus, kā arī amatpersonas vietējām vajadzībām, Daugavpilī tika atvērta jezuītu skola. Tā bija pirmā skola Latgalē. Sākumā kā pirmmācības skola, kur mācīja ticības mācību un nozīmīgu vietu ierādīja latīņu valodai. Vēlāk katoļticības sludinātājiem bez teoloģijas sniedza arī laicīga satura zināšanas: mācīja matemātikas un ģeogrāfijas elementus. Skolā mācīja arī latviešu valodu, jo minētā mācību iestāde gatavoja misionārus darbam vietējo iedzīvotāju vidū. Skolā valdīja stingrs režīms – no audzēkņiem tika prasīta bezierunu paklausība. Sākuma posmā skolā mācījās 30–40 zēni¹⁵⁸. Tā bija domāta muižnieku bērniem. 1656. gadā, kad krievu karaspēks ieņēma Daugavpili, jezuītu skola tika pārveidota par ģimnāziju. 1667. gadā, kad Polija atguva Latgali, ģimnāzija atkal tika pārkārtota par jezuītu skolu. Ziemeļu kara laikā uz laiku pārtrauktās mācības atjaunoja 1716. gadā.

Par zemnieku izglītošanu jezuīti nerūpējās, jo Baznīcas ietekmi cerēja nostiprināt ar sprediķiem, grēksūdzēm un speciālu misiju palīdzību. Lai pievērstu vietējos iedzīvotājus katolicismam, jezuīti iekārtoja tā saucamās tautas misijas ārpus rezidences (muižnieku īpašumos, jezuītu muižās un pat ceļu krustojumos), kur divas vai trīs reizes nedēļā pulcināja zemniekus un to bērnus. Misionāri mācīja zemniekiem katķismu, bet bērnus gatavoja pirmajai grēksūdzei. Tomēr jezuītu darbs nebija sevišķi veiksmīgs. Polijas valdība saprata, ka bez dziļākas un vispusīgākas vietējo iedzīvotāju iepazīsti-

nāšanas ar ticības patiesībām, ko varētu sasniegt vienīgi ar lasītprasmes izplatību, nav domājama katoļu Baznīcas ietekmes nostiprināšanās zemnieku masās. 1683. gadā valdība uzdeva Viļakas stārastam divu gadu laikā uzcelt Viļakā baznīcu un skolu, kura darbotos baznīcas pārziņā. 1686. gadā tādu pašu norādījumu saņēma Ludzas stārasts. Diemžēl, šie norādījumi netika realizēti uzreiz¹⁶⁰.

Profesors Brežgo ir publicējis piecus rakstus par Latgales skolām (1625–1919)¹⁶⁰. Pēc Krievijas skolu reformas 19. gs. sākumā Latgali, kā Vitebskas guberņas daļu, iekļāva Viļņas mācību apgabala sastāvā. 1803. gada 18. maijā Viļņas mācību apgabala kurators izdeva vispārēju nolikumu par skolām, kā arī reglamentu, kas noteica universitātes un tai pakļauto skolu darbību kā mācību, tā administratīvajā ziņā. Viļņas mācību apgabalā, tāpat kā visā Krievijā, tika noteikta trīspakāpju skolu sistēma – draudzes skolas, apriņķa skolas un ģimnāzijas¹⁶¹. 19. gs. pirmajā ceturksnī turpināja darboties jau agrāk dibinātās zemākās skolas: klosteru skolas – Daugavpilī, Aglonā, Viļānos, Krāslavā – un draudzes skolas – Krāslavā, Rēzeknē, Aglonā.

Vēršoties pret skolu reformu, savu darbību aktivizēja poļu muižnieki un katoļu garīdznieki: sāka atvērt draudzes skolas ar poļu mācību valodu. Šādu skolu atvēra Liksnā (1806. gadā), Bērzgalē (1807), Malnavā (1809). Mācību saturs šajās skolās bija dažāds. Mācību programmas plašuma ziņā īpaši izcēlās Krāslavas draudzes skola. Šajā skolā mācīja lasīt un rakstīt poļu un krievu valodā, mācīja latīņu valodu, katķismu, Baznīcas vēsturi, ģeogrāfiju un vēsturi¹⁶².

1814. gadā Krāslavā tika atvērta četrklasīga apriņķa skola ar sešgadīgu kursu. Liela uzmanība Krāslavas apriņķa skolā tika pievērsta latīņu valodas, poļu un vācu valodas mācīšanai¹⁶³. 1824. gada 19. oktobrī Vitebskas guberņu, kurā ietilpa arī Latgale, iekļāva Pēterburgas mācību apgabala sastāvā. Pēterburgas universitāte izdeva rīkojumu: visās skolās, arī katoļu garīdzniecības pārzinātajās, sākot ar 1824./25. mācību gadu, visus priekšmetus mācīt krievu valodā¹⁶⁴. Tādējādi Latgalē tika aizsākta pārkrievošanas politikas īstenošana – līdz tam izplatītās pārpoļošanas vietā. Profesors Brežgo to īpaši neuzsver. Jaunie rīkojumi tomēr būtiski neietekmēja Latgales skolu darbu. Rēzeknē 1826. gadā tika atvērta draudzes skola, 1827. gadā – Viļānos. Ar 1826. gadu slēgto jezuītu skolu vietā draudzes skolas sāka darboties Aulejā, Izvaltā, Daugavpilī.

1829. gada janvārī tika izveidots Baltkrievijas mācību apgabals,

kurā ietilpa Mogiļevas un Vitebskas guberņa – tātad arī Latgale. Latgales mācību iestādes tika pārveidotas saskaņā ar 1828. gada nolikumu un mācību apgabala kuratora rīkojumiem.

19. gs. otrajā ceturksnī Latgalē radās pirmās skolas, kuras varēja apmeklēt zemnieku bērni. Tās bija draudzes skolas, ko saskaņā ar 1828. gada skolu nolikumu dažās vietās atvēra vietējās varas iestādes¹⁶⁵.

1926. gadā B. Brežgo publicēja pirmo plašāko darbu par Latgales tautskolām¹⁶⁶. Lai skolas pasargātu no poļu muižnieku un katoļu Baznīcas ietekmes, tās lika celt pareizticīgo baznīcu tuvumā, bet, kur šo baznīcu nebija, skolu un pagasta valdi nometināja zem viena jumta. Tādējādi skolas tuvākā uzraudzība tika uzlikta pareizticīgo garīdzniekam vai pagasta valdei. Līdz ar tautskolu dibināšanu sākās rusifikācijas politikas realizēšana Latgalē. Latviešu valoda – kā mācību valoda un mācību priekšmets – Latgales lauku tautskolās bija noliegta.

1866. gadā Latgalē darbojās 28 tautskolas. Lai gan Latgale izglītības ziņā tālu atpalika no Vidzemes un Kurzemes, Daugavpils, Ludzas, Rēzeknes apriņķī 60. gadu vidū darbojās 23% no visām Vitebskas guberņā reģistrētajām tautskolām, jo valdība pievērsa sevišķu uzmanību skolu atvēršanai rajonos, kuri agrāk bija pakļauti polonizācijai – lai ar skolu palīdzību tur nostiprinātu savu ietekmi¹⁶⁷. 80. gados skolēnu skaits Latgales tautskolās bija stipri atšķirīgs.

Līdz 1943. gadam B. Brežgo bija publicējis vairākus pētījumus par klosteru bibliotēkām, vecākajiem muzejiem, arhīviem un pat arhīvu materiāliem latgaliešu valodā¹⁶⁸.

Profesors Brežgo ir strādājis pie Latgales vēstures avotu apzināšanas. Līdz 1941. gadam jau bija savācis un sakārtojis vairāk nekā desmit Latgales vēstures avotu sējumus, no kuriem 1941. gadā Daugavpilī karadarbības rezultātā lielākā daļa sadega. Tomēr viņam izdevās nopublicēt monumentālo Latgales inventāru un ģenerālmērīšanas zemju aprakstu krājumu un iesākt Latgales vēstures materiālu sērijas publicēšanu, no kuras, diemžēl, iznāca tikai pirmais sējums¹⁶⁹. Šis publikācijas ir rokasgrāmatas mūsdienu pētniekiem un liecība par grūto Latgales vēstures avotu apzināšanas darbu.

Izdevumā »Latgolas inventāri un ģenerālmērīšanas zemju apraksts« publicēti desmit muižu inventāri ģenerālmērīšanas laikā – 1781. gadā, sastādīti četri Latgales novada apraksti. Publicētie

materiāli raksturo muižnieku un zemnieku stāvokli Latgalē 1695.–1762. gadā, bet 1784. gada materiāli – arī Latgales vispārējo stāvokli. Otrajā svarīgākajā dokumentu krājumā »Latgales vēstures materiāli publicēti divdesmit seši dokumenti par laiku no 1635. līdz 1835. gadam: galvenokārt muižnieku, klosteru, baznīcu, muižu inventāru akti¹⁷⁰. Dokumenti raksturo Latgales muižu lielumu, kā arī karaļa, klosteru, baznīcas un muižnieku zemnieku stāvokli. Jāpiezīmē, ka pie šīm publikācijām ir visai plaši B. Brežgo ievadi un komentāri.

Boļeslavs Brežgo ir atstājis nākamajiem pētniekiem paša apzināto Latvijas vēstures materiālu aprakstus, kas daļēji attiecas uz Latgali. Tie apzināti Varšavas, Krakovas, Ļvovas, Viļņas arhīvos un bibliotēkās¹⁷¹. Daļa šo arhīvu materiālu norakstu glabājas prof. B. Brežgo personiskajos fondos Latvijas CVV arhīvā. Šeit B. Brežgo fondā ir 86 mapes ar materiāliem par Latgales vēsturi, ko profesors sakrājis. Arī Latvijas Valsts bibliotēkas Rokrakstu fondā ir daudz materiālu un nepabeigtu darbu par Latgales vēsturi. Pavisam saglabājies ap 20 nepublicētu un nepabeigtu zinātnisku darbu.

Profesors B. Brežgo ir daudz rakstījis 20. un 30. gados dažādos žurnālos un laikrakstos par dažādiem Latgales vēstures jautājumiem: publicējot vairāk nekā 200 rakstus. Viņš nemēdza plaši interpretēt notikumus, bet turējās pie faktiskā materiāla.

Tātad profesors faktiski sekoja pozitīvistu tradīcijai – fiksē faktus un notikumus, nemeklējot dziļākas cēloņsakarības un neformulējot konceptuālus vispārinājumus. Taču, neskatoties uz to, Boļeslava Brežgo ieguldījums Latgales vēstures izpētē ir neapstrīdams.

Vērtējot latviešu autoru darbus laika posmā no 1918. gada līdz 1945. gadam par Latgales vēsturi, jāņem vērā, ka vēstures pētniecība Latgalē, tāpat kā visā Latvijā, bija iegājusi jaunā stadijā, tai bija izvirzīti jau augstāki uzdevumi. Latvieši no »bezvēstures« tautas kļuva par savas valsts tautu, kurai bija vajadzīga sava vēsture, lai pārvarētu iekarotāju iepotēto mazvērtības kompleksu, lai spētu pašapzinīgi un droši raudzīties nākotnē, cīnīties par savas valsts uzplaukumu un pastāvēšanu. Latvijas un Latgales vēsture bija vajadzīga skolām, tāpēc dažādi autori sākumā centās dot vispārināšanas ziņas, t. sk. mācību grāmatu veidā. Uzsvars tika likts uz latviešu tautas, un arī latgaliešu, vēsturi, pievēršot lielu uzmanību periodam līdz vācu iebrukumam, tāpat vācot skopās ziņas par tautas dzīvi un tās problēmām svešautiešu hronikās, sacerējumos un

dokumentu krājumos. Galvenā uzmanība tika pievērsta zemnieku vēsturei, izglītībai, kā arī Baznīcas vēsturei un tās lomai tautas vēsturē. Tika skarts arī latgaliešu integrācijas jautājums un līdz ar to latviešu nācijas konsolidācijas problēma. Tāpēc vairākās publikācijās tika apcerētas Latgales īpatnības, atpalcības cēloņi, attiecības ar citu novadu cilvēkiem. Turpinājās slēpta diskusija par Latgales apvienošanās noteikumiem ar pārējo Latviju, par latgaliešu līdztiesību ar pārējiem latviešiem jeb baltiešiem. Šīs problēmas tika apskatītas galvenokārt publicistiskos rakstos, izņemot F. Kempa plašo apceri »Latgales likteņi«.

Runājot par vēstures izpētes zinātnisko līmeni, jākonstatē, ka, tāpat kā iepriekšējā posmā, dominēja diletantisms un tikai dažu pētnieku darbus var kvalificēt kā zinātniskus, vispirms jau B. Brežgo, kas bija profesionāls vēsturnieks un lika pamatus, ja tā varētu teikt, Latgales vēstures zinātnei. Taču viņš, tāpat kā pārējie Latvijas vēsturnieki, stāvēja pozitīvisma pozīcijās un neizvirzīja jautājumu par tādu problēmu pētīšanu, kā latviešu tautas veidošanās no dažādām ciltīm un latviešu nācijas konsolidācija.

Kopumā tomēr tika likti pamati Latgales vēstures izpētei, uzkrāts ievērojams empīriskais materiāls, kas nav zaudējis nozīmi arī mūsdienās.

4. LATGALES MARKSISTISKĀ HISTORIOGRĀFIJA STARPKARU PERIODĀ

Laika posmā no 1918. līdz 1945. gadam jārūnā arī par t. s. marksistisko virzienu Latgales historiogrāfijā, ko pārsvarā pārstāvēja Latvijas komunistiskās partijas darbinieki, kā arī daži ekonomisti, kuri dzīvoja Padomju Savienībā. Nopietni, uz avotiem balstīti pētījumi par Latgales vēsturi nav konstatējami. Darbu lielum lielākajam vairākumam ir zinātniski populāra un faktiski propagandistiska ievirze ar nereti diezgan patvaļīgu faktu interpretāciju. Tomēr daudzās publikācijās ir apkopots noteikts, sevišķi ekonomiska rakstura materiāls, izteiktas arī dažas atziņas, kuras nevar ignorēt, pētot Latgales vēsturi. Turklāt šie darbi paši par sevi raksturo LKP nostāju pret Latgales problēmām un to risināšanas ceļiem starpkaru periodā.

Pie apkopojoša rakstura darbiem vispirms jāmin E. Eferta-Klusā (1889–1927) brošūra »Latvija un Latgale«¹⁷², kurā viņš konstatē Latgales salīdzinošo atpalcību, mēģina skaidrot tās cēloņus, apska-

ta tās sekas, ko izsauca kapitālisma attīstība laukos un arī Latvijas atdalīšanās no Krievijas¹⁷³. Autors aizrāda, ka labāk savā starpā sapratusies latgaļu un latviešu buržuāzija. Darbā īsi apskatīta Latgales apvienošanās ar pārējo Latviju. Minot dažādus piemērus, autors cenšas pierādīt Latgales apspiestību, tās cilvēku pastiprinātu ekspluatāciju Latvijas Republikā, jo pēc robežas slēgšanas ar Krieviju tiem neesot citas peļņas, kā vien iet par kalpiem uz Vidzemi un Kurzemi¹⁷⁴. Taču viņš noklusē to, ka arī agrākā klīšana pa Krieviju darba meklējumos neatnesa nekādu pārticību, bet drīzāk pazemojumus un pārkrievošanos. E. Eferts-Klusais raksta arī par smagajām izglītības problēmām Latgalē un Baznīcas ietekmi, kuru vēl speciāli finansējot valsts. Pretēji tam viņš popularizē padomju valdības pasākumus laukos – padomju saimniecību veidošanu, piemēram, 1919. gadā Latvijā un KPFSR.

Pie līdzīga rakstura darbiem jāmin arī divi V. Zeimaļa (1898–1938) raksti¹⁷⁵, kuros viņš īsumā ir skāris Latgales vēstures atsevišķas nozīmīgākās parādības. Pirmajā rakstā, apskatot 19. gadsimta vēsturi, autors ir minējis polonizācijas centienus Latgalē, bet nav saskatījis rusifikācijas pasākumus. Tomēr vairāk uzmanības viņš ir veltījis 20. gadsimta latgaliešu sabiedriski politiskās dzīves strāvojumiem, sevišķi izceļot F. Kempa darbību. Otrajā rakstā V. Zeimaļš, atsaucoties uz tolaik PSRS notiekošo diskusiju par t. s. Latgales jautājumu, visai kategoriski paziņo, ka latgalieši un baltieši (pārējo Latvijas daļu iedzīvotāji – *I. P.*) ir viena tauta un Latgales jautājums kā nacionāls nepastāv. To, pēc V. Zeimaļa domām, kā nacionālu jautājumu izvirzījusi latgaliešu »kulaciskā inteliģence«. Viņš apskata Latgales attīstības īpatnību cēloņus, analizē latgaliešu un baltiešu attiecības, to pasliktināšanās un uzlabošanās cēloņus atsevišķos laika posmos. Apskatot latgaliešu nacionālās atmodas posmu, autors konstatē, ka ar 1910. gadu latgaliešu laicīgā inteliģence esot nošķīrusies no garīgās un vairākos jautājumos centusies iet savu ceļu. Prāvu uzmanību V. Zeimaļš ir veltījis Latgales apvienošanās jautājumiem ar Latviju. Viņš pastāsta par šī jautājuma apstrīdēšanu 1919. gadā, kad Latgalē padomju varas orgānus veidoja kā Latvijas padomju valdība, tā Vitebskas guberņas atsūtītie partijas darbinieki, faktiski radot Latgalē divvaldību. Arī partijas orgānos bijušas divas orientācijas – uz Rīgu un uz Vitebsku. Vitebskieši ar KPFSR centrālo orgānu iejaukšanos panākuši, ka šis jautājums ticis apspriests aprinķu kongresos, kuros tomēr vēlreiz apstiprināta latgaliešu

vēlēšanās apvienoties ar Latviju. Autors skar arī atsevišķus P. Stučkas izteicienus Latgales apvienošanās jautājumā ar Latviju, kā arī ideju par Latgales guberņas radišanu 1919. gadā.

Diskusija, kas pieminēta V. Zeimaļa rakstā, izcēlās PSRS dzīvojošo latviešu komunistu vidū, apspriežot jautājumu par efektīvu politiski izglītojošā darba izvēršanu Latgales izceļotāju vidū. Latgaliski iznākošās avīzes »Taisneība« redaktors J. Silinīks, izvirzot visumā vērā ņemamus argumentus par literatūras nepieciešamību latgaliski un atsevišķu skolu organizēšanu latgaļu bērniem, tajā pašā laikā centās pierādīt, ka »latgaļi nav latvieši«¹⁷⁶. Sava viedokļa pamatošanai viņš atsaucas gan uz Latgales nošķirtību no pārējās Latvijas kopš 17. gadsimta, gan min atšķirīgos ekonomiskos un sociālos apstākļus, kuros nereti ienācēji no pārējās Latvijas veidoja buržuāzijas slāni rentnieku, krodzinieku, tirgotāju utt. personās. Kā argumentu viņš min arī to, ka latgaliešiem grūtības sagādājis savas etniskās izcelsmes noskaidrošana – viens sevi uzskatot par latvieti, otrs – poli, trešais – lietuvieti utt., vienojot tos tikai katolīcībā¹⁷⁷. Citiem vārdiem sakot, kā arguments tika izmantots latgaliešu nacionālās pašapziņas zemais līmenis, lai pamatotu attiecīgo uzskatu. Jāpiezīmē, ka dažviet J. Silinīks izmanto visai demagoģiskus un apšaubāmus paņēmienus, lai pierādītu, ka latgaļu runa nav viena no latviešu valodas izloksnēm. Tā viņš atsaucas uz prof. Reiznera darbu »Latvieši un igauņi« (krievu valodā – *I. P.*), kurā esot apgalvots, ka krievu inteliģence uzskatījusi latviešus par vāciešiem, lai gan abi esot tikpat atšķirīgi kā krievi un tatāri. Tāpat, pēc J. Silinīka domām, esot ar latgaļiem, kuri esot tikpat tuvi latviešiem, cik latvieši vāciešiem. Bet latviešu valodu nevienam nenākot prātā saukt par vāciešu izloksni¹⁷⁸. Vienlaicīgi jāmin arī vairākas faktoloģiskās kļūdas viņa rakstā, nemaz nerunājot par »atklājumiem« filoloģijā, pret kuriem uzstājās O. Putāns, tāpat kāds »Latgalietis«¹⁷⁹.

Diskusijai bija otrs, varbūt pat galvenais uzdevums – pamatot Latvijas kompartijas 23. konferences 1926. gada jūnija lēmumu: cīnīties par Latgales pašnoteikšanās tiesībām, respektīvi par Latvijas Republikas sašķelšanu, jo Latgale esot kļuvusi par Latvijas koloniju. Šo viedokli aizstāvēja arī O. Putāns, J. Daniševskis (1884–1938) un E. Eferts-Klusais, kurš ar plašāku faktu materiālu par agrāro reformu centās rādīt Latgali kā koloniju¹⁸⁰.

Jāpiezīmē, ka LKP faktiski atzina latgaliešus par atsevišķu nāci-

ju, un ar 1926. gadu Padomju Savienībā tautas skaitīšanā parādījās latgaļi kā atsevišķa nācija, lai atkal pazustu 30. gadu 2. pusē līdz ar visām skolām, kas bija izveidotas.

Plašākais darbs, kurā mēģināts pierādīt latgaliešu kā atsevišķas nācijas pastāvēšanu, balstoties uz N. Marra viedokli par nāciju izcelšanos un J. Staļina nācijas definējumu, pieder K. Šķilteram (1891–1940)¹⁸¹. Tajā viņš, visai stingri pieturoties marksisma shēmām, noraida, piemēram, O. Putāna ierosinājumu, lai jautājumu par latgaliešu un latviešu izcelšanos izspriež speciālisti – arheologi un filologi, jo tā būtu paļaušanās pašplūsmai. Pēc viņa domām, šis jautājums jāizšķir, vienīgi pieejot no šķiriskām pozīcijām ar Marksa-Ļeņina-Staļina teorijas palīdzību nacionālajā jautājumā¹⁸². K. Šķilters atsaucas uz analogiju – kāpēc neatzīt latgaliešus par atsevišķu nāciju, ja par tādām atzīst ukraiņus un baltkrievus, kuriem valodā esot lielāka radniecība ar krieviem, nekā latgaļiem ar latviešiem. Arī šajā darbā iestrādātais diezgan plašais vēsturiskais materiāls par Latgales vēsturi, nacionālās atmodas kustību stipri pakļauts marksistiskajai »izvērtēšanai« un kalpo uzdevumam pierādīt, ka Latgale ir Latvijas kolonija un ka ir jāpanāk tās pašnoteikšanās. Šajā sakarā viņš aizrunājas līdz latgaliešu – latviešu antagonismam un latviešu imperiālismam, kurš nevar eksistēt bez kolonijām. Līdz ar to šo nacionālo jautājumu varot atrisināt tikai caur proletārisko revolūciju¹⁸³.

Pie darbiem, kuros sniegts zināms apkopojošs materiāls par Latgales vēsturi, jāmin ekonomista J. Ķirša papravā brošūra »Agrārjautājums Latgalē«¹⁸⁴. Jau darba sākumā autors apgalvo, ka Latgale esot buržuāziskās Latvijas Ahilesa papēdis¹⁸⁵, kur strauji briesot revolūcija un situāciju valdība glābjot tikai ar represiju palīdzību¹⁸⁶. Viņš salīdzina situāciju Latgalē, kur valdot vilšanās, ar situāciju »pārējā Vitebskas guberņas daļā« (!), kur zemnieku agrārās problēmas esot atrisinātas, turpretī Latgalē viss pa vecam un vēl sliktāk – nevarot iet uz Krieviju un izceļot uz Sibīriju, kur vēl esot tik daudz zemes¹⁸⁷. Latvijas atrautība no Krievijas visvairāk jūtama Latgalē, tāpēc Latgalē valdībai neveicoties. Veiktā zemes reforma esot Stolipina reformas turpinājums, kas sīkzemniekam esot nāves cilpa, it īpaši salīdzinot ar to, ka aiz robežas zemnieki esot brīvi¹⁸⁸. Pēc šāda vispārējā bezcerīgā stāvokļa raksturojuma autors caur agrārā jautājuma prizmu nedaudz ieskatās Latgales vēsturē, sākot ar 17. gadsimtu, un meklē saknes Latgales attīstības īpatnībām, kā arī atpalcības cēloņiem. Viņš vairāk pakavējas pie perioda pēc dzimtbūšanas atcelšanas Latgalē, pie Stolipina reformas, kas

ārdijusi sādžas kārtību un ko kulaki ar sajūsmu izmantojuši, pārejot viensētās. Minēts paradums dalīt zemi starp brāļiem. Tas, no vienas puses, it kā neradīja bezzemniekus, bet, no otras, sīkais zemes gabaliņš neglāba no nabadzības¹⁸⁹. Taču autors nemin latgaliešu diskrimināciju zemes iepirkšanas gadījumos un krievu zemnieku ieplūšanu stimulēšanu Latgalē, ko veica Krievijas valdība. Tikai garāmejot autors skar carisma rusifikācijas politiku Latgalē, ko valdība veikusi pēc poļu 1863. gada sacelšanās, pret kuru zemnieki izturējušies naidīgi. Atsevišķos sīkos jautājumos viņš polemizē ar F. Kempu, piemēram, par jēdziena »sēta« lietošanu. Autors diezgan neveikli cenšas aizstāvēt padomju valdības agrāro politiku Latvijā, aizrādot, ka kalpi negribējuši dzirdēt par muižu sadalīšanu, jo savas zemes stūrīša ideja viņus nevaldzinājusi¹⁹⁰. Tomēr nedaudz tālāk atzīst, ka šī politika nav ievērojusi Latgales īpatnības: un tur realizētā agrārā politika bijusi kļūda, jo padomju vara zemniekam nedevusi to, ko Oktobra revolūcija devusi zemniekiem Krievijā¹⁹¹.

Darba otrā puse veltīta agrārajai reformai Latgalē 20. gados, tās kritikai un LKP pozīcijai šajā jautājumā. Autors īpaši uzsver nelikumības zemes piešķiršanā, zemnieku sociālo diferencēšanos, ka 2/3 zemnieku saimniecību nīkuļojot¹⁹². Autors vērsas arī pret skolu politiku, kas uzspiežot latgaliešiem latviešu valodu krievu valodas vietā, kas »latgaļiem daudz pazīstamāka un nepieciešamāka«¹⁹³.

Noslēgumā autors izvirza prasību pēc ļoti radikālas zemes reformas – sadalīt zemi proporcionāli iedzīvotāju skaitam, organizēt sabiedriskos darbus, 8 stundu darba dienu laukstrādniekiem. Uzskatot, ka tādu programmu nevar realizēt, Latgalei atrodoties Latvijas sastāvā, prasa Latgalei pašnoteikšanos, ieskaitot tiesības brīvi atdalīties uz federācijas vai autonomijas pamatiem. Mācību saturu skolās noteiktu vietējā pašvaldība vai vecāku padome. Lai visu to panāktu, esot nepieciešama vienota revolucionāra fronte¹⁹⁴.

Apskatītie it kā apkopojoša rakstura darbi par Latgales vēstures problēmām ir tipisks paraugs ideoloģizētiem, politizētiem darbiem, kuru mērķis sniegt ne tik daudz vēsturiskās zināšanas, cik nopamātot, ar nelieliem ieskatiem vēsturē, turklāt ne katrreiz objektīviem, partijas politiskās nostādnes un taktiku. Šīni gadījumā tā bija cīņa par Latgali, kā vājāko Latvijas daļu, un caur to par varas maiņu Latvijā un tās iekļaušanu Krievijas sastāvā.

Vēl jāmin vairākas brošūras un raksti par atsevišķiem Latgales vēstures posmiem un parādībām. K. Šķilters, aplūkojot latviešu

koloniju vēsturi Krievijā¹⁹⁶, apskata cēloņus, kas spieda latgaliešus izceļot¹⁹⁶. Viņš nosauc aizbraukušo latgaliešu skaitu un min to koloniju daudzumu dažādās vietās¹⁹⁷.

Par revolucionāro kustību Daugavpilī laika posmā no 1904. līdz 1908. gadam ir rakstījis I. Jureņevs¹⁹⁸. Revolucionāros notikumus Daugavpilī ir nedaudz skāris arī S. Agurskis¹⁹⁹.

Neliels skaits rakstu un atmiņu pierakstu veltīts 1917.–1919. gada revolucionārajiem notikumiem un vācu okupācijas laikam Latgalē. Minams to starpā būtu rakstu krājums »Jonia Zvīdras piemiņai«²⁰⁰ ar E. Eferta-Klusā, V. Zeimaļa rakstiem, kā arī ar J. Zvīdras dzīves un darbības apskatu, kurā sniegts kodolīgs agrāro attiecību raksturojums Latgalē 20. gadsimta sākumā. Atsevišķs O. Putāna raksts²⁰¹, tāpat A. Eisaka, A. Mitreviča atmiņu pieraksti sniedz gan tikai atsevišķas notikumu epizodes par šo laiku²⁰². Toties interesantas ir dažas ziņas par padomju valdības agrārpolitiku Latgalē, ko sniedz P. Stučka (1865–1932) savos darbos, piemēram, par padomju saimniecībām Latgalē²⁰³. Var apstrīdēt P. Stučkas apgalvojumu, ka »drīz sīkzemnieki pārliecinājās par lielsaimniecību pārākumu« un it kā atbalstījuši tās; vēlāk arī viņš pats atzina par kļūdainu politiku, kas neparedzēja vismaz daļu muižu zemes sadalīt bezzemniekiem un sīkzemniekiem. Ar asu LKP agrārās politikas kritiku 1919. gadā Latvijā, un t. sk. Latgalē, uzstājās K. Soms (Kaufmanis, 1894–1937)²⁰⁴.

Dažādos P. Stučkas darbos atrodamas atsevišķas piezīmes, piemēram, par Latgales piederības jautājuma atrisināšanu, iesakot izvest no Latgales kā balto, tā sarkano karaspēku, atļaut atgriezties bēgļiem: un tad lai nobalso, pie kā palikt – pie Latvijas Republikas vai pie padomju Krievijas²⁰⁵. Tāpat jāmin viņa piezīmes par Polijas pretenzijām uz Latgali²⁰⁶.

Par kaujām Latgalē 1919. gadā var nosaukt tikai divus atmiņu pierakstus, kas ievietoti »Latvju strēlnieku vēsturē«²⁰⁷.

Visai liela uzmanība tika veltīta situācijai Latgalē Latvijas Republikas laikā, īpaši apcerot un akcentējot neatrisinātās problēmas kā saimnieciskajā dzīvē, tā arī kultūras un izglītības jomā. Brošūrās un atsevišķos rakstos tika izmantota gan oficiālā statistika, Latvijas Republikas preses ziņas, gan arī dažādi apšaubāmi avoti, sevišķi izmantojot »atmaskojošos materiālus« par atsevišķiem politiskajiem, saimnieciskajiem un Baznīcas darbiniekiem.

Plašākais no šāda veida darbiem, kas speciāli veltīts Latgales laukiem, ir K. Mežuļa grāmata²⁰⁸. Tajā sniegtas īsas vispārējas ziņas

par Latgali, neliels ieskats revolūcijas laika notikumos, taču galvenā uzmanība veltīta Latgales darbaļaužu stāvokļa raksturojumam, vietējās buržuāzijas un valdības politikas »atmaskojumam«²⁰⁹. Autors raksta, ka Latgales zemniekiem esot mazāki ienākumi, pastāvot liels bezdarbs, bet lauksaimniecības parādi 1933. gadā sasnieguši 500 miljonus latu²¹⁰. No 1929. gada līdz 1933. gadam Latgalē izūtrupēta 2391 zemnieku saimniecība²¹¹. Tiek konstatēts zemāks izglītības līmenis, nekā pārējā Latvijā, ka 1933. gadā 1/3 no skolas vecuma bērniem – apmēram 38 tūkstoši – palikuši ārpus skolas²¹². Bez šaubām, daudzas parādības, par kurām runā autors, bija raksturīgas Latgalei, taču bija arī noteikti panākumi visās dzīves jomās, ko autors nemin. Šī darba, tāpat citu līdzīgu, mērķis bija, sabiezinot krāsas, censties sagatavot sabiedrisko domu tam, ka ir nepieciešami revolucionāri pārkārtojumi. Turpat tika izklāstīta arī Latvijas kompartijas programma, izteikti konkrēti aicinājumi un sniegti padomi, ko darīt. Turklāt kā paraugs tika minēts apskatīto problēmu risinājums PSRS, protams, neaizmirstot noraidīt »pret PSRS vērstos apmelojumus«. Zīmīgi, ka par kolektivizāciju un tās sekām netika bilsts ne vārds, toties tika solīts pēc »fašistiskās diktatūras« gāšanas Latvijā nodrošināt Latgalei pašnoteikšanās tiesības, neaiztikt sīko un vidējo zemnieku saimniecības, anulēt to parādus utt²¹³. Līdzīgas idejas par Latgali kā Latvijas koloniju tika paustas arī citos K. Mežuļa rakstos un brošūrās²¹⁴.

Īpaša uzmanība tika veltīta agrārājam reformai un tās »neveiksmei«, sevišķi Latgalē. Materiāli par šo jautājumu ir atrodami ne tikai jau minētajā J. Ķirša darbā par agrāro jautājumu Latgalē, bet arī citos viņa darbos par agrārjautājumiem un LKP politiku²¹⁵.

Bezzemnieku, sīkzemnieku, kā arī vispār saimniecisko stāvokli Latgalē ir skāruši arī citi publicisti, kuri ir skatījuši Latvijas saimnieciskās problēmas no marksistiskām pozīcijām²¹⁶. Sevišķi negatīvi vērtējumi, nosodījumi un atlāti aicinājumi uz cīņu pret pastāvošo režīmu atrodami darbos, kas uzrakstīti pēc K. Ulmaņa apvērsuma²¹⁷. Latgales problēmas tajos īpaši »sabiezinātas«, nerunājot nemaz par formulējumiem.

Beidzot apskatāmā laika posma marksistiskās historiogrāfijas darbu pārskatu, jāmin vēl J. Dolgija brošūra ar K. Šķiltera ievadu par baltkrieviem Latvijā²¹⁸, kurā galvenā uzmanība veltīta nacionālajai kustībai baltkrievu vidū Latgalē, ko autors bez kāda pamata kvalificē kā nacionālfāšistisku. Brošūrā ir arī neliels materiāls par t. s. baltkrievu prāvu Latvijas Republikas laikā, par baltkrievu skolām un organizācijām.

ATSAUCES UN SKAIDROJUMI

- ¹ A. D. (Dīriķis A.) Poļu Vidzeme // Baltijas Vēstnesis. – 1871. – Nr. 41. – 43.–45. lpp.
- ² Roznieks V. Poļu Vidzeme // Sēta, daba, pasaule. – Jelgava, 1889. – V burtn. – 35.–41. lpp.
- ³ Siliņš M. Brīdis Infantijā // Atbalss kalendārs. – B. v., 1893. – 37.–44. lpp.
- ⁴ Krizburdzietis (Pāķis N.) Vitebskas latvieši // Balss: Politiskā un literārā avīze. – R., 1982. – Nr. 43. – 21. okt. (2. nov.); J. K. Par Vitebskas latviešiem // Pēterburgas Avīzes. – 1903. – Nr. 20, 21, 23.
- ⁵ Par F. Trasunu sk.: Strods A. Latgales atmoda un Francis Trasuns // Karogs. – 1989. – Nr. 10. – 154.–156. lpp.; Zeile P. Francis Trasuns – cīnītājs par Latgales tiesībām un uzplaukumu vienotā Latvijā // Ai, māte Latgale. – 449.–454. lpp.
- ⁶ Bukšs M. Latgaļu atmūda, idejas un ceļas. – B. v.: P/s Latgaļu izdevniecība, 1976. – 147.–149. lpp.
- ⁷ No P. (F.) Trasuna. Par kungu laikiem un viņu atcelšanu pie Vitebskas latviešiem // Daugavas katoļu kalendārs 1900. gadam. – R., 1899. – 72.–74. lpp.
- ⁸ Turpat. – 75.–80. lpp.
- ⁹ Daugavas katoļu kalendārs 1902. gadam. – R., 1901. – 75.–80. lpp.
- ¹⁰ Trasuns F. Latgolas atteisteības vēsture (7. turpinājums) // Jaunā Straume. – 1933, 21. apr. – Nr. 8.–2. lpp.; Francis Trasuns. Atmiņas. – Rēzekne, 1994.–17. lpp. Jāpiezīmē, ka 1908. gadā uzrakstītajā rakstā »Mūsu rakstības attīstības gaita« F. Trasuns gan atzina, ka latgaliešiem bija grūtības saprast kalendāra valodu, taču uzsvēra: »...bet kalendāru lasīja un, kam bija laba griba, saprata«. Skat.: Francis Trasuns. Dzīve un darbi / Trešais izdevums. – Rēzekne: LKCI, 1999.– I sēj. – 254. lpp.
- ¹¹ Trasuns F. Agliunas baznīca un draudze // Daugavas katoļu kalendārs 1901. gadam. – Bauska, 1900. – 24. –32. lpp.; Tas pats. Dzīve un darbi. – Rēzekne: LKCI, 1998. – II sēj. – 345.–353. lpp.
- ¹² Trasuns F. Kroslovas baznīca un draudze // Daugavas katoļu kalendārs 1903. gadam. – R., 1902. – 46.–49. lpp.; Tas pats. Dzīve un darbi. – II sēj. – 354.–357. lpp.
- ¹³ Trasuns F. Ludzas pils un baznīca // Daugavas katoļu kalendārs 1904. gadam. – R., 1903. – 30.–33. lpp.; Tas pats. Dzīve un darbi. – II sēj. – 358.–362. lpp.
- ¹⁴ Sikāk par F. Kempa dzīvi un darbību: Bukšs M. Francis Kempis, ceļnieks par tautas tiseibom. – Minhene: P/s Latgaļu izd., 1969. – 380 lpp.; Tas pats. Latgaļu atmūda, idejas un ceļas. – B. v.: P/s Latgaļu izd., 1976. – 602.–614. lpp.; Brice S. No ausmas līdz naktij (Francis Kempis) // Varavīksne. Literārā mantojuma gadagrāmata. – R.: Liesma, 1991. – 35.–57. lpp.; Laizāns P. Francis Kempis un Latgolas atmūda // F. Kempis. Latgales likteņi. – Avots, 1991. – 183.–197. lpp.; Izdevējs. 1938. gada izdevuma priekšvārds // Turpat. – 4.–9. lpp.
- ¹⁵ Kempis F. Par vacu-vacim laikim // Daugova: Latwyskais kalendārs uz 1905. godu (Izd. F. Kempis). – St. Piterburga (Iespiests Cēsīs), b. g. – 69.–76. lpp.
- ¹⁶ Razgalis (F. Kempis). Nu kurīnes ir cālušis muižu kungī // Daugova: Latwyskais kalendārs 1906. godam. – St. Piterburga, 1905. – 50.–59. lpp.
- ¹⁷ Svorīgi nūtykumi 1905.–1906. godā // Daugova: Latwyskais kalendārs 1907. godam. – St. Piterburga, b. g. – 37.–43. lpp.
- ¹⁸ Zemņiks. Kai mes izadalejom uz winsātom // Daugova: Latwyskais kalendārs 1909. godam. – Dinaburga, b. g. – 51.–53. lpp.
- ¹⁹ Plemniks. (F. Kempis). Pīters Migliniks // Daugova: Latwyskais kalendārs 1908. godam. – B. g. – 69.–74. lpp.
- ²⁰ Sikāk par »Gaismu«: Bukšs M. Latgaļu atmūda, idejas un ceļas. – 224.– 235. lpp.; Ločmelis A. ...bet gars bija stiprs // Ai, māte Latgale. – 435.–446. lpp. I. Poča. Avīzes »Gaisma« devums Latgales integrācijā latviskajā kultūrvidē pēc drukas aizlieguma atcelšanas // Integrācijas problēmas mūsdienās: Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. – Rēzekne, 1999. – 27.–31. lpp.

- ²¹ Kemps F. Eisa Latvijas vēsture. – Pīterburga, 1909.–1910. – 1.–5. burtn.
- ²² Infantija // Konversācijas vārdnīca. – R., 1908. – 2. sēj. – 1329.–1331. lpp.
- ²³ Šmits P. Kas ir latgalieši // Druva. – R., 1913. – Nr. 11. – 1354. lpp.
- ²⁴ Sīkāk par šo jautājumu: Strods H. Latgales etniskās vēstures pētījumi un avoti. – R., 1989. – 25. lpp.
- ²⁵ Kemps F. Latgalieši: Kultūrvēsturiska skice. – R., 1910. – 96 lpp.
- ²⁶ Turpat. – 8. lpp.
- ²⁷ Turpat. – 9. lpp.
- ²⁸ Turpat. – 10. lpp.
- ²⁹ Turpat. – 10.–11. lpp.
- ³⁰ Turpat. – 11. lpp.
- ³¹ Turpat. – 12. lpp.
- ³² Zeile P. Kazimirs Buinickis – Latgales reģionālās kultūras pamatlicējs un veidotājs // Ai, māte Latgale. – 206.–207. lpp.
- ³³ Kemps F. Latgalieši... – 12. lpp.
- ³⁴ Turpat. – 12.–13. lpp.
- ³⁵ Turpat. – 13. lpp.
- ³⁶ Turpat. – 17.–18. lpp.
- ³⁷ Turpat. – 26. lpp. Jāpiezīmē, ka par šo jautājumu F. Kemps runā arī jau apskatītajā kalendārā. Sk.: 50 gadu breiveibas // Daugova: Latwyskais kalendars 1912. godam. – R., b. g. – 5.–17. lpp.
- ³⁸ Kemps F. Latgalieši... – 41. lpp.
- ³⁹ Turpat. – 79. lpp.
- ⁴⁰ Dzimtenes Vēstnesis (Literārais pielikums). – 1910. – Nr. 116; Jaunā Dienas Lapa. – 1910. – Nr. 116; Tēvija. – 1910. – Nr. 57.
- ⁴¹ Skrinda K., bk. Latgalieši (Kultūrvēsturiska skice). Sarakstījis F. Kemps // Druva. – 1910. – Nr. 48.
- ⁴² Kemps F. Atbilde K. Skrindas kritiskajam rakstam par grāmatu »Latgalieši« // Druva. – 1910. – Nr. 49.
- ⁴³ Assans I. Latviši. – S. Pīterburga, 1908. – 32 lpp.
- ⁴⁴ Turpat. – 13.–14. lpp.
- ⁴⁵ Assans I. Kai dzeivoj latviši Pīterburgā. – S. Pīterburga, 1912. – 16 lpp.
- ⁴⁶ Breiveibas jubilejs (Pīcdesmit gadu kūpš dzimtnīceibas atcāluma 1861. g.) // Druva. – 1919. – Nr. 46.
- ⁴⁷ Skujenieks M. Nacionālais jautājums Latvijā. – Pēterburga: A. Gulbis, 1913. – 289. lpp.
- ⁴⁸ Turpat. – 211.–214. lpp.
- ⁴⁹ Turpat. – 239.–240. lpp.
- ⁵⁰ Turpat. – 278.–281. lpp.
- ⁵¹ Landers K. Latvijas vēsture: Kultūrvēsturiski apcerējumi. – Pēterburga: A. Gulbis, 1908.–1909. – 1.–3. g. (Sk.: 3. d. – 41.–43. lpp.)
- ⁵² Krodznieks J. Iz Baltijas vēstures. – R.: Rīgas Latv. biedr. izd., 1912.–1914. – 1.–3. sēj. (Sk.: 3. sēj. – 88.–105. lpp.)
- ⁵³ Токарев П. М. (Дрейманис). Краткая история латышского народа. – Рига: Народные восходы, 1915. – 140 с. (См.: С. 46–49); Его же. Балтийский вопрос: Краткий исторический очерк. – 1. – Рига: Тип. Гемпель, б. г. – 27 с.
- ⁵⁴ Soikāns J. Latgales senatne // Zidūnis. – Rēzekne, 1922. – Nr. 3/4. – 62.–69. lpp.; Nr. 5/6. – 107.–116. lpp.; 1923. – Nr. 1. – 12.–14. lpp.
- ⁵⁵ Soikāns J. Senejō Latgola. – Ludza, 1924. – 48 lpp.
- ⁵⁶ Turpat. – 8., 13.–14. lpp.
- ⁵⁷ Turpat. – 34. lpp.

- ⁵⁸ Turpat. – 38.–39. lpp.
- ⁵⁹ Turpat. – 43. lpp.
- ⁶⁰ Latgalāns (P. Strods). Kas vainīgs? // Zidūnis. – 1922. – Nr. 2/4. – 74.–80. lpp.
- ⁶¹ Seiļ V. Latgales liktenis līdz Latvijas brīvvalsts nodibināšanai un Latvijas 10 gadu pastāvēšanas laikā // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – R., 1928. – 65.–69. lpp. Sikāk par V. Seili sk.: E. T. Vaivode. Valerijas Seiles dzīves gājums // Acta Latgalica. – Rēzekne: LKCI, 2002. – 12. sēj. –7.–35. lpp.
- ⁶² Kozlovskis E. Latgales 300 »trimdas« gadi // Latgales atbrīvošanas 15 gadu atcerei: 1920.–1935. g. – Rēzekne, 1935. – 47.–50. lpp.
- ⁶³ Latviešu konversācijas vādnīca. – R., 1935. – 10. sēj. – 20107.–20296. sleja.
- ⁶⁴ Goba A. Latgale: Latgalieši spaidu laikā. Nacionālisma, rakstniecības, biedrošanās un skološanās sākums. Attiecības ar baltiešiem. – R., 1933. – 205. lpp.
- ⁶⁵ Turpat. – 25.–29. lpp.
- ⁶⁶ Turpat. – 31.–4. lpp.
- ⁶⁷ Turpat. – 41.–42. lpp.
- ⁶⁸ Kemps F. Latgales likteņi: Ainas no senās un jaunākās pagātnes. – R., 1938. – 164 lpp. (No jauna darbs izdots 1991. gadā: F. Kemps. Latgales likteņi. – R.: Avots, 1991. – 208 lpp.)
- ⁶⁹ Kemps F. Latgales likteņi. – R.: Avots, 1991. – 12. lpp.
- ⁷⁰ Turpat. – 30.–31. lpp.
- ⁷¹ Turpat. – 32.–33. lpp.
- ⁷² Turpat. – 36.–38., 46.–47. lpp.
- ⁷³ Turpat. – 54.–57. lpp.
- ⁷⁴ Turpat. – 63.–64. lpp.
- ⁷⁵ Turpat. – 68.–70. lpp.
- ⁷⁶ Turpat. – 72. lpp.
- ⁷⁷ Turpat. – 91.–92. lpp.
- ⁷⁸ Turpat. – 95.–96. lpp.
- ⁷⁹ Turpat. – 108.–109. lpp.
- ⁸⁰ Svenne O. Vecā un jaunā Latgale un viņas īpatnības. – R., 1923. – 111 lpp.
- ⁸¹ Švābe A. Latvijas vēsture. 2. pārlab. izd. – R., 1925. – I d.: Līdz krievu laikiem. – 246. lpp.
- ⁸² Walters M. Dr. Le Peuple Letton. – Riga, 1926. – 407 lpp.
- ⁸³ Tentelis A. Latvju vēsture. – R., 1935. – 31 lpp. (Atsevišķs novilkums no *Latvijas konversācijas vārdnīcas* 11. sējuma.)
- ⁸⁴ Rancāns N. Latvijas vēsture. – R., 1921. – I d.: Nu sen-senejīm laikim leidz 1184. g., t. i., vōcišu atīšonai uz myusu zemi. – 70 lpp.; II d.: 1184.–1924. g. – R., 1924. – 134 lpp.
- ⁸⁵ Dreimanis P. Latvijas vēsture vidusskolām. 2. izdev. – R., 1937. – 304 lpp.
- ⁸⁶ Zālītis F. Latvijas vēsture: Skolām un pašmācībām. – R., 1921. – 285 lpp.; Tas pats. Latvijas vēsture: Pamatskolām. – 10. iesp. – R., 1937. – 282 lpp.
- ⁸⁷ Paegle L. Īvods vēsturē: Pamatskolom. 2. pārlobōts un papyldynōts izd. – R., 1921. – 192. lpp.; Kōrkļū Jurs. Īsōkums vēsturē. – Rēzekne, 1932. – 72 lpp.; Skujenīeks M. Latvija: Zeme un iedzīvotāji. – R., 1927. – 752 lpp.
- ⁸⁸ Bukšs M. Latgolas zemnieku apstōkļi XVIII gs. // Zidūnis. – 1939. – Nr. 4. – 05.–111. lpp.
- ⁸⁹ Åbers B. Latgales zemnieku grūtīe dzimtlaiki. – R., b. g. – 13.–26. lpp. (Atsevišķs novilkums no »Senatnes un Mākslas«. – 1940. – Nr. 1.)
- ⁹⁰ Turpat. – 13. lpp.
- ⁹¹ Turpat. – 14.–15. lpp.
- ⁹² Turpat. – 18. lpp.

- ⁹³ Turpat. – 19. lpp.
- ⁹⁴ Turpat. – 20. lpp.
- ⁹⁵ Turpat. – 24.–25. lpp.
- ⁹⁶ Švābe A. Pagasta vēsture. – R., 1926. – I d.: Līdz krievu laikiem. – 415 lpp.; *Ibid.* Zemes attiecības un zemes reformas vēsture Latvijā. – R., 1930. – 173 lpp.
- ⁹⁷ Unams Ž. Krievu laiki Latvijā. – R., 1936. – 106 lpp.
- ⁹⁸ Bukšs M. Zemnieku namīri Latgolā kungu laikā // *Zidūnis*. – 1939. – Nr. 8. – 227.–231. lpp.; *Latgolas zemnieku apstokli 18. gs.* // *Turpat.* – Nr. 4. – 105.–111. lpp.
- ⁹⁹ Dadzītis. Metežu laiki (Vacu ļaužu atmiņas) // *Mozō Daugova: Kalendars 1935.* godam. – Rēzekne, b. g. – 73.–77. lpp.
- ¹⁰⁰ Plensners A. Latvijas atbrīvošanās. – R., 1928. – Pirmā grāmata: *Latvija pasaules kara priekšvakarā.* – 221. lpp.
- ¹⁰¹ Apeļs M. *Latgalešu kolonijas Sibīrijā* // *Jaunais Vārds.* – 1935. – Nr. 44, 47–49.
- ¹⁰² Goba A. *Latgale atmodas priekšvakarā* // *Burtnieks.* – 1932. – Nr. 3. – 254.–266. lpp.; Nr. 4. – 322.–333. lpp.; *Tas pats. Latgales atmodas sākumi* // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* – 1931. – Nr. 12. – 503.–521. lpp.; *Tas pats. Latgales tautiskās atmodas īpatnības* // *Burtnieks.* – 1934. – Nr. 1. – 21.–29. lpp.; Nr. 2. – 141.–146. lpp.; Nr. 3. – 235.–240. lpp.
- ¹⁰³ Seiļš V. *Latgales likteņi bēgļu laikmetā.* – *Daugavpils, (1917).* – 121. lpp.; *Sīkāk par V. Seiļi sk.: E. T. Vaivode. Valerijas Seiles dzīves gājums* // *Acta Latgalica: Zinātniski raksti. Dokumenti. Apceres.* – Rēzekne: LKCI, 2002. – 12. sēj. – 7–35. lpp.
- ¹⁰⁴ Seiļš V. *Vēstures skices* // *Latgolas Škola.* – 1921. – Nr. 2. – 16.–25. lpp.; 1923. – Nr. 3. – 14.–24. lpp.; Nr. 4. – 8.–10. lpp.; 1925. – Nr. 5. – 9.–12. lpp.
- ¹⁰⁵ Seiļš V. *Par latgališu pyrmom bīdreibom* // *Latgolas Škola.* – 1923. – Nr. 4. – 1.–2. lpp.; 1925. – Nr. 5. – 13.–20. lpp. *Raksts pārdrūkāts: Acta Latgalica.* – 2002. – 12. sēj. – 125.–131. lpp.
- ¹⁰⁶ Seile V. *Pi breivōs, naatkareigōs Latvijas ūupeļa.* // *Katōļu kalendars 1939. godam.* – Rēzekne. – 1938. – 59.–66. lpp.; *Acta Latgalica.* – 2002. – 12. sēj. – 133.–139. lpp.
- ¹⁰⁷ Seile V. 26.–27. aprēļa Rēzeknes kongresa pīmiņai. // *Jaunais Vārds.* – 1938. – Nr. 17. – 5. lpp.
- ¹⁰⁸ Bukšs M. *Latgaļu atmūda: Idejas un ceīņas.* – B. v.: *Latgaļu izdevn.* – 1976. – 359.–360. lpp.; *Skat arī F. Kempa pēdējo rakstu par ūo jautājumu, kas publicēts pēc viņa nāves: Kempa F. Latgališu kongress* // *Tāvu zemes kalendars* – 1997. – Rēzeknē: LKCI, 1996. – 80. lpp.
- ¹⁰⁹ Seiļš V. *Par obligatoriskū mōceību* // *Latgolas Škola.* – 1923. – Nr. 4. – 27.–29. lpp.; *Izgleiteības lītas Latgolā Krīvijās un breivōs Latvijas laikā* // *Latgolas Škola.* – 1936. – Nr. 5. – 77.–85. lpp.; *Daugavpils Valsts Skolotāju institūts 10 gadu laikā* // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.* – 1932. – Nr. 1. – 73.–77. lpp.; *Izgleiteības lītu atteisteiba Latgolā* // *Jaunais Vārds.* – 1936. – Nr. 30. – 6. lpp.; *Breivōs Latvijas sasnāgumi izgleiteības laukā* // *Zidūnis.* – 1938. – Nr. 11. – 327.–333. lpp. *Sk. pārpublicējumu: Acta Latgalica.* – 12. sēj. – Rēzekne: LKCI, 2002. – 169.–198. lpp.
- ¹¹⁰ Kripēns (pulkv.). *Latgolas partizanu pulka ceīņu gaitas* // *Jaunais Vārds.* – 1935. – Nr. 44, 45.
- ¹¹¹ Sudrabs P. 9. Rēzeknes kājnieku pulks *Latgales atbrīvošanā* // *Latgales atbrīvošanas 15 gadu atcerei: 1920.–1935. g.* – Rēzekne, 1935. – 25.–31. lpp.; *Skujiņš J. Latgales partizānu pulks* // *Turpat.* – 32.–34. lpp.; *Latgales artilērijas pulka 16 gadu gaitas* // *Turpat.* – 34.–37. lpp.
- ¹¹² *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture* / *Virsed. M. Peniķis.* – R., 1938. – I d. – 295.–304. lpp.
- ¹¹³ *Apsītis A. Latgales atbrīvošana* // *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture.* – II d. – 255.–369. lpp.

- ¹¹⁴ Latvijas armija 20 gados. – R., 1940. – 148.–153.; 217.–236. lpp.
- ¹¹⁵ Latvijas brīvības cīņas un sasniegumi. 1918–1928. – R., 1938. – 32. lpp.; Bērziņš P. Latvijas brīvības cīņas 1918–1920. – R., 1928. – 135 lpp.; Bebris R. Daugavpils atbrīvošana 1920. g. 3. I // Militārais apskats. – 1935. – Nr. 2.– 214.–227. lpp.; Grīns A. Latvijas vēsture. – R., 1936. – 284. lpp.
- ¹¹⁶ Latgola atjaunotā Latvijā. – B. v., 1932. – 32 lpp.
- ¹¹⁷ Mednis A. Īss agrāro attiecību vēstures apskats // Agrārās reformas gaita Latvijā 1919.–1922. g. / Kopējais un rediģējis Markaus V. – R., 1922. – 1.–24. lpp.; Dunsdorfs E. Strukturālās pārmaiņas Latvijas lauksaimniecībā pēc kara // LVIŽ. – 1938. – Nr. 4. – 613.–632. lpp.
- ¹¹⁸ Dunsdorfs E. Latvijas pilsētu attīstības problēmas // Latvju Tautsaimnieks. – 1942. – Nr. 5/6. – 182.–190. lpp.
- ¹¹⁹ Walters M. Le peuple Letton. – R., 1926.– 407 lpp.; Skujenieks M. Latvieši svešumā un citas tautas Latvijā: Vēsturiski statistisks apcerējums par emigrāciju un imigrāciju Latvijā. – R., 1930. – 140 lpp.
- ¹²⁰ Blese E. Latgales cittautieši un viņu valoda // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1925. – Nr. 4. – 357.–369. lpp.; Nr. 5. – 478.–485. lpp.; Tihovskis E. Krievi Latvijā // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – R., 1928. – 50.–52. lpp.; Veržbickis J. Poļi Latvijā // Turpat. – 52.–53. lpp.; Jezovitovs K. Baltkrievi Latvijā // Turpat. – 53. lpp.; Lazersons M. Žīdu minoritātes stāvoklis Latvijā // Turpat. – 49.–50. lpp.
- ¹²¹ Latgalieši (Saraksijis apstākļu pazinējs). – Alsunga, b. g. – 8 lpp.; Strods V. Latgolas latvišu atsvešināšana no pārejiem latvišim // Zidūnis. – 1938. – Nr. 10. – 296.–303. lpp.; Gurtiņš A. Mūsu laiku Latgale // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1932. – Nr. 3. – 239. – 242. lpp. u. c.
- ¹²² Akermans E. Apraudētā latvju tauta // Burtnieks. – 1928. – Nr. 9. – 819.–831. lpp.; Piņķis O. Daudzbērnu ģimeņu nozīme tautas un valsts dzīvē. – R., 1940. – 110. lpp.
- ¹²³ Adamovičs L. Dzimtenes baznīcas vēsture. – R., 1927. – 108 lpp.; Latvieši un katoļu Baznīca // Latvieši: Rakstu krājums. – R., 1930. – 178. – 197. lpp.; Kleintjens J. Jezuiti Latvijā // Sējējs. – 1938. – Nr. 1.– 40.– 43. lpp. Nr. 4. – 362.–365. lpp.; Nr. 5. – 471. – 477. lpp.; Rancāns J. Katoļu Baznīcas stāvoklis Latvijā // Latvijas Republika desmit pastāvēšanas gados. – R., 1928. – 599.–602. lpp. u. c.
- ¹²⁴ Sīkāk sk. apakšnodalā par Boļeslava Brežgo darbiem.
- ¹²⁵ Latkovskis L. Daugavpils stāstija 1559. gadā // Zidūnis. – 1939. – Nr. 4. – 101.–104. lpp.
- ¹²⁶ Sestulis A. Senā Daugavpils // Kopdarbība. – 1922. – Nr. 22. – 339. lpp.; Tas pats. Daugavpils senatne // Ilustrēts žurnāls. – 1921. – Nr. 4. – 8.–10. lpp.
- ¹²⁷ Kozlovskis E. (jun.). Ludza un tās vēsture // Latgales atbrīvošanas 15 gadu atcerei: 1920–1935. – Rēzekne, 1935. – 69.–71. lpp. u. c.
- ¹²⁸ Latkovskis L. Fakti nu Osyunes vēstures // Zidūnis. – 1939. – Nr. 5. – 137.–138. lpp.; Novickis A. Aglyuna: Vēsturiskas piēzīmes. – R., 1929. – 56 lpp.
- ¹²⁹ Krasnais V. Latviskā Jaunlatgale. – R., 1937. – 32 lpp.
- ¹³⁰ Bērziņš J. Jersikas ķēniņvalsts nosaukums // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1940. – Nr. 1. – 29.–52. lpp.
- ¹³¹ Bukšs M. Monsiņjors Nikodems Rancāns: Kultūrvēsturiska monogrāfija. – (Rēzekne): Latgaliešu studiju fonds, 1939. – 89 lpp.; Tichovskis H. Mons. Nik. Rancāns // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1933. – Nr. 7/8. – 78.–82. lpp.; Seile V. Nikodems Rancāns // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1937. – Nr. 5/6. – 631. – 638. lpp.; Monsiņjors Nikodems Rancāns: Rakstu krājums. – Daugavpils: Lācis, 1943. – 210 lpp.; Rancāns J. Pīters Migliniņš // Zidūnis. – 1923. – Nr. 1. – 6 –12. lpp.; A. G.

(A. Goba). Pēteris Migliniķis // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – R., 1933. – Nr. 2. – 134.–136. lpp.; Seiļ V. Frančs Trasuns // Latgolas Škola. – 1926. – Nr. 6. – 58.–59. lpp.; Goba A. Franča Trasuna dzīve un darbi. // Francis Trasuns. Dzīve un darbi. / Trešais izd., I sēj.– Rēzekne: LKCI, 1999. – 9. – 84. lpp. (Pārpublicēts no I izd. 1938. g.– I. P.); Seiļ V. Baznīckungs Kazimirs Skrinda // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.–1934. – Nr. 9. – 204.–207. lpp.: Tas pats. Ontona Skrindas piemiņai // Jaunais Vārds. – 1938. – Nr. 14.–5. lpp.; Tas pats. Tautai un valstai veļteits myužs // Latgolas Škola. – 1937. – Nr. 1.–1.–3. lpp.; Tas pats. Dr. Apoloniņa Laurinoviča // Jaunais Vārds. – 1938. – Nr. 18. – 4. lpp.; Tas pats. Amāliju Bžezinsku pieminūt // Latgolas Bolss. – 1944. – Nr. 41.–4. lpp. (Piezīme: V. Seiles raksti ir pārpublicēti Acta Latgalica» 12. sēj. – 148. – 167. lpp. – I. P.); Latkovskis Donats. Latgales zemnieku vadoņa I. Maseja 100. nāves dienas atcerei // Padomju Latvija. – 1940. g. 14. sept. – 14. lpp.

¹³² Strods H. Vēsturnieks Boļeslavs Brežgo – septiņdesmitgadnieks // LPSR ZA Vēstis. – 1957. – Nr. 5. – 148.–150. lpp.; Profesors Boļeslavs Brežgo (1887–1957). Lekciju konspekts / Sast. H. Strods. – Rīga, 1990. – 77 lpp.

¹³³ Turpat. – 6. lpp.

¹³⁴ Turpat.

¹³⁵ Turpat. – 7. lpp.

¹³⁶ Brežgo B. Latgolas zemnieki krīvu dzimtbyušonas laikā. – Viļaka: J. Cibulskis, 1940.–241 lpp.

¹³⁷ Prof. Boļeslavs Brežgo (1887–1957). Lekciju konspekts / Sast. H. Strods. – Rēzekne, 1990. – 8. lpp.

¹³⁸ Turpat. – 8. lpp.

¹³⁹ Turpat. – 10. lpp.

¹⁴⁰ Brežgo B. Latgolas zemnieki krīvu dzymtbyušonas laikā. – Viļaka, 1940. – 241 lpp.

¹⁴¹ Turpat. – 4. lpp.

¹⁴² Turpat. – 5. lpp.

¹⁴³ Turpat. – 7. lpp.

¹⁴⁴ Brežgo B. Latgales zemnieku pretošanās dzimtbūšanai krievu laikos // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1933. – Nr. 2 (10). – 271.–298. lpp.

¹⁴⁵ Brežgo B. Karaveiri – orōji Latgolā (1828–1856) // Olūts. – Daugavpils, 1943. – Nr. 5. – 196.–228. lpp.

¹⁴⁶ Brežgo B. Latgolas zemnieku iznūmōšona, ikeilōšona un atdūšonadorbūs dzymtbyušonas laikā. – Rēzekne, 1940. – 40 lpp.

¹⁴⁷ Brežgo B. Latgales muižnieku XIX gs. projekti par dzimtbūšanas atcelšanu // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1941. – Nr. 2. – 217.–234. lpp.

¹⁴⁸ Turpat. – 211. lpp.

¹⁴⁹ Turpat. – 212. lpp.

¹⁵⁰ Turpat. – 220. lpp.

¹⁵¹ Turpat. – 221. lpp.

¹⁵² Brežgo B. Latgales pagastu tiesas 1807.–1863. gadā // Tieslietu Ministrijas Vēstnesis. – 1928. – Nr. 1/2. – 17.–22. lpp.

¹⁵³ Brežgo B. Daugavpils pilsētas teritorija XVI–XVIII gs. – Daugavpils, 1938. – 23 lpp. (Atsevišķs novilkums no »Latgales Vēstneša«. – 1938.– Nr. 66, 68, 70, 73); Tas pats. Rēzeknes un Ludzas pilsētu teritorijas XVI–XVIII gs. // Latgales Vēstnesis. – 1939. – Nr. 58, 60, 63, 66. (Ir atsevišķs novilkums.)

¹⁵⁴ Brežgo B. Daugavpils nūvods (starastvo) // Sējējs. – Rēzekne, 1928. – 39.– 40. lpp. Tas pats. Przywilej miasta Dyneburga z roku 1582. – Dyneburg, 1932.–17 lpp.; Tas pats. Daugavpils 350 gadu jubileja // Straume. – 1933. – Nr. 5. – 17. – 20. lpp.; Tas pats. Daugavpils un viņas nozīme Latgales vēsturē.– Daugavpils, 1929. u. c.

¹⁵⁵ Brežgo B. Ludza // Latgolas Škola. – 1931. – Nr. 7. – 13. – 19. lpp.; Nr. 8. – 6.–12. lpp. (Ir atsevišķs izdevums.– Ludza: Pils un pilsētas vēsture. – Rēzekne, 1931. – 15. lpp.); Tas pats. Rēzeknes piļs un piļsāta sakarā ar vēsturiskim nūtykumim // Sējejs. – 1925. – Nr. 1. – 34.–57. lpp.; Tas pats Ero же Краслава: Исторический очерк // Двинский голос. – 1932. – № 57, 59.

¹⁵⁶ Brežgo B. Latgales piļsētu vēsture // Apinis K. Latvijas piļsētu vēsture. – Rīga, 1931. – 183.–248. lpp. (Izdota arī atsevišķā brošūrā.)

¹⁵⁷ Brežgo B. Vacōkō skūla Latgolā. Latgolas pagōtne, I. – Daugavpiļs: VI. Lōcis, 1943.

¹⁵⁸ Turpat. – 6. lpp.

¹⁵⁹ Brežgo B. Katoļu klūsteru un bazneicu skūlas Latgolā 1629–1919 // Olūts. –1943. – Nr. 4.–212.–266. lpp.

¹⁶⁰ Brežgo B. Školas Latgolā XVII–XX gs. // Latgolas Škola. – 1928. – Nr. 7. – 6.–9. lpp.; Nr. 9/10. – 5.–9. lpp.; Nr. 12. – 1.–4. lpp.; Nr. 13. – 21.–23. lpp.; 1929. – Nr. 8. – 10.–12. lpp.

¹⁶¹ Brežgo B. Školas Latgolā XVII–XX gs. // Latgolas Škola. – 1928. – Nr. 12. – 2. lpp.

¹⁶² Brežgo B. Školas Latgolā XVII–XX gs. // Latgolas Škola. – 1928. – Nr. 9/10. – 8. lpp.

¹⁶³ Brežgo B. Školas Latgolā XVII–XX gs. // Latgolas Škola. – 1928.–Nr. 12.–3. lpp.

¹⁶⁴ Brežgo B. Školas Latgolā XVII–XX gs. // Latgolas Škola. – 1928.–Nr. 13.–21. lpp.

¹⁶⁵ Brežgo B. Školas Latgolā XVII–XX gs. // Latgolas Škola. – 1928. – Nr. 13. – 22.–23. lpp.

¹⁶⁶ Brežgo B. Tautškolas Latgolā // Latgolas Škola. – 1926. – Nr. 6. – 16. lpp.

¹⁶⁷ Turpat – 5.–17. lpp.

¹⁶⁸ Brežgo B. Latgolas pagōtne. – Daugavpiļs: VI. Lōča izd., 1943.– 223 lpp.

¹⁶⁹ Brežgo B. Latgolas inventari un generalmēreiņonas zem'ū aproksti. 1695–1784. – Daugavpiļs: VI. Lōča izd., 1943.–412 lpp.

¹⁷⁰ Brežgo B. Latgales vēstures materiāli, I. – Daugavpils, 1944.

¹⁷¹ Brežgo B. Latgolas pagōtne, I. – Daugavpiļs, 1943. – 131.–204. lpp.

¹⁷² Eferts-Klusais E. Latvija un Latgale. – Pleskava, 1921. – 31 lpp.

¹⁷³ Turpat. – 4.–9. lpp.

¹⁷⁴ Turpat. – 22.–23. lpp.

¹⁷⁵ Zeimaļs V. Sabiedriskās attīstības un revolūcijas gaita Latgalē // Jōnia Zvidras pīmiņai. – B. v., 1920. – 52.–75. lpp.; Ibid. Latgales jautājums // Darbs. – Maskava, 1925. – Nr. 4. – 52.–60. lpp.

¹⁷⁶ Siliniks J. Latgaļi nav latvieši (Īsas vēsturiskas ziņas par latgaliešiem) // Krievijas Cīņa. – 1926, 26. okt. – Nr. 114.

¹⁷⁷ Siliniks J. Jā, latgalietis nav latvietis // Krievijas Cīņa. – 1926, 30. nov. – Nr. 135.

¹⁷⁸ Siliniks J. Latgaļi nav latvieši... // Krievijas Cīņa. – 1926, 26. okt. – Nr. 114.

¹⁷⁹ Putāns O. Latgaliešu jautājums Padomju Krievijā // Krievijas Cīņa. – 1926, 2. dec. – Nr. 136.

¹⁸⁰ Daniševskis J. Latvijas iekšējais un ārējais stāvoklis. – (M.), 1928. – 46 lpp.; Klusais (Eferts E.). Latgales jautājums // Cīņas Biedrs. – 1926. – Nr. 5/6. – 15.–26. lpp.

¹⁸¹ Šķilters K. Latgales nacionālais jautājums. – Minska, 1934. – 98 lpp.

¹⁸² Turpat. – 95. lpp.

¹⁸³ Turpat. – 42. lpp.

¹⁸⁴ Ķiršs J. Agrārjautājums Latgalē. – Maskava, 1927. – 92 lpp.

¹⁸⁵ Turpat. – 3. lpp.

¹⁸⁶ Turpat. – 4.–5. lpp.

¹⁸⁷ Turpat. – 6. lpp.

¹⁸⁸ Turpat. – 7. lpp.

¹⁸⁹ Turpat. – 39.–41. lpp.

- ¹⁹⁰ Turpat. – 55. lpp.
- ¹⁹¹ Turpat. – 57. lpp.
- ¹⁹² Turpat. – 75.–79. lpp.
- ¹⁹³ Turpat. – 86. lpp.
- ¹⁹⁴ Turpat. – 88.–90. lpp.
- ¹⁹⁵ Šķilters K. Latkoloniju vēsture, I: Izceļošana no Baltijas un koloniju pirm-
sākums. – Maskava, 1928. – 141. lpp.
- ¹⁹⁶ Turpat. – 112. lpp.
- ¹⁹⁷ Turpat. – 133.–140. lpp. Jāpiezīmē, ka šo K. Šķiltera darbu pozitīvi vērtē un
izmanto viņa apkopotās ziņas arī mūsdienu Latgales problēmu pētnieki. Sk.: Brolišs J.
Latgales latviešu likteņi Sibīrijā no ieceļošanas līdz 1938. gadam: Vēsturiski filozofiska
apcere. – Rēzekne: Latgales Kultūras centra izd., 2000. – 56.–57., 79., 82.–83. lpp.
- ¹⁹⁸ Юренев И. Двинск (1904–1906 гг.) // Пролетарская революция. – 1922. – № 12.
– С. 127–144; Его же. Двинск (1907–1908 гг.) // Там же. – 1923. – 3. – С. 205–266.
- ¹⁹⁹ Агурский И. Очерки революционного движения в Белоруссии (1863 – 1917).
– Минск, 1928. – 347 с.
- ²⁰⁰ Jōnia Zvīdras pīmiņai. – B. v., 1920. – 83 lpp.
- ²⁰¹ Putāns O. Oktobra revolūcija un šķiru ceinia Latgolā // Krievijas Cīņa. – 1922, 6. nov.
- ²⁰² Eisaks A. Vociši Dagdā: Atmiņas par vocišu okupācijas laikim Latgolā //
Latgališu kalendars 1936. godam. – M., 1936. – 79.–81. lpp.; Mitrevičs A. Atmiņas par
revolucionārū kusteibu Latgolā // Turpat. – 71.–79. lpp.
- ²⁰³ Stučka P. Par mieru ar Padomju Krieviju // Par padomju varu Latvijā. 1918 –
1920.: Rakstu izlase. – R., 1958. – 509.–513. lpp.
- ²⁰⁴ Soms K. (Kaufmanis). LKP agrārpolitikas un agrārreformas jautājums. – M.,
1930. – 161. lpp.
- ²⁰⁵ Stučka P. Par mieru ar Padomju Krieviju // Par padomju varu Latvijā.
1918–1920.: Rakstu izlase. – R., 1958. – 509.–513. lpp.
- ²⁰⁶ Stučka P. Zem poļu karoga // Turpat. – 544.–548. lpp.
- ²⁰⁷ Feldmanis V. I Latvju strēlnieku pulka dzīve un cīņa // Latvju strēlnieku vēsture.
– Maskava, 1934. – 2. sēj. 2. daļa: Strēlnieki Padomju Latvijā: Atmiņas un apraksti. –
112.–131. lpp.; Klīdzējs A. Latgaļu padomju pulks. // Turpat. – 132.–135. lpp.
- ²⁰⁸ Mežuļs K. Latgolas lauku dorbaļaužu stōvūklis. – Maskava: Prometejs, 1934.–118.
lpp.
- ²⁰⁹ Turpat.–19.–21. lpp.
- ²¹⁰ Turpat.–65. lpp.
- ²¹¹ Turpat.–67. lpp.
- ²¹² Turpat.–78. lpp.
- ²¹³ Turpat.–116. lpp.
- ²¹⁴ Mežuļs K. Latvijas un Latgales darba ļaužu verdzība un nabadzība // Latgališu
kalendars 1934. godam. – Maskava: Prometejs, 1934.–58.–68. lpp.
- ²¹⁵ Kiršs J. Piezīmes par agrārjautājumu Latvijā. – M., 1928.–104 lpp.; Tas pats.
Latvijas laukstrādnieki un viņu revolucionārā cīņa. – M., 1928.–26 lpp.; Tas pats. Dažas
piezīmes par Komunistiskās partijas uzdevumiem Latgalē sakarā ar pagastu, apriņķu
rašvaldību vēlēšanām // Cīņas Biedrs.–1928.– apr.– maijs.– Nr. 4/5.– 52.– 79. lpp.; Кириш
Ю. Аграрная революция в Прибалтике.– Москва: Межд. Аграрн. Инст., 1931.– 182
с.; Его же. Положение и борьба крестьянства в Прибалтике. – Москва, 1933.–62 с.
- ²¹⁶ Bērziņš-Andersons J. Agrārā revolūcija un sīkpilsoniskā zemes reforma Latvijā.–
Pleskava, 1922.–43 lpp.; Goliāts F. Agrārjautājums Latvijā. – R.: Jaunā kultūra, 1924.–
196 lpp.; (E. Eferts-Klusais) Latvijas bezzemnieks // Cīņas Biedrs.– 1927.–Nr.
5/6.–92.–118. lpp.; Ринг И. Как живут крестьяне в Латвии.– Ленинград, 1934.– 92 с.;
Deglavs F. Agrārā krīze un zemniecības noslāpošanās Latvijā // Rakstu izlase. – Rīga.

- 1959. - I. sēj.- 15.-121. lpp.; Pauzers F. Par nodokļiem un zemniecību Latvijā // Cīņas Biedrs. - 1927.- Nr. 5/6. - 45. - 92. lpp.; Tas pats. Apcerējumi par Latvijas lauksaimniecības ekonomiku. - (M.), 1928. - 203 lpp.; Pečaks K. Strādnieku jautājums Latvijā // Rakstu izlase. - R., 1959. - 105.-143. lpp.; Tas pats. Lauksaimniecības krīze Latvijā un Zemnieku savienības maku glābšanas likumi // Turpat. - 193.- 215. lpp.

²¹⁷ Mežuļs K. Kū nas fašistiskō diktatura Latgolai.- (M.), 1934.-44 lpp.; Пилат (Круминьш Я.). Фашистская диктатура в Латвии и задачи рабочего класса. - Б. м., 1934. - 16 с., и др.

²¹⁸ Dolgijs J. Baltkrievu nacionālfāšisms Latvijā.- Minska: Baltkrievijas ZA Nac. mazāk. inst. izd., 1934.- 32 lpp.

PĒCVĀRDS

Apkopojot Latgales vēstures historiogrāfijas galvenās iezīmes apskatītajā laika periodā, jākonstatē, ka to, tāpat kā Latvijas vēsturi, vispirms sāka aprakstīt un pētīt cittautieši – Baltijas tautu iekarotāji: vācieši, poļi un krievi – savās hronikās un vēstures sacerējumos. Turklāt kaut cik lielāka uzmanība Baltijas tautām un ciltīm bija veltīta to dzīvei, pirms vācieši iekaroja Baltiju, un tās pakļaušanas posmam, bet ar 13. gadsimta beigām tās it kā pazūd, jo neparādās vairs hroniku un vēsturisko apcerējumu lappusēs. Uzmanības centrā ir iekarotāji: krustneši, bīskapi, to vasaļi, viņu darbība, kara gājieni un savstarpējās ķildas. Tikai retā darbā ar kādu teikumu tiek pieminēti vietējie iedzīvotāji – zemnieki. Ar apgaismības laikmetu, ar G. Merķeļa darbiem beidzot tiek pievērsta uzmanība arī zemniekiem – Vidzemes latviešiem. Ar šo laiku (18. gadsimtu) Latvijas, un tiešāk arī Latgales, vēsturi sāk pētīt poļu valodā rakstošie vēsturnieki (J. A. Hilzens). Taču arī viņi rakstīja galvenokārt par valdošo slāni – muižniecību, viņu tiesībām un privilēģijām, par viņu politisko un militāro darbību, par Baznīcas lietām, zemniekiem veltījot tikai pa kādam līdzjūtīgam teikumam. Ar 18. gadsimtu beidzas arī hroniku vai hroniku tipa sacerējumi un parādās jau darbi ar zinātniskās pētniecības iezīmēm, uzrādot izmantotos avotus, citējot vai publicējot arī dokumentus.

Tādējādi var teikt, ka apskatītā Latgales vēstures pētīšanas gaita faktiski atspoguļo lielā mērā arī vispārējo vēstures zinātnes rašanās un attīstības gaitu kopumā, no tā sauktā pirmszinātniskā posma līdz 20. gadsimta vidum. Analizējot senās vācu un krievu hronikas un uz tām balstītos vēlākos pētījumus, var diezgan uzskatāmi konstatēt pamatkonceptiju pēctecību, kuras parādījās jau hronikās un vēlākos gadsimtos, pārdzīvojot zināmu modifikāciju, būtībā ar akcentu un interpretācijas maiņu, nezaudēja to sākotnējo pamatu tādos jautājumos kā – Baltijas iedzīvotāju pakļaušanas cēloņi, dzimtbūšanas izcelšanās, muižniecības politikas vērtējums u. c.

Līdz pat 19. gadsimta beigām un 20. gadsimta sākumam visi vēsturiskie sacerējumi rakstīti vācu, krievu un poļu valodā un nebija domāti latviešu (latgaliešu) lasītājam. Latgaliešu valodā šie autori nav uzrakstījuši ne rindiņu par Latvijas vai Latgales vēsturi. Ar latviešu tautas nacionālo atmodu parādās interese arī par savas tautas vēsturi. Jau 19. gadsimta beigās atrodam nelielus rakstiņus latviski arī par Latgali, taču latgaliešiem tie nav pieejami, jo gotu rakstība Latgalē nav pazīstama un arī t. s. vidus izloksne sagādā grūtības satura uztverē. Tikai pēc drukas aizlieguma atcelšanas, kas uz 40 gadiem aizkavēja latgaliešu nacionālās skolas izveidi un rakstu valodas izkopšanu, beidzot varēja parādīties latgaliešiem saprotama informācija par latviešu tautas vēsturi. Tas veicināja arī latgaliešu nacionālo atmodu un pašapziņas celšanos. Pirmie vēstures apcerējumi bija publicistiska rakstura, kuru faktoloģiskā bāze balstījās uz cittautiešu autoru hronikām un vēsturiskajiem sacerējumiem ar visai tendenciozu informāciju par latviešiem. Tāpēc, pirms rakstīt savas tautas vēsturi, bija kritiski jāizvērtē jau uzrakstītais. Tā kā nebija profesionālu vēsturnieku, tad arī šo sacerējumu līmenis nebija augsts. Tikai daži autori spēja sniegt jaunu informāciju par Latgali, piemēram, F. Kemps, F. Trasuns.

Latgales, tāpat kā Latvijas, vēstures apzināta un vairāk vai mazāk mērķtiecīga pētīšana sākās pēc neatkarīgas Latvijas valsts izveidošanās. Dažādos žurnālos, periodiskos izdevumos parādījās ievērojams skaits rakstu par visdažādākiem vēstures jautājumiem, tāpat pirmās mācību grāmatas par Latvijas un Latgales vēsturi, kas deva noteiktu, lai arī ne pilnīgu priekšstatu par savas zemes un tautas vēsturi. Latgales vēstures zinātnisku pētīšanu pirmais uzsāka profesionālais vēsturnieks B. Brežgo. Viņš uzsāka gan avotpētniecības darbu, apzinot un publicējot avotus, gan izvērtējot jau paveikto Latgales pētniecībā, gan iedibinot, varētu teikt, savu skolu Latgales zemniecības pētniecībā.

Laika posmā no 1917. gada līdz 1945. gadam Latgales problēmu pētniecībā sevi pieteica arī marksistiskais virziens. Taču šī virziena autori, izņemot K. Šķiltera darbu par latviešu kolonijām Krievijā, nepapildināja Latgales vēstures historiogrāfiju ar jaunu un ticamu informāciju, jo šo sacerējumu mērķis bija, sabiezinot krāsas un pārspilējot trūkumus Latgales saimnieciskajā dzīvē, nopamatot Latvijas kompartijas taktiku, kas bija vērsta uz Latgales atšķelšanu no pārējās Latvijas.

Novērtējot Latgales vēstures historiogrāfiju no vissenākajiem laikiem līdz 1945. gadam, jāsaka, ka, neskatoties uz autoru nacionālo piederību, pārlicību un vēstures rakstīšanas paņēmieniem, viņi ir atstājuši vērā ņemamu mantojumu, kas ir ticis un tiks izmantots turpmākos Latgales, un visas Latvijas, vēstures pētījumos.

SATURS

Ievads	3
I. Latgales vēstures historiogrāfijas aizsākumi: Viduslaiku hronikas	11
1. Livonijas hronikas	13
2. Krievzemes hronikas	36
II. 18.–20. gadsimta I puses vācu un vācbaltiešu darbi Latgales vēstures kontekstā	51
III. Latgales vēstures krievu historiogrāfija (18. gs. – 20. gs. sākums)	69
IV. Latgales vēsture poļu autoru darbos	103
V. Latviešu autoru darbi par Latgales vēsturi	142
1. Pirmās ziņas par Latgali latviešu valodā	142
2. Latgales vēstures pētīšana Latvijas Republikas gados un vācu okupācijas laikā	150
3. Boļeslava Brežģo darbi par Latgales vēsturi līdz 1945. gadam	161
4. Latgales marksistiskā historiogrāfija starpkaru periodā	170
<i>Pēcvārds</i>	186

A. IVANOVŠ, P. KIVRĀNS, I. POČA, K. POČŠ

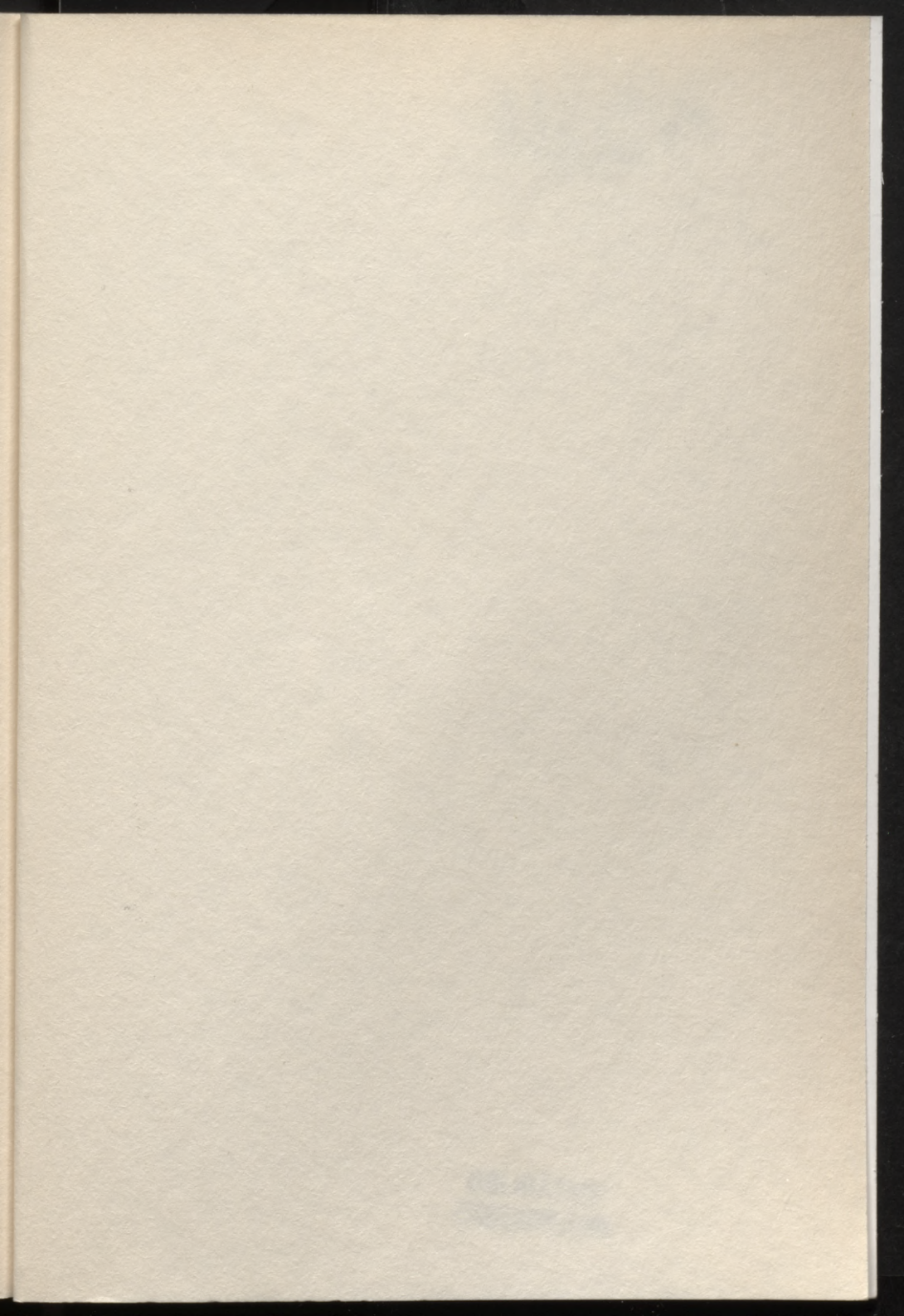
APCERĒJUMI
PAR LATGALES VĒSTURES HISTORIOGRĀFIJU
LĪDZ 1945. GADAM

REDAKTORE VALENTĪNA UNDA

Formāts 60x84/16, 10,8 nosacītās iespiedloksnes. Grāmatu papīrs, 60 g/m². »RimCenturyOldStyle« garnitūra. Metiens 300 eks. Iespiesta SIA »Latgales Druka« tipogrāfijā, Baznīcas ielā 28, Rēzeknē, LV-4601. Pas. Nr. 478.

Latgales Kultūras centra izdevniecība, 16. a. k., Rēzeknē, LV-4601. Tālrunis 4622298.

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0131.
Izdevniecības vadītājs J. Elksnis

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM 1630 TO 1880
BY
JOHN W. COOPER

NEW YORK: HENRY HOLT AND COMPANY, 1888.

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON
FROM 1630 TO 1880
BY
JOHN W. COOPER

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303026233

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

3.—

2003-3
L 253

ISBN 9984-29-035-2